DİNLER TARİHİNE GİRİŞ

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

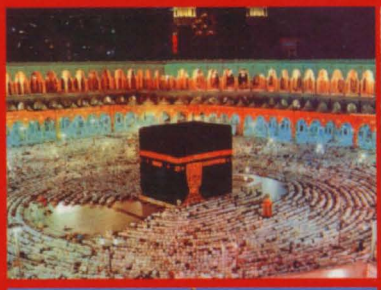

Din Bilimleri Yayınları
NKM

Genişletilmiş 4. BASKI

DİNLER TARİHİNE GİRİŞ

PROF. DR. MEHMET AYDIN
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

Genişletilmiş
DÖRDÜNCÜ BASKI

KONYA 2008

DİN BİLİMLERİ YAYINLARI: 4
DİNLER TARİHİ DİZİSİ: 3

İSBN: 975-970-46-1-7

DİZGİ: H. İbrahim AÇA

BASKI:

Damla Ofset
www.damlaofset.com.tr

2008 / KONYA

GENEL DAĞITIM:
N.K.M.
NÜVE KÜLTÜR MERKEZİ
www.nuvekultur.com
nuve@nuvekultur.com
literaturk@nuvekultur.com
romantikkitap@gmail.com
ilkkitap@gmail.com

Alemdar Mah. Himayey-i Etfal Sok. Aydoğmuş Han. No: 7/G
CAĞALOĞLU / İSTANBUL

Tel: 0 212 511 37 86

ÖNSÖZ

İlahiyat ve Eğitim Fakültelerinde okutulan **"Dinler Tarihi Dersleri"** için bugüne kadar önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda çalışan meslektaşlarımız, kendilerine göre birtakım çalışmalar yapmışlardır. Bu sahada ben de öncelikle öğrencilerime faydalı olmak için bu kitabı hazırladım.

Bu kitabı hazırlarken, önce bu alandaki Batı, Doğu ve Türkiye'deki çalışmalar hakkında bilgi vermeyi; din hakkındaki teorilerin gelişim seyrini takip etmeyi, öğrencilerim açısından yararlı buldum.

Dinler Tarihi konularını işlerken, iki önemli konuya özellikle dikkat ettim: **Birincisi,** Batı'daki bu alandaki gelişmeleri aktarmaya çalıştım. **İkincisi,** Dinler Tarihinin, Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılmasındaki rolünü belirtmeye çaba sarfettim.

Kitabı hazırlarken, dikkat ettiğim diğer önemli bir husus da, bugün yaşayan dinler üzerinde daha detaylı durmuş olmamdır... Bu alanda öğrencilerime oldukça orijinal bilgiler vermeye gayret gösterdim. Bu dinlerin mensuplarının bulundukları coğrafya'yı anahatlarıyla çizmeye çalıştım.

Böylece, Globalleşen bir dünyada iç içe yaşamak zorunda olan din mensuplarının, biribirlerinin inançlarına saygılı olarak yaşamak zaruretinde olduklarına dikkat çekerek, gelecek dünya'nın, çoğulcu demokrasi içinde, çok kültürlü toplumların dünyası olacağını belirterek böyle bir dünyada, Dinler Tarihinin önemini gösterdim.

Şüphesiz Dinler Tarihi gibi çok geniş bir alanda bu kitap, sadece bir giriş özelliği taşımaktadır. Bunun için bu çalışmanın, çok geniş alanlara bir giriş kapısı olması temennisi ile, öğrencilerime yararlı olmasını ümid ederim.

Konya, 2008

İÇİNDEKİLER

I- DİNLER TARİHİNE GİRİŞ 11
1- DİN VE TARİH KELİMELERİ'NİN ANLAMI 11
A. DİN 11
a. Dinin Lügat ve Terim Anlamı 11
1. İslâm Dininde Din Kelimesi: 11
2. Diğer Dinlerde Din kelimesi: 12
b. Dinin Tarifi 13
1. Dinler Tarihi Araştırmacılarına Göre Din 13
2. İslâm Bilginlerine Göre Din 14
B. TARİH 15
2. DİNLER TARİHİ'NİN TARİFİ 15
3. DİNLER TARİHİ'NİN KONUSU 16
4. DİNLER TARİHİ'NİN METODU 16
5. DİNLER TARİHİ'NİN DİĞER İLİM DALLARIYLA İLGİSİ 17
a. Dinler Tarihi'nin Din Sosyolojisi İle İlgisi 17
b. Dinler Tarihi'nin Din Psikolojisi İle İlgisi: 18
c. Dinler Tarihinin Din Fenomenolojisi İle İlgisi: 19
d. Dinler Tarihinin Din Felsefesi ile İlgisi 19
6. DİNLER TARİHİ'NİN ÖNEMİ VE LÜZUMU 19
A. İslâm Âleminde Dinler Tarihi Çalışmaları: 21
B. Batı'da Dinler Tarihi Çalışmaları 23
C. Ülkemizde Dinler Tarihi Çalışmaları: 28
II- DİNİN KAYNAĞI 35
1. DİNİN KAYNAĞI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER 35
2. DİNİN KAYNAĞI HAKKINDA İSLÂM'IN GÖRÜŞÜ 38
3. DİN DUYGUSUNUN KAYNAĞI 39
4. İNSAN İÇİN DİNİN LÜZUMU 40
5. MONOTEİZM ve İNSAN'IN YAPISI 41
III- İLKEL KABİLE DİNLERİ 43
A. İLKEL KABİLE DİNLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 43
1. Mana 43
2. Yüce Tanrı 44
3. Tabu 44
4. Totem 45
5. Şaman 46
6. Büyü 47

7. Mitoloji 48
8. Âyin 49
9. Fetiş 49
B- YAŞAYAN İLKEL KABİLE DİNLERİ'NİN ÖZELLİKLERİ ... 49
C. YAŞAYAN İLKEL KABİLE DİNLERİNDEN BAZI ÖRNEKLER 50
I. BATI AFRİKA DİNLERİ 51
I. Yorubas'ların Dini: 51
2. Akan Dinleri: 52
II. DOĞU AFRİKA DİNLERİ 52
1. Bantu'ların Dini: 52
2. Güney Afrika Dinleri: 52
3. Afro-Karaib Dini: 52
4. Afro-Brezilya Kültleri: 53
D. DİNLERİN TASNİFİ 53
E. TARİHÎ DİNLERE GENEL BİR BAKIŞ 55
IV- MİLLİ DİNLER 58
A. KONFÜÇYANİZM 58
1. Konfüçyüs'ün Hayatı (M. Ö. 551-479) 59
2. Konfüçyanizm'de Kutsal Metinler 60
3. Konfüçyanizm'de Tanrı İnancı 61
4. Konfüçyanizm'de Ahlaki İlkeler 62
5. Modern Çin Toplumunda Dinî Hayat: 63
6. Konfüçyanizm'in Bugünkü Durumu 65
B- TAOİZM 66
1- Lao-Tseu'nun Hayatı ve Din Anlayışı 67
2- Taoizmin Prensipleri ve Ahlâkî İlkeleri 68
3- Taoist Din Adamları'nın Uyması Gereken Kurallar 69
C- ŞİNTOİZM 70
A- Şintoizmin kutsal kitapları: 71
B- Şintoizm'de kutsal Ruhlar: 72
C. Şintoizm'de Tanrı inancı: 72
D- Şintoizm'de Tapınaklar: 73
E- Şintoizm'de Ayinler: 73
E- Şintoizm'de Bayramlar: 75
D- ESKİ TÜRK DİNİ 77
1- Şamanizm 78

2- Türkler'de Diğer Dinî İnançlar 80
3- Eski Türklerde Ahlâk 81
4- Türklerin İslâm'a Girişi 82
E. HİNDUİZM 83
1. HİNDUİZM'İN KUTSAL KİTAPLARI 84
2-HİNDUİZM' DE BAZI DİNİ KAVRAMLAR 98
1- DHARMA: 98
2-AVATARA: 99
3-KARMA veya KARMAN: 99
4-TENASUH (SAMSÂRA): 100
5-YOĞA: 100
6- SÂDHU: 101
7-BHAKTİ: 102
8-GURU: 102
3-HİNDUİZM' DE İBADET ANLAYIŞI: 103
4- HİNDUİZM DE DİNİ BAYRAMLAR VE HAC: 104
5- HİNDUİZM' DE KAST SİSTEMİ: 106
F. JAİNİZM (Caynacılık) 109
G- SİHİZM (Sikhism) 113
H- BUDİZM 117
1- Buda'nın Hayatı ve İlkeleri 118
2-Budizmin Kutsal Metinleri 121
3- Budizm'de Tanrı Anlayışı 121
4- Budizm'de İnanç ve İbadet 122
5-Budizm'de Sosyal ve Dini Gruplar: 124
6- Budizm'de Mabed ve Manastır: 127
7- Budizm'de Bayramlar ve Halk İnanışları: 128
8- Budizmin Bugünkü Durumu 129
I. ZERDÜŞTLÜK 132
1. Gathalar ve Avesta 137
2. Ameşa Spentalar: 137
İ- MİTRAİZM (Mitraisme) 140
J- MANİHEİZM (Manicheisme) 142
K- PARSİLİK 152
L. SABİÎLER 155
V- İLÂHÎ DİNLER 161
İLÂHÎ DİN KAVRAMI 161

1- YAHUDİLİK 162
a. Yahudi, İbrani ve İsrail Terimleri 163
b. Tevrat Açısından Yahudilik 164
c. Kur'an'ı Kerim Açısından Yahudilik 168
A- Hz. MUSA VE ON EMİR 169
1- ON EMİR (Evâmir-i Aşere) 169
2- Kur'an'a göre Hz. Musa (A.S) 171
3- Hz. Musa'nın Medyene Gidişi 173
4- Hz. Musa'ya Risaletin Verilişi 173
5- Filistin'e Doğru 175
B- TEVRAT-ZEBUR ve TALMUD 176
1- Tevrat (TORA) 177
2. Zebur 178
3- Kur'an-ı Kerim Açısından Tevrat ve Zebur 179
4- Talmud 179
5- Kabbalah 181
6- Tevrat'taki Tahrif Belirtileri ve Çelişkiler 183
C- YAHUDİ MEZHEPLERİ 184
a. Eski Yahudi Mezhepleri 184
1. Ferisiler (Peruşim) 184
2. Sadukiler (Sadukim) 185
3. Esseniler (İsiyim Mezhebi) 186
4. Karailik Mezhebi 188
D. YAHUDİLİKTE İMAN VE İBADET ESASLARI 193
1. İman Esasları 193
2. Mesih İnancı: 194
3. İbadet Esasları 195
E. YAHUDİLİKTE DİNÎ VE MİLLÎ BAYRAMLAR 197
F. BUGÜN YAHUDİLERİN NÜFUS DURUMU: 199
2. HIRİSTİYANLIK 201
a. Hıristiyanlığın Kısa Tarihçesi 201
b. İnciller Açısından Hıristiyanlık 201
c. Kur'an-ı Kerime Göre Hz. İsa ve Hıristiyanlık 203
d. İnciller Açısından Hz. İsa 207
1. Dağdaki Vaaz 208
2. Hıristiyanlığa Göre İsa'nın Çarmıha Gerilmesi 209
A. HIRİSTİYANLIK'TA TESLİS 210

1. Baba = Allah 212
2. Oğul = Allah'ın Oğlu = Rab İsa 213
3. Ruhu'l-Kudüs = Kutsal Ruh= Allah'ın Mukaddes Ruhu 213
4. Teslisten Kaynaklanan İtizaller 214
5. Teslis İnancının Menşei ve Gelişmesi 220
6. İslâm Açısından Teslisin Reddi 221
7. Hıristiyan Kilise Babaları ve Hıristiyanlığın Teolojik Gelişimi223
B. KEFARET PROBLEMİ VE ÇARMIH HADİSESİ 228
C. HIRİSTİYANLIKTA İNCİLLER 228
1. Dört İncil ve Sinoptikler Meselesi 230
2. Yeni Ahitteki Mektuplar 233
3. İncilin Dili 235
4. Yeni Ahitteki Çelişkiler 236
D. HIRİSTİYANLIKTA KİLİSE VE AYİNLER 237
1. Kilise ve Ayinler 237
a. İlk Konsiller 238
b. Kiliselerin Ayrılması 240
c. Ayinler = Kilise Sırları = Sakramentler 241
2. İbadetler 242
E. HIRİSTİYANLIKTA MEZHEPLER 244
1. Katolik Mezhebi: 244
2. Ortodoks Mezhebi: 245
3. Protestanlık Mezhebi: 247
4. Çağdaş Hıristiyan Mezhepleri 248
F. REFORM HAREKETLERİ 248
1. Reformdan Önceki Kilisenin Durumu 248
2. Reformun Öncüleri 249
3) Reformun Sonuçları 251
III. İSLÂM DİNİ 253
1. İman ve İslâm 253
2. İman İle İslâm Arasındaki İlişki 254
A. İmanın Şartları 255
1. Allah'a İman 255
2. Meleklere İman 256
3. Kitaplara İman 257
4. Peygamberlere İman 258
5. Ahirete İman 258

6. Kaza ve Kadere İman 259
B. İSLÂM'IN ŞARTLARI 259
2. Namaz 260
3. Oruç 261
4. Hac 262
5. Zekât 263
C. İslâm'da Ahlâk Ve Önemi 264
D. İslâmın Özellikleri ve Diğer Dinler Karşısındaki Durumu 265
VI- MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE 267
BAZI YIKICI CEREYANLAR 267
A. MİSYONERLİK FAALİYETLERİ 267
1. Gayesi 267
2. Tarihçesi 267
3. Misyonerlerin Yetiştirilmesi 270
4. Misyonerlerin Çalışma Metodları 271
B. YEHOVA ŞAHİTLERİ 273
1. Yehova Şahitleri Kimlerdir? 273
2. Yehova Şahitlerinin Psikolojik Usulleri ve Telkin Metodları .. 274
3. Yehova Şahitlerinin Malî Kaynakları 275
4. Yehova Şahitlerinin İnanç Esasları 276
5. Türkiye'de Yehova Şahitlerinin Durumu 276
C. BABİLİK VE BAHAİLİK 277
1. Babîlik 277
2. Bahaîlik 279
3. Bahâîliğin Prensipleri 279
D. BABTİSTLER, METODİSTLER ve ADVANTİSTLER 280
1. Baptist'ler 280
2. Metodistler 281
3. Adventistler 281
E. QUAKERLER (Kuveykirlar) ve PRESBİTERYENLER 282
1. Quakerler (Kuveykirlar) 282
2. Presbiteryenler 283
F. MORMONLAR ve MOON'LAR 284
1. Mormonlar 284
2. Moonculuk 287
G. YIKICI DİNÎ CEREYANLARA KARŞI TEDBİRLER 292

I- DİNLER TARİHİNE GİRİŞ

1- DİN VE TARİH KELİMELERİ'NİN ANLAMI

A. DİN

İnsanlık tarihinin ne kadar gerisine gidilirse gidilsin, dinî inançlardan yoksun bir topluma rastlanmamıştır. Bunun için din, insanlık tarihi ile birlikte var olmuştur. En eski topluluklar, mutlaka bir **Kutsal varlık** önünde saygı duymuşlardır. Bugün de, insanlığın en çok meşgul olduğu konu, yine din konusudur. Batı dünyasında yapılan en yeni araştırmalar da dinin, insanın şuurunda doğuştan var olduğu şeklindedir. Bu, insanın doğuştan din ihtiyacı ile doğduğu anlamına gelmektedir. Buna göre dinin, insan şuurunda var olan, onun sonradan şuura ilâve edilmeyen bir duygu olduğu kabul edilmektedir.

Dinin daha iyi anlaşılabilmesi için, din kelimesinin kelime ve terim anlamları üzerinde biraz durmamız gerekecektir.

a. Dinin Lügat ve Terim Anlamı

Dinin lügat ve terim anlamını, **İslâm Dininde** ve **diğer dinlerdeki** şekliyle açıklayacağız:

1. İslâm Dininde Din Kelimesi:

Arapçadaki din kelimesinin kökü, dilciler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazıları bu kelimenin **Ârâmi-İbrânî** bir kökten geldiğini, bazıları da **Orta İran**'dan alındığını, diğer bazıları da **Arapça** bir kelime olduğunu ileri sürerek, din kelimesini açıklamaya çalışmışlardır.

Arapçadaki **dâne-yedînü-dînen ve diyaneten** şeklinde lügatlarda yer alan **din** kelimesinin çoğulu, **edyân** şeklinde gelmektedir. Arapçada din kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de de geçen anlamlar ışığında **ceza, mükâfat, hüküm, hesap, itaat, boyun eğme, ibadet, âdet, hal,**

şeriat, mezhep, kanun, yol ve **millet** gibi anlamlara gelmektedir. Bazen da, aynı kökten gelen kelimeler, **borçlanma, ödünç alma** anlamındaki **deyn** kelimesi ile de ilgili görülmektedir.

Arapçadaki bu kökten gelen kelimelerin ifade ettiği anlamlar dikkate alınarak, din kelimesinin şu anlamlara geldiği görülmektedir: **Gelenek, şeriat, millet, ceza günü, bağlılık, ikâb, hakimiyet.**

Kur'ân-ı Kerîm'de **din** kelimesinin geçtiği ayetler, hemen hemen yukarıda yaptığımız sınıflamayı kapsamaktadır. Bunların dışında Kur'ân-ı Kerîm **Dinü'l Hak** (Hak dini), **Dinen Kıyemen** (Dosdoğru Din), **Dinullah** (Allah'ın Dini) gibi tabirler de geçmektedir. İslâm'da din kelimesi, **Kur'ân-ı Kerîmdeki anlamlar ışığında, Allah'ın peygamberlere gönderdiği bütün emirler ve yasaklar manzumesinin bütününü ifade etmektedir.** Buna göre **Hak Din** tabiri ile, Allah'ın peygamberlere gönderdiği vahiyler topluluğunun bütününü tasdik ve gereğini yerine getirme kastedilmektedir.

2. Diğer Dinlerde Din kelimesi:

Din kelimesi her dinde ayrı ayrı kelimelerle ifade edilmiştir. Farsça'da din kelimesi **"den"** şeklinde ifâdesini bulmuştur.Genelde dinlerde kullanılan din kelimeleri, **âyin, tarz, yol, mezhep** gibi anlamlara gelmektedir.

İbranîce'de din kelimesi **"dat"** kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu kelime de **emir, kanun** ve **hüküm** anlamına gelmektedir.

Eski Yunanca'da din kelimesi **"Thriolıeya"** kelimesi ile belirtilmiştir. Bu da korku ile karışık **saygı** anlamını ifade etmektedir.

Latince'de de din kelimesi, **"Religio"** kelimesi ile belirtilmiştir. Bu kelime de **saygı, îtinâ, titizlik gösterilen, tâzim edilen şey** anlamına gelmektedir. Çiçeron, din kelimesini, tekrar okumak, düşünmek, tefekkür etmek anlamına gelen **Relegere** köküne bağlar. Lactance ise, insanla Tanrı'yi birleştirme anlamına gelen **Religare** köküne bağlamaktadır.

Sanskritçe'de ise din, **"Dharma"** kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu da **şeriat, kanun, nizam** anlamında kullanılmıştır. Çinliler, dini bağın doktrinel vechesi üzerinde ısrar ederler. Dine kiao derler. Yani kiao, doktrin demektir.

Türkçe'de kullandığımız **din** kelimesi, Arapça'dan alınmıştır. İslmâm'dan önce Türkler de din kelimesi yerine **"Darın** veya **Nom** gibi kelimeler kullanmışlardır.

Marcel Mauss'a göre dinlerin hepsi, bir şeyleri birbirine bağlıyor. Kimi, gökle yeri; kimi tabiatla tabiatüstünü, kimi de insanlar ve Tanrıları, kendi aralarında müşterek bir imanla içten birleştirmektedir. Hatta bunun için Papa'ya, köprüler kurucusu olarak **"pontifex"** denilmiştir. İşte Papa'da yüce pontif olarak, bu dünya ile öteki dünya arasında köprü kurmaktadır.

b. Dinin Tarifi

Dinin tarifi üzerinde gerek batıda ve gerekse doğuda bir çok çalışma yapılmıştır. Din kelimesinin daha iyi anlaşılması için bu tarifler üzerinde biraz duracak ve bu tariflerin tahlillerini yapacağız:

1. Dinler Tarihi Araştırmacılarına Göre Din

Batıda yapılan Dinler Tarihi çalışmalarında dinin, birçok tarifi yapılmıştır. Ancak bu tarifler üzerinde hiçbir ittifak sağlanamamıştır. Batıda, bugüne kadar üzerinde ittifak sağlanabilen bir din tarifi yapılamamıştır. Batı'daki din tariflerinde, insanla insanüstü arasındaki kutsala dayanan bir ilişki, ortak bir özellik olarak dikkat çekici görülmektedir.

Şimdi bu tariflerden bir kaçını aşağıda gösterelim:

1. **Rudolf Otto:** Din, insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir.

2. **Max Müler:** Din, insanın sonsuzu kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tâbi olmayan, zihnî bir meleke ve yetenektir.

3. **Emile Durkheim:** Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan âyin ve inançlar sistemidir. Din, kutsal şeylerle ilişkili pratiklerin ve inançların bir dayanışma sistemidir.

4. **Feuerbach:** Din, dua, kurban ve inançla kendini gösteren bir arzudur.

5. **Frazer:** Din, insan hayatı ve doğanın akışını kontrol ettiğine inanılan insanüstü güçlere, yakarış ve tazimdir.

Batıdan seçtiğimiz bu birkaç din tarifinden anlaşılan, batıdaki din tariflerinde, üzerinde daha çok durulan hususun, dindeki kutsal kavramı ve insanın bu kutsalla ilişkisinin dikkate alınmış olmasıdır. Bu tariflerde, tanrısal vahiy konusu, dikkate alınmamış, sadece insanla, insanın inandığı kutsal arasındaki ilişki ön plânda tutulmuş ve bunun bir tezahürü olan ruh sükûnuna dikkat edilmiştir. **Durkheim** gibi bazı sosyologların tarifinde de, daha çok dinin meydana getirdiği **cemaat** üzerinde durulmuştur. Bunun için, batıdaki din tariflerinde en çok üzerinde durulan unsurlar, **tanrı kavramı, inanç, ibâdet, ahlâk, kutsal kitap, cemaat** gibi özellikler olmuştur. Böylece Batı'da din tarifi daha çok psikolojik ve sosyolojik özellikler dikkate alınarak yapılmışıtr. Ancak çağımızın büyük Din Tarihçisi Mircae Eliade, Din-insan ilişkisinde **"Kutsalın tecrübesinin",** mükemmel insanın bir özelliği olduğunu, böylece dinin, insan için kaçınılmaz bir fenomen olduğunu belirtmektedir. Buna göre de Dini, **"Kutsalın Tecrübesine iman"** şeklinde tarif etmektedir.

2. İslâm Bilginlerine Göre Din

Din konusunda İslâm bilginleri de birçok tarif yapmışlardır. Bu tariflerde dikkatimizi çeken husus, bütün İslâm bilginlerinin yaptıkları din tarifinde **vahyin** esas olarak alınmasıdır. İslâm bilginlerinin genelde üzerinde ittifak ettikleri tarif şu olmuştur:

"Din, akıl sahibi insanları, kendi irade ve arzuları ile, bizzat onlar için hayırlı olan şeylere sevkeden ilâhî bir kanundur."

Büyük İslâm bilgini **Seyyid Şerif Cürcâni** (Ö. 1413), **Târifât** isimli eserinde dinî şöyle tarif etmektedir: **"Din, akıl sahiplerini, peygamberin bildirdiği şeyleri kabule çağıran ilâhî bir kanundur."**

İmam Gazâli (Ö. 1111) ise; dini, **"kul ile Allah arasındaki muâmele"** olarak tarif etmektedir.

Bütün bu tariflerden de anlaşılıyor ki, İslâm bilginlerinin din tarifi, Allah'ın gönderdiği vahiyleri tasdik etmek ve onun gereklerini yerine getirmeye yönelmek, anlamını ifade etmektedir. İslâm bilginlerinin din tarifinde dikkatimizi çeken en önemli husus, Allah, peygamber ve müminler cemaatinin karşılıklı ilişkilerine dikkat çekilmesidir. Allah'ın vahyini, peygamberler tebliğ etmekte, insanlar

da bu tebliğe kulak vererek kabul etmektedirler. Tebliğ edilen vahyin, yazı ile derlenmesi de **"Allah Kelâmını"** meydana getirmektedir.

B. TARİH

Tarih kelimesi, bir sosyal olayın oluş ânının ve zamanının belirtilmesini ifade etmektedir. **Bu ilim dalı, toplumları etkileyen olayları, yer ve zaman göstererek incelemekte ve bu, olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini ortaya koymaktadır.** Böylece tarih, insanların yaşayış tarzlarını ve medeniyetlerini kendisine konu edinmiştir.

Bir sosyal bilim dalı olan tarih, bir çok bilim dalına hizmet etmektedir. Bu açıdan **Dinler Tarihi**'ne de Tarih'in pek çok hizmeti olmuştur. Tarihin verdiği dökümanlardan da istifade ederek, dinin tarihî gelişimini ve aldığı şekilleri kendine konu edinen **Dinler Tarihi** de **Tarih**'ten istifade etmektedir. Çünkü her **dinî fenomen** aynı zamanda bir **tarihî fenomendir.** Bunun için dinler tarihi, doğrudan doğruya tarihî fenomen olan **dinî fenomenle** ilgilenmektedir.

Bunun için de, hiçbir din, tarihin içinde doğduğu şekliyle kalmamış, tarihi süreçte bir çok ilavelerle zenginleşmiştir. Dinler tarihçilerin asıl görevi, bu ilaveleri tespit ederek, dinin aslî unsurlarını bulup ortaya çıkarmaktır.

2. DİNLER TARİHİ'NİN TARİFİ

Dinler tarihi, tarih ve filoloji yardımı ile dinlerin doğuşunu, gelişmesini, inanç, ibadet ve ahlâkî değerlerini, tarihî seyir içinde inceleyen ve fenomenolojik metoddan da yararlanarak dinî fenomenlerin yapısını ve özünü araştıran bir ilim dalıdır. Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ise, Dinlerin benzeyen ve ayrılan yönlerini, dinî kurumları, itikadî, pratik ve sosyal yönden karşılaştırmalı olarak Tarihî ve fenomenolojik gelişme içinde inceleyen bir bilim dalıdır.

Dinler Tarihi, sadece Tarih ve Filoloji ile değil, Arkeoloji, Etnoloji, Antropoloji ve Sosyoloji ile de yakın işbirliği yaparak, insanlığın dinî tarihini kendine özgü metodolojisi ile incelemektedir.

3. DİNLER TARİHİ'NİN KONUSU

Dinler Tarihi'nin konusu, tarihin derinliklerinden, günümüze kadar gelen ve gelmeyen bütün dinlerdir. Bunun için bütün dinler, Dinler Tarihinin konusuna girmektedir. Dinleri ele alırken de dinlerin hak, batıl, ilkel veya muharref olup olmadığına bakmamaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse Dinler Tarihi, **insanlık âleminde bugüne kadar gelmiş, geçmiş ve halen yaşamakta olan bütün dinleri kendisine konu olarak alır ve inceler. Daha geniş anlamda Dinler tarihi'nin konusu, tarihî süreç içinde görülen bütün dinlerdir. Dinler Tarihi, konu olarak yaşayan dinleri ele aldığı gibi, mensubu bulunmayan dinleri de ele alır. Dinler tarihi, hak batıl ayrımı gözetmeksizin, bütün dinleri incelemektedir. Bir anlamda dinler tarihi, insanlığın dinî dünyalarını bir bütün halinde kucaklamak isteyen bir disiplindir. Dinler tarihi, böylece çok geniş bir alanı olan Dinî fenomenler dünyasının incelenmesine talip olmaktadır. Bu ise, bir yandan bir dinin tarihini, inanç ve ibadet dünyasını içine alırken, diğer yandan mistik ve mezheplere ayrılışını da içine almaktadır. Böylece, Mesihî hareketlerle, radikal dinî hareketler de Dinler tarihinin dışında kalmamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Dinler Tarihi, insanlığın inanç, dinî zihniyet ve yaşayış dünyalarının tarihidir. Daha doğrusu Dinler Tarihinin konusu, insanlığın existansiyel dünyasıdır.**

4. DİNLER TARİHİ'NİN METODU

Her ilmin kendine özgü bir metodu vardır. Her ilim, kendi metodu ile kendi sahasına giren konuları araştırır.

Dinler Tarihinin de kendine has bir metodunun olması tabiîdir.

Dinler Tarihi, gayesine ulaşabilmek için sosyal ilimlerin kullandığı metodların hepsinden gerektiği nisbette yararlanır. Dinler Tarihi, kendisine has **nitelendirici metodunu** diğer din bilimleri ile de paylaşır. Dinler Tarihi sahasında çalışacak bilginler, objektif davranmak zorundadır. Dinler tarihi, yukarıda belirttiğimiz **nicelendirici** metod yanında **karşılaştırma** metodu da kullanır. Bazı dinler tarihçiler, **fenomenolojik** yaklaşımları da Dinler Tarihi metodolojisine

dahil etmek istemişlerdir. Bunlara göre dinî fenomenlerin **yapısı ve özünü** araştırmayı da dinler tarihinin metodu içine dahil etmek gerekmektedir. Bunun için son yıllarda Dinler Tarihçiler, Dinler Tarihi metodolojisine yorum teorisini de dahil etmeye çalışmaktadırlar. Böylece, Din fenomenolojisi ile Dinler Tarihini bir noktada birleştirmek istemektedirler. Bu durumda Dinler tarihî bir miktar yoruma yer vererek fenomenolojiye; fenomenoloji de tarihi gelişmeye yer vererek, Dinler tarihine yaklaşmış olmakta ve aralarındaki gerilim de sona ermektedir.

5. DİNLER TARİHİ'NİN DİĞER İLİM DALLARIYLA İLGİSİ

Dinler Tarihi, sosyal ilimler içinde yer alan bir bilimdir. Bu bakımdan her insanın daima ilgisini çekmiştir. Halen de bu ilgi artarak devam etmektedir.

Her ilim, müstakil olarak kendi sahasına giren konuları incelediği gibi, diğer ilimlerden de yararlanır.

Dinler Tarihi'nin ilgi kurduğu ilimlerin başında **genel tarih** ve **coğrafya** gelir. Tarih, âdetâ Dinler Tarihi'nin bir laboratuarıdır. Dinler Tarihi bu laboratuarda bulduğu dinî malzemeyi, kendine has metodu ile değerlendirir. Bunlardan başka **arkeoloji** ve **filoloji** de Dinler Tarihi araştırmalarında önemli yeri olan bilim dallarıdır. Arkeoloji, dinler tarihi için çok önemli bir malzeme deposudur. **Filoloji de dinler tarihi için çok önemlidir.** Dinlerdeki kullanılan kelimelerin **semantik** ve **lenguistik tahlili**, dini fenomenlerin daha açık şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Diğer yandan Dinler Tarihi, özellikle **Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Felsefesi** ve **Din Fenomenolojisi** gibi Din bilimleri adını verdiğimiz bilim dalları ile de sıkı ilişki içindedir.

Şimdi sırasıyla Dinler Tarihinin ilgili olduğu bu bilim dalları ile ilişkisine bir göz atalım:

a. Dinler Tarihi'nin Din Sosyolojisi İle İlgisi

Genellikle sosyolojiyi **"toplumları ve onları meydana getiren fertler ve zümreler arasındaki sosyal ilişkileri inceleyen pozitif bir ilimdir"** diye tanımlamak mümkündür.

Din Sosyolojisini ise, dinin toplumla, toplumun dinle münasebetlerini ve bu münasebetlerden doğan toplum olaylarını inceleyen bir bilimdir diye tarif edebiliriz.

Dinler Tarihi, her dinin gelişme ve yayılışını müstakil olarak incelediği halde, Din Sosyolojisi bütün dinleri bir bütün olarak ele alır; hemen her dinde mevcut olan ibâdet, âyin, dua, kurban gibi davranışların sosyal tezahürü ile ilgilenir. Özel din sosyolojileri de vardır, özel din sosyolojileri, o dinlerin derinlemesine anlaşılması imkanını vermektedir.

Dinler Tarihi, fert ve toplumda meydana gelen dinî davranışların formel olarak toplumda şekillenişini açıklayan Din Sosyolojisi ile her zaman, yakın bir ilgi içinde olmuştur. Din sosyolojisi dinin teorik, pratik ve sosyolojik anlatımlarını incelerken, Dinler tarihi ile konusunu paylaşır, Dinî gruplardan olan cemaat, mezhep, tarikat ve gizli dinî cemiyetler, Din Sosyolojisinin konuları arasındadır. Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi için bir laboratuar niteliği taşımaktadır. Din Sosyolojisi de Dinler Tarihine dinî fenomenlerin daha iyi anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Din Sosyolojisi, Dinler Tarihi ile Genel Sosyoloji üzerine dayanarak çalışmalarını yürütür. Ancak malzemesini, Dinler Tarihi'nden almaktadır. İyi bir Dinler Tarihi Birikimi olmadan Din Sosyolojisi yapmak oldukça zordur. Çağımızın en büyük iki Din sosyoloğu olan **J. Wach** ve **G. Mensching** dinler tarihi zemininden din sosyolojisine geçmişlerdir.

b. Dinler Tarihi'nin Din Psikolojisi İle İlgisi:

Din psikolojisi, insan'ın dinî karakterli rûhi temayüllerini incelemeyi kendisine konu olarak seçmiştir. Buna göre, her türlü dinî eğitim, dinî kabiliyet, dinî arzular, dinî tecrübeler ve her türlü dua, ibadet, hidayet olayı, tövbe, dinden çıkma, dinî heyecanlar, vecd ve istiğrak halleri hep din psikolojisinin konular içinde yer almaktadır.

Böylece din psikolojisi, dinî fenomenlerle ilgili dökümanları, Dinler Tarihinden alır ve onların insan ruhundaki şekillenişini inceler. Bunun içinde din Psikolojisi ile Dinler Tarihi yakın ilişki içindedir. Diğer yandan Dinler Tarihi de, Dinî inanç ve düşüncelerin insan ruhundan aldığı şekil ve tezahürleri inceleyen Din Psikolojisinden fenomenal olarak yaralanmaktadır.

c. Dinler Tarihinin Din Fenomenolojisi İle İlgisi:

Dinler Tarihinin, **Din fenomenolojisi** ile de yakinen ilişkisi vardır. Din fenomenolojisi, **dinî fenomenlerin yapısı ve özünü anlamaya çalışmaktadır. Dinî fenomenlerdeki ortak yapıları ve esasları inceleyerek Din Fenomenolojisi, bütün dinî fenomenlerdeki ortak noktaları elde etmeye yönelir.** Meselâ, bütün dinlerde kurban vardır. İşte dinlerdeki kurbanın gerisindeki temel fikir olan inanılan yüce varlığa duyulan saygı ve takdis sonunda ona yakınlaşmak için, kurban takdim edilmektedir. İşte kurbanın gerisindeki bu yakınlaşma ortak duygusunu tespit, din fenomenolojisinin işi olarak görülmektedir. Bunun için Din fenomenolojisi, Dinler Tarihinin sunduğu malzemelerden yeterince yararlanmaya çalışmaktadır. Hatta bazı çağdaş Dinler Tarihçileri, Din fenomenolojisini, Dinler Tarihinin içine yerleştirmeye yönelmişlerdir. Çünkü Dinler tarihi, Dini fenomenlerin yapısı ve özü ile meşgul olunca, Din fenomenolojisi ile aynı çizgiye gelmektedir.

d. Dinler Tarihinin Din Felsefesi ile İlgisi

Dinler Tarihinin, **Din felsefesi** ile de ilişkisi, Din Bilimleri arasında önem taşımaktadır. Din felsefesi, **dini,** felsefî açıdan ele alır ve inceler. Din felsefesi, incelemelerinde, aklı ön plân da tutmaktadır. Din felsefesinin gayesi, dinî emirlerdeki mantıksallığı ortaya koymaktır. Bunun için **Din felsefesi,** Allah'ın varlığı ile ilgili delillerin mantıksallığını tahlile yönelmiştir. Din felsefesi, diğer Din Bilimleri arasında **normatifliği ile,** yani hüküm verme özelliği ile dikkati çekmektedir. Din felsefesi de Dinler Tarihini bir laboratuar olarak kullanır. Görüldüğü gibi Dinler Tarihi ile Din felsefesi arasında da yakın bir ilişki vardır. Din felsefesi malzemesini Dinler Tarihinden almaktadır. Onun işlediği malzemeden de Dinler Tarihi yararlanır.

6. DİNLER TARİHİ'NİN ÖNEMİ VE LÜZUMU

Dinler tarihi, mevcut dinler ve mensupları kalmamış dinler hakkında en doğru bilgileri toplayıp bize aktarmakta ve yüzyıllar önce yaşayan insanların dinlerini de tanıtmaktadır. Dinler tarihi, bir bakıma insanlığın kültür tarihidir. Çünkü insanlığın kültür tarihinin

oluşmasında dinin rolü hiçbir zaman inkâr edilemez. Bunun için din, insan kültürünün en belirgin unsuru olmuştur.

Günümüzde her aydın kişi, genel kültür yanında Dinler Tarihi kültürüne de ihtiyaç duymaktadır. Çünkü bu ilim dalı sayesinde insanlığın, bugüne kadar geçirdiği bütün dinleri tanıma imkânına olunmaktadır. Tarih öncesi insanlığın yaşayışında gördüğümüz birçok inanç, ibâdet ve âyinlerin mahiyetini **Dinler Tarihi** vasıtası ile öğrenebilmekteyiz. Bütün bunlardan dolayı, Dinler Tarihinin gerçekten önemli bir ilim olduğu açıkça anlaşılmaktadır. **Bu açıdan dinler tarihi, insanlığın existansiyel tarihinin yani var olma tarihinin bir tetkiki olmaktadır.**

Özellikle gittikçe globalleşen dünyamızda, kültürlerarası yakınlaşma gereği, kendini iyice göstermektedir. **İnsanlığın çokluk içinde, birlikte yaşamak zorunda kaldığı bir dünyada, Dinler Tarihi bu kültürel yakınlaşmayı sağlayacak en önemli disiplin olarak görülmektedir.**

Diğer yandan, Dinler Tarihi bakımından **Türkiye**, çok önemli malzemeleri bünyesinde bulundurmaktadır. Türkiye, yalnız jeopolitik bakımından değil; Dinler Tarihi bakımından da önemli bir mevkidedir. Çünkü Türkiye, birçok medeniyetin ve dinin oluşum merkezi durumundadır. Hâlâ Anadolu'da bu medeniyetlerin ve kültürlerin izleri canlı şekilde durmaktadır.

Dinler Tarihi, İslâm'ın iyi bir şekilde anlaşılması için de önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen dinler vardır. Bu ayetlerin iyi anlaşılabilmesi, doğrudan doğruya Dinler Tarihi bilgisine ihtiyaç göstermektedir. Bu açıdan **Dinler Tarihi**, doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim'e bağlı bir disiplin olarak görülmektedir.

Ayrıca, İslâm'ın zuhurunda iki önemli medeniyet dünyaya hakim durumdaydı: Bunlardan birincisi **Yahudi-Hıristiyan kültür ve medeniyetidir**. Bunu o dönemde Doğu ve Batı Roma imparatorlukları temsil ediyordu. Diğeri de **İran-Sasani kültür ve medeniyetiydi**. Özellikle bu medeniyet, Hind, Çin ve Orta Aya kültür ve medeniyetini kendinde belli bir senteze ulaştırmıştı.

İşte **Dinler Tarihi**, bu iki büyük medeniyetten, İslâm kültürüne yansıyan unsurların tahlilinde, çok önemli rol oynamaktadır. İslâm

kültürüne dahil olan İsrailiyattan tutun da, İran menşeli Zerdüşt ve Maniheist kültürlere kadar bir çok şeyin tespitinde, Dinler Tarihi, bir analiz laboratuarı görevini, üstlenmiş bulunmaktadır.

Asrımızda ise Dinler Tarihi sahasında yapılan çalışmalar, oldukça ayrıntılı bir hale getirilmiştir. Bugün dünyanın birçok ülkesinde Dinler Tarihinin bir tek konusu hakkında, mesela, **Eski Yunan Dini, İnkaların dini, Şintoizm, Yahudilik** vb. dinler üzerinde çalışmalarını sürdüren şöhretli ilim adamları mevcuttur. Beş yılda bir milletlerarası Dinler Tarihi Kongreleri yapılmaktadır. Yapılan bu kongrelerden birisi Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Durban'da 5-12 Ağustos 2000 tarihinde yapılmıştır. Ayrıca bu kongrede uluslar arası Dinler Tarihi Derneğinin (IAHR) yüzüncü kuruluş yılı da kutlanmıştır. Diğer yandan en son 2005 yılında 21-25 Mart tarihlerinde, Tokyo'da milletlerarası XIX. Dinler Tarihi Kongresi yapılmıştır. 15-21 Ağustos 2010'da XX. milletlerarası Dinler Tarihi Kongresi, Kanada'nın **TORONTO** Üniversitesi'nde yapılacaktır.

Yine Dinler Tarihi sahasında bugüne kadar gerek İslâm dünyasında gerekse Batı dünyasında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları genel olarak üç gurupta toplamak mümkündür:

A) İslâm Âleminde Dinler Tarihi Çalışmaları

B) Batı'da Dinler Tarihi Çalışmaları

C) Ülkemiz'de Dinler Tarihi Çalışmaları

A. İslâm Âleminde Dinler Tarihi Çalışmaları:

Bazılarının zannettiğinin aksine, İslâm âleminde yapılan Dinler Tarihi çalışmaları, Batı'dan çok önce başlamıştır. İslâm âleminde **Dinler Tarihi** sahasında ilk sistematik çalışmayı **İbn Hazm'a** (Öl. 456-1063) borçluyuz. Özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık hakkında İbn Hazm'ın ortaya koyduğu tenkitli bilgilere, Batı'da ancak XIX. yüzyıldan sonra rastlanabilmektedir.

Daha sonraları **Abdülkaahir el-Bağdâdî** (Öl. 429/1037) ve **Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristanî** (Öl: 458/1153)'nin, mezhepleri de içine alan çok önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bu eserler, Ansiklopedik eserler olarak düşünülebilir.

Genel bir bilgi vermek için İslâm âleminde yapılan çalışmalardan sadece bazılarını vereceğiz:

1- Delhi'li Rahmetullah Efendi, İzharu'l-Hak. İst., 1886

2- Ebu Muhammed Ali b. Ahmet b. Hazım, Kitabu'l-Fısal Fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal, Beyrut, 1975

3- Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebi Bekr Ahmed eş-Şehristanî, el-Milel ve'n-Nihal, Kahire, 1976

4- Prof. Dr. Ahmed Çelebi, Mukarenetu'l-Edyân (I-IV). Kahire, 1972.

5- İmam Ebû Mansur el-Bağdadî, el-Fark, Beyne'l-Fırak, Kahire, 1910.

6- Abdülkerim el-Hatib, el-Mesih fi'l-Kur'an, Beyrut, 1976

7- Muhammed Ebu Zehra, Muhadarat fi'n-Nasrâniyye, Kahire, 1966.

8- Prof. Abdülkadir Şeybetü'l-Hamd, El-Edyân ve'l-Fırâk ve'l Mezâhibü'l-Muâsıra, Cidde, 1967

9- Afîf Abdülfettah Tabbara, el-Yahûd fi'l-Kur'ân, Beyrut 1972.

10- Şeyh Muhammed Enverşah el-Keşmirî el-Hindî, et-Tasrîh bimâ Tevâtere fi Nüzûli'l-Mesîh, Beyrut, 1992.

11- İbn Teymiyye, El-Cevâbu's-Sahîh limen Bedelde Dine'l-Mesîh (I-IV), Kahire, 1964.

12- el-Bîrûnî, el-Asâru'l-Bâkiye Ani'l-Kurûni'l-Hâliye, Leipzig, 1923.

13- Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Ubeydullah, Beyânü'l-Edyân, Tahran, 1933.

14- el-Gazali, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, er-Reddu'l-Cemîl li İlâhiyyeti İsa bi Sarîhi'l-İncîl, Kahire, 1974

15- Ebu Reyhan, Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, Kitabu't-Tahkîk Mâli'l-Hind, Haydarabad, 1958.

İslâm dünyasında son yüzyılda hem Kitab-ı Mukaddes hem de Talmud üzerinde çok önemli yayınlar yapılmıştır. XI. yüzyılda başlayan bu çalışmalar durmadan devam etmiş ve günümüzde de devam etmektedir. Ayrıca Dinlerarası Diyalog çalışmaları da son yıllarda dikkat çekici bir noktaya gelmiştir.

B. Batı'da Dinler Tarihi Çalışmaları

Dinler tarihi alanındaki çalışmalar, İslâm dünyasında, Batıdan çok önce başlamakla beraber; bu çalışmalar, Batı'da daha sistematik ve daha süreklilik göstermiştir. Dinlerin ortak özelliklerini araştıran, dinlerdeki değişimin kanunlarını inceleyen ve özellikle dinlerdeki ilk formun ne olduğunu bulmaya yönelen çalışmalar, Batı'da daha çok yapılmış ve dinler tarihi mustakil bir ilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Batı'da Dinler Tarihinin bilim dalı olarak ortaya çıkışıyla, filolojinin bilim dalı olması aynı döneme rastlamaktadır. Batıda **Dinler Bilimi** ifadesi, ilk önce 1852 yılında I, Abbe Prosper **LEBLANC** ve 1858 yılında **STİEFELHAGEN** tarafından kullanılmıştır. Ancak Batı'da bilimsel anlamda Dinler Bilimi ifadesini ilk kullanan **Max Müller,** "Cips From the Cerman Workshop" (London, 1867) isimli eserinin birinci cildinde bu bilim dalına **"Dinler Bilimi"** veya **"Karşılaştırmalı Dinler Çalışması"** ismini vermiştir. **Müller**, bu çalışmadan önce yayınladığı (1856) **"Karşılaştırmalı Mitoloji Denemesi"** isimli kitabında, Dinlerin mukayeseli tarihinden bahsetmiştir. Hatta Müller'in bu eserini bu anlamda yazılan ilk önemli Dinler tarihi kitabı olarak kabul etmek mümkündür. **Max Müller'in** bu çalışmalarından sonra Batı Üniversitelerinde **"Dinler Tarihi"** kürsüleri kurulmaya başlamıştır. **İlk Dinler Tarihi kürsüsü 1873'de Cenevre üneversitesinde kurulmuş, bunu 1876 yılında Hollanda'da kurulan dört yeni Dinler tarihi kürsüsü takip etmiştir.** Daha sonra 1879'da Fransız Bilimler Akademisine **(College de France) bağlı ve 1885 de Sorbonne Üniversitesinde "Ecole des Hautes Etüdes"**e bağlı iki **"Din Bilimleri"** Kürsüsü açılmıştır. **1884 yılında Brüksel devlet üniversitesinde de bir "Dinler Tarih" kürsüsü kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde 1910 yılında Berlin'de ve Leipzig ve Bonn'da birer dinler tarihi kürsüsü açılmıştır. 1912 yılından sonra Batı'da Dinler Bilimi alanında çok ciddi bir gelişme**

olmuş ve bütün Avrupa üniversitelerinde Dinler Tarihi kürsüleri açılmıştır.

Dinler tarihi ile ilgili Batı dünyasında çok erken dönemde başlayan neşriyattan da kısaca bahsetmekte yarar vardır; İlk Dinler tarihi dergisini **M. Vernes,** Fransa'da **"Revue de l'Histoire des Religions"** (Dinler Tarihi Dergisi) ismiyle yayınlamıştır. Almanya'da ise, 1989'de Dr. Achelis **"Archiv für Religionsjissenchaft"** (Din Bilimleri Arşivi) isimli dergiyi yayın hayatına sokmuştur. 1905 yılında **W. Schmidt**, Viyanada **Antropos (Antropoloji)** ile ilgili bir dergi yayınlayarak daha çok ilkel dinlerin üzerinde durmuştur. İtalyan Dinler Tarihçisi R. **Pettazoni,** 1925 yılında İtalyanca **"Studie Materiali Storia delle Religion"** isimli bir dergi yayınlamıştır.

Dinler tarihi çalışmaları sadece Avrupa'da değil Amerika'da da ciddi şekilde üzerinde durulan bir alan olmuştur. 1921 yılında Chicago üniversitesi **"The Journal of Religion** (Din dergisi) isimli dergiyle 1936 yılından itibaren Colombia üniversitesince yayınlanmaya başlayan **"The Review of Religion"** (Din Dergisi) isimli dergiler, Dinler tarihi alanında en ciddi dergiler olarak zikredilebilir.

Çağımızın büyük Dinler Tarihçisi **Mircea Eliade** 1938 yılında **"Zalmoxis: Revue des Etudes Religieuse"** isimli bir Dinler tarihi dergisi yayınlamaya başlamıştır. Hatta dünyanın birçok üniversitelerinde **Dinler tarihi dergisi** adı altında çok sayıda dergi yayınlanmaya başlamıştır. Bunların en sürekli olanı Presses Universitaires France'ın Pariste yayınladığı **"Revue de I'Histoire Des Religions"** isimli dergidir.

1950 yılında Amsterdam da yapılan VII. Dinler Tarihi kongresinde **IAHR (international Association for History of Religions** (Uluslar arası Dinler Tarihi Derneği) nin resmen kurulma kararı alınmıştır. IAHR başlangıçtan beri çok geniş bir perspektif içinde düşünülmüş ve Dinler tarihi ile ilgili çalışma yapan milli Dinler tarihi derneklerini bünyesinde toplamış durumdadır. **"Türkiye Dinler Tarihi"** derneği de IAHR'ye üye olmak için gerekli işlemlere başlamış ve 2005 **Tokyo**'da XIX. IAHR toplantısında üyeliği resmen kabul edilmiştir. Bu gün Türkiye Dinler Tarihi Derneği, iki uluslar arası derneğe üyedir. Birincisi, Avrupa Din Bilimleri derneği (EASR), İkincisi IAHR'dir. IAHR 1954 yılından bu yana **Leiden**'de **NUMEN**

isimli bir dergi yayınlamaktadır. Bu derginin her cildi, 458 sahifeyi bulmaktadır. Yılda dört kez yayınlanmaktadır. Ayrıca **supplements to NUMEN** (international Review for the History of Religions)nin ilavesi olarak isimlendirilen ve şimdiye kadar yaklaşık 50 sayının üstünde yayınlanmış bir yayın daha yapılmaktadır. IAHR bunların dışında yılda iki defa çıkan **Science of Religion Abstracts And index of Recent Articles "Din Bilim Abstrakları ve yeni makalelerin index dergisi"** adıyla bir yayın daha yapmaktadır, bu dergi **"Roots And Braches"** (Cambridge) tarafından yayınlanmaktadır.

Dinler tarihi konusunda yapılan kongrelerin başlangıç tarihi bir asrı geçmiştir. 5-12 Ağustos 2000'de Güney Afrika Cumhuriyeti **Durban'**da yapılan XVIII. IAHR kongresinde, Uluslararası Dinler Tarihi Derneğinin kuruluşunun 50. yılı ile, Dinler Tarihi kongrelerinin 100. yılı kutlanmıştır. Bugüne kadar yapılmış olan uluslararası Dinler Tarihi kongrelerinin kronolojik durumu şöyledir:

1. Paris: 1900
2. Basel: 1904
3. Oxford: 1908
4. Leiden: 1912
5. Lund: 1929
6. Bruksel: 1935
7. Amsterdam: 1950
8. Rome: 1955
9. Tokyo/Kyoto: 1958
10. Marburg: 1960
11. Claremont: 1965
12. Stockholm: 1970
13. Lancaster: 1975
14. Winipeg: 1980
15. Sydney: 1985
16. Rome: 1990

17. Mexico Citgy: 1995

18. Durban (Güney Afrika): 2000

19. Tokyo: 2005

Uluslararası Dinler Tarihi Kongrelerinin Durban 2000 hariç bütün tutanakları yayınlanmıştır. IAHR nin Durbandaki kongrede yapılan seçimle başkanı Peter ANTES olmuştur. PETER ANTES, Almanya Honnover üniversitesinde görev yapmaktadır.

XIX. IAHR Tokyo toplantısında Amerika'dan Tennes Üniversitesinden Prof Dr. Rosalind Hackett, IAHR'nin başkanı olmuştur. Genel Sekreter, Danimarka'dan Tim Jensen olmuştur.

Batı'daki Dinler Tarihi Çalışmaları iki ekol istikametinde devam etmiştir: **Bunlardan birincisi;** Tekâmülcü Din Nazariyelerinin güdümünde devam etmiştir: Max Müllerin **Tabiatçılık,** Tylor'un **Animizm,** Durkheim'in **"Totemizm",** Frazer'in **"Büyü",** Marrett'in **Mana** teorilerinin dayandığı temel felsefe, tekâmülcü nazariyelerin üstüne oturtulmuştur. **İkinci ekol ise** bu teorilere karşı çıkan **Andrev Leang ve Wilhelm Schmidt** ile başlamıştır. A. **Lang,** Tekâmülcü din nazariyelerine karşı 1883'de **"Gelenek ve Mitoloji"**yi 1847'de **"Modern Mitolojiyi"** 1898 de **"Dinin Oluşumunu"** yayınlamıştır. Bu dönemde Max Müller'in **"Tabiatçılık"** teorisi ile Tylor'un **"Animizm"** teorisi ciddi şekilde tahrip edilmiştir.

1900-1912 yılları arasında Dinler Tarihine **"MANA"** teorisi hakim olmuştur. Burada Dinler tarihi çalışmalarındaki **"İlke"** verilen önem dikkatimizi çekmektedir. Yani dinin kaynağı hakkındaki ilke verilen önem... Ancak bu dönemde en dikkat çekici görüşü A. Lang'ın izinden giden **Wilhelm Schmidt** ileri sürmüştür. Birinci cildini 1912 yılında yayınladığı **"Tanrı Fikrinin Kökeni"** isimli eserinde **Schmidt, "Mana, Animizm** ve **Totemizm"** teorilerine karşı çıkıyor ve insanlığın, bidayette **"Yüce Tanrı"** inancına sahip olduğunu ileri sürüyordu.

Batı'da yapılan dinler tarihi çalışmalarının hepsini burada nakletmemiz mümkün değildir. Batı'da, **Raffaelle Pettazzoni, George Dumezil** ve **Mircea Eliade** gibi çok önemli Dinler Tarihçiler yetişmiş olup, Batı'daki Dinler Tarihi çalışmalarını tekâmülcü çizgiden

uzaklaştırmışlardır. Bu bilim adamları Dinler tarihinde, **"Genelci Dinler tarihçiler"** olarak adlandırılmışlardır.

Şimdi Batı'da yapılan dinler tarihi çalışmalarından bazılarını görelim:

1- Raffaelle Pettazzoni, (Eski Yunan'da Din) la Religione dans la Grèce Antique, Paris, 1953.

2- Raffaelle Pettazzoni, (Sardunya'da İlkel Din), la Religione Primitiva in Sardegna, Roma, 1912.

3- George Dumezil, (Hindî, Avrupailerde Üçlü İdeoloji), L'ideologie tripartie des indo Europeens), Brüksel, 1958.

4- Van der Leeuw, (Din fenomonolojisi), Phénomonologie der Religion, Paris, 1955.

5- Rudolf Otto, (Kutsal), Das Heilige, Paris, 1949.

6- Mircea Eliade, (İnsanlığın İnanç Tarihi), (1-III), Histoire des Croyances et des idées Religieuse, (1-III), Paris, 1983.

7- Mircea Eliade, (Dinler Tarihi El kitabı), Traité d' Histoire des Religions, Paris, 1949.

8- Mircea Eliade, (Avusturalya Dinleri), Religions Australiennes, Paris, 1972.

9- Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara, 1955

10- Joachim Wach, (Anlama), (Das Verstehen, Chicago, 1933.

11- Gustaw Menching, (Dünya Dinleri), Volksreligionund Weltreligion), 1938.

12- Emile Durkheim, (Dinî Hayatın İptidaî Şekilleri), Formes Élémentaire de la Vie Religieuse, Paris, 1912.

13- J. G. Frazer, (Altın Dal), Golden Bough, London, 1900.

14- Félicien Challey, (Dinler Tarihi), Paris, 1967.

15- Dinler Tarihi, (1-III), Encylopédie da le Pléiade, Paris, 1970.

C. Ülkemizde Dinler Tarihi Çalışmaları:

İslâm dünyasındaki medreselerde Dinler Tarihi dersleri gerektiği yeri bir türlü bulamamıştır. Bu durum, Osmanlı medreselerinde de devam etmiştir. Osmanlı imparatorluğunda medreselerin gerilemesi, medreselerde ıslah hareketlerinin başlamasına yol açmış ve Dinler Tarihi bilgileri kısmen, umûmî tarih içinde, Rüşdiye, İdadiye ve bu okulların bazı bölümlerinde verilmeye başlamıştır. **1859'da açılan Mülkiye Mektebinde,** Başbakanlık Osmanlı Arşivinde DH.İ.UM 5-2/1-9 kayıtlı 1335 (1916) tarihli bir belgeden, Dahiliye Nezareti, İdare-i umumiyeden, mekteb-i mülkiyede okutulan TARİH-İ EDYAN dersi programı hakkında bilgi istenildiğini ve idare-i umumiye; konuyu, mekteb-i mülkiyeye tevdi ettiğini görüyoruz. Mekteb-i mülkiyenin hal ve zamana göre **Tarih-i Edyan** derslerinde yaptığı bazı tadilat-ı cüziye ile hazırladığı programın sunulduğunu yine bu belgelerden öğreniyoruz. Bu belgeden anlaşıldığına göre 1859'da açılan Mülkiyenin dersleri arasında, önceden olmayan **"Tarih-i Edyan"** dersinin konulduğunu öğreniyoruz. Mülkiyenin ders programında, başlangıçta bu dersin olmayışı, aslında çok önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Çünkü, mülkiyeden **"idareciler"** yetişmektedir. İdare makamında veya kadılık makamında bulunan zevatın, ülke halkının dinî inanç ve kültürünü bilmesi kadar normal bir husus yoktur. İşte daha sonra bu zaruretten dolayı mülkiyenin ders programı arasına **Tarih-i Edyan** derslerinin girmiş olduğunu görüyoruz. Şüphesiz bu, medreseler açısından çok müspet bir adımdır. Yine 1869'da İstanbul'da **"Dâr'ül-Fünûn-i Osmanî"** adı ile bir yüksek okul açılmış ve orada tarih ve **"İlm-i asar-ı Atika"** dersleri de okutulmuştur. 13 Şubat 1910 yılında kabul edilen **"Medaris-i İlmiye Nizamnamesi"** programında **"Milel ve Nihal"** derslerinin konulduğunu görüyoruz.

Medaris-i ilmiye programına göre medrese iki öğretim yapıyordu: Birincisi **orta öğretim,** ikincisi **yüksek öğretim.** Yüksek öğretim dört bölümden meydana geliyordu: Bu bölümlerden birisi olan **"ulûm-i şer'iye"** bölümüne **"Tarih-i Edyan"** dersleri konulmuştur. 21 Nisan 1912 (8 Nisan 1328) tarihli **"Dâr'ül-Funun"** ıslahatçıları nizamnamesinin birinci maddesine göre açılacak olan **"İstanbul Dâr'ül-Fünûnu"** beş bölümden meydana gelmiş ve Şer'i ilimler bölümünde **"Tarih-i Edyan"** dersleri okutulmuştur.

1914 yılında **"Dâr'ül-Hilafeti'l-Âliye Medresesi"** faaliyete geçmiştir. Bu medresenin ilk kısmında **"Tarih-i İslâm ve Edyan"** dersi programa alınmış ve **mütehassisin** kısmının **"kelâm-Tasavvuf ve Felsefe"** bölümünde **"Tarih-i Edyan ve Mezahip"** ismi ile Dinler Tarihi, daha geniş şekilde ve mukayeseli olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu dersi **Mahmud Esad Efendi** okutmuştur.

"Dâr'ül Hilâfeti'l-Âliye" medresesine iki yıllık hazırlık sınıfı açılarak, orada okutulan dersler arasına **"Malûmât-ı Diniye"** adı ile ve her dinin mensubu tarafından okutulacak olan bir ders konmuştur. Bu derste de **Yahudilik, Hıristiyanlık** ve **diğer Hıristiyan mezheplerinin görüşleri,** kendi din adamları tarafından mensuplarının çocuklarına okutulmuştur.

1917 yılında Medreselerinin ıslahı yeniden ele alınmışsa da köklü bir değişiklik yapılamamıştır. Sadece medreselerin yüksek kısmına **"Süleymaniye"** ismi verilmiştir. Burada **Dinler tarihi dersi,** kelâm ve hikmet bölümünde yer almakta ve **"Tarilı-i Edyan ve Din-i İslâm"** olarak geçmekteydi. Süleymaniye medresesinde **"Tarih-i Edyan ve Din-i İslâm"** dersini **Şemseddin Bey** (Günaltay) in okuttuğunu görüyoruz.

Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti Müessesat-ı ilmiye müdiriyetine bağlı olmak üzere yüksek tahsil okulu olarak açılan **"Medresetü'l-Vaizin"** de, **"Dinler Tarihi"** dersleri okutulmuştur. Bu dersi ise, **Mahmut Esad Efendi** okutmuştur.

1913 yılında açılan **Medresetü'l-İrşad'ın** vaizlik Şubesinde de Dinler tarihi dersleri okutulmuştur.

Osmanlı medreseleri, sadece İstanbul'daki medreselerden ibaret değildi. Taşra Osmanlı medreseleri beş yıllık bir eğitim veriyordu. Bu medreselerde müstakil bir **"Dinler Tarihi"** dersi yoktur. Muhtemelen genel tarih içinde Dinler tarihi dersleri verilmiştir. İstanbul dışındaki medreselerden bahsederken, Beyrut'ta **"Selahaddin-i Eyyubi Külliye-i İslâmiyesi"** adı altında açılan bir medreseden de bahsetmemiz gerekecektir. Bu medresenin, Osmanlı medreselerinin ıslahatı döneminde açıldığını düşünebiliriz. Salahaddin Eyyûbi külliyesinin ders programında tarih dersleri muhtevasında **TARİH-İ EDYAN** dersleri, **Edyan-ı Salife** (geçmiş dinler), **Edyan-ı Semaviye**

(Semavi Dinler) ve **Din-i İslâm** (İslâm Dini) olarak üç seviyede okutulduğunu görüyoruz. Salahaddin-i Eyyubi külliyesinin Beyrut'ta açılmış olması, oradaki dinî grupların dikkate alınmasına ve buna göre de Dinler tarihin üç kısımda okutulmasına dikkat edildiğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi **"Osmanlı Medreselerinde" "Tarih-i Edyan"** dersleri, medreselerde her geçen gün önem arzetmeye başlamıştır. Medreselerde yapılan ıslahat programları sonucunda **"Tarih-i Edyan"** derslerinin programa alındığını görüyoruz. Bu, medreselerin zihinsel değişime ve çağdaş düşünceye açıldığını göstermektedir. **Dinler Tarihi gibi bir dersin, bir yandan Kur'an-ı Kerime, diğer yandan da Osmanlı toplumundaki muhtelif dinî kanaat ve inançlara mensup unsurlara hizmet etmesi yönünden önem arzettiği malumdur.** Bu amaçla, Osmanlı aydınlarının özellikle dinî bilgilerle meşgul olanların, diğer dinler hakkında malumat sahibi olmalarının gereği, her geçen gün Osmanlı medreselerinde ileri görüşlü Devlet adamları ve Şeyhü'l-İslâmlar tarafından kabul edilmiş ve medrese programları arasına TARİH-İ EDYAN dersleri konulmuştur.

Türkiye'de Dinler Tarihi çalışmaları, görüldüğü gibi Osmanlı medreselerinde XIX. yüzyılın ortalarında başlamış ve her geçen gün gelişme göstermiştir. 1873 yılında İstanbul Daru'l-Funun Edebiyat Fakültesinin programında, **"TARİH-İ UMÛMÎ ve İLM-İ EŞATİR-İ EVVELÎN"** isimli bir ders bulunduğunu Prof. Dr. M. Ali Aynî, Daru'l-Funûn Tarihinde zikretmektedir.

Osmanlı Medreselerinde **Tarih-i Edyan** derslerini okutan zevatın arasında iki önemli ismi özellikle zikretmek gerekir: bunlardan birisi, Medresetu'l-Vaizin'de **"Tarih-i İslâm ve Edyan"** Müderrisi olan **Mahmut Esad Efendidir.** Esad Efendi'nin **Tarih-i Edyan** isimli 1336 (1920) tarihli bir kitabı vardır. Esad Efendi'nin bu kitabı, **Medresetü'l-Vaizinde** okuttuğu ders notlarından meydana gelmiştir. Kitabın fihristinden öğrendiğimize göre Esad Efendi, işlediği konularda Batılı kaynaklardan yararlanmıştır. Özellikle **Chantepie de la Saussaye**'ın (1848-1920) Dinler tarihi çalışmasından haberdardır. **Chantepie de la Saussaye,** iki ciltlik, **"Dinler Tarihi"** kitabını 1887-1889'da yayınlamıştır. Diğer yandan **Esad Efendi,** Ahmet Mithat

Efendi'nin **"Tarih-i Edyan"**ından da yararlandığını bizzat kendisi belirtmektedir.

İkinci isim ise, **Şemseddin Günaltaydır.** Süleymaniye Medresesi'nde yer alan **"Tarih-i Edyan ve Din-i İslâm"** derslerini okutan **Şemseddin bey,** ders notlarından **"Tarih-i Edyan-**İst. 1338 (1919)" isimli kitabını yayına hazırlamıştır. **Şemseddin bey** bu kitabında, genelde Batı'da Dinler Tarihi kitaplarının içinde bulunan konulara yer vermiştir. **Şemseddin bey,** Batı'da yazılan Dinler tarihi kitaplarına vukufiyetini kitabında göstermiştir. Bu arada E. Durkheim'in (1858-1917) **"Dini Hayatın İptidâî Şekilleri"** isimli kitabından birçok alıntılar yapmıştır.

Osmanlı Medreselerindeki Dinler Tarihi çalışmaları, Cumhuriyet döneminde önce duraklamış 1949 yılında Ankara Üniversitesine bağlı olarak Ankara da **açılan ilâhiyat Fakültesiyle** birlikte, yeniden canlanmaya başlamıştır. Özellikle Prof. **Dr. Annemarie Schimmel**'in öğretim üyeliği yaptığı 1954 den sonra Dinler Tarihi kürsüsü **Prof. Dr. Hikmet Tanyu** hocamızla bir istikrar ve gelişme dönemine girmiştir. Türkiye'de çekirdekten yetişen ilk dinler tarihçi **Prof. Dr. Hikmet Tanyu** olmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler tarihi kürsüsünde **Prof. Dr. Hikmet Tanyu'**nun asistanları olan **Prof. Dr. Güney Tümir, Prof. Dr. Mehmet Aydın** ve **Prof. Dr. Abdurrahman Küçük,** Prof. Dr. Tanyu'nun yanında Dinler tarihini belli bir seviyeye getirmişlerdir. Burada **Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun yine yakın mesai arkadaşı ve talebesi olan Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu'nu da zikretmek** gerekir. Prof. Tanyu, Prof. Sarıkçıoğlunun doçentlik ve profesörlük jürilerinde bulunarak onun yetişmesinde de çok önemli bir rol oynamıştır. Bugün Prof. Tanyu'nun talebeleri, Türkiye'de Dinler Tarihi çalışmalarını başarı ile yürütmektedirler. İlahiyat Fakültelerinin Dinler Tarihi Anabilim Dalında çalışan Prof. Dr. Ömer Faruk Harman, Prof, Dr. Harun Güngör, merhum Prof. Dr. Şaban Kuzgun, Prof Tanyu'nun doğrudan talebeleri sayılırlar, yine bugün Prof. Tanyu'nun talebeleri, "TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİNİ" (Turkısh Association Fort he History of Religions (IAHR) 1994 yılında Ankara'da kurmuşlardır. Bugün bu dernek, uluslararası Dinler Tarihi Derneği IAHR'ye ve Avrupa Din Bilimleri Derneğine (EASR) üye olmuş

durumdadır. **DİNLER TARİHİ DERNEĞİ, DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI** adıyla bir dergi yayınlamaktadır. Dinler Tarihi Araştırmaları üç sayı çıkmıştır. Derginin yılda iki defa yayınlanması ve hakemli bir dergi olması için çalışmalar yapılmaktadır.

Bugün Türkiye'de İmam-Hatip liselerinde ve İlahiyat Fakültelerinde ve Eğitim Fakültelerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümlerinde, Dinler tarihi Dersleri okutulmaktadır. Dinler Tarihi alanında, Türkiye'de **yüksek lisans** ve **doktora çalışması** yapanların sayısı **iki yüz elliye** yaklaşmıştır. Bütün bunlar, Türkiye'de Dinler tarihinin geleceğinin parlak olduğunu göstermektedir. Diğer yandan son yıllarda Türkiye'de Eliade'nin kitaplarının birçoğunun tercüme edilmesi, **Hint kültürü, Yahudilik, Hristiyanlık ve Ortadoğu Mitolojisi üzerine birçok yayının yapılması, Dinler Tarihine ilginin gittikçe arttığını göstermektedir.**

Dinler tarihi sahasında Türkiye'de yayınlanan eserlerden bazıları şunlardır:

1- Ahmet Mithat Efendi, Tarih-i Edyan, İstanbul, 1345.

2- M. Şemseddin (Günaltay), Tarih-i Edyan, İstanbul, 1338.

3- Ö. Hilmi Buda, Dinler Tarihi, Ankara, 1935.

4- Ö. Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, 1947.

5- Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankra, 1955

6- Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara, 1966

7- Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara, 1973.

8- Prof. Abdulkadir İnan, Eski Türk Dinî Tarihi, İstanbul, 1976.

9- Prof. Abdülkadir İnan, Şamanizm, Ankara, 1954.

10- Dinler Tarihi Ansiklopedisi, (1-III), İstanbul, 1976.

11- Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Türklerin Dinî Tarihçesi, İstanbul, 1976.

12- Prof. Dr. Hikmet Tanyu, İslâmlıktan Önce Türlerde Tek Tanrı İnancı, İstanbul, 1966.

13- Prof. G. Tümer-Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, 1987.

14- Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002.

15- Prof. Dr. Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya, 1989.

16- Prof. Dr. Ünver Günay-Prof Dr. Harun Güngör, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, İstanbul, 2003

17- Doç. Dr. Şinasi Gündüz, Pavlus, Hristiyanlığın Mimarı, Ankara, 2001.

18- Dr. Abidin İtil, Budizm Tarihi, Ankara, 1947.

19- Prof. Dr. Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2002.

20- Prof Dr. Mehmet Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Konya, 2005

21- Yusuf Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi (1-III), İstanbul, 2002

22- Mircea Eliade, Dinler Tarihi Sözlüğü Türk. Çev. Doç. Dr. Ali Erbaş, İstanbul, 1987.

23- Doç. Dr. Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Ankara, 1998.

24- Samuel Noah Kramet, Sümer Mitolojisi, Tarih., Çev. Hamide Koyukan, İstanbul, 1999.

25- Jean-Paul Roux, Altay Türklerinde Ölüm, Türk. Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1999.

26- Dr. Ali İsra Güngör, Cizvitler ve Katolik Kilisesindeki Yeri, Ankara, 2002.s

27- Doç. Dr. Korhan Kaya, Buddhistlerin Kutsal Kitapları, Ankara, 1999.

28- Prof. Dr. Kim Knott, Hinduizmin ABC'si, Tarih, Çev. Medet Yolal, İstanbul, 1964.

29- Hayrullah Örs, Konfüçyus, Feylesof ve Din Kurucusu, İstanbul, 1964.

30- Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, İstanbul, 1996.

31- Prof. Dr. A. Rıfat Özkan, Kıyamet Tarikatleri, İstanbul, 2006.

32- Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, Türk. Çev. Ziya İhsan, İstanbul, 1992.

33- Ernest Renan, Havariler, Türk. Çev. Ziya İhsan, Ankara, 1964.

34- Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu, Din Fenomolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri), Isparta, 2002.

35- Prof. Dr. Ahmet Güç, Dinlerde Mabed ve İbadet, İstanbul, 1999.

36- Prof. Dr. Mustafa Erdem, Hazreti Adem (İlk İnsan), Ankara, 1994.

II. DİNİN KAYNAĞI

1. DİNİN KAYNAĞI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Dinler Tarihinde tartışılan önemli konulardan biri de **"Dinin Kaynağı"** konusunda olmuştur. Dinin kaynağını, bilimsel yoldan izaha yönelen birçok Batılı bilgin, kendi zamanlarında hâkim olan teorilere göre dinin kaynağını izaha çalışmışlardır. Oysa, dinin kaynağını bilimsel yoldan belirtmek kolay bir iş değildir. Çünkü bilim, bir takım materyallere dayanarak muhakeme geliştirmektedir. Oysa, ilk insanın dini ile ilgili bilgiler, sadece ilâhî kitaplarda vardır. Bugün, hiçbir bilim dalı, ilk insanın yaşadığı dönmeden kalma bir belgeye sahip değildir. Bunun için dinin kaynağı hakkında ileri sürülen fikirler, sadece faraziyeden öteye geçmemektedir. Şimdi dinin kaynağı ile ilgili görüşlere kısaca bir göz atalım:

1- E. Bûrnette Tylor: 1871 yılında yayınladığı **İlkel Kültür** (Primitieve culture) isimli kitabında Din'in kaynağının **"Animizm"** yani **"ruhculuk"** olduğunu ileri sürmüştür. İlkel toplumlarda hakim olan **Atalara tapmanın, Fetişizm'in** ve **Büyünün,** Animizm'den kaynaklandığını belirtmiştir. Ona göre ilk insan, **ruh**'un farkına rüyada varmıştır. Uyku halinde, insandan ayrılan ve dolaşan **ruh**'a ilk insan inanmış ve ona saygı göstermiştir. Daha sonra çevresindeki varlıklarda da **ruh**'un olduğuna inanan **ilkel insanlar,** etraflarında iyi ve kötü ruhlar tasarlamaya başlamışlar ve böylece **Animizm** yaygınlaşmıştır. Tylor'a göre, ilk din şekli **Animizm** şeklindeki inanç şeklidir. Yine **Tylor**'a göre, **politeizm** (çok tanrılılık) Animizm'den çıkmıştır.

1910-1912 yılları arasında, özellikle Almanya'da Dinler tarihine katkılar, Animizm teorisine bağlı olarak gelişmiştir. Fakat daha sonra bu teori, büyük tenkidler almış ve XX. Yüzyıl öncesi kabul gördüğü **"genel teori"** özelliğini kaybetmiştir. XX. Yüzyılın başlarında

"Animizm öncesi" teoriler, Taylor'un **"Animizm"** teorisini zayıflatmıştır.

2- R. R. Marett: 1900 yılı'nın başında yayınladığı **"Animizm Öncesi Din"** (Preanismistic Religion) isimli makalesinde, **Marett,** dinin ilk şeklinin ruh inancı olmadığını; fakat gayri müşahhas bir güç olan **MANA** ile karşılaşmanın meydana getirdiği **"Mistik korku ve hayret duygusu"** nun, dinin ilk şeklini meydana getirdiğini ileri sürüyordu. Marett'in doğrultusunda bir grup bilgin, bu teoriyi benimsemiş ve geliştirmişti. Böylece **Mana**, hemen hemen bir kilişe haline gelmişti. Ancak bu görüş de genel olarak kabul görmemiştir. Yetkili birçok Etnolog, mana fikrini tenkid etmiştir.

3- J. G. Frazer: 1900 yılında **"Altın Dal"** isimli eserinin ikinci baskısını yapan **Frazer** de bir başka Animist öncesi hipotez ileri sürmüştür. Buna göre insanlık tarihinde **büyü,** dinden önce gelmektedir. Böylece, insanlığın ilk dinî törenlerinin **büyü** törenleri olduğunu belirtmektedir.

4- Herbert Spencer: İngiliz felsefecisi **Spencer** de dinin kaynağı hakkında bir takım fikirler ileri sürmüştür. **Spencer,** ilkel kabile dinlerinin kaynağının korku olduğunu ve bunun da **ATALARA TAPINMA** şeklinde kendini gösterdiğini belirtmiştir. **Spencer**'e göre korku, atalara tapınmayı ortaya koymuş, atalara tapınma da diğer ibadet şekillerinin gelişmesini sağlamıştır.

5- E. Durkheim: 1912 yılında yazdığı **"Dinî Hayatın İbtidâî Şekilleri"** (Formes Elementaire de la vie Religieuse) isimli kitabında **Durkheim,** dinin kaynağına sosyolojik bir yaklaşımla yaklaşmaktadır. **Durkheim,** bu kitabında, **Din**'in, sosyal tecrübenin bir yansıması olduğunu savunmaktadır. **Durkheim**'e göre ilk sosyal ünite **klan**'dır. Klan ise bir **totem** etrafında şekillenmiştir. Totem olarak kabul edilen varlık, kutsaldır. Klan buna saygı duymaktadır. İnsanlığın ilk dinî şekli de **Totemizm**'dir demiştir. O, Totemizmin aynı zamanda **"Kutsal"** ve **"Klanı"** sembolize ettiğine işaret ediyordu. Durkheim'in ileri sürdüğü **Totemizm** fikri, büyük etnoloğlar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Durkheim, görüşlerinde subjektif davranmakla itham edilmiştir. **A. Goldenweiser,** en ilkel kabilelerin ne toteme, ne de klana sahip olmadıklarını ortaya koymuştur.

6- Max Müller: Dinin kaynağı hakkında görüş ileri süren diğer bir bilgin de **Müller** olmuştur. **Mülller'**e göre, insanlığın ilk dini **Naturizm'**dir. Yani, **tabiatçılıktır.** Naturizm, tabiat varlıklarına tapınmanın adıdır. Bu görüşü **Müller,** sistemleştirmiştir. **Müller** bu görüşü ileri sürerken, Hinduizmin **Veda'**larına dayanmıştır. Ona göre **Veda**'lardaki Tanrı İsimlerinin tabiat olayları ile yakın ilişkisi vardır. Meselâ, **Agni,** ateş; **Dyans,** gök anlamına gelmektedir. İnsanların **"Güneşe taptıklarını"** da ifade etmiştir. Ona göre, ilk insan için tabiat, büyük bir korku unsuru olmuştur. Böylece de tabiat kuvvetlerine tapınma meydana gelmiştir. Bu da dinin kaynağını meydana getirmiştir. Bunun için **Müller,** dinin kaynağı olarak **Naturizm**'i kabul etmektedir. Ancak 1870 yıllarında Sanskritçe uzmanı **Abel Bergaigne,** Veda ilâhilerinin tabiatçı bir dinin ifadesinden uzak olduğunu ve onların yüksek kültürlü aşırı kuralcı rahipler sınıfının eseri olduğunu ispat etmiştir. Böylece dinin ilk şekli olarak coşku ile kabul edilen **Naturizm** (Tabiatçılık), titiz ve sert bir filolojik tahlille yok edilmiş oluyordu.

7- Andrew Lang ve Wilhem Sclımidt: Dinin kaynağı hakkında görüş ileri süren diğer bir bilgin de İskoçyalı Lang idi. **Lang,** kendi zamanına kadar ileri sürülen bütün din nazariyelerini kabul etmeyerek yepyeni bir **Din nazariyesi** ileri sürüyordu. **Lang,** Avusturalya'nın ilkel kabilelerinde ne **Animizm**'e ne de **Totemizm**'e rastlanmadığını, ancak **"Bir Yüce Varlık"** kavramına, insanların inandıklarını ileri sürüyordu. Bu yüce **Varlık,** insanları denetliyordu. The Making of Religion **(Dinin Oluşumu)** isimli eserinde **Lang, Animizmi, Tabiatçılığı, Atalar kültünü** reddediyordu. O, delillerini ilkel kabilelerde mevcut olan **"Yüce Varlıklar"** üzerine dayandırıyordu. **Lang**'ın bu görüşü, daha sonra hararetli bir şekilde **Wilhem Scmidt** tarafından savunuldu. **Schmidt, "Tanrı Fikrinin Kökeni"** (Der Ursprung Der Gottesidee) adı ile yazdığı muhteşem kitabında, insanlığın ilk önce **"Bir Yüce Tanrı'ya"** inandığını, ancak daha sonra bu Tanrıyı unutarak veya ihmal ederek, putlara saygı gösterdiğini açıklıyordu. Böylece insanlığın başlangıçta **"Bir Yüce Tanrı'ya"** inandığını ifade etmiş oluyordu. **Schmidt**'e göre, **İlk Din,** gökte yaşadığına inanılan, iyilik sever, her şeyi bilen, yaratıcı ve ebedî bir **"Büyük Tanrı"** inancından ibarettir. Bunun için **Schmidt**'e göre başlangıçta her yerde bir **İlkel Monoteizm** mevcuttu.

Schmidt'in bu görüşü de bir takım tenkidlerle karşılaşmıştır. **Ancak, diğer görüşlerden daha tutarlı olan bu görüş, Batıda geliştirilen pozitivist ve Materyalist teorilerle etkisiz hale getirilmiştir.**

Sonuç olarak, Batıda Din'in kaynağı hakkındaki görüşler, genelde ilkel kabilelerden hareketle geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu konuda bir görüş üzerinde herkes ittifak edememiştir. XIX. yüzyıl boyunca ve XX. Yüzyılın ilk yarısına kadar Din'in kaynağı hakkındaki çalışmalar, Batı'da devam etmiştir. Bu konuda kesin bir sonuç alınamayınca Etnoloji, dinin kaynağını aramaktan vazgeçmiş ve bugün din olayı, bir kültür olayı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. **Buna göre her din, bir kültürdür. Her din, kendi dönemi için bir değer taşımaktadır.** İşte Dinler Tarihi bu kültürü incelemeye yönelen bir disiplindir. Dinler Tarihine bu anlayışın kazandırılmasında, çağımızın büyük Din Tarihçisi **Mircea Eliade'nin,** rolü çok büyük olmuştur.

2. DİNİN KAYNAĞI HAKKINDA İSLÂM'IN GÖRÜŞÜ

Dinin kaynağı hakkındaki tartışmada İslâm, kendine has bir görüşü benimser. **İslâm'a göre din,** tamamen **vahiy** mahsulü olarak düşünülür. Zaten insan aklını ve kalbini de ancak böyle bir din duygusu tatmine kavuşturabilir. İlk din olarak kabul edilen **Tevhid dini,** esasında insan fıtratına uygun, insanın yaratılış gayesine elverişli yegâne dindir.

İşte İslâm'a göre dinin kaynağını bu fıtrat hadisesinde aramak gerekir. İslâm'a göre Allah, **insana öyle bir fıtrat vermiştir ki, insan bu özelliği sayesinde kendini ve kainatı yaratan Allah'ı bulabilir. Ayrıca, Allah, kâinatta da, kendi varlığına delil teşkil edecek birçok âlâmetler yaratmıştır. İşte insan, yaratılışından getirdiği fıtrî karakteriyle ve Allah'ın yüce delilleriyle yaratıcısını bulmaya kabiliyetlidir.**

Fakat İslâm'ın düşünce sistemine göre, insanın, sadece Allah'ı bilmesi yeterli değildir. Bu yüce Allah'a karşı, yapılacak birçok görevler de vardır. İnsan bunları sadece, aklı ile çözemez. Bunun için de rehberlere ihtiyaç vardır. Bu rehberler de ilâhî dinlerin tebliğcileri olan **peygamberlerdir.** İnsan fıtratına tam uygun olan dini, beşeriyete

sunan peygamberler, bu tebliğleriyle akl-ı selim paralelinde, insanlığa doğru yolu göstermişlerdir.

Netice olarak diyebiliriz ki, İslâm'a göre dinin kaynağı, ne **tabiat hadiseleri,** ne **rüya olayı** ne de **Totemizm**dir. İslâm'a göre dinin kaynağı **ilâhîdir, yani vahiydir,** İlâhî kaynaklı bu din ise, beşerin tertemiz yaratılışına tam olarak uygundur. Bu konuda Allah şöyle buyuruyor: **"O HALDE** (habibim) **SEN YÜZÜNÜ BİR MUVAHHİD OLARAK DİNE, ALLAH'IN O FITRATINA ÇEVİR Kİ O, İNSANLARI BUNUN ÜZERİNE YARATMIŞTIR. ALLAH'IN YARATILIŞINA (Hiçbir şey) BEDEL OLAMAZ. BU, DİMDİK AYAKTA DURAN BİR DİNDİR. FAKAT İNSANLARIN ÇOĞU BİLMEZLER.** (er-Rum, 30).

3. DİN DUYGUSUNUN KAYNAĞI

İslâm'a göre din, Allah tarafından gönderilmiş ilâhî bir kanundur. İnsanlar yaratılırken din duygusu ile yaratılmışlardır. İslâma göre din duygusu ile, Fıtrat, yani yaratılış bir paralellik içinde görülmektedir. İnsan yaratılış itibariyle tevhidî bir inanca meyillidir. Bunun için peygamberler hep tevhidî inançları tebliğ etmişlerdir.

Din, akıl sahibi, şuurlu insanları, kendi irade ve arzularıyla, hayrolan şeylere sevk eden ilâhi bir kanundur. Böylece İslâm'a göre dinin kaynağı, tamamen ilâhî kökenlidir.

Batıda da dinin kaynağı üzerinde bu doğrultuda duranlar olmuştur. **Max Müller,** din, ruhun öyle bir kuvvetidir ki, insana duygular ve akıldan müstakil olarak muhtelif isimler ve değişik remizlerle **namütenahiyi** idrak kabiliyetini verir, demektedir. **Mircea Eliade** de, Din'in **insan şuurunda** olduğunu belirtir. Eliade'ye göre, **kutsal, insan şuurunun yapısı içinde bir unsurdur, insan şuurunun tarihi içinde bir dönem değildir.** Çünkü insan, ruhî yönden ancak manevî şeylerle tatmin olabilir, insanın topyekün maddî ve manevî yapısını ihata eden din olayı, insan'ın yapısının bir gereğidir. Bunun için de kökü insan fıtratındadır. Bundan dolayı, tarihin her döneminde insan toplulukları, **Din'den** uzak kalamamışlardır. **Din, insanla beraber doğmuş, insanla beraber var olmaya devam edecektir.**

4. İNSAN İÇİN DİNİN LÜZUMU

İnsan dediğimiz varlık **ruh** ve **bedenden** meydana gelmiştir. Bu iki kısım, mahiyeti itibariyle birbirinden ayrı ise de, hakikatte birbirlerinden ayrılması mümkün değildir. **İnsan, sadece yiyen içen bir varlık değil, aynı zamanda gülen, ızdırap çeken, ağlayan, hayal gören ve seven de bir varlıktır.**

Bunun için insan faaliyetleri, sadece akılcı ve bilinçli faaliyetlerle sınırlandırılamaz. Böylece insan, sadece tarihî ve tabiî bir dünyada yaşamıyor; aynı zamanda **existansiyel,** özel, imajiner bir dünyada da yaşıyor. İnsan, nasıl vucüdunun hayatiyetini devam ettirebilmek için bir takım gıdalara muhtaç ise, ruhunun ihtiyacını giderebilmek için de, **dine** muhtaçtır.

Ruhun arzuları için bir sınır yoktur. İnsan, gerçek saâdete, ruhunun sonsuz olan emellerini manen tatmin etmekle ulaşabilir.

Hayat bir mücadeleden ibarettir. Çoğu zaman bu mücadelede insanın, rûhen güçlü olması gerekmektedir. **İşte ruha bu gücü veren sadece dindir.** Bazen insan, maddî sebeplerin hepsine başvurduğu halde, yine başarıya ulaşamaz. **Dindar adam, başarısızlıklar karşısında yılmaz, bilâkis daha güçlü bir şeklide işe koyulur. Diğer yandan, ruhen çökmüş insanların bedenleri de çabucak çöker. Bunun için ruhî yönden insanları güçlü kılan din gibi önemli bir kaynağa, ciddi şekilde ihtiyaç olmaktadır.**

Yine bu dünya hayatının bitmek tükenmek bilmeyen elem ve ızdıraplarına, ancak kuvvetli din duygusu sayesinde karşı konulabilir. **Din, acılara karşı koyma aracıdır. Acıları hafifletme aracıdır.**

İnsanın, ruhen yükselmesi, yaratılışının bir gereğidir. Bu ise ahlâkî faziletlerle mümkündür. Ahlâkî faziletler ise din duygusu sayesinde gelişip kökleşebilir.

Kısaca ifâde etmek gerekirse din, insan için, ruhî ve zarurî bir ihtiyaçtır. Bir insan, maddî ihtiyaçlarını ne kadar karşılarsa karşılasın, manevî ihtiyaçlarını din duygusu ile tatmin etmemişse, hayatta mutlu olamaz. Daima ruhî bir bunalım içinde bocalar durur. Din, sitres'ten kurtuluşun anahtarıdır.

Maddî ve beşerî ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamış cemiyetlerde görülen maneviyat buhranı, kaynak itibariyle hep din duygusunun noksanlığından ileri gelmiştir. XX. ve XXI. yüzyılın **"Dine dönüş"** asrı olarak nitelendirilmesi, çağdaş medeniyetin sadece madde ile insanı mutlu edememesinden ileri gelmektedir. Batıdaki dinî akımların çoğalmasının tek izahı da budur. Komunist blokların çökmesi de genelde din duygusundan uzaklaşmalarından kaynaklanır.

5. MONOTEİZM ve İNSAN'IN YAPISI

Monoteizm: **"Bir Allah'a** inanmak demektir. Çok Tanrıcılık demek olan **politeizmin** zıddıdır. Dinlerin kaynağı konusunda monoteizmi savunanların da olduğunu daha önce belirtmiştik. **Monoteizm,** tek Allah inancını benimseyenlerin inancıdır.

A. Lang ve **W. Schmidt,** insanlığın ilk dinî şeklinin monoteizme benzeyen **"Yüce Tanrı"** inancı olduğunu, ancak insanların daha sonra bu inancı bırakarak, putperestliğe döndüğünü, ispata çalışmışlardır. Buna göre, insanlığın ilk dini **Yüce Tanrı**'ya inanmaya dayanan bir monetist din inancıdır. Bu tez, İslâmın ileri sürdüğü tezle uyum içinde bulunmaktadır.

Monoteizm'in karakteristik yapısını **"Bir Allah'ın veya yalnız bir tek Tanrının kabul edilmesi, bu tanrının yaratıklarına karşı rahim olması"** şeklinde özetlemek mümkündür.

İslam'a göre ilk peygamber Hz. Adem (a.s) den, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gelip geçen bütün peygamberler, bir tek Allah inancını yerleştirmek için çalışmışlardır. Yani, **Monoteisttirler.**

Yahudilik ve Hıristiyanlık da esas itibariyle monoteisttirler. Özellikle Hıristiyanlık, teslis doktrini olan **Baba-Oğul-Ruhu'l-Kudüs** ile hâlâ monoteist bir din olduğunu ileri sürmektedir. Fakat, bu konuda birçok güçlükle karşılaşmaktadır. Bu dinlerde, İslâm dinindeki saf monoteizmi bulmak oldukça zordur.

Aslında Hz. Musa ve Hz. İsa (a.s.) da ümmetlerini **bir Allah inancına** davet etmişlerdir. Sonraki dönemlerde **Yahudilik ve Hıristiyanlık,** aslî hallerini koruyamadıkları için **tahrife** uğramıştır. Yahudilikte Tek Tanrı inancı varsa da bu Tanrı, **milli bir Tanrı**

şeklinde gösterilmiştir. Aslında bugün Yahudilik, inandığı Tanrının evrensel olduğunu ve onun bütün kainatın yaratıcısı olduğunu belirtmeye çalışmaktadır.

Yeryüzündeki dinler içinde Monoteizmi en açık şeklide gösteren tek din **İslâm Dinidir.** İslâm dininde bir Allah'a inanç meselesi, gayet açık bir şekilde belirtilmiştir. Birçok ayet ve hadis bu hususu, kesin bir şekilde açıklamıştır. Hepinizin bildiği ihlâs sûresinde Allah'ın varlığı ve birliği şöyle açıklanmaktadır:

"De ki O Allah birdir. Ululuk O'nda nihayet bulmuştur. Doğmamış doğurmamıştır. O'nun hiçbir eşi de yoktur." (el-İhlas, 1-4)

Bugün Tanrı fikri, monoteist karakter yapısıyla, çağdaş insana huzur vermektedir. Tanrı deyince, islâmın Allah'a verdiği sıfatları anlayarak, Allah'a inanan milyonlarca insan vardır. Çünkü başka türlü bir Tanrı anlayışı, insana huzur vermez.

III. İLKEL KABİLE DİNLERİ

A. İLKEL KABİLE DİNLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1. Mana

Bu kelime **"tabii olandan"** başka bir şeyin varlığını ifade etmektedir. Malenezya da **mana** kelimesi, en belirgin şekliyle kendini göstermektedir. Malenezyalılar için **mana "esrarlı bir güçtür."** Genelde bu güçlere bazı fertler ve genellikle ölülerin ruhları sahip olmaktadır. Yine onlara göre, kozmik yaratılış, **sadece Tanrısal Mana'da** mümkün olmuştur.

Yine eşyalar ve insanlar da **Mana gücüne** sahip olabilmektedirler. Çünkü onlar bu gücü, bazı büyük kutsal varlıklardan almışlardır. Başka bir tabirle, onlar, mistik şekilde **kutsal'a** iştirak etmektedirler. Meselâ, şayet bir taş, **esrarengiz bir güç ihtiva ediyorsa, ona birisinin ruhunun yardım ettiğine inanılmaktadır.** Ancak dinin ilk safhasını, **Animizmin oluşturduğunu** söyleyen **Tylor'**a karşı **R. Marett, Mana**'nın animizm'den önce olduğunu ileri sürmüştür. **Marett'e** göre **mana, "Gayr-i muşahhas bir gücü"** temsil etmektedir. Fakat **Codrigton,** bu gücün daima onu idare eden, daha yüksek birine bağlı olduğunu ileri sürmektedir.

Dinler Tarihinde, **Malenezyalılardan** başka **Mana** gücüne inanan kabileler de görülmektedir. Mesela, **Sioxlar, Iroquois'lar, Huronslar** bunlardandır.

Mana gücü taşıyan eşyalar, **Fetiş** olarak insanlar tarafından uğur getirmesi veya onları kötülüklerden koruması için taşınmaktadır. Belirtmek gerekir ki, yetkili etnologların yaptıkları eleştirilere rağmen;

Mana'nın, dinin ilk aşamasını teşkil ettiğine, hâlâ birçok çevrelerde inanılmaktadır.

2. Yüce Tanrı

Batı dünyasında yapılan en yeni **Dinler Tarihi** çalışmaları, bugüne kadar **tekâmülcü** din nazariyelerinin yıkılmasına sebep olan **Yüce Tanrı** kavramını işlemeye başlamışlardır. Buna göre bütün ilkel kabilelerde bir **Yüce Tanrı** inancı vardır. İlkel kabileler, bütün tabiat kuvvetlerini O'nun idare ettiğine inanmaktadırlar ve her şeyi O'nun yarattığına ve yönettiğine hükmetmektedirler. Bu **Yüce Tanrı,** bazen yüksek bir ruh şeklinde tasavvur edilmektedir. Göklerin yüksekliklerinde bulunduğuna inanılmaktadır. O zaman bu Tanrı, bir **Deus Otiosus** (Gök Tanrı)'dur. Yani göklerin derinliklerine çekilmiş, insan kaderiyle ilgilenmeyen bir Tanrıdır.

Yüce Tanrı kavramını ilk defa **Andrew Lang** ileri sürmüş, daha sonra bu görüşü **Viyana Tarihî-Kültürel ekolün** öncüsü **Wilhelm Schmidt** geliştirmiştir. **Schmidt'e** göre ilkel kabileler, bu Yüce Tanrı'ya inanmaktaydılar. Zamanla bu **Yüce Tanrı** unutularak **İlkel kabileler, politeizme doğru kaymışlardır. Schmidt'**in bu tezi, doğrudan doğruya tekâmülcü din nazariyesine karşıdır. Çünkü tekâmülcü din nazariyesi, **monoteizmi,** tekâmülün sonuna yerleştirirken; **Schmidt, monoteizmi** dinin temeline yerleştirmektedir. **Schmidt,** bir Katolik papazı olduğu için, görüşleri, dini savunma şeklinde kabul edildiğinden, Batı dünyasında fikirleri pek kabul görmemiştir. Çünkü bu teorinin atıldığı yıllarda Batıda, tekâmülcü din nazariyeleri revaçta olan nazariyeydi. Ancak bu tezin kabul edilme şansı, diğer teorilerden daha yüksek görünmektedir. Pettazzoni ve M. Eliade **"Yüce Tanrı Kavramı"** üzerinde ciddi şekilde durmuşlar ve bu Teorinin kabulü için gayret sarfetmişlerdir.

3. Tabu

Genelde herhangi bir şey, bir aksiyon veya bir şahıs, az veya çok manevi **bir güç ihtiva ediyorsa** tabu olmaktadır. Dinler tarihinde tabu olan eşyalar, şahıslar ve hareketler, oldukça çoktur. Bu konuda Frazer'in **"Altın Dal"** isimli eseri, oldukça zengindir. Tabu, **dokunulması, yapılması yasak olan şeylerdir.**

Diğer yandan hastalıklar ve ölüm de tabuların arasındadır. Meselâ, **"Malgaches"**larda **"yasaklar",** net olarak **hastaları ve ölüleri,** cemaatin geri kalanından ayırmaktadır. Bunun için, **bir ölüye dokunmak, ona bakmak ve onun ismini zikretmek yasaktır.** Bir başka tabu sınıfı da **kadınlarla, seksle ve doğumla ilgilidir.** Diğer yandan başka tabular da vardır. Meselâ, bir askere, **savaşta ölü horoz eti yemek yasaktır.** Yine, sahibi askerde veya harpte olan birinin evinde, erkek hayvan öldürmek yasaktır.

Görüldüğü gibi tabu, bir nevi dokunulması veya yaklaşılması yasak olan şeylerdir. Tabu olayı, tahlil edildiği zaman, tabu olan şeylerde, kutsalla bir bütünleşme dikkati çekmektedir. Yani, eşya veya hareket, ya kutsalla bütünleşmiştir veya kutsalla bütünleşmeye mani olduğu için yasak edilmiştir.

4. Totem

"Alâmet ve işaret" anlamına gelmektedir. Bazı ilkel kabilelerin, kendilerinin soyu kabul ettikleri **hayvan** veya **bitkilere** verilen bir addır. Böylece **totem,** kabilenin soyu ve büyük atası sayılmaktadır. Aynı **totem** mensupları, birbirlerine tabu sayılmaktadırlar. Bunun için **exagomi** denilen dış evlenme vardır, yani aynı totemin mensupları birbirleri ile evlenemezler. Totemin eti, **yenilmez ve ona dokunulmaz, ancak yıllık merasimler sonucunda yenilebilir ve dokunulabilir.** Çünkü Totem, **kutsaldır, ona yaklaşılamaz.** Ancak yıllık ibadet törenleriyle ona dokunulabilir veya meyvesi, eti yenilebilir. **Bu da kutsalla bütünleşme arzusunun sonucu olarak kabul edilir.** Bu inanç sistemine, **totemizm** denir. **Durkheim,** bütün dinlerin totemizmden çıktığını ileri sürmüşse de, **Frazer** totemizmin bütün kabilelerde yaygın bir inanç olmadığını ortaya koymuştur. Yine Frazer, **başlangıçta irsi bir Totemizmin olmadığını, bunun için de aynı ailenin fertlerinin başka Totemlere de bağlı olabildiğini belirtiyordu...** Frazer buna **"gebelik"** üzerine kurulmuş **"totemizm"** adını vermektedir. Ancak o, Totemin tanrısal bir karaktere sahip olduğu düşüncesine itiraz eder. Fakat yine de bazı insan grupları ile, bir grup hayvan ve bitkinin **"Tanrısal hayat gücü"** arasında mistik ilişkileri söz konusudur. Burada **Preuss,** tabiatüstü vasıtaların yardımı ile icra edilen hayati bir yardımın ve bir çeşit dinî ilişkinin söz konusu olduğu kanısındadır.

Bazıları da **Totemizmi, klanla bir hayvan arasındaki akrabalık inancı olarak görmektedirler.** Diğer taraftan ferdî bir Totemizmin de varlığından bahsedenler olmuştur.

Totemizmi bütün dinlerin menşei olarak kabul eden E. Durkheim'e aşağıdaki itirazlar yapılmıştır:

1- Dinlerin başlangıcında Totemizm bulunmuyordu,

2- Totemizm, evrensel bir inanç değildir. Bütün kabileler, Totemik bir saflıadan geçmiş değillerdir.

3- Durkheim, totemin niçin kutsal kabul edildiğini tam olarak izah edememiştir,

4- Durkheim, ilkel kabilelerin, "kutsalla-kutsal dışı" arasını nasıl ayırdıklarını ve ilkel kabileleri, "Kutsala" inanmaya neyin sevkettiğini açıklamakta güçlük çekmektedir,

5- Diğer yandan Durkheim, bugünkü ilkel kabilelerden hareketle, dinlerin menşeinin, Totemizm olduğunu söylemektedir. Ancak bugünkü ilkel kabilelerin bugünkü şekle, tekâmül sonucu mu, yoksa gerileme sonucu mu geldiği konusunda bilgi vermemektedir.

6- Durkheim, Totemizm konusunda subjektif davranmakta ve kendi kanaatlerini bilimsellik olarak sunmaya çalışmaktadır.

5. Şaman

Şaman, birçok topluluklarda ve Sibirya'da oturan bir takım Türk boylarında tef çalarak, şarkı söyleyerek, ayin (kamlama) yapan ve böylece ruhlarla münasebete girerek; hastalıkları iyi ettiğine, gelecekle ilgili istenilen bir takım haberleri elde ettiğine inanılan kimselere verilen isimdir.

Şamanlar, münferit görevlerde bulundukları gibi cemiyetin bütün fertlerini ilgilendiren merasimlerde de görev alırlar ve bu bakımdan iki kısma ayrılırlar:

1- Ak Şamanlar (Mutlu merasimleri idare ederler. Evlenme, düğün, ziyafet gibi).

2- Kara Şamanlar (yaslı, hüzünlü merasimleri idare ederler. Ölüm vb. gibi).

Şamanizm Orta ve Kuzey Asyaya ait bir olgu gibi görünmesine rağmen aslında, bütün kıtaların dinlerinde ve tüm kültürel alanlarda görülmektedir.

Şaman kelimesinin kaynağı konusunda görüş birliği yoktur. Bu kelimenin Tunguzca **"saman"** (büyücü) dan geldiğini ileri sürenler olduğu gibi, Sanskritçe **"sramana"** kelimesinden geldiğini ileri sürenler de vardır. **Sramana "ruhlarla desteklenmiş adam"** anlamına gelmektedir. Bazı araştırmacılar da, **Pali** dilindeki **"samana"** dan, şaman kelimesini türetmektedirler. Buna göre samana, **"kendinden geçmiş kimse"** demektir. Kırgızlar ise, Şamanlarına **Faghinun** adını vermektedirler. Bu kelime **"Allahın peygamberi"** demek olan kelimenin bozulmuş şeklidir. **Şaman** kelimesi, sadece Türklere mahsus bir kelime olmayıp, bütün ilkel kabilelerde görülmektedir. Hala, Avusturalya ve Kuzey Amerika'da **şaman** inancına rastlanmaktadır. Buna göre **Şamanizm,** müstakil bir din değil, **içinde bir çok inançları toplayan bir dinler karışımıdır.** O, gayesi benzer olmakla beraber, görünmeyen ruhlar âlemiyle irtibat kurmak ve beşerî faaliyetleri yönetmede bu ruhların desteğini elde etmek olan vecd ve tedavi ile ilgili metodlar bütünüdür.

6. Büyü

Büyü bir gayeye ulaşmak için gizli kuvvetlerin yardımını sağlamak için girişilen bir eylemdir. Büyü, belli teknik ve kaidelere göre yapılmaktadır. Büyünün hedefi, tabiatüstü güçleri kullanarak bir şeyler yapmaktır.

Büyü inancına hemen bütün milletlerde rastlamak mümkündür. Din ile büyü arasındaki esas fark, büyü merasimlerinin geçici oluşudur. Dini törenler ise süreklidir. **Dinin sürekli cemaatı olduğu halde, büyünün sürekli cemaati yoktur.** Bunun için din ile büyü, farklı şeylerdir. Hatta büyü ile din çatışma halindedir. Bunun için birçok dinlerde büyü yasaklanmıştır. İslâm dini de Büyüyü yasaklamıştır. Ancak büyünün bütün milletlerde oluşu **G. Frazer** gibi bazı bilginleri, **büyüyü, dinlerin temeline koymaya götürmüştür.** Bu bilginler, büyünün, dinden önce geldiği tezini savunmaktadırlar.

Büyü cemaati, bir menfaat cemaatı olduğu için; dinî cemaatın yerini tutamaz. **Bunun için de dinin kökeninde büyünün olması düşünülemez. Hatta büyüyü, bir dinî sapıklık olarak görenler de vardır. Kayalara yapılmış resimler, sıçrayan, yaralı, ok isabet etmiş av hayvanlarını tasvir eden kilden yapılmış heykelcikler; aslında bir takım büyülerdir. Buzul çağından günümüze kadar sihirsel resimler, durmadan devam etmiştir. Bu resimlerin çoğu da bereketlendirmek için yapılmıştır. Bunların, dinle alakası yoktur.** Büyü, kaderi etkilemeye yöneldiği yerlerde, gerekse bir düşman'a ya da ortaya çıkan bir engeli kaldırmaya yöneldiği hallerde, hep karanlık güçlerle işbirliğine dayanmaktadır. Bu halde büyü, bir merasim özelliği taşımaktadır.

7. Mitoloji

Batıdan dilimize aktarılan **"mit"** kelimesi, yunanca hikâye, masal anlamına gelen **"mithos"** kelimesinden gelmektedir. Mitoloji ise, bütün efsaneleri içine alan ve onları inceleyen bir bilim dalıdır. **Mitos,** bütün kültürlerde bulunmaktadır. Bugün için bir anlam ifade etmeyen bu mitoslar, **bir zamanların en canlı inançlarının konularını teşkil etmekteydi.** Bunun için **mitos'ları dinî kültürün içinde mütalâa etmek gerekir.** Onları boş bir inanç olarak değil, o dönemin bir dini olarak kabul etmek icab eder. **Mitosları,** belli başlı şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ritüel mitoslar: Dinî erkanlarla ilgili mitoslar

2. Orijin mitoslar: Her hangi bir eşyanın çıktığı yer ile ilgili mitoslar

3. Kült mitosları: Tapınmayla ilgili mitoslar

4. Perestij mitosları: Halk kahramanlarının doğuşu ile ilgili mitoslar

5. Eskatoloji mitosları: Dünyanın sonu ile ilgili mitoslar

Dinler Tarihi, **mitosları, bir yalan ve masal olarak ele almaz, onları, insanlığın dinî dünyalarının bir existansiyeli olarak kabul eder ve değerlendirirler.** Çünkü mitosların çok zengin bir dini dünyası vardır.

8. Âyin

Genel anlamda bir dinin pratik yapısıyla ilgili kurallar ve törenler toplamıdır. Bu anlamda âyin, bütün dinlerde vardır. Âyin kavramının dinî ve ahlâkî kurallarla sıkı bir ilişkisi vardır.

Genel olarak ilkel kabilelerde din, **tapınma, büyü** ve **benzeri davranışlarla ilgi geleneksel olarak kökleşmiş törenler şeklinde kendini gösterir.** Bazı ilklel kabilelerde tören sırasında danslara da yer verilir. Bir bakıma danslar yoluyla ilkel kabile insanı, ruhî yapısını açığa vurmaktadır. **Dansların din ve büyü ile de ilgisi vardır.** İlkel kabilelerde âyin sırasında belirli kurallara kesinlikle uyma zorunluluğu olduğu gibi, evrensel dinlerde de kurallara uyma zorunluluğu vardır. Âyinde dinî erkan tam olarak yerine getirilmektedir.

9. Fetiş

İçinde **mana gücü** dolu olan eşyalara **Fetiş** denmiştir. Fetiş kelimesi, ilk defa **Portekiz Gemicileri** tarafından Batı Afrikalıların kullandıkları bir kelime olarak ortaya atılmış ve yaygınlaşmıştır. Batı Afrika zencileri, **Fetiş** diye kabul ettikleri bir takım taş vb. gibi eşyalara saygı gösteriyorlardı. Buradan anlaşılacağı gibi **Fetiş,** bazı ilkel kabilelerin saygı duyduğu bir takım nesneleri oluşturmaktadır. **Fetişizm,** fetiş inancıdan doğmuştur. Böylece putperestliğin de bir başlangıcını teşkil etmektedir. Kısaca **mana gücü** ile fetiş arasında sıkı bir bağ vardır. **Mana gücü** taşıyan eşyalar, ancak fetiş olabilmektedir. Fetişler, **insanlar tarafından taşınarak, kötülüklerden korunulduğuna inanılmaktadır.**

B. YAŞAYAN İLKEL KABİLE DİNLERİ'NİN ÖZELLİKLERİ

İlkel kabile dinlerinin de kendilerine özgü bazı özellikleri vardır. Bunları şöyle gösterebiliriz:

1. İlkel kabile dinleri o kabileye aittir, kendi adıyla çağrılır.

2. İlkel kabile dinlerinde ruhun da çeşitli şekillerde yaşadığına inanılır.

3. İlkel kabile mensuplarında ahiretle ilgili inançlar, kesinlikle yoktur.

4. İlkel kabile dinlerinde herhangi bir din kurucusu bulunmaz.

5. İlkel kabile dinleri, mahalli özellik taşır, evrensel değildir.

6. İlkel kabile dini mensuplarında büyü ve büyücülüğe karşı büyük ilgi vardır.

7. İlkel kabile, kutsal ile kutsal olmayanı birbirinden kesinlikle ayırmıştır.

8. İlkel kabile dini mensuplarının, kutsal kitapları ve yazılı kaynakları yoktur.

9. İlkel kabile dinlerinde genelde bir yüce Tanrı inancı bulunmaktadır.

10. Kollektif yaşayış vardır. Hayata tam olarak dini kurallar hâkimdir. Bireyselcilik yoktur.

C. YAŞAYAN İLKEL KABİLE DİNLERİNDEN BAZI ÖRNEKLER

Bugün yaşayan ilkel kabile dinlerinin birçoğu, Afrika'da yaşamaktadır. Afrika'da insanın yerleşim tarihinin üzerinden en az beş milyon yıl geçmiştir. Bugün Afrika kıt'asında 800'den fazla dil konuşulmaktadır. Afrika'nın sakinleri birçok ırklara ve kültürlere ayrılmıştır. Ancak, dinî sınırlar, lenguistik (dil) sınırları takip etmez. Kuzey Afrika, Mısır ve Berberî damgasını taşıyan uzun bir İslâm uygarlığına muhatap olmuştur. Berberî tarihi, çoğunlukla **Dionysos'**un eski grek kültürünü çağrıştıran dişil özelliklere sahip kültlerle ve Afrikaya ait büyülerle doludur. Batı'da durum farklıdır, Senegal'de yerli kültler, haç ve hilal arasında paylaşılmıştır. Güneye doğru gidildikçe dinî kültür, daha karmaşık hale gelir. Liberya, Fildişi, Sierra Leone ve Benin'de dinî ve kültürel senkretizm daha çok göze batmaktadır. Mandeler, Müslüman olurlar ancak, Bambaralar, Miniankalar ve Senufolar kendi kültürlerinde kalırlar. Nijerya federasyonu içinde yerli kültler çoğunluktadır. **Yoruba** dini, bölgenin en önemli dinlerinden biridir.

Böyle bir farklılık karşısında Dinler tarihçi ne yapacaktır? Mircea Eliade'nin dediği gibi, Dinler Tarihçisi'nin kolay bir seçeneği

yoktur. Onun yapacağı tek şey, ayrıntıya girmeden konuya **"kuş bakışı"** bakmasıdır. Fakat Afrika yerli ilkel kabile dinlerini inceleyecek birinin, şu iki temel özelliği dikkate alması gerekir: **Birincisi,** insanın kaderiyle ilgili hiçbir işe karışmayan bir yüce varlığa **(deus otiosus)** iman, **İkincisi** ise ruh çağırma ve diğer tekniklerle mücehhez kahinlik. "Afrika'da bulunan dinleri aşağıdaki başlıklar altında kısaca izah etmeye çalışacağız:

I. BATI AFRİKA DİNLERİ

I. Yorubas'ların Dini:

Mensupları, **Nijerya** ve **Benin** gibi biribirine komşu ülkelerde bulunan Afrika kökenli bir dindir. Yüzyılın başında **yorubas topluluğu,** halk iktidarının en yüksek temsilcisini (kralı) belirleyen gizli bir tarikatın egemenliği altına girmişti. Ogbaniler tarikatının bir üyesi olmadığından dolayı, kral olacak kimsenin kral olarak tayininden önce, kendisinin tayin edileceğine dair hiçbir bilgisi yoktu. Bu sınırlı kulübün üyesi olmak, kutsal dışıların anlayamadığı bir dille konuşma ve yoruba topluluğunca bilinmeyen görkemli ve anıtsal sanat şekillerini uygulama anlamına gelir. Gizli girişler için düşünülmüş olan OBGANLARIN iç kültü, sırlarını korumaktadır. İLE'nin Büyük Ana-Tanrıçası **ONİL,** kozmoz haline gelmeden önce basit bir dünyadır. İLE bir yandan gökyüzü **ORUN'**a, diğer yandan **ORUN'**un **İLE'**ye müdahalesinden meydana gelen meskun dünya olan **AİYE** karşıdır. Herkes **ORUN** (gökyüzü) sakinlerinin aldığı şekilleri, egzoterik kültler objesi olan **ORİSALAR'**ı ve herhangi bir kült kabul etmeyen **Deus otiosus** (Gök-Tanrı) **OLORUN'**u bildiği halde, **YORUBAS'**ların hayatında **İLE'**nin varlığı, dişisel iki görünümün sırrı ile doludur.

Düzenli dünya, **İLE'**nin dışındadır, Yorubaların geleneksel evlerinde kahinlik âletleri bulunur. Yorubas'larda ölüm anı, çok önemlidir. Çünkü ölüm anında Tanrılarla özel bir bağ kurulmaktadır. Bu inanç, Yorubas'larda, Nigeria'da ve Benin'de görülmektedir. Cemaatin bünyesinde bir üye, ölen kişiyi, ölmemiş gibi temsil etmektedir. Bu kişi, güzel elbise giyer, maske ile kendini gizler. Köyde, ölen kişinin geride kalanlarına mutluluk vermek için dolaşır.

2. Akan Dinleri:

Twi dilini kullanırlar. **Twi** dili, Ghana, fildişi kıyısında bir düzine bağımsız krallıklar kuran yoruba'ların kullandığı **kwa** ile aynı köktendir. Akan dinine inananlar, **Ashanti krallığıdır.** Anaerkil sekiz birlik halindeki klanik organizasyon, siyasi organizasyonla paralel değildir. Ashantlar da semavî Tanrı olarak **Nyam'**ı kabul derler. Her Ashant'lının evinde **Nyam**'ın, bir ağacın içine yapılmış küçük bir sunağı vardır. Yaratıcı Tanrı olarak ondan sürekli yardım talep edilir. **Ashant'**larda iki Tanrı vardır: **Özel tanrılar, özel olmayan tanrılar.** Her iki tanrı **türü** de büyük saygıya layıktır.

II. DOĞU AFRİKA DİNLERİ

1. Bantu'ların Dini:

Orta Afrika'da, doğuda **Tanzanya** ve batıda ise **Kongo'ya** kadar uzanan alanda, yaygın olan bir dindir. Kongo nehri havzasında yaşayan **Bantuların nüfusu,** yaklaşık on milyondur. Bantu dininin merkezinde **ruh çağırma kültleri ve büyüsel ritüeller bulunur.** Ruh çağırma kültüne mensup olanların meydana getirdiği gruplar, **Ndembu**'lar gibi halklar tarafından geliştirilmiş giriş ritüelini gerektiren sır cemaatleridir. Krallara ait kahinlikler ve **"acı verici"** ruhlardan kurtulmak için yapılan **"Büyük Acı Kültleri"** daha yaygındır. Bantu dininde yüce varlık **(Deus Otiosus)** inancı yoktur.

2. Güney Afrika Dinleri:

Bantular güneye doğru iki kafile halinde göç etmişlerdir: M.S. 1000-1600 yıllarında **Sotolar, Tswaralar, Nguniler, Lovendular, Vendalar, Güney Afrika dinlerinin mensuplarını oluştururlar.** Buluğ çağı ritüelleri çok önem arzeder. Erkek çocuklarının buluğ çağı ritüelleri daha karmaşıktır, **sünnet vardır,** ancak genel değildir. Kız çocuklarına sünnet (clitoridectomic) uygulanmaz. Sünnet merasimleri, giriş törenleri mahiyetindedir. Gece başlar, gün ışığıyla sona erer.

3. Afro-Karaib Dini:

Genelde kültlerle kendini gösteren **Afro-Karaib** dininde kanlı kurbanlar ve trans haliyle sonuçlanan danslar dikkat çekicidir.

Danslar, Tanrılarla iletişim kurma araçlarıdır. Vaudou sır cemaati, kendi bütünlüğü içinde, büyüleriyle ve büyü bozmalarıyla meşhurdur.

4. Afro-Brezilya Kültleri:

Tanrı orixalar ve kendinden geçercesine dans gibi Afrika kökenli dinî unsurlar taşıyan kültlerdir. **Afro-Brezilya kültleri,** 1830 yılına doğru popüler olmaya başlamıştır. Kuzey-doğuda **Candomble,** Güney-Doğuda **Macumba** denilen ve **Rio de Janeria'dan** gelen **Umbanda** kültü, 1925-1930 lardan beri dünya turizminin merkezine oturmuştur. **Bu kültler, bugün, Brezilya yerli halk kültlerinin bir devamını teşkil etmektedir.**

D. DİNLERİN TASNİFİ

Dinler tarihinde ençok tartışılan konulardan birisi de Dinlerin tasnifi konusudur. Dinlerin tasnifini, Din bilimciler, çok farklı şekilde yapmışlardır. Bunun için de birçok din tasnifi ortaya çıkmıştır. Dinlerin tasnileri yapılırken, coğrafi ve ırk esası dikkate alınarak yapılınca Dinler; **coğrafi ve ırklara göre isimlendirilmişlerdir.** Bu durumda dinlerin tasnifi, **Afrika Dinleri, Avusturalya dinleri, Cermenlerin Dini, Grek Dinleri, Güney-Amerika Dinleri, Hind-Avrupaî dinler, Kentlerin dini, Mezopotamya Dinleri, Asya Dinleri, Avrupa Dinleri** gibi isimlerle tasnif edilmiştir. Bu tasniflere göre birçok dinler tarihi kitabı yazılmıştır.

Yine Batıda yapılan Din tasnifleri, dinin karmaşık yapısı gözönünde bulundurularak da yapılmıştır. Bu durumda çok daha değişik bir din tasnifi ortaya çıkmıştır. Buna göre dinler şöyle tasnif edilmiştir:

1. Akıl ve vicdan dinleri 2. İlkel dinler 3. Aksiyon dinleri 4. Kitabî dinler 5. Tabiî dinler 6. Kurumsal dinler 7. Kozmik dinler 8. Kabile dinleri 9. Kurtuluş dinleri 10. Saserdotal dinler.

Batı'da yapılan bir başka din tasnifi de tekâmülcü din nazariyelerine dayanılarak yapılmıştır. Buna göre de dinlerin menşeine **Totemizm, Animizm, Naturizm, Büyü, Mana,** konmuş ve daha sonra Düalist ve politeist dinler yer almış en sonrada monoteist dinler gelmiştir. 1912-1962 arasında Batı'da yazılan dinler tarihi kitaplarının birçoğu bu tasnife göre yazılmıştır. **Ancak 1962 yılına kadar dinlerin**

menşei ile ilgili nazariyelerin geçerliliğinin bilimsel olarak çöküşü, dinler tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu durumda her din, müstakil bir kültür unsuru olarak kabul edilmiş, tekâmülcü zihniyetten uzak olarak ele alınıp incelenmeye başlanmıştır. Bu anlayışa göre dinler, ya milletlerin ismiyle anılmış veya bölgesel olarak anılmıştır. Bu durumda da dinlerin tasnifi **coğrafya, etnik köken, bölgesel olarak** yapılmıştır. 1962 yılından itibaren yazılan Dinler tarihi kitaplarının birçoğu bu kritere göre yazılmaya başlamıştır.

Özellikle Almanya'da **G. Mensching'in öncülük ettiği bir başka din** tasnifi, dikkat çekmektedir. Mensching, dinleri **Halk Dinleri-Millet Dinleri-Evrensel Dinler** olarak üç kısımda tasnif etmektedir.

Dinler tarihçiler, dinleri, **ölü dinler** ve **yaşayan dinler** olarak da tasnif etmişlerdir. Bu tasnif şekline göre de yazılmış dinler tarihi kitapları vardır.

Batı dünyasında yapılan diğer bir din tasnifi ise aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

1. Büyük Dinler: İslâmiyet-Hıristiyanlık-Yahudilik-Hinduizm-Budizm-Taoizm-Şintoizm-Konfüçyanizm.

2. Dünyadaki Dinler: Asya dinleri-Okyanus dinleri-Amerika dinleri-Avrupa dinleri.

3. Laik Dinler: Yeni mezheplerin oluşturduğu dinler.

Dinler tarihçiler dinleri, çok kısa bir şekilde iki kategoride de toplamaya çalışmışlardır. Buna göre, **Milli Dinler** ve **Evrensel dinler** olarak bir din tasnifi ortaya çıkmıştır.

Batıdaki bu din tasniflerine karış İslâm dünyasında da din tasnifleri yapılmıştır: İslâm bilginleri, dinleri, genelde iki tasnifte toplamışlardır. **Hak Dinler-Batıl Dinler.** İslâm bilginlerinin din tasnifi, vahyi esas alan bir tasniftir. Hak dinler vahye dayanan dinlerdir. Batıl dinler ise vahye dayanmayan dinlerdir. İslâm bilginleri, Hak Dinleri de ikiye ayırmışlardır: **Tahrif olmayan dinler-Tahrif olan dinler.** Bizde dinleri, **millî dinler** ve **ilâhî dinler** tasnifi altında incelemeye çalışacağız.

E. TARİHÎ DİNLERE GENEL BİR BAKIŞ

İki yüz yıldan beri dinlerin kökeni üzerindeki çalışmalar devam ettiği halde, dinlerin kökenini tam olarak bulmak mümkün olmamıştır. Dinlerin menşeine oturtulmak üzere ileri sürülen teoriler, yukarıda gördüğümüz gibi tarihî süreç içinde teker teker yıkılmıştır. Dinî törenler, tarih öncesi dönemlerden beri devam etmiştir. Böylece **"kutsal",** yaratılıştan bu yana, insan tecrübesinin bir parçası olmaya devam etmiştir. Yaklaşık yüz elli bin yıl önce yaşadığı tahmin edilen **NEANDERTAL** insan türünden önce bile, ölü gömme törenlerinin olması dikkate şayandır.

M.Ö. 4000-3000 yılları arasında Orta Doğu'da yerleşik medeniyetin başlamasıyla, Mısır ve Mezopotamya'da dinî kültür izleri hızla artmıştır. Tapınak kültleri ve organize din adamlığı, kurumsal olarak kendini göstermiştir. Yazının icadının da insan hayatında dinî değişiklikler ortaya çıkardığını biliyoruz. Bundan böyle yazılı ifâdeler, geleneğin şifahî naklinin yerini almaya başlamış ve insanın dinî dünyasının, yaratıcı ifade vasıtaları haline gelmiştir. Mısır ve Mezopotamya, Orta Doğu'da medeniyetin beşiği haline gelirken, **İndus vadisi, Kuzey Hindistan'da;** Çin'de, aynı dönemde Uzak Doğu'daki önemli kültür merkezleri olmuşlardır. **Orta-Doğu'nun, Hint** ve **Çin'in** dünya dinlerinin ortaya çıktığı belli başlı merkezler olması tesadüfi değildir. M.Ö. 800-500 yılları arasındaki üçyüz yılık dönemde, **Budizmin, Zerdüştlüğün, Konfüçyanizmin** ve **Taoizmin** birer birer ortaya çıkması da çok ilginç bir konudur. Bu dönemde Filistin'de İbrahimî kültürün üzerinden en az bin yıl geçmişti. Filistin'de, **monoteizm** yerleşmişti. Hindistan'da ise, **Upanişadlar** teşekkül etmişti. Bilindiği gibi, **Upanişadlar,** Hinduların dünya görüşlerini belirleyen çok önemli kutsal metinlerdir.

M.Ö. ikinci bin yılda Hindistan'ı istila eden **ARÎ**'ler, bütün inanç ve düşüncelerini, Kuzey Hindistan'da egemen kılmışlardır. İşte bu üç asırlık dönemde, bölgedeki dinî kültürel geleneğe iki kişi isyan etmiştir: Binlardan **birincisi,** Caynacılığın kurucusu MAHAVİRA lakaplı **Vardhâmana Jinata** (M.Ö. 540-468) iken, **ikincisi** de Budizmin kurucusu **Guatamo Buda**'dır. Her ikisi de M. Ö. VI. Asırda yaşamışlardır. **Cayinizm,** Hindistanla sınırlı kalırken; **Budizm,** Güney-Doğu Asya ülkelerine hemen hemen hakim olmuştur,

M.S. 1100 yıllarında Budizm bir yandan Hinduizmin tesiriyle, diğer yandan da Müslümanlığın tesiriyle Hindistanı terk etmiştir. Böylece Budizm, daha uzaklarda ve daha geniş alanlarda yaşamaya yönelmiştir.

M.Ö. 800-500 yılları arasında Çin'de de çok önemli dinî gelişmeler olmuştur. **Konfüçyüs** (M.Ö. 551-479) bu dönemin insanıdır. **Konfüçyüs,** Çin'in eski geleneklerini, Sosyal ve dinî bir sistem halinde yeniden düzenlemiştir. **Konfüçyüsçü ahlâk,** bugüne kadar Çin'de ve diğer deniz aşırı ülkelerde Çin kültürünün önemli bir parçası olmuştur. Diğer yandan Konfüçyüs'ün çağdaşı olan ve daha **ziyade mistik ve derûni hayata önem veren Lao-Tse**'nin **Tao-te-kin** olarak özetlenen fikirleri, Çinlilerin hayatlarında çok önemli izler bırakmıştır. Ayrıca, Budizm, Çin'e girince, Taoizmden önemli şekilde etkilenmiştir. M.Ö. 2. Asırdan beri Çin'de üç din hakim olmuştur: **Konfüçyanizm, Taoizm** ve **Budizm.** Japonya'da ise, Çin kültürünün etkisiyle **Konfüçyüsçülük** ve **Budizm,** Japon halkının hayatına girmiştir. Bunların dışında Japon halkının yerli inançları olan **Şintoizm** de varlığını, hâlâ japonya'da sürdürmektedir.

Aşağı yukarı aynı yüzyıllarda İran'da da Zerdüştün (Zoroastre, Zarrathustra) parladığını görüyoruz. Zerdüşt, M. Ö. VII. Yüzyılda veya daha erken bir dönemde **Ahura Mazda** (iyi Ruh) ile **Angra Mainyu** (Kötü Ruh) arasındaki kozmik mücadele prensibine dayanan ahlâkî Monoteizmini tebliğe başlamıştır. Böylece **Zerdüşt,** Hindistanı istilâ eden **Arilerin** politeist inançlarını aşmıştır.

Orta Doğu'da **İbraniler,** Mısır'dan Mezopotamya'ya kadar Sâmi kültürünü yaymışlardır. Yahudiler, monoteizmi sıkı şekilde koruyan bu dönemin ilk milletidir. Yahudi Monoteizmi, kısmen değişiklikle İsa-Mesih vasıtasıyla Orta Doğu ve Greko-Romen dünya'ya yayılmamış olsaydı, belki de antik dünyada önemli bir yer işgal etmeyecekti. Muhtemelen o, Roma imparatorluğu çatısı altında yaşayan küçük bir azınlığın inancı olarak kalacaktı.

Hıristiylanlık, Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya çok hızlı bir şekilde M.S. IV. Asrın sonundan itibaren yayılmaya başlamıştır. Çünkü Hıristiyanlık M.S. IV. yüzyılda Roma imparatorluğu'nun resmi dini haline gelmiştir. XI. Yüzyıla kadar Roma merkezli gelişme gösteren Hıristiyanlık XI. Yüzyılda **İstanbul Rum Ortodoks kilisesi**

ve **Roma Latin Katolik kilisesi** olarak iki ayrı ve farklı kilise olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.

M.S. VII. Yüzyılın başlarında zuhur eden İslâmiyet çok kısa zamanda Arabistan merkezli bir yayılma ile, **Mısır**, **Kuzey Afrika, İran'a** kadar yayılmıştır. XI. Asırda Hindistan da ve XIV. Asırda Osmanlı Türkleri'nin fetih hareketleriyle **Müslümanlık,** Avrupa da yayılmıştır.

Ortaçağda **Hıristiyanlık,** islâmın etkisiyle gerilemiştir. Rönesans döneminde de Avrupa, çok karışıklık içine girmiş, reform ve din savaşlarıyla karşılaşmıştır. Ancak Avrupalıların denizcilikteki başarıları ve deniz aşırı ülkelere gidişi ile **Hıristiyanlık,** kendine yeni bir yayılma alanı bulmuştur. Avrupalıların, keşif hareketinden sonra **Kuzey Amerika, Avusturalya** ve **Yeni Zelanda'ya yerleşmeleri, Latin Amerika'nın** İspanyollar tarafından işgali, bu kıta'da Hıristiyan kültürünü egemen kılmıştır. **Bugün dünyanın en kalabalık Hıristiyan nüfusu, Latin Amerika'da yaşamaktadır.** Bu da Hıristiyanlığın, Avrupa'daki nüfus kaybını dengelemektedir.

IV- MİLLİ DİNLER

A. KONFÜÇYANİZM

Çin milli dinlerinin başında gelen **Konfüçyanizm,** Çin'in en eski yerli dinlerinden birini teşkil etmektedir. Bu din, kaynaklarda **Konfüçyanizm** şeklinde ifade edilmiştir. **Konfüçyanizm,** bugün Vietnam'da, Korede, Japonya'da geleneksel olarak yaşamaktadır. Çinden dağılan göç dalgaları ile Singapur'da, Malezya'da, Tayland'da, Filipinler'de ve Endonezya'da Konfüçyanizm'in mensuplarını görmek mümkündür.

Çin dinî hayatında **atalara saygı, gök ve tabiat kuvvetlerine tapınma, kehanet ve buna bağlı inançlar,** öncelik taşımakla birlikte, **Şang-ti** diye adlandırılan bir **yüce varlığa** inanç da var idi. Bütün Çin dinlerinde ortak bir özellik olarak **atalar kültü** dikkatimizi çekmektedir. Bunun yanında akrabalık ve aile bağlarının güçlü olduğu da dikkat çekmektedir. Her Çinli, **göğün oğlu** olduğunu kabul ettiği imparatora ve ailenin reisi olan babaya saygı göstermektedir. Bunun için Çinlilerde **evlenme** ve **erkek çocuğa** sahip olma, son derece önem taşımaktadır. Arkasında erkek çocuğu bırakmadan ölen bir Çinli, uğursuz sayılmakta ve karanlık bir hayat süreceğine inanılmaktadır.

Konfüçyanizm, M.Ö. VI. Yüzyılın sonlarına doğru (551-479) yaşamış olan **Konfüçyüs** (Kong-Fu Tseu) tarafından kurulmuştur. XVII. Yüzyılda Çin'e gelen Cizvit misyonerleri **Kong Fau Tseu** ismini Latinleştirmişler ve **Konfüçyüs** şeklinde ifade etmişlerdir. Misyonerler **Konfüçyüs**'ü Çinin Aristosu olarak kabul etmişlerdir.

Konfüçyüs, küçük yaşında öksüz kalmış, hayatının çeşitli dönemlerinde öğretmenlik, valilik, mühendislik ve bakanlık gibi görevlerde bulunmuştur. Yine de Konfüçyüsün hayatı hakkında çok şey bilinmez. Konfüçyüs hakkındaki bilgilerimizin kaynağı M.Ö.I. Asırda Yazılmış olan Sima Qian'ın **"Tarihi Hatıraları"** teşkil etmektedir.

Konfüçyüs, aristokrat bir ailenin çocuğudur. Rituelleri ve müziği seviyordu. Ancak bu müzik ve ritüellerin halka yönelik hiçbir fonksiyonel değeri yoktur. Gençliğinden itibaren birçok iş yapmıştır. Memurluk, öğretmenlik yapmıştır. Konfüçyüs, aristokrat değil; burjuvazi bir ahlâkı yaymak istiyordu.

Konfüçyüs'ün üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri, atalara saygıdır. Konfüçyüs'ün mantığına şu görüş hakimdir: **"İnsan bildiğini bilmeli, bilmediği şeyi bilmediğini de bilmelidir."** Konfüçyanizm'in **mukaddes kitabı, King** adı verilen 5 kitap ile **Si-shu** adı verilen ve kutsallığı King'ten bir derece aşağı olan diğer 4 kitap olup toplam 9 kitaptır.

1. Konfüçyüs'ün Hayatı (M. Ö. 551-479)

Konfüçyüs, Çin'de yetişmiş en büyük filozoflardan birisidir ve Konfüçyanizm'in kurucusudur. **Konfüçyüs** (Kong-Fou-Tseu) Çin'in Lou şehrinde doğmuştur. Hayatı, ilk yıllardan itibaren büyük bir yoksulluk içinde geçmiş, ancak her şeye rağmen tahsilini tamamlamıştır. Bunun için iyi bir eğitim görmüştür. 20 yaşına doğru evlenmiş, iki çocuğu olmuştur. 22 yaşlarında bir okul açmıştır. Bu okulda devrinin bilgilerini öğretmeye başlamıştır. Meselâ **ok atmak, araba sürmek, şiir, müzik, tarih ve matematik** dersleri okutmuştur. Ayrıca antikitenin hakim krallarının kültür mirasını toplamış ve Zhou hanedanın **Wu** ve **Wen** krallarının yollarını öğretmiştir.

Konfüçyüs'ün az zamanda şöhreti her tarafa yayılmış, kısa süren bir memuriyet hayatından sonra da doğduğu şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Çünkü **Konfüçyüs'**ün hedefi, kendisini dinleyecek bir hükümdar bulmaktı. **O, düşüncelerini ancak bir hükümdarın desteğinde yayabileceğini düşünüyordu. Bunun için bir hayli dolaşmış, fakat aradığını da bulamamıştı.** Doğduğu şehre döndüğünde, artık ihtiyarlamış ve kalan enerjisini de kitap yazmaya harcamıştır. Bundan sonraki hayatında Konfüçyüs kitap yazmış, talebe yetiştirmiş ve doktrinini açıklamaya çalışmıştır. Konfüçyüs, çok net bir şekilde **"İyi insanın nasıl davranması gerektiğini"** anlatmak istemektedir. İyi davranma prensipleri olan bu kuralları, şöyle sıralayabiliriz:

1- Ren: Herkesin hak ve vazifelerine saygılı olmak

2- Yi: Namuslu ve dürüst olmak

3- Li: Birinci prensip olan **Ren'**i iyi uygulamak

4- Xiao: oğlun babasına, kadının kocasına, küçüklerin büyüğe, halkın hükümdarına itaatli olmaları. Çünkü hükümdar bizzat, göğe itaat ederek, iktidarını icra etmektedir. **Konfüçyüsün** mezarı, Çin'de önemli bir ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Çin'de **Konfüçyüs** adına birçok tapınaklar bulunmaktadır. Çin kültüründe, Konfüçyüsün çok önemli bir yeri vardır.

2. Konfüçyanizm'de Kutsal Metinler

Konfüçyanizm'in kutsal metinleri, **Konfüçyüs**'ün ölümünden sonra, öğrencileri tarafından toplanmıştır. **Konfüçyüs,** daha önceki dönemlerde, Çin'deki bütün eski metinleri gözden geçirmiştir. Bunu yapmaktaki gayesi daha çok, **idare ile ilgili bilgileri bir araya getirmek, içtimaî hayat ve törenleri ilgilendiren hususları toplamaktı.** Böylece, yaşayan ahlâk ve geleneklerin devamı sağlanacak, **atalar kültüne** dayalı, Çin medeniyeti ortaya konulacaktır. Ancak **Konfüçyanizmde din adamı sınıfı yoktur.** Ritüelleri yönetenlere **jü** adı verilmektedir. Bunlar kültürlü insanlardır.

Tarihî araştırmalardan elde edilen bilgilere göre, **Konfüçyüs** ve öğrencileri, daha önceki dönem Çin filozof ve mürşitlerinin dinî içerikli yazılarını, hem derlemişler, hem de yorumlamışlardır. **Konfüçyüs'**ün öğrencileri, o'ndan öğrendikleri, Edebiyat, Tarih, Ahlâk ve Felsefe alanlarındaki sözlerini, ölümünden sonra toplamışlardır.

Genellikle kabul edildiğine göre Konfüçyanizm'in kutsal metinleri iki grupta toplanabilir: Bunlar **5 klâsik** ve **4 kitaptır.** 5 klâsik, doğrudan doğruya Konfüçyüs tarafından onaylanmıştır. 4 kitap ise, Konfüçyüs'ün talebelerinin bıraktığı bir mirastır.

Beş klâsik, (Wu King) şu eserlerden meydana gelir:

1. **Değişiklikler kitabı** (Yi-king): Mistik ve metafizik olayları anlatır.

2. **Tarih kitabı.** (Su-King): Tarihî bilgilerden bahseder.

3. **Şiirler kitabı.** (Şi-king): Muhtelif şarkıları ifade eder.

4. **Törenler kitabı.** (Li-king): Âyinlerden ve törenlerden bahseder.

5. **İlkbahar ve sonbahar olayları kitabı. (Kün-kıyu):** ilkbahar ve sonbahardan bahseder.

Altıncı kitap olarak, klasik müzik kitabından bahsedilir. Ancak bu kitap kaybolmuştur.

Dört kitap (si-shu) da şunlardan oluşur:

1. **Konfüçyüs'ün konuşmaları** (Lun-yü).

2. **Mensiyus'un sözleri** (Mong-tse). Bu zat, Konfüçyus'un en sadık talebelerinden birisidir. Onun sözünü ihtiva etmektedir.

3. **Orta Yol Doktrini** (Tchâng Yong)

4. **Büyük Bilgi** (Ta-Hia)

Bu kitaplarda iyi bir yönetimin nasıl olması gerektiğinden bahsedilmektedir.

3. Konfüçyanizm'de Tanrı İnancı

Konfüçyüs doktrini, aslında uzun bir Çin geleneği ile **Konfüçyüs**'ün dehasının senteze ulaştığı bir fikirler topluluğudur. Bunun için **Konfüçyüs,** kendisini bir din kurucusu olarak görmemektedir. Ancak **Konfüçyüs**'den sonra onun fikirleri, din olarak kabul edilmiştir. **Konfüçyüs,**Eski Çin geleneğini yeniden ihya ederek, Çin halkına yeni bir huzur sağlama niyetindeydi. Bunun için **Konfüçyüs** dininde, Çin geleneğinin sahip olduğu inanış ve âyinlere şahit olunmaktadır. **Konfüçyüs,** ülkesindeki siyasî karışıklıkları, dinî ve ahlâkî bir yapıda çözmek istiyordu. Bunun için Konfüçyanizm'in bir din mi, bir ahlâk felsefesi mi olduğu tartışılmaktadır. Ancak dinler tarihçiler genelde, Konfüçyanizm'i bir din olarak kabul etmektedirler. Çünkü Konfüçyus, Çin dinini derinden etkilemiştir. Nitekim onun ahlaki ve siyasi reformunun kaynağı dinsel niteliktedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Çin dinî tarihinde, **Yüce Tanrı** olarak **Gök Tanrı** bulunmaktadır. Bu tanrıya **T'İEN** adı verilmektedir. Tien gökte bulunmaktadır. Ancak o, bir **Deus Otiosus** değildir. Yani

o, insan kaderiyle ilgilenmektedir. **"İçimdeki erdemi gök üretti"** der, Konfüçyus. Böylece o, **T'ien**'in kendisine bir misyon verdiğine inanır. Onun aşağısında ise, **varlıklar dünyası, cinler, periler** yeralmaktadır. En altta da **ata ruhları** görülmektedir. **T'ien** gökten, kötü hükümdarları cezalandırmakta, iyileri mükâfatlandırmaktadır. Bunun için **T'ien**, göklerin derinliklerinde kaybolmaz. Hemen hemen her şeye kadir bir tanrı durumundadır. Her türlü hürmet ve saygıya layık olan odur. Çin kültüründe görülen diğer bir terim de **TAO**'dur. **Tao,** doğru yol ve ahlâk prensibini ifade eder, insanlar bu prensibe göre yaşamaktadır. Konfüçyus'e göre **Tao, T'ien**'in emriyle oluşmuştur. O halde **Tao**'ya göre yaşamak demek, **T'ien**'in iradesine uymak demektir.

4. Konfüçyanizm'de Ahlaki İlkeler

Denilebilir ki, **Konfüçyanizm,** dinden daha çok bir ahlâk ve hikmet dinidir. **Konfüçyüs,** koyduğu ahlâkî ilkelerle cemiyete ve milletine yön vermeyi amaçlamıştır. Bunun için Konfüçyanizm, bir felsefî sistem değildir. O, mistik bir sistem de değildir. Konfüçyanizm daha çok insanın ahlâkî boyutta gelişmesini hedefleyen bir doktrindir. Fakat bu yolun ahlâkî tavsiyeleri, tamamen dinî boyuttadır. Daha geniş anlamda söylersek, **Konfüçyüs**'ün gayesi, milleti siyasî açıdan terbiye ederek, mutluluğa kavuşturmaktır. Çünkü onun döneminin en önemli eksiği, siyâsî ve ahlâkî değerlerde kendinî göstermiştir. Bunun için Konfüçyüs, mantıkla ve mitoloji ile ilgilenmez, onun temel hedefi, toplum içinde ve kişisel faaliyetlerde orta yolu (Tao) bulmaktır. Konfüçyanistler, dünya görüşleri itibariyle kötümser değillerdir. Konfüçyus, pratik ahlakı yüceltmeye yönelmiştir. O, şöyle demektedir: Gök, kendisine kurban sunulmasını sever. Bunun için o, metafizik problemlerle pek meşgul olmaz. Ona göre **"üstün kişi",** şimdiki hayatı ile meşgul olmalıdır. Bunun için **Konfüçyus**, ruhların varlığını inkar etmez. Ancak onlara önem verilmesini istemez. Bunun için şöyle der: Onlara saygı gösterin ama kendinizden de uzak tutun. Bilgelik budur. Çünkü insanlara hizmet etmezken, ruhlara nasıl hizmet edebilirsiniz. Konfüçyus, eğitime çok önem vermektedir. İnsanın gerçek insan olması, ancak eğitimle mümkündür, der. O, insanın soyluluğu, eğitimle kazandığını söyler.

Konfüçyanizmin, beşeri varlığın, temiz ve düzenli şekilde görevlerini yerine getirerek, insanlığı mükemmelleştirmekten başka bir gayesi yoktur. Baba, baba olmak zorundadır ve oğul da oğul olmak zorundadır.

Konfüçyüs, ahiretin varlığını inkâr etmediği için, bu dünyada işlenen günahların cezasız kalmayacağını önemle vurgulamıştır. **Konfüçyüs'**e göre başarı, her zaman faziletin varlığına bir delil sayılamaz.

Konfüçyanizm'in başlıca ahlâkî prensipleri şunlardır:

1. Anne, baba ve çocuklar arasında hürmet duygusu geliştirilmelidir.

2. Büyüklerin küçüklere, küçüklerin büyüklere karşı saygı göstermesi sağlanmalıdır.

3. Dostlar arasında sevgi bağı kurulmalıdır.

4. Bütün insanlara karşı saygı besleme duygusu, geliştirilmelidir.

5. Namuslu bir insanın soydaşlarını sevmesi gerekir.

6. Büyük ve üstün insan, fazileti, küçük insan ise rahatını düşünmektedir.

7. İyi bir idareci; doğruluktan ayrılmaz ve daima yanlışlarını düzeltir.

8. Beş temel fazilet vardır; iyilik, doğruluk, edeb, akıllılık ve güvenirlik.

9. Konfüçyanizm'de beş teml sosyal ilişki şunlardır: 1- Amir ile memur, 2- Ana-baba ve çocuklar, 3- Karı ile koca, 4- Kardeşler, 5- Arkadaş ve dostlar.

5. Modern Çin Toplumunda Dinî Hayat:

Modern Çin toplumunda ahlâkî yönlendirme, dinî pratikler üzerine dayanmaktadır. Belli sayıdaki aile âdetleri, **"kutsal karakterini"** korumaktadır. Fakat bu âdetlere, **Budist ve Taoist** unsurlar da karışmıştır. Buna rağmen bu âdetler, çocukların aileye ve

atalarına karşı yapmaları gereken **"Konfüçyanizm'in"** kuralları olarak kabul edilmiştir. Bu kurallar şunlardır:

1- Evlenme merasiminde genç çiftler, ebeveynlerine çay ikram etmektedirler.

2- Aile babasının evlenme yıl dönümlerinde; çocuklar, torunlar, aile reisine saygı eğilişinde bulunurlar.

3- Cenaze merasimleri, büyük erkek çocuk tarafından yönetilir. Büyük erkek çocuk ve yakın akrabalar, yürüyerek cenaze kortejini takip ederler ve cesedin mezara kurallara göre konmasını sağlarlar...

4- Orkestra, Budist keşişleri ve Taoist rahipler, oldukça zengin olan "cenaze gömme" merasiminin şatafatını artırmaktadırlar.

5- Konfüçyanizm'de bazı yıllık bayram merasimleri de günlük hayatta önemli bir yer tutar. Yeni Ay yılı merasiminde, arefe gecesi, aile fertlerinin yedikleri muhteşem yemek, dikkat çekicidir... Bu vesile ile atalar mihrabında buhurlar yakılır ve yiyecekler takdim edilir. Bu vesile ile çocuklar, ebeveynlerini ziyaret ederler... Yeni Ay yılı bayramının tarihi Gregoire takvimine göre 21 Ocak ile 20 Şubat arasında değişmektedir.

6- Konfüçyanizm'de din adamı yoktur. Bunun için de dinî merasimler sivil bir karaktere bürünmüştür. Bazı mabedlerde, Konfüçyüs'ün heykeli yanında, Buda'nın ve Lao Tseu'nun heykelleri de yer almaktadır. Bugün gerçek Konfüçyüs mabedleri oldukça azdır. Bu mabedlerde Konfüçyüs'ün heykeli bulunmamaktadır. Mihrapta "Hakîm üstadın Tableti" yazısı bulunmaktadır.

7- Qufu'daki büyük Konfüçyüs mabedi, seksenli yılların başında tamir edilmiştir.

8- Taipei'de 28 Eylül Konfüçyüs'ün doğum yıldönümü olarak kutlanmaktadır. Belediye Başkanı, yüksek rütbeli memurlar, koyu mavi robun üstüne, siyah ceket giyerek merasime katılmaktadır.

Konfüçyanizm, Çin'in dışında da yaşamaktadır. Kore ve Japonya'da hâlâ Konfüçyanizmin mensupları vardır.

Japonya'da Konfüçyanizm'in bir kolu, Zen Budizm'le birleşmiştir.

6. Konfüçyanizm'in Bugünkü Durumu

Konfüçyanizm'in hudutları bugün, Çin'i aşmış durumdadır. Ancak hâlâ Konfüçyanizm, dağıldığı topraklarda marjinal bir karakter taşımaktadır. Konfüçyanizm'in Çin dışında yayıldığı yerler şunlardır:

1. **Vietnam:** Çin'in bir eyaleti görünümündeki Vietnam'da, Konfüçyanizm'in etkisi açıktır. Geleneksel olarak Vietnamlılar, çocuklarını altı yaşında okula gönderirler ve öğretmenine, Konfüçyüs'e kurban edilen bir horoz takdim ederler. Bu bir **"zihin açılma"** merasimidir. Şüphesiz okul programlarında **dört kitap ve beş klâsik** ağır basmaktadır. Atalar kültü, toplumda gerilemesine rağmen, aile ilişkileri, merkezî ve temel fonksiyonunu muhafaza etmektedir.

2. **Kore:** XV. Yüzyıldan itibaren Konfüçyanizm'in Kore'ye girdiği tahmin edilmektedir. Kral Sejong (1418-1450), krallığı, **"Konfüçyüsçü hikmetle"** yönetmiştir Koreli aydınlar, Konfüçyüs düşüncesini okullarda programa koymuşlardır. Konfüçyüs geleneğinin bazı unsarları, çağdaş Kore ekonomisinin gelişmesine destek vermektedir. Japon bir gazeteci bu konuda şöyle yazmıştır: **"Dindarlıkla gelişmiş aile bağlarının gücü, Kore'de zengin ve güçlü birkaç kapitalist ailenin oluşmasını sağlamıştır."** Onların finansiyer durumları, büyük milletlerarası yatırımların, Kore'ye yönelmesini sağlamıştır. Korede, beş buçuk milyon Konfüçyanistin bulunduğu tahmin edilmektedir.

3. **Japonya:** Bugün çağdaş birçok uzman, Japon girişimciliğinde Konfüçyüsçü tesiri görmüşlerdir. Onlara göre Konfüçyüsçü dindarlığın fazileti, büyük şirketlerin işleyişine nüfuz etmiştir. Bu, Konfüçyüscü ahlâkın iş hayatında uygulanmasını göstermektedir.

B- TAOİZM

Çin'de Konfüçyanizm'den sonra gelen milli din **Taoizmdir.** Taoizm bir halk dinidir. Sırlarla dolu bir dindir. Çin günlük hayatında, Güneydoğu Asya'da var olmaya devam eden bir dindir. Ancak bu dini anlamak kolay değildir.

Taoizm M.Ö. VI. Y. Yılda yaşamış olan **Lao-tseu** tarafından kurulmuştur. **Lao Tseu "eski üstad"** veya **"yaşlı üstad"** anlamına gelmektedir. Bu dinin kendine has dinî kurumları vardır: **Rahipleri ve rahibeleri vardır. Ayinleri vardır. İlkbaharda ateş yakmak çok önemlidir. Azizler kültü veHac merasimi dikkat çekicidir.**

Nakledildiğine göre **Lao-tseu,** (M.Ö. 604 veya 571) Konfüçyüs'ten az önce doğmuş, fakat onunla görüşme imkânı bulmuş ve sonra da Çin'den ayrılmıştır. Hatta Konfüçyus'e şöyle dediği nakledilir: **"Kibirli mizacını ve bütün bu istekleri, bu kendini beğenmiş durumu ve taşkın gayretkeşliği at. Bütün bunların, senin kişiliğine hiçbir yararı yok. Sana söyleyeceğim tek şey bu."** Konfüçyus, çok üzgün olarak **Lao-Tseu**'nin huzurundan ayrılmıştır.

Taoizm'e göre bu kâinat, mevcut olan **(yang)** ile mevcut olmayan **(yin)**'in birleşmesinden meydana gelmiştir. Taoizmin nihai gayesi, ölümsüzlüğü elde etmektir. Gerçekte, kâinatta, **yang ve yin,** erkek ve dişi olarak, yer ve gök halinde bölünmüş ve bir üfleme ile canlanmıştır. **Hayat fenomeni, tezahürlerin arkasında saklı olan bir güçle özdeşleşmiştir. Yang** ve Yin birbirine daima zıttır. Onların iki dinamiğinden, yaratılışın değişimleri meydana gelmiştir. Gece, gündüz, mevsimler, hayat ve ölüm gibi. Onların hareketleri devri daimlidir. Biri zirvede iken, diğeri pasifleşir. Bu, böyle devam eder.

Bazı din tarihçilerine göre **Taoizm,** bir inanç sisteminden çok **felsefî bir sistemdir**. Yaşamak için prensipli olmak gerekir. Bunun yöntemi ise, **jimnastik, perhiz, solunum kontrolü, cinsellik** gibi şeylerdir. **Taoizm,** bir çok felsefe okuluna, tıp ilmine ve politikaya etkili olmuştur.

Lao-Tseu, görüşlerini geniş halk topluluğuna daha iyi anlatabilmek için **Tao-te-King (Ching)** (Tao ve Fazilet) adında bir eser de yazmıştır. Burada **Tao,** yaratıcı prensip; **Te,** insan fazileti; **King** de

kitaptır. Aslında **Tao-te-King,** yolun ve hakikatin klâsiğidir. Tao te King (Ching)'in **Lao-Tseu**'ya ait olup olmadığı da aslında tartışmalıdır. Fakat O'nun olma ihtimali ağır basmaktadır. **Tao-te King**'de askerlere, yöneticilere birçok öğüt vardır. Lao-Tseu, eylemden çok, **Tao**'yu prensip olarak takip etmeyi önerir. O'na göre, kainatta her şey Tao prensibi ile hareket etmektedir. Bunun için insan da kendini **Tao**'ya bırakmalıdır. **Taoizm'de meditasyon çok önemlidir.** Ancak bu, Budizmin etkisi değildir. Meditasyon bir iç denge kurma yoludur. Taoizm, doktrin ve kurumları ile bir bütün teşkil eder. Taoizmin temel gayesi, ölümsüzlüğü yakalamaktır. Buna giden yol ise çoktur: Mistikler için Tao ile birleşmek, psikolojik ve spiritüel ekzersizlerle olmaktadır. Bunun için, vecde götüren meditasyon, nefes tutma ekzersizleri, jimnastik ve perhiz şarttır.

1- Lao-Tseu'nun Hayatı ve Din Anlayışı

Taoizm'in kurucusu olan **Lao-Tseu,** bir Çin filozofudur. Hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi mevcut değildir. Onun hayatı, daha çok efsanelere dayanmaktadır. **Lao-Tseu**'nin **Honan**'da doğduğu, genellikle kabul edilmektedir. Asıl adı **Li-Tan**'dır. Meşhur olan **Lao-Tseu** ise, **ihtiyar bilgin anlamında ona verilen bir lâkaptır.** Uzun ömürlü olduğu söylenir. Çin sarayında arşiv memurluğu yapmıştır ve **Konfüçyüs** ile aynı yıllarda yaşamıştır. Hatta ikisinin karşılaştıkları da söylenir. Kesin olarak ölüm tarihi bilinmemekle beraber, yaklaşık 80 yıl yaşadığı kabul edilmektedir.

Taoizm, ferdî bir kurtuluş telkin etmektedir. Batinî unsurlar dine hakimdir. **Taoist pantheon**'da **"ölümsüzler"** dikkat çekicidir. Bunlar, saygı gören azizler grubudur. Taoizm'de ölümsüz olarak kabul edilenlerin listesi sınır tanımaz. **Kahramanlar, tarihî şahsiyetler** bu listenin içindedir. Yaratılış mefhumu **Dao** ile yani **Tao** ile belirtilmiştir. **Dao,** Çincede **yol, prensip** anlamına gelmektedir... Aynı zamanda dünyanın düzeni ve yaratılış süreci demektir. İşte dünyanın bu görünmez prensibine doğrudan doğruya ulaşılamaz, fakat on bir varlık arasında o mevcuttur. Her varlık, **Tao'**nun tesiriyle doğmaktadır. Göğün altında olan her şeyin annesi **Tao**'dur. Ancak onun gerçek ismini bilmek zordur. Ona **"Yol"** ismi verilebilir. **Tao,** ancak tezahürlerle bilinebilir. Yaratılış **Lao-Tseu**'ye göre şöyle olmuştur.

Tao'dan **BİR** doğmuştur. **BİR**'den iki doğmuştur. İKİ'den Üç doğmuştur. ÜÇ'ten, ON BİN varlık doğmuştur.

2- Taoizmin Prensipleri ve Ahlâkî İlkeleri

Taoizm'in başlıca üç ana prensibi vardır:

1. Tutumlu olmak

2. Alçak gönüllü olmak

3. Merhametli olmak

Taoizm, birkaç asır sonra **Budizm**'den aldığı tesirle kilise halinde teşkilâtlanmıştır.

Lao-Tseu'ye göre dünyadaki fenalıklar, ihtiraslar hep öğrenilen şeylerden ileri gelmektedir. Bunun için de insan, ihtirasları uyandıran şeyleri öğrenmektense, kendi kendinî dinlemeli, kendinî okumalıdır. Böylece ezelî erginliğe ulaşılabilir.

Taoistlerin evlerinde birçok ilâh vardır. İlâhların tasvirleri, evlerin büyük kapıları önünde bulunan açık bir dolap içine yerleştirilmiştir.

Taoist din adamları, **Lao-Tseu**'ya **uymak için evlenmezler, inzivaya çekilerek tefekkürle vakit geçirirler.**

Taoizm'e göre her insan, tabiattaki düzene uymalı ve ruhundaki kaprisi atmalıdır. Bu durumda insan hiç kimse ile rekabete girmeden sağlam bir iç huzura kavuşabilmektedir. Zaten insan, iç dünyasında huzura kavuştuğu zaman, kendiliğinden tabiattaki nizama uyabilmektedir. Böyle bir insan ise, kendisi dışında hiçbir şeyle meşgul olmaz. **Taoizm'e göre en büyük saadet de budur.** Bu açıdan Taoizm, Konfüçyanizm'e göre daha mütevekkil bir dindir. Çünkü Tao'ya teslimiyet, Taoizm'de çok önemlidir. **Taoizm'e giriş altı yaşında başlamaktadır.** Hem kızlar, hem de erkekler bu yaşa gelince, ilk eğitimlerini almak üzere bir din adamının nezaretinde eğitime başlarlar. Bu eğitimde şu iman formulü açıkça söylenir: **"Bedenim, Lao-Tseu'nin Tanrısal nefesi ile kuşatıldı. Fakat onu, benim kendi kendime ayırt etmeye gücüm yetmez. Bugün, imanımın teminatını hazırlayarak üstadın farkına vardım."**

Lao-Tseu'nin ahlâkî sisteminde **şiddet ve savaşa yer yoktur.** O, kötülüğün adaletle, iyiliğin de iyilik ile karşılanması gerektiğine inanmaktadır. Günümüzde Taoizmin en güzel örneğini Tayvan'daki Taoist inancın uygulanışı vermektedir. XI. Yüzyıldan beri Çinlilerin dinî hayatı üç dinin entelektüel bir sentezinin egemenliği altına girmiştir. Ancak bu, **Taoizm, Konfüçyanizm** ve **Budizmin** barışçıl olduğu anlamına da gelmez. Çin tarihinde Budizmi kayıran imparatorlar, Taoizme zulüm yapmışlardır. Budizmin etkisi altında kalan **Taoistler,** manastır hayatını benimsemişlerdir. 1911 yılına kadar kızlı-erkekli manastır hayatı, Çin devleti tarafından desteklenmiştir. Daha sonra, kız ve erkek manastırları ayrılmıştır.

Bugün Taoizm'in durumu nasıldır? diye sorarsak, şunu söylemek mümkün: Çin'de ve Güneydoğu Asya'da Taoizm, yaşayan bir dindir. Taoist Canon yeniden basılmıştır. Bunun içinde 1500 kitap vardır. Bugün Çin'de Taoizm yasak değildir. Taoist tapınaklar ve manastırlar varlığını devam ettirmektedir. Taoist rahipler, iki gruba bölünmüşlerdir: Mutlak Hakikat Okulu taraftarları ve Semavi Üstad Okulu taraftarları. Her ikisi de Taoist toplumun bünyesinde varlıklarını devam ettirmektedirler.

3- Taoist Din Adamları'nın Uyması Gereken Kurallar

Bir Taoist rahibin üst düzey bir piskopos unvanı alabilmesi için yaşayışını **yüz seksen kural'a** göre düzenlemesi gerekmektedir. Bu kuralların birçoğu, zahidane ve çile ile alakalı iken, bir kısmı da ekolojik dengeyi sağlayan kurallardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Ne hizmetçiye ne de cariyeye sahip olmayınız.

2. Başkasının eşine göz dikmeyiniz.

3. Başkalarının mallarını çalmayınız.

4. Ne olursa olsun, canlı bir varlığa zarar vermeyiniz.

5. Kimseden para kabul etmeyiniz.

6. Başkalarının eşyalarına zarar vermeyiniz ve onları yakmayınız.

7. Hububatı ateşe atmayınız.

8. Sığıra ve domuza sahip olmayınız.

9. Başkasına ait bir malı, dalavere ile ele geçirmeyiniz.

10. Kanat ve baharat yemeyiniz.

11. Çok samimi mektuplar yazmayınız.

12. Tarlaları ve ormanları yakmayınız.

13. Çok değerli kaplarda yemek yemeyiniz.

14. Politik ve askeri olayları tanımaya çalışmayınız.

15. Ağaçları sebepsiz kesmeyiniz.

16. Otları ve çiçekleri sebepsiz toplamayınız.

17. Dünya kralları ve memurlarla laubali olmayınız.

18. Talebelerinizi hakir görmeyiniz.

19. Mülkiyetlere ve zenginliklere değer vermeyiniz.

20. Yalnız yemek yemeyiniz.

21. Su kaynaklarını, gölleri, nehirleri ve denizleri kirletmeyiniz.

22. Lüzumsuz yere yeri kazmayınız. Tepeleri düzlemeyiniz.

C- ŞİNTOİZM

İnançları, âdetleri ve pratikleri yönünden oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan **Şintoizm,** Japonya'nın antik dönemlerden beri, milli bir dinidir. **Şinto, Tanrıların yolu veya kamilerin yolu demektir.** Japon milletinin halk dinini teşkil etmektedir. Bu dinin başlıca iki özelliği vardır:

1- Tipik mahiyette milli bir dindir; Aynı zamanda da bir Devlet kültüdür.

2- Tabiata tapma, büyük önem taşır; Bu dinde tabiat güçlerine büyük prestij vardır. Bunun için ilkbahar bayramları çok önemlidir. İlkbaharda toprağın bereketi ve evin mutluluğu için bayram yapılmaktadır. İlkbaharda dağ Tanrılarının, pirinç tarlalarına indiğine inanılır.

A- Şintoizmin kutsal kitapları:

1) Şintoizm'in başlıca kutsal kitabı **Kojiki** denilen eski Nesneler kitabıdır. **Kojiki** dünyanın yaratılışından 628 yılına kadar Japonya'nın tarihini anlatır. Bu daha çok şifahî olarak nakledilmiştir. 712 yılında kaleme alınmıştır. Üç cilttir.

2) Aşağı yukarı aynı senelerde yazıldığı tahmin edilen **Nihon-Shoki** ise en eski tarihli resmi metindir. **Nihon-Shoki,** Japonya'nın resmi kroniğidir. Otuz cilttir. 720 yılında tamamlandığı kabul edilir. Japon inançları ile ilgili diğer önemli kaynaklar ise şunlardır:

1) Kogo-Shui: 907 yılında tamamlanmıştır. Eski dönemlerde ayinlerden sorumlu olan Nakatomi ailesinin geleneğini anlatır. Bir cilttir.

2) Semmyo: İmparatorluk kararlarını ihtiva eder.

3) Ryono Gige: 833'de yazılmıştır. Otuz cilttir. Yôrô (757)'nun yasalarını ihtiva eder.

4) Engishiki: 92'de tamamlanmıştır. Kami'lere yapılan dini törenleri ihtiva eder. 50 cilttir.

5) Shsinsen-Shôji-roku: 815'de yazılmıştır. Kansai bölgesinde oturan 1182 ailenin şeceresini ihtiva eder.

6) Fudoki: Muhtelif eyaletlerin ve devlet kararlarının derlenmesiyle meydana gelmiştir. (VIII. yüzyıl)

7) Man-yô-shü: Yirmi ciltlik bir şiir antolojisidir. 4500 şiir vardır. IV. yüzyıla kadar çıkmaktadır.

Denebilir ki **Şintoizm,** özellikle **Kamilere,** yani ölülerin ruhlarına bir tapınış demektir. Onlara bir Tanrı gibi saygı gösterilir. Çok sayıda kami vardır. Eski Şintoizm'de **Kamilere** çok büyük bir saygı gösterilir. Kamilere hem ailevi boyutta, hem de bölgesel boyutta saygı gösterilmektedir. Başlangıçta, Kamilerin tapınaklarda kurban sunma yerleri yoktur. Onların yeri, sadece kendi onurlarına yapılan ayinler sırasında belli olmaktadır. **İnanışlarına göre ölülerin ruhları tanrılaşmış bir surette yaşayanlar arasında dolaşır. Mağaralarda, eski evlerde ve çocukların meskenlerinde kalırlar. Kamiler, tabiat güçlerinden, ulu atalardan olabilmektedir. Kami'nin mekânı olan**

Şinto, bir dağ, bir orman, bir çağlayan gibi tabiatın bir köşesine kurulur. Şinto tapınağı Çin mimarî özelliği taşır ve her yirmi yılda bir yenilenir. Bunun için de Atalar kültü, Şintoizm'de önemli bir yer tutar. Japonya'ya milâdî 538 de giren ve devletin desteğini gören, Budizm, Şinto ile belli oranda sentez oluşturmuştur. İlk dönemlerde Kamiler, Budizmdeki Devalar ile özdeşleştirilmiştir; daha sonra ise onlara Bodhisattva'ların üstün rolleri verilmiştir. Budaların ve kamilerin resimli tasvirlerinin aktif bir mubâdalesi iki dinî etkilemiştir. Japon-Budist düşüncesinin olağanüstü yaratıcı gücü ile belirginleşmiş KAMAKURA ŞOGUNLUĞU esnasında (1185-1333) bir TENDAİ ŞİNTO ve bir TANTRİK Şinto meydana gelmiştir. Tokugawalar çağında (1303-1867) Şinto-Budizm sentezi, devlet dinî olmasına rağmen, daha sonraki meiji çağında (1868) Şintoizm, Japonya'nın milli dinî olmuştur. Meijiler Şintoizmin dörde bölünmesine sebep olmuştur: 1. Koshitsu veya imparatorluk şintosu. 2. Jinja veya tapınaklarda uygulanan Şinto 3. Kyoha veya Softa Şinto 4. Minkan veya popüler Şinto.

B- Şintoizm'de kutsal Ruhlar:

Şintoizm'de başlıca dört çeşit ruh vardır:

1- İmparatorun ve ataların ruhları

2- Ailenin ruhları,

3- Köyün ruhları,

4- Klânın ruhları,

Bu saydığımız ruhlar dışında tabiat kuvvetlerine, ağaçlara, taşlara, gökyüzüne, hatta mutfakta kullanılan eşyaya kadar herşeye can veren **ruhlar** mevcuttur.

C. Şintoizm'de Tanrı inancı:

Japonya'da çok sayıda tanrı inancı vardır. Bunun için Şintoizm, politeist karakterli bir dindir. **Sekiz milyon Tanrının** bulunduğu söylenir. En büyük Tanrı, Güneş Tanrıçası **Amaterasu'**dur. Sembolü **ayna'**dır. Gökyüzü ülkesini yönetmektedir. O, bütün Kami'lerin en yücesidir. İmparatorluk ailesinin atası olarak tebcil edilmektedir. Ayrıca **Ateş Tanrısı Atago** da önemli Tanrılardandır.

Güneşin doğuşunu izlemek Şintoizm'de dinî bir görevdir. Bunların dışında Şintoizm'de her şeyin bir Tanrısı vardır.

D- Şintoizm'de Tapınaklar:

Bugünkü Japonya'da bile mabetler Şinto tapınakları ile dikkat çekmektedir. Şinto tapınakları, birer kült mekanı olarak kabul edilmektedir. Hatta Şintoizmin temelini tapınaklar oluşturur. Tapınaklar, hem Tanrılara tapınılan yerlerdir. Hem de insanların Tanrılara bağlılıklarını gösterdikleri yerlerdir. Bugün Japonya'da dış cephesi altınla kaplı Şinto tapınakları vardır. Mesela Kyoto'daki Şinto tapınağı Japon mimarisi yönünden muhteşem bir eserdir. Rahiplerde **bekar kalma** mecburiyeti yoktur.

İbadet çok eskiden beri tekrarlanan duaları ezbere okumaktan ve tanrılara **balık, yemiş, pirinç vb. şeyleri sunmaktan ibarettir.** Bu takdimeler birer kurban törenidirler. Bununla beraber, Japonlarda ibadet şekilleri sade ve basittir.

E- Şintoizm'de Ayinler:

Şintoistlerin inancına göre **her Japon kralı,** dünyanın ilâhıdır. Çünkü krallar, Güneşin çocukları sayılır. Arınma âyinleri, şintoizmin başta gelen ayinleridir. Arınma âyinleri, büyük törenlerden önce veya kadınların özel hallerinde, yahut ölüm hallerinde yapılır. Arınma âyinleri perhiz ayinleridir. Eskiden herkes bu âyinleri yaparken; bugün sadece **şintoist din adamları** yapmaktadırlar. Şintoist rahipler, bir değnek vasıtasıyla arındırma âyini yaparlar. Arındırma törenleri, **kutsal sakaki ağacının tomurcuklarını takdim etmenin ardından yapılır. Törende müzik, dans ve kami'ye yapılan dualar eşliğinde pirinç, pirinç rakısı vs. takdim edilir.** Kami, tapınaklarda bir sembol ile temsil edilir, mesela **Amaterasu**'yu bir **ayna** sembolize eder. Bazen de Budizmin etkisi altında bir heykel ile sembolize edilir. SHİNKO adı verilen ve Şinto rahibinin etrafında büyüsel bir amaçla dönerek yapılan törende, **KAMİ**'nin amblemi mahallede ayine katılan topluluk tarafından dolaştırılır. Tanrı rızası için düşünülen bir tören, yeni inşa edilmiş bir alanda icra edilir. Bu törende, sayısız **kami**'nin tehlikeli olabileceği ve zaman zaman bunların yatıştırılması ve muhtemel tehlikelerden uzaklaşılması düşüncesi vardır. Ortaklaşa

olduğu kadar kişisel de olan Şinto pratiği **MATSURİ** terimiyle ifade edilir.

Şintoizmin devlet dini olduğu dönemde (1868-1945), **Şinto rahipleri,** Jingikan Şinto bakanlığına bağlı iken, diğer yandan hükümet, Japonya'da din özgürlüğünü sağlamak zorunda kalmıştır. 1986 yılında **"Meiji Anayasası",** devlet tarafından sadece bir dinin resmen tanınmasıyla varolma hakkına sahip olabileceği şeklinde olumsuz siyasi bir yorum ihtiva eder. **Jingikan** (Devlet Şintoizmi) XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan yeni dinlerin sınıflandırılması gibi zor bir problemi çözmek zorunda kalmıştır. Onların Şinto ile ilişkisi sınırlı ve şüpheli olduğu halde, on üç yeni şintoist mezhep, **"şinto mezhepleri"** listesine alınmıştır. Bu mezhepler şunlardır: **1. Şinto Taikyo 2. Kurozumikyo 3. Şinto Shuseiha 4. Izumo Oyashirokyo 5. Fusokyo 6. Jilekoleya 7. Shinto Taiscikyo 8. Shinshukup 9. Ontakekyo 10. Shinrikyo 11. Misogikyo 12. Konkokyo 13. Tenrikyo.**

1971 de Japonya'da yapılan bir istatistiğe göre, yeni Şintoist mezheplerin sayısı 47'yi bulmuştur.

Ata ruhlarına **Kami** denilmektedir; Dinî merasimlerde krallar da hazır olmaktadır. Onların huzurunda bağışlanma törenleri yapılmaktadır.

Kami'ler hayatın kaynakları olarak kabul edilirler ve birtakım güçlere sahip olduklarına inanılır. Şintoizm'de ahlâk, genelde iyimserdir. İnsanla tabiat arasındaki ilişkilerde bir ahenk vardır. Ülke refahını, Tanrıların bir işi olarak kabul etmektedir.

Şintoizm'e göre **Dünya, Gök, Yer ve Yer altı** olmak üzere üç tabakadır. Her üç tabakada her tabakaya ait **Tanrılar oturmaktadır.**

Şintoistler evlerde aile **mihraplarına** sahiptirler. Kami-Dana denilen tahtadan yapılmış bu mihrab, Japonlar tarafından saygı ile korunmaktadır. Her Japon sabahleyin işe gitmeden bu mihrabın önünde **dua** etmektedir. Şintoizm'de rahiplerin de çok önemli bir yeri vardır: Tapınak işlerini rahipler yürütür. **Şintoist,** mabede girerken özel temizliğini yapar. Bu temizlik bir nevi abdeste veya gusül abdestine benzer. **Çünkü Şintoizm'de temiz olmamak büyük günahtır.** Bugün Japonya'da Budizm, Şintoizmi yutmak üzere faaliyet

göstermektedir. Bunun için de yeni bir din şekli olan **Zen-Budizm** hâkim olmaya doğru gitmektedir, **Zen-Budizm**, Şintoizmle, Budizmin bir sentezi olarak görülmektedir. Gerçekte Japonyalı için şöyle bir söz kullanılır: **Her Japon, Konfüçyanist olarak yaşar, Şintoist olarak evlenir ve Budist olarak ölür. Bu da gösteriyor ki Japonya'da her Şintoist, Budizmin ve Konfüçyanizmin tesiri altındadır.**

E- Şintoizm'de Bayramlar:

Şintoizm'de çok sayıda bayram vardır. Burada bugüne kadar gelebilen Şinto bayramları hakkında bilgi vereceğiz. Şintoizm'de en önemli bayramlar yılda bir veya iki defa kutlanır. Bu bayramların tarihi, farklı şekilde tespit edilmişlerdir. Genelde bu bayram tarihleri, tapınakta tebcil edilen Tanrı ile ilişkili olarak tespit edilmektedir. Bu bayramlardan bir kaçını şöylece sıralayabiliriz:

1. Shinko-Sai (Tanrılar Alayı) Bayramı: Tanrılar (veya Kamiler) bir arabanın üstüne konur ve sokaklarda gezdirilir. Bazen çok sayıda insanın taşıdığı ipek bir bayrak, kutsal ağaç dalları, Tanrılar Hazinesi, bu arabaya eşlik eder. Bu bayramın kökü, çok eskilere dayanmaktadır.

2. Haru Masturi (İlkbahar) Bayramı: Şinto bayramları, mevsimlere sıkıca bağlıdırlar. Özellikle ilkbahar ve sonbahar çok önemlidir. Çünkü kutlanan ilkbahar bayramının, mahsullerin bereketi ile yakın ilişkisi vardır. Bunun için bu bayrama **Toshigoi-matsuri,** yani prinç bayramı da denir.

3. Aki Masturi (Sonbahar) Bayramları: Bu bayram, elde edilen mahsuller için bir şükür bayramıdır. Bu bayram vesilesiyle, ilk elde edilen ürünler, tapınaklara sunulmaktadır. Mesela 17 Ekimde icra edilen bu bayramda yeni elde edilen hububat, Tanrıça AMETERASU'ya, en önemli tapınak olan **Ameterasu** tapınağında takdim edilmektedir. Hatta ilk ürününü bizzat imparator takdim etmektedir. Bu ürünler, bütün eyaletlerden getirilmektedir. 23 Kasım'da yapılan bayram ise iş için bir şükür bayramıdır. Bu bayrama **Kinro Kansha no hi** bayramı denmektedir. Bu bayramda da, Kamilere yeni prinç takdim edilmektedir. Bu takdim de bir nevi şükür takdimidir.

4. Natsu Masturi (Yaz) Bayramları: Şehirlerde kutlanan bu yaz bayramları, süslenmiş arabalarla görkemli bir karakter kazanmaktadır. Bu bayramın hedefi, kötülükleri kovmaktır. Bu amaçla şu bayramlar kutlanmaktadır:

- Gion Bayramı: Kyoto'da **Yasaka** tapınağında kutlanmaktadır. Süslenmiş arabalar, müzik eşliğinde dolaştırılır. Bu bayramın da kökü çok eskilere dayanmaktadır.

- Semavi Kral Bayramı: Aichi şehrindeki **TSUSHİMA** tapınağında kutlanmaktadır. Havai fişeklerle kutlanan bu fener bayramı, bölgede çok ilgi çeken bir bayramdır.

- Tanrıça Tenjin Bayramı: Bu bayram OSAKA'da Temmangu tapınağında kutlanmaktadır. Halkın çok sevdiği bir bayramdır. Bu bayram esnasında, Dôjima nehrine, çocuklar, bayram elbiseleriyle atılmaktadır. Böylece çocukların kötülüklerden arındıklarına inanılmaktadır.

5. Milli Bayramlar: Bugün Japonya'da on iki gün resmi bayram günü olarak ilan edilmiştir.

1. 15 Ocak: (Olgunlaşma yaşı bayramı)
2. 11 Mart: (Ülkenin kurtuluş bayramı)
3. 20 Mart: (İlkbahar günü bayramı)
4. 29 Nisan: (Tabiata saygı günü bayramı)
5. 3 Mayıs: (Anayasa günü bayramı)
6. 5 Mayıs: (Çocuklar bayramı)
7. 15 Eylül: (Yaşlılar bayramı)
8. 23 Eylül (Sonbahar bayramı)
9. 10 Ekim: (Spor bayramı)
10. 3 Kasım: (Kültür Bayramı)
11. 23 Kasım: (Çalışanlar bayramı)
12. 23 Aralık: (İmparatorun doğum günü bayramı)

D- ESKİ TÜRK DİNİ

Türklerin, İslâm dini'ni kabul etmeden önce benimsedikleri din veya dinlerin neler olduğu konusunda birçok şey yazılmıştır.

Türkler İslâm dinî dışında **Budizm, Maniheizim, Zerdüştlük, Musevilik,** (Karaim) **Hıristiyanlık** gibi bazı dinlere girmiş olsalar da çoğunluk **Gök-Tanrı** (Gök-Tengri) veya (Bir Tanrı) inancını ve ona bağlı esasları korumuş, devam ettirmişlerdir.

Bir defa İslâm öncesi Türk Dinî Tarihi üzerinde herkesin kabul ettiği müşterek nokta, Türk boylarının İslâmiyeti kabullerine kadar hiçbir dini, genel şekilde kabul etmeyişleri gelmektedir. Uzun bir tarihî süreç içinde, Türk boyları bazen belli bir dine meyil göstermiş veya o dinin müntesipleri olmuşlardır. Ancak bu meyil, daima kısmî ve mevzî olmuştur. Göktük Hakanı, **Mu-kan, Budizmi** din olarak kabul etmiştir. Ancak Budizmin Türklerin üzerindeki tesiri daima sathi olmuştur. Çünkü Türkler gibi hareketli bir milleti, Budizm gibi aşırı tevazu gerektiren bir din tatmin etmemiştir.

Böğü Kağan VIII. Asrın ortalarına doğru Uygur devletinin dinini Maniheizm olarak kabul etmiştir. Bir müddet Çinde ve Uygurlarda egemen olan Maniheizm, IX. Asırda Uygurların, Kırgızlar tarafından yıkılması ile zayıflamıştır.

Son zamanlarda iyice belirginleşen kanaat, Türklerin eski dininin tek Tanrı innacı olduğu şeklindedir. Yani Hz. İbrahim'den gelen Hanifliğe benzeyen bir din gibi. Nitekim putperestliğin baş düşmanı olan **Oğuz Han,** putperestlere karşı açtığı savaşta hiçbir merhamet göstermemiştir. Hatta putperest olan babasına karşı bile savaş açmış ve yönetimi ele geçirmiştir.

Türklerin inandıkları **Gök Tanrı,** hâkim bir Tanrıdır. Hakanları tayin eden, Türkleri koruyan bir Tanrı'dır. Onların güçleri, sadece kozmik yaratılışta kendini göstermemektedir. O, evrensel ilâh özelliği taşımaktadır. Türklerde kaybolmayan orijinal dinî unsur **vahdaniyet** unsurudur. Yani Gök Tanrının tekliğidir. Bu, yüce Tanrıdır. Bu tanrı, yaratıcı, hâkim bir Tanrıdır. Türklerin böyle bir inancı benimsemesi, kendilerine gönderilen peygamberin tesirinden başka bir şeyle açıklanamaz.

Türklerin İslâm'dan önceki dinlerinin **Şamanizm** olduğu şeklindeki kanaat yanlıştır. Çünkü Şanamizm bir din değildir. Şamanizm bir dinler senkretizmidir. Diğer yandan Şamanizm, sadece Türk bölgelerinde değil, diğer ırkların yaşadıkları bölgelerde de vardır. Şimdi Şamanizm hakkında kısaca bilgi verebiliriz:

1- Şamanizm

Önce **Şaman** kelimesi üzerinde duralım:

Şaman, Sibirya'da oturan birtakım Türk boylarında **tef çalarak, şarkı söyleyerek** ayin (kamlama) yapan ve böylece ruhlarla münasebete girerek, **hastalıkları iyileştiren,** istenilen birtakım sonuçları sağladığına inanılan kimselere verilen isimdir. **Şaman** bu durumda bir **Hekim Adam'**dır.

Şamanizm'in izleri hemen hemen eski Türk boylarında görülmektedir. Bugün bile **Ural-Altay dağları** arasındaki bölgede yaşayanlarda **Şamanizm'e** rastlandığı gibi **Macarlar'**da, **Finler'**de ve **Moğollar'**da da **Şamanizm'**in izleri görülür. Ancak **Şamanizm,** Avusturalya'da, Japonya'da, Amerika'da ve Okyanuslarda yaşayan insanlarda da görülmektedir: Kore ve Japonya'da Şamanizm, genelde kadınlar tarafından uygulanır. **Kör olmak bir imtiyazdır. Şamanlık, Kore'nin kuzeyinde ruhlar tarafından verilirken; güneyinde ise bu görev anne-babadan geçer. O, giriş ritüelinden muaf tutulmuştur.** Kuzey-Amerika Şamanizmi, başlangıçta Halusinasyon'a yol açan maddeleri kullanmıyordu. Şamanik güçlerin elde edildiği haller, yalnızlık ve ızdıraptı. Emme yoluyla hastalıkların tedavi edildiğine inanılıyordu. Aynı uygulama Güney-Amerika'da da vardır. Güney Amerika'da bütün Şamanik motifler vardı: **Bir ruhla evlenme, zehir içme, davul çalma**, gibi... Ruhlar genelde kuş gibi uçup giden bir şekilde tasarlanmışlardır.

Şamanizm'de gökyüzü 17, yer altı ise 14 tabaka olarak kabul edilir. **Gök katları iyilik ve saadetin** bulunduğu makamlardır, yani **Cennettir.** Yer altı tabakaları ise **karanlık, kötülük** ve **çirkinliğin** bulunduğu makamlardır, yani **Cehennem'**dir.

Şamanizm'e göre kainat üç bölümdür:

1- Yeraltı,

2- Yerüstü,

3- Gökyüzü.

Sayıları az olmakla beraber Şamanlık mertebesine yükselen **kadınlar** da olmuştur. Sibirya'da hâlâ kadın Şamanlar vardır. Bunlar hastalıkları tedaviyle meşgul olmaktadırlar.

Şamanlar, münferit görevlerde bulundukları gibi cemiyetin bütün fertlerini ilgilendiren merasimlerde de görev alırlar ve bu bakımdan iki kısma ayrılırlar:

1- Ak Şamanlar (Mutlu merasimleri idare ederler. Evlenme, düğün, ziyafet gibi.)

2- Kara Şamanlar (Yaslı hüzünlü merasimleri idare ederler. Ölüm vb. gibi)

Şaman denilen kimsenin eskiden bir peygamber görevi üstlendiğini söyleyen bilginler de vardır. Nitekim **Kırgızlar** Şamanlarına **Fahginun** adını vermektedirler. Bu kelime ise **"Allah'ın peygamberi"** demek olan kelimenin bozulmuş şeklidir.

Şamanizm'de **Gök Tanrı,** Türk'lerin tanrısıdır. **Gök-Tanrı** yerine yalnız **Tangri** kelimesi de kullanılır. Meşhur Arap seyyahı İbn Fazlan, Oğuz Türkleri'nin **"Tengri"** kelimesini **"Allah"** manasına kullandıklarını seyahatnamesinde yazmaktadır.

Genellikle Tanrı ve onun yerine kaim olan en büyük semavî ruhun, gökyüzünün en üst katında oturduğuna inanılır.

Şamanizm'deki merasimler:

a- Evlenme merasimi,

b- Doğum merasimi,

c- Ölüm merasimi,

d- Kurban merasimi.

a-Evlenme Merasimi: Genellikle eski Türkler evlenecekleri kızı kaçırmak suretiyle izdivaç yaparlardı. Bu evlenmenin başarılı bir

şekilde sonuçlanması için, Şaman dua ederdi. Hâlâ Anadolu'da bazı yerlerde kız kaçırma olayları görülmektedir. Muhtemelen bu âdet eski Türk âdetlerinden kalmadır.

b- Doğum Merasimi: Bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde yaygın olduğu gibi, eski Türklerde de erkek çocuk, kız çocuktan daha kıymetlidir. **Ak Şamanlar, Ayzit**'e bir erkek çocuk vermesi için dua ederlerdi.

c- Ölüm Merasimleri: Eski Türklerin inancına göre de ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıyla vuku bulurdu. Ölen kişi büyük merasimlerle toprağa verilir, ölünün kullandığı eşyalar da ölü ile beraber gömülürdü. Ölüm esnasında yapılan törenlere **"Yoğ"** ve **"Aş"** adı verilirdi. Bugün hâlâ Anadolu'nun birçok yerinde ölü yemeği adeti uygulanmaktadır.

d- Kurban Merasimi: Eski Türlerde kurbanın mühim bir yeri ve önemi vardır. Hemen her merasimde canlı veya cansız bir kurbanın bulunması gerekli idi.

Süt, kımız, yağ, darı ve para, kansız kurbanı; at, sığır ve koyun kanlı kurbanı teşkil ederdi.

2- Türkler'de Diğer Dinî İnançlar

Daha öncede belirttiğimiz gibi Türkler tarih boyunca değişik dinlere inanmışlardır. Ancak Türkler ortak bir inanç olarak gök tanrı inancını korumuştur. Bunun için, Uygurlarda, Gök Türkler'de ve **Hunlar** da **hep Gök Tanrı** inancını görmek mümkündür. Türkler, bütün hakimiyeti, güç ve kudreti **Gök Tanrı**'da görmektedirler. Kainatın mukadderatının onun elinde olduğuna inanmaktadırlar. Türk boyları, bu **Gök Tanrı'ya,** kurbanlar sunmaktadır. Türkler bu Gök Tanrıya **"Semâvî Büyük Tanrı"** gözüyle bakmışlar ve onu Yüce Tanrı kabul etmişlerdir. Dinler tarihinde **A. Lang, R. Pettazzoni,** yüce tanrı ile **Gök Tanrı**'nın arasını ayırmışlardır. Türklerdeki Gök Tanrı, bir yüce Tanrı'dır. **Çünkü Türk Gök-Tengrileri kadiri mutlak, koruyucu, himaye edici, kahredici, yeri ve göğü yaratma özelliğine sahiptir. Türklerin Gök-Tengrisi, Fırtına Tanrısına dönüşmemiştir.**

Türkler, Tabiatı, Gök Tanrının bir yaratığı olarak kabul ederek, kutsallaştırmışlardır. Bunun için **YER-SU**'lardan bahsedilmiştir. **YER-SU,** koruyucu ruhlar şeklinde kabul görmüştür. İşte Türklerin **dağlara, ağaçlara, ormanlara, sulara** kutsiyet atfetmeleri **YER-SU** inancının bir sonucu olmuştur. Fakat yer-su tanrıları, Gök Tanrı'ya bağımlıdırlar. Bunun için önde olan **Gök-Tengri**'dir. Diğer kutsallıklar hep ona bağlıdır.

Türklerde görülen bir diğer inanış da **ATALARA SAYGI** inancıdır. Çin kültürünün etkisiyle Türkler, bu inanca sahip olmuşlardır. Yine Türkler'de **Ateş** önemli kabul edilmiştir. Bu da İran etkisiyle olmuştur. Ailede Ocak kutsaldı. **Bunun için Türkler Aile ocağına ve Ata ocağına çok önem vermektedirler. Türklerde Ateş, insanları kötü ruhlardan arındırmaktadır.**

Türk masalları, Türk folkloru ve Türk Destanları, Türklerin öldükten sonraki hayata olan inançlarını göstermektedir. Yine Türkler, nefes anlamındaki **TİN** kelimesini kullanıyorlar ve buna **Ruh** diyorlardı. Ölen bir adamın ruhunun uçtuğunu söylüyorlardı.

Netice olarak Türklerin Dini, **Şamanizm değildir.** Çünkü **Şaman** inancı, bütün dinî faaliyetleri kapsayacak kadar geniş değildir. Şamanizm bir din şekli değildir. Şamanizm, içine birçok dinden girmiş olan motiflerin senkretik bir kompozisyonu olan bir vecd ve tedavi tekniğidir. **Şaman,** iyi incelendiği takdirde, ilk orijinal şekilleri, bir peygamber özelliği taşıdığını göstermektedir... Türkler, Tek Tanrı inancına sahiplerdi; Bunun için de **Gök Tanrı** inancı, Türklerin genel ortak inançlarından birini teşkil ediyordu. Belki de Türklerin İslâmiyeti kolayca kabullerinde bu tek tanrı inancının rolü büyük olmuştur.

3- Eski Türklerde Ahlâk

Türklerin İslâmiyetten önceki dönemine ait ahlâkî durumları hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak Türklerin, ahlâkî değerlere de çok önem verdikleri anlaşılmaktadır. Türkler'de **özde, sözde, doğruluk temel kuraldı.** Ancak Türklerin Müslüman oluncaya kadar çeşitli dinlere ilgi gösterdikleri, fakat bu dinlerin hiç birini şahsiyet ve karakterlerine uygun bulmadıkları bilinmektedir.

İslâm'ın büyük günah saydığı **cinayet, zina, yalan yere yemin, hırsızlık** gibi davranışlar, Türkler tarafından da şiddetle cezalandırılmıştır. Cengiz Han'ın Kanununa göre bu suçları işleyenlerin cezası ölümdür.

Büyük Arap edebiyatçısı **Cahız** (vef. 869) Türklerin faziletleri hakkındaki eserinde, şunları yazıyor:

"Türkler yaltaklanma, yaldızlı sözler, münafıklık, kovuculuk, yerme, riya, dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı fenalık, bid'at nedir bilmezler.

Eski Türkler, zina diye bir şey bilmezlerdi. Böyle bir suç işleyen birini ortaya çıkarırlarsa onu iki parçaya bölerlerdi. Kutluklar da, **zina eden kadın ve erkeği yakarlardı.**

Görüldüğü gibi Türk ahlâk ve sèciyesi, İslâmî değerlerin kolayca kabulünü sağlayacak mahiyettedir. İslâmî değerlerle, Türk ahlâkî değerleri birbirini desteklemektedir.

4- Türklerin İslâm'a Girişi

Türkler İslâmiyet'i Milâdî VIII. yüzyıldan itibaren kendi istekleri ile yavaş yavaş benimsemeye başlamışlardır ve X. yüzyıla doğru da hemen hemen Türklerin büyük bir çoğunluğu, İslâmiyeti kabul etmiştir. Türkler İslâmiyeti kabul ederken, hiçbir zor altında kalmamışlar, İslâm dininin inanç ve ibadet esasları, ahlâkî prensipleri, kadına gösterilen saygı, şecaat ve cömertlik gibi hususlar, Türkleri etkilemiş, böylece Türkler, kolay bir şekilde İslâmîyeti benimsemişlerdir. Bin yıldan fazla bir zamandan beri Türkler, bütün samimiyetleri ile İslâmiyete hizmet etmişlerdir. İslâmiyetten önce Türklerin yaşayışında da dikkatimizi çeken **Tek Tanrı** inancı, kahramanlık, cömertlik, komşuluk, kadına karşı gösterilen saygı gibi hususlar, İslâm dininde de üzerinde durulan çok önemli konular olduğu için Türkler, kısa bir zamanda İslâmiyetle bütünleşmişler ve İslâmiyete büyük hizmetler vermişlerdir.

Dünyada hiçbir millet, topyekün bir dinî benimsemiş değildir. Ancak Türkler, İslâmiyeti büyük bir hararetle benimsemişler, İslâmiyeti benimsemeyen Türk boyları, Türklüklerini de koruyamamışlardır. Türk tarihinde ilk Müslüman Türk devleti **Karahanlı**

devletidir. Ondan sonra birçok Müslüman Türk devleti kurulmuştur. İslâmiyete en büyük hizmeti de Türkler yapmıştır.

E. HİNDUİZM

Hinduizm, Hindistan'da doğan Hindu'ların dinidir. Bunun için Hinduizm'e doğumla girilmektedir. Bugün Hinduizm, Hind kıtası dışında Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde de yaşayan bir din olarak dikkatimizi çekmektedir. Son dönemde yapılan nüfus sayımlarına göre Hind kıtasında 600 milyona yakın Hindu yaşamaktadır. Hind kıtasının içine, Hindistan, Pakistan, Bengaldeş, Nepal, Seylan girmektedir. Ancak bu kıtada Hinduizm'in dışında başka bir çok dinde görülmektedir. Bu dinleri **Hinduizm, İslamiyet, Hıristiyanlık, Budizm, Sikhizm, Jainizm** ve **Parsilik** olarak belirtebiliriz. Tabii ki en büyük nüfus Hindulara ait görülmektedir. Hinduizm, milli karakterli bir din özelliği taşımaktadır. Bugün Hindular, Güney-Doğu Asya kıtasında genel kıta nüfusunun, yüzde seksenini teşkil etmektedirler. Buna göre **Hinduizm,** Hint kıtasının hakim dini durumundadır.

Kökenlerinin ARI IRK'tan oldukları kabul edilen Hintlilerin, çok zengin ve uzun bir dînî dünyaları vardır. M. Ö. VI. yüzyılda Seylan'da Hinduizm'in kökenlerine rastlanmaktadır. M. Ö. II. yüzyılla M. S. VI. yüzyıllar arasında Hinduizmin, Hindiçini, Sumatra, Cava ve Bali'ye ulaştığı görülmektedir. Hinduizm, Güney-Doğu Asya'da yerli kültürle belli oranda senteze ulaşmıştır. Orta ve Güney Hindistan'da Hinduizm, yerli dini inançları bünyesine almada sıkıntı çekmemiştir. Brahmanların, uzak bölgelere yaptıkları kutsal ziyaretler ve Hind kıtasının kültürel açıdan birleştirilmesinde çok önemli rol oynamıştır. M. Ö. 1600 yılından sonra Hind kıtasında Ari ırkın egemen olması, yerli kültürü büyük oranda eritmiştir. M. Ö. 1500 yılına doğru, Hind-Avrupalı göçebe savaşçı toplumlardan biri olan **Ariler,** dinlerini **İNDUS** vadisinde yerleşik kültürün karşısına koymuşlardır. Ariler, yerlileri, siyah dinli şeytanlar veya köleler olarak kabul etmişlerdir. Ancak yine de Ari kültürle, Yerli Kültür **Indus**'da belli bir senteze ulaşmıştır. Bunun için Hind kıtası, dünyanın en zengin dini literatürüne sahip bir ülke olarak görülmektedir. Bundan dolayı Hinduizm'de ilk dikkatimizi çeken şey, kutsal kitap koleksiyonudur. Hinduizm tarihi, birçok aşamadan geçmiştir. Bunun için bazen

Hinduizm, Brahmanizm olarak adlandırılmıştır. Bu, Brahmanların bölgede ağır bastığı dönemlerde, Hinduizm'in yerine Brahmanizm'in kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Aslında Hinduizmle Brahmanizm'in arasını ayırmak kolay bir iş değildir. Brahmancı olmayan dinsel yapı, Hinduizm'in içinde ortak bir paydaya ulaşmış ve sonunda Ortodoks Hinduizm tarafından yutulmuştur. Böylece Hinduizm, yerel ve popüler bir çok Tanrı'yı kendi bünyesinde eritmiş ve böylece de çok zengin bir dini dünya karşımıza çıkmıştır.

Hind kıtasının Arileşmesi ve Hindulaşması, Upanişadlar döneminde gerçekleşmiştir. Bunun için Hinduizm'in belli başlı beş ana devreden geçtiği kabul edilmiştir:

1. Vedalar Devri: M. Ö. 2000 veya 1500-800 yılları.

2. Upanişadlar Devri: M. Ö. 800-400 yılları.

3. Klâsik Devre: M. Ö. 500-400 yılları.

4. Vedanta Devri: Upanişadların yorumunun üzerine dayanan felsefi bir hareket dönemidir.

5. Modern Devre: XIX. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen dönemdir.

1. HİNDUİZM'İN KUTSAL KİTAPLARI

Hinduizm'in kutsal metinlerinin dili **sansktritçe**'dir. Bu metinlerin M. Ö. 6000 yılına kadar tarihleri çıkarılabilmektedir. Bu metinler, sözlü olarak nesilden nesile aktarıla gelmiştir. Bunun için, bunların yazıya geçirilmeleri daha sonraki yıllarda olmuştur. Hinduizm'deki kutsal dini metinlerin hepsi aynı öneme haiz değillerdir. Hind geleneği içinde Brahmanların da rolü ile genel üç grup dini metin oluşmuştur. Bunlara, **Prastahana Traya** denmektedir. Bu üç grubu da aşağıdaki şekilde tasnif edebiliriz:

a. Şruti

b. Smriti

c. Nyaya (prmana)

A. ŞRUTİ:

Şruti; **"İşitmek"** veya **"duyularak anlaşılan şey"** demektir. Ancak bu duyulan şey, sıradan bir şey değil, kutsal değeri olan bir şeydir. Bu, ilahi dinlerdeki vahiy karşılığı bir kelimedir. Hindular, şruti grubuna giren metinleri tartışmasız kabul etmektedirler. Bu tür metinler, kutsal-kişilerin ulaştıkları ve elde ettikleri metinlerdir. Yani şruti'deki bilgiler, ilhamla veya vahye muhatap olarak elde edilen bilgilerdir. Bu bilgilere ulaşan kutsal-şahsiyetler, onları, etraflarındaki talebelerine şifahen nakletmişlerdir. Onlar da bu bilgileri nesilden nesile aktarmışlardır. Bu bilgileri, gelenek içinde Hinduizm, vahiy olarak telakki etmiştir. Şruti'nin içine belli başlı üç grup metin girmektedir.

1. Vedalar:

Veda kelimesi, "Mukaddes Bilgi", "En Üstün Bilgi" anlamına gelmektedir. Başlangıcı, şifahi (sözlü) bir gelenek halinde M. Ö. 1200 yıllarına kadar gidebilen **Veda'**nın zaman içinde geliştiği ve oluştuğu görülmektedir. Veda'ların bugünkü şekline M. Ö. 6. veya 5. yüz yıllarda geldiği tahmin edilmektedir. Veda'ların bu teşekkülü, yine yazıya geçmiş olarak değil, şifahi olarak teşekkül ettiği düşünülmelidir.

Veda'ların en eski bölümünü, dört derleme **(samhita)** meydana getirmektedir. Bu dört veda koleksiyonunu şöylece sıralayabiliriz:

a. RİG-VEDA:

Hindu'ların en önemli kabul ettiği Veda budur. Rig vedadaki cümleler, Rişi denilen rahipler tarafından okunmaktadır. Çünkü vedalar içerisinde en eski tarihe sahip olan budur. Bu veda'nın M. Ö. 500 yıllarında tamamlandığını, **Yaska'**nın veda tefsiri olarak **NİRUKTA**'dan ve aynı dönemlere ait **Pratisakya'**nın incelemelerinden öğrenmekteyiz. **Rig-Veda'**nın, Hinduizm içinde resmi bir kutsal kitap olmasının tarihi, M. Ö. 500 yıllarıdır.

Rig-Veda, farklı Tanrılara söylenen 1017 ilahiyi ihtiva etmektedir. Her ilâhî, 10 mandala'dan (Daire,Yörünge, Resim,

Heykel) meydana gelmektedir. Bu ilahilerin muhtevasını şöylece açıklayabiliriz:

a. Rahiplerin söyledikleri şükür duaları

b. Bir takım istekleri ihtiva eden dualar

c. Beddualarla ilgili dualar

d. Takdime'lerle ilgili dualar

e. Aile ile ilgili dualar

f. Bir takım dua usulleri

Bugün bilinen çeşitli **RİG-VEDA** nüshalarından en mükemmeli **SAKALA** nüshasıdır. Bundan başka **Valakhilya ve Bashkala** nüshaları da vardır.

b. SAMA-VEDA:

Vedalar içinde en anlaşılan ve anlamı açık olan bu **Veda**'dır. Melodileri ihtiva eder. Zaten **Rig-Veda**'daki ilahilerin söylenişine eşlik eden melodileri oluşturur. **Sama-Veda**'nın metin kısmı üç kısımdan meydana gelir: **Birinci kısım,** melodiye eşlik edilmeyen Rig-Veda'dan aynen alınan cümlelerdir. **İkinci kısım,** Arcika adı verilen ve çeşitli Konular'daki cümlelerden meydana gelir. **Üçüncü kısım,** "Şarkılar Kitabı" denilen ve şarkıcı rahiplerin söylediği melodili ilahilerdir. Şarkıcı rahibin (samanın) üzerine şarkı söylediği cümleye (ayete) **YONİ** (Kaynak) denmektedir. Buna göre **Sama-Veda**'da 585 **Yoni** vardır. Ayrıca bunlar da bir takım kısımlara ayrılmıştır. Sama-Veda ilahilerinin ithaf edildiği Tanrı, genellikle İNDRA'dır. Genelde **Sama-Veda**, üzüntülü, kızgınlık ve düşkünlük dönemlerinde ve kurban sırasında okunacak ilahilerin melodilerini öğretmeye yönelik parçalardan oluşmaktadır.

c. YAJUR-VEDA:

Kurban ve diğer takdimelerin sunuluşu ile ilgili merasimleri anlatan Yajur Veda, iki temel kısma ayrılır: **Kara Yajur Veda** ve **Beyaz Yajur Veda.** Kara Yajur Veda, Beyaz Yajur Veda'dan eski sayılır. Ancak, her ikisi de **Rig-Veda**'dan iki yüz yıl sonra meydana

getirilmiştir. **Yajur Veda**, tamamen rahiplerle ilgili prensipleri ihtiva etmektedir.

Yajur Veda'daki cümlelerin konuları, büyük oranda kurban ve takdimelerin sunuluşunda rahiplerin dikkat edeceği kurallarla ilgilidir. Hem nesir hem de manzum olarak yazılmıştır. Önem itibariyle Rig-Veda'dan daha geride kabul edilmiştir.

d. ATHARVA VEDA:

Atharva Veda, sonuncu veda olarak kabul edilmektedir. Hindu dini geleneğinde bazı ilahiyatçılar, **Atharva Veda**'yı veda külliyatına dahil etmemektedirler. Bunun nedeni, muhtemelen Atharva Veda'da halk büyücülüğünün fazlaca işlenmiş olmasıdır. Hinduizm'in elit tabakası açısından büyücülük, fazla öneme haiz değildir. Fakat Dinler Tarihçiler, genelde **Atharva Veda**'yı, Veda külliyatına dahil etmektedirler. Dinler Tarihçiler, **Atharva Veda**'daki büyü formüllerinin, vedalar öncesi; halk dinî hayatının bir parçası olduğunu düşünmektedirler. Hinduizm geleneği içinde bu görüşü destekleyen bilginler, **Atharva Veda** ile **Rig-Veda**'nın oluşum sürecini aynı tarihe çıkarmaktadırlar.

Atharva Veda, iki ayrı nüshadan meydana gelmektedir: **SAUNAKİYA** ve **PAİPPALA** nüshaları. Genelde Atharva Veda denilen, **SAUNAKİYA**'dır.

Atharva Veda, 730 ilahilik bir koleksiyondan oluşmaktadır. **Atharva Veda**'da halk inançları, halk hekimliği, büyü formülleri vardır.

2. BRAHMANALAR

Vedalardan daha sonraki dönemlerin tarihini taşıyan ve Veda'ların tefsirini oluşturan **Brahmana**'lar da **Şruti** grubuna giren ikinci koleksiyondur. Dört Veda'nın da Brahmana'sı vardır. **Aitareya** ve **Kauşitakin,** Sama-Veda'nın Brahmanası, **Panchavimsa Brahmana**'dır. Atharva Veda'nın Brahmana'sı, **Gopatha Brahmana**'dır.

Brahmana'ların oluşum tarihi ihtilaflıdır. Bazı kaynaklar, M. Ö. I. yüzyılın ortasını gösterirken, bazı kaynaklar da M. Ö. VIII. yüzyıldan sonrayı göstermektedir.

Brahmana'larda, Kurban'ın kozmik önemi üzerinde durulmaktadır. Ayinler ve ayinlerin pratik olarak yapılması konusunda, **Brahmana**'larda geniş bilgi bulunmaktadır.

3. UPANİŞAD'LAR

Hind dini hayatı için **Upanişad**'ların, çok ayrı bir yeri vardır. Çünkü Upanişad'lar, hem dini konuları, hem de dini konuların felsefi arka planını ortaya koymaktadırlar. Sanskritçede **UPA** kelimesi **"yanına"**, **Nİ** kelimesi **"aşağı"**, **ŞAD** kelimesi **"oturmak"** anlamına gelmektedir. Buna göre Upanişad kelimesi, bir üstadın **"yanına oturmak"** anlamına gelmektedir. Buna göre **Upanişad**'lar, Hakim ve Mütefekkirlerin inziva'da **"tefekkür"**den sonra elde ettikleri fikirler topluluğudur. Bu mütefekkirler ve hakimler, elde ettikleri bilgileri talebelerine aktarırlardı. İşte Upanişadlar böyle meydana gelmişlerdir.

Upanişadların felsefi yorumu **Vedanta Dönemini** meydana getirmiştir. Veda'lar döneminden hemen sonra ortaya çıkmış olan Upanişad'lar, eğitimin son safhasını teşkil etmektedir. Upanişadlarda Veda öğretiminin felsefesi yapılmaktadır. Bunun için **Dört Veda** ve **Brahmana**'lar, ŞRUTİ'nin ayin kısmını, yani **KARMA/KANDA**'yı meydana getirirler. Upanişad'lar ise, BİLGİ kısmını yani, **JNANA/KANDA**'yı meydana getirmektedirler. Bundan dolayı Upanışad'lar, Hinduizmin entelektüel tabakasının meşgul olduğu bir bilgi kaynağıdır. Upanişad'larda kurtuluş yolunda bilgi, önem arz etmektedir. Upanişad'lar da, **karma/samsara** denilen ruh göçünü, bilgi ile durdurma peşindedir. Upanişad'ların peşinde olduğu bilgi, insanın kendisini bilmesini sağlayacak olan ATMAN-BRAHMAN makamına ulaşmaktır.

Upanişad'ların tarihi gelişim süreçlerini ikiye ayırmak gerekir: **Kadim Upanişad**'lar. Bu Upanişadların teşekkül tarihleri M. Ö. 800-400 yılları arasıdır. Bu Upanişadların kimler tarafından yazıldığı da tam olarak bilinmemektedir. Ancak, Upanişad öğretilerinin bazı üstadlarından bahsedilir. Bu Upanişad üstadları, **ARUNİ-**

YAJNAVALKAYA-BALAKİ-SENDİLYA ve **SVATAKETU** gibi Hint bilgeleridir. **Kadim Upanişad**'ların on adet olduğu söylenir. Ancak Sankara, on bir Upanişad üzerine tefsir yapmıştır. Max Muller, bu tefsirleri Almanca'ya tercüme etmiştir. **Genç dönem Upanişadları.** Bunların tarihi M. S. XV. yüzyıla çıkarılmaktadır. Bu Upanişad'ların, Hinduizm'de teolojik bir değeri yoktur. Bundan dolayı bu Upanişad'lar, Hinduizm'de Kanonik (Mevsuk-Doğru) olarak kabul edilmezler.

B. SMRİTİ

Hinduizm'de vahyin karşısında **Smriti** olarak adlandırılan bir gelenek edebiyatı dikkat çekmektedir. Zaten Smriti, **gelenek, hafıza** ve **akla gelen şey** olarak kabul edilmektedir. Smriti edebiyatı, Hinduizm'de vahiy kabul edilen **Şruti** edebiyatından sonra ikinci derecede öneme haiz bir metinler topluluğudur.

Hinduizmde **smriti**, iki anlamda kullanılmaktadır: Dar anlamda, **Dharmaşastralar,** geniş anlamda **İtihasa-puranalar** olarak kullanılmaktadırlar. **Dharmaşastralar,** Hint toplumundaki Kast sistemindeki insanların her birinin kendi kast sistemine göre neleri yapıp, neleri yapmayacakları anlatılmaktadır. Bu amellerin, mükafatları sıralanmaktadır. Buna göre her kastın mensuplarının günlük yaşayışları belirtildiği için, gündelik hayatta **smriti** çok önem taşımaktadır.

Geniş anlamda smritiyi kullandığımızda **itihasa-puranalarla** karşı karşıya geliriz. Bu kelime **"Kadim Tarih"** anlamına gelmektedir. **İthasa** kadim metinleri olarak kabul edilen iki büyük Hint destanı dikkat çeker: **RAMAYANA** ve **MAHABHARATA** destanları bir grubu oluştururken, diğer grubu da **ŞURANALAR** oluşturmaktadır.

Şimdi, Hinduizm'de **Smriti** adı altında önem verilen kutsal geleneğin ne olduğunu kısaca görelim:

1- RAMAYANA

Hind kültürünün önemli destanlarından birini teşkil etmektedir. Yazarı ve derleniş tarihi kesin olarak tespit edilmemiştir. Derleniş

tarihinin M.S. I. ve II. Yüzyıllarda olduğu tahmin edilmektedir. Daha önceki dönemlerde şifahi olarak nakledilmiştir. **Ramayana destanı,** 24000 beyitten ve 7 bölümden meydana gelmektedir. 1. ve 7. bölümlerin metne sonradan eklendiği kabul edilmektedir.

Bu iki bölümün kahramanı, destan'a adını veren **RAMA**'dır. **Rama,** Vişnu'nun bir avatarası olarak kabul edilmektedir. Ramayana destanının asıl ana kısmını oluşturan 2-6 bölümün kahramanı **İNDRA**'dır. Ramayana destanı, **RAMA** ve **SEYLAN**'nın Şeytan kralı **RAVANA** tarafından kaçırılan karısı **SİTA**' nın kurtarılmasıyla ilgili serüveni anlatmaktadır.

Ramayana destanının **VALMİKİ** ve **TULSİDAS** tarafından yazıya geçirildiği, genelde kabul görmektedir.

Ramayana destanında farklı konular işlense de destanın kahramanı **RAMA**'nın şahsında itaatsiz bir oğul, iyi bir koca, cömert bir kardeş, cesur bir savaşçı tasvir edilerek, Hind destanındaki ideal insan tipi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2- MAHABHARATA:

"Büyük savaş" anlamına gelen **mahabharata,** 90.000–100.000 beyitten meydana gelmektedir. Hind kültürünün en önemli destanını oluşturur. **Mahabharata**'nın kime ait olduğu pek bilinmez. Bazı araştırmacılar, Vishu'nun bedenleşmesi olarak kabul ettikleri **Vyasa**'ya, **Mahabharata**'nın sahibi olarak bakarlar. **Mahabharata** destanına zamanla birçok ilaveler yapılmıştır. Fakat Mahabharata'nın büyük bir kısmının M.Ö. III. ve II. Yüzyılda oluştuğuna inanılmaktadır. **Mahabharata** da **PANDAVALAR** ile **KURUVALAR** arasındaki savaş macerası dile getirilir. Ayrıca mahabharata'da, savaşın kahramanlarından ve Hind ahlakını ortaya koyan örneklerden bahsedilmiştir. Bunlara ilaveten Kuzey Hindistan'a ait bilgiler verilmektedir.

3- BHAGAVAT-GİTA:

Dörder mısralık 700 bendlik bir şiirden oluşan **Bhagavat-Gita,** 18 bölümlük Hindin en büyük klasik destanını teşkil etmektedir. Aslında **Bhagavat-Gita,** Mahabharata'yı bütünlemektedir. **Bhagavat-Gita,** Sanskritçe **"Rabbin Şarkısı"** anlamına gelmektedir. Hind

kültüründe, **Bhagavat-Gita** değerini hiçbir zaman kaybetmemiştir. **Bhagavat-Gita**, prens Arjuna'yı ve onun savaş arabacısı Krişna'yı (Vishu'nun 8. Bedenleşmesi) sahneye sokmaktadır. Son savaşın arefesinde Arjuna, zaferin muhtemel lütuflarının, insanları itaat için öldürmeye değip değmediğini sorar. İşte o zaman **KRİŞNA, DHARMA**'yı Arjuna'ya ve onun ötesinde bütün insanlara gösterme imkanı bulur. Bu Dharma şöyle özetlenebilir. **"Mecbur olduğun şeyi yap."** Bu cümlede hiçbir şey bu felsefeye göre tesadüfi değildir. Buna göre arjuna, savaşçı bir ailede doğmuşsa onun önceki hayatında toplamış olduğu **KARMA** o'nun ruhunu (ATMAN) bu şartlar içinde şekillendirmeye götürecektir. Bu durumu red etmek, kainatın asıl değerini inkar etmek, hatta bu, **Bhagavat-Gita**'ya göre, büyük bir sapıklıktır. Aksine ifade edilen iyi işler, göksel alemin kazanılmasına imkan verecektir. İfâ edilen işlerin değeriyle orantılı belli bir zamandan sonra, ruh yeniden ölmekte ve yeniden doğumlar (**samsara**) devresinde yerini almaktadır. Ancak yine de bir kurtuluş yolu vardır. Bu sadhular tarafından vaz edilen her şeyden el-etek çekmek değildir. Çünkü hareketsiz yaşamak mümkün değildir. Yine bu Vedanta'nın mensupları tarafından araştırılan saf metafizik de değildir. Bu Tanrı'ya kendini bırakmak ve dindarca yaşamaya baş vuruştur. Allah aşkı ile (Bhakti doktrini) KARMA'nın Kökü'nün bizzat aksiyon değil, arzu, şehvet olduğu ortaya çıkmaktadır. O halde insanın kalbinden menfaati atması, görevini ihtirassız, ilgisizlik içinde yapması gerekir. İşte böylece, evrensel düzen korunmuş olacaktır.

Gelenekçi Hindular, **Bhagavat-Gita**'yı okumuşlar, şerhetmişler, ezberlemişler ve modern Hindu cemaatinin çoğunluğunun müşterek inanç kaynağı olmuştur.

2. HİNDUİZM'DE TANRI ANLAYIŞI

Dinler Tarhinin bakış açısına göre Hinduizm, Tanrı anlayışı açısından, politeist çizgide görülmektedir. Nekadar Tanrı vardır? Sorusuna **Yajnavalkya** (Hinduizmde peygamber olarak kabul edilen bir şahıs), şöyle cevap veriyordu: **otuz üç milyon...** bu sözün söylendiği dönem, Veda'lar döneminin sonuydu. Yani M.Ö. X. Asırda bu sözü söylemişti. Fakat bugünde durum farksızdır. Tanrılara olan böyle bir iman ikrarının varlığını anlayabilmek için; muhtelif Tanrılara

vakfedilmiş Mabed'lerin sayısına bakmak yeterli olacaktır. Muhtelif tanrılara vakfedilmiş mabedlerin bol olduğu Hind coğrafyasında dolaşmak veya binlerce ilahların ve ilahelerin, içinden çıkılmaz şekilde vücutlarının karıştığı büyük bir mabedin yüzeyini temaşa etmek, Hinduizm' deki politeizmin veçhesini görmeye yardımcı olmaktadır.

Hindistan'da, Hinduizm'in en önemli iki rakibi bulunmaktadır: **İslamiyet** ve **Hıristiyanlık**. Budizm'de, Hinduizm'in rakibi olarak görülebilir. Fakat Budizm, XI. Yüzyıldan itibaren, Hindistan da hızını kaybetmiş bir dindir. İslamiyet ve Hıristiyanlık karşısında Hinduizmin Monoteist bir din olduğu mücadelesini veren Hind entelektüelleri de vardır. Bunlar, Hinduizmdeki ilahlar panteonundaki herhangi birini YÜCE TANRI mesabesine yükselten ve ona özel bir Tapınma sunan Hinduları örnek göstermektedir. Fakat burada monoteizm, zahiren vardır. Diğer Tanrılarda her an Hindu'nun zihninde ve vicdanında varlığını devam ettirmektedir. Çünkü monotesit düzeyde tercih edilmiş Tanrı, kısmen prestijlerinden düşmüş bir Tanrılar Panteon'ı ile kuşatılmış bir kral gibi, hareket etmektedir.

Hinduizm'de her ailenin, her kastın, her mezhebin ilah veya ilahları vardır. Çünkü Hindular, bu çok Tanrılara inançla yaşamaktadırlar. Hinduizm'de her topluluk, kendine özgü bir dini hayatla, dini merasimler takvimi ile ve herkese has olan perhizlerle dini anlamda hayatını geçirmektedir. Bu merasimler ve tapınma işlemleri; Hindular için zorlayıcı özellik taşımaktadır.

Hinduizm'de Tanrı, statik olarak telakki edilmez. Kâinatta öyledir. Kainat, bir doğuştan, bir ölüme sürekli şekil değiştirmektedir. Buna Hinduizm'de "Dönemler Teorisi" denmektedir. Bu teoriye göre **kâinat, düzenli aralıklarla tezahür ediyor, gelişiyor sonra yeniden görünmek için ortadan kalkıyor. Bu, böyle sonsuzluğa dek devam edip gidiyor.**

Hinduizm de bilgimiz ve bilgimiz dışında olan dünya ve dünyalar bir karışıklık ifade etmeyen çokluk görünümündedirler. Çünkü bu existansiyalist zenginlik, **Dharma**'nın açık ifade ölçüsü içinde kurulmuş ve teşkilatlanmıştır. Meselâ, insanlar dünyasının, tanrılar dünyasından aşağıda olduğu görülmektedir. Önemli olan küçük evrendir. Büyük evrenler, birbirlerine benzerler. Yani, aşağıdaki olan yukarıdakine benzemektedir. Meselâ, otuz üç milyon Tanrı, karışmış

bir sürü değildir. Bilakis, toplumda her birinin bir yeri vardır. Aynı şekilde Hinduların gözünde insanlar da hiçbir zaman eşit değildir. Cemiyette oynadıkları role göre insanlar da hiyerarşik bir merdivenin muhtelif basamaklarında yer almışlardır. İşte kast sistemi buradan kaynaklanmaktadır.

Hindu ilahiyatçıları, Hinduizm'in otuz üç milyon tanrısını, üç büyük kısma ayırmışlardır: **VARLIK – ŞUUR - MUTLULUK** (SAC-CHİD- ÂNANDA). Burada bir nev'i Hindu teslisi dikkat çekmektedir. Bu kısımlardan her biri kendini, mitolojik planda **BRAHMA-VİSHNU-SHİVA** olarak göstermektedir. Ancak **BRAHMA** liturjik bir varlık değildir. Çünkü O'nun ismi, dünyanın yaratılması söz konusu olduğunda zikredilmektedir. Hind kültüründe Brahma, aile kültü içinde canlı değildir. Hinduların dini hayatında büyük tanrıça kültü, merkezi bir rol icra etmez. **VİSHNU- SHİVA –TANRIÇA** olan bir teslis daha çok kendini göstermektedir.

Hind dini hayatında çok sayıdaki Tanrıçalara verilen isimler, **VİSHNU** veya **SHİVA**'nın eşleri veya kızları şeklindedir. Meselâ, **LAKSHMİ**, VİSHNU'nun; **PARVATİ** ise **SHİVA**'nın karısıdır. Böylece Hinduizm'deki teslis iddiası, bir düaliyete (ikiliğe) dönüşmüş olacaktır. Yine de Hind de, **TANRIÇA KÜLTÜ**, büyük ilahların kültünden ve bir erkek Tanrıya sadece ikinci derecede bağlı bir Tanrıça'dan olan müstakil olarak var görünmektedir. Mesela **KALİ, SHİVA**'nın ortak isimlerinden birisidir. Bunun için **Kâli,** Hindistan' da **Shiva**'dan daha yaygın olarak bilinmektedir.

Şimdi Hinduizm'deki belli başlı Tanrıları kısaca tanıtalım:

1- VİSHNU :

Hinduizmin alışıla gelen tanrı hiyerarşisinde, birinci sırada **VİSHNU** yer almaktadır. O, aydınlık ve Lütuf tanrısıdır. O'nun diğer ismi, **VASU-DEVA**'dır (İyi Allah). Güneş, O'nun işaretine bağlı olarak tutulmaktadır. En büyük güneş kuşu olan KARTAL, O'nun aile dostlarındandır. **Vishnu,** Göksel Cennette, mutluluk ve talih Tanrıçası olan zevcesi **LAKSHİMİ** ile birlikte oturmaktadır.

Tanrı Vishnu'nun, iki ayrı özelliği vardır: Onlardan birisi **VİSHNU**'nun bazı tasvirlerinin su ile ilgili olmasıdır. Bunun güneş

imajı ile ilgisi yoktur. Çünkü çoğu zaman su sembolizmi, ay çizgilerine ve burada görünmeyen karanlıklara bağlı olarak bulunmaktadır. Bu tasavvura göre **VİSHNU,** dev bir yılan üzerine uzanmış olarak, evrenin suları üzerinde yüzer ve dünya, ondan doğan büyüleyici bir lotus gibi birden bire ortaya çıkmaktadır. Burada söz konusu olan şey, **VİSHNU**'nun kainattan sorumlu olmasıdır. O'nun ikinci özelliği **Dharma**'nın muhafızı olmasıdır. Bunu yapmak için ise **VİSHNU**, her defasında zaruri olarak bedenleşmektedir. O'nun her bedenleşmesine **Avatar** (iniş veya tecelli) denmektedir. Vishnu, sekiz defa **Dharmayı** kurtarmış ve restore etmiştir. Burada **Dharma,** kozmik düzeni belirtmektedir:

1- Tufanda Vishnu, balık olmuş, hayatta kalmış bir tek dürüst insanı taşıyan gemiye dağın tepesine kadar rehberlik etmiş ve insanın kurtuluşunu sağlamıştır.

2- Okyanusta sal gibi yüzen yeryüzünü, batma tehlikesinden kurtarmak için **VİSHNU** tümsek haline gelmiştir.

3- Bir başka zamanda yeryüzü akmakta iken onu yüzeye çıkarmak için **VİSHNU,** yaban domuzu olmuştur.

4- Yine o, İnsan-Aslan olarak yeryüzünü yıkmak isteyen dev bir şeytanı öldürmüştür.

5- Uğursuz bir devi devirmek için sürüngen haline gelmiş ve onu, Davut'un Calut'u devirdiği gibi devirmiştir.

6- Nihayet insan haline gelmiş ve iktidarı kendi yararlarına işgal etmek isteyen çok sayıda ki savaşçıyı baltasıyla öldürmüştür.

7- Hind mitolojisi içinde **Vishnu**, Rama haline gelmiştir.

8- Yine Hind mitolojisi içinde **Vishnu,** Krishna haline gelmiştir.

Râmâyana destanı, muhtelif şartlarda **VİSHNU**'nun nasıl prens **RÂMA** kılığında bedenleştiğini, Lânka adasında kurulu düzeni tehdit eden şeytan **Râvana'**yı nasıl yok ettiğini anlatmaktadır. Burada önemli olan RAMA'ya olan tapınmanın özellikle Ganj Hindistan'ın da geliştiği ve orta çağdan beri **Râm**'ın, Allah ile aynı anlama gelmiş olduğu hususudur.

İşte bunun içindedir ki **Kabir** onu, VAHİD = (Tek olarak) olarak çağırmış, **GANDHİ** canına kıyan mermilerin altında can verirken

RAM-RAM (Allah-Allah) diyerek can vermiştir. VİSHNU' nun Krishna haline gelmesi de ilginçtir. Kuzey Hindistan' da bir prens ailesi içinde **VİSHNU**, bedenleşmektedir. Çünkü orada düzeni tehdit eden çok güçlü bir kral vardır. Bu savaşın hikayesi, **MAHABHARATA**'da anlatılmaktadır. Orada, **Krishna**'nın av köpeği, Arjuna'ya Şeytana karşı, **Dharma**'yı koruması için destek vermiştir. Burada **VİSHNU** Kişatriya kastında doğan ailelerin, savaşmak zorunda oldukları mesajını, Krishna'da bedenleşerek göstermektedir. Burada Krishna, kadir-i mutlak gerçek bir tanrı tabiatıyla kendini göstermektedir.

2- SHİVA

Hinduizm de **Shiva** tasavvuru, tamamen farklı şekillerde belirtilmiştir. Geleneksel Hinduizm de Shiva, basit bir peştemala sarılmış, buzullar ve kayalıklar arasında yüksek dalgaların içinde bir kaplan derisinin üzerinde tayyöre oturmuş olarak ve üçlü keskin bir çelik tuttuğu halde, boynunda da insan kafalarından bir kolye taşıdığı şekilde tasavvur edilmiştir. Topuz halinde düğümlenmiş uzun saçlarından GANJ nehri akmakta ve önüne yatmış beyaz bir boğa **Shiva**'yı seyretmektedir.

Shiva, zahitlik perspektifi içinde merkeze oturtulmuştur. Böylece, küllerle sıvanmış **Shiva**'nın çıplak bedeni cennet bahçelerinde değil; karla kaplı dağlarda oturmuş vaziyette tasvir edilmiştir. **Shiva**, Dharma ile ilgilenmez. O, mükemmel bir Münzevidir. Dağlarda bulunan bir ermiş gibidir.

Diğer bir tasavvura göre şayet **Shiva**, GANJ'ın büyük şelalesinin altına başını koyarak gücünü azaltmamış olsaydı **GANJ**, şiddetiyle yeryüzünü tahrip edecekti. Bu tahribi önlemek için **GANJ**, Shiva'nın saçlarından akmaktadır. Böylece GANJ'ın kaynağı, Tanrı **Shiva** olmaktadır. **Shiva**'nın saç topuzunun ortasına **ay**, bir kopça gibi yerleştirilmiştir. Burada sembolü güneş olan **VİSHNU**'ya muhalefet görülmektedir. SHİVA'daki bu ay sembolü, çift bir değere sahiptir: Bir taraftan karanlık, sert ve soğuk bir karakterle mücehhez zahidane bir tanrıyı sembolize ederken; diğer yandan da bir kötülük tanrısı olduğu imajını sembolize etmektedir.

Shiva'nın en belli başlı fonksiyonu ise her ay suları ve bitkileri bereketlendirmektir. Böylece Shiva, üremenin ve bereketin kaynağı olmaktadır. Hind dini inancında **Shiva** bir dans Rabbi (**Nataraja**) olarak da tasavvur edilmektedir. Bilhassa, Güney Hindistan' da yapılmış olan bronz heykeller onu, meşalelerle oynayan biri görünümünde, ateş çemberi içinde, bir ayağı ile bir cüceyi ezmiş olarak tasvir etmektedir. Burada Shiva'nın tahripkar bir görünümü dikkat çekmektedir. Aslında Shiva'nın oynadığı ateşin çıkardığı kıvılcımlar yok olan dünyalardır. Baki kalan sadece **Shiva**'dır mesajı verilmektedir.

Hind mitolojisinde ve İlahiyatında Shiva'nın oğulları, köleleri ve hizmetçileri olduğuna inanılmaktadır. Bunun içinde **Shiva**'ya bağlı çok sayıda tanrı vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1- **Tanrı Ganesha:** Aile Tanrısıdır. İnananların yollarındaki engelleri gidermektedir.

2- **Tanrı Skanda:** Savaşın başında bulunan Tanrıdır.

3- **Tanrı Kubera:** Zenginliğin yaratıcısı ve koruyucusudur.

4- **Tanrı Kâma:** Hindu aşk ve kahramanlık Tanrısıdır.

Bu Tanrıların her birisinin **Shiva** ile sıkı bir bağlantısı vardır.

3- MAHÂ – DEVİ :

Hinduizm'in Tanrı inancının üçüncü hiyerarşisinde **Tanrı Mahâ-Devi** bulunmaktadır. **Mahâ–Devi**, Hind de Tanrıça Kültü olarak takdis edilmektedir. Bu Kültün içine, **LAKSHİMİ, DURGÂ, KÂLİ** gibi özel Tanrılar girmesine rağmen, **Mahâ–Devi**, tekil olarak yazılmaktadır. **Mahâ – Devi,** belli başlı iki şekil altında tezahür etmektedir: **İnayet Tezahürü, Gazap Tezahürü.**

Hinduizm'de Tanrıçalar, daima çift görünümlüdürler. Şimdi bu Tanrıçalardan kısaca bahsedelim:

1- Lakshimi: Refah, talih, mutluluk ve sıhhat tanrıçasıdır. O'na **Shri** veya **Lakshmi** adı verilmektedir.O, genelde, pahalı kumaşlar giymiş, altın ve kıymetli taşlardan kolye taşıyan, açmış bir Lotüs üzerine ayakta durmuş vaziyette tasvir edilmektedir. O' ndan fışkıran ışık, her şeye mutluluk vermektedir. **Büyük Vishnu**, mabedlerinde daima **Lakshmiye** adanmış bir mihrab bulunmaktadır.

2- Durgâ: Özellikle, Ganj bölgesinde çok canlı bir Külte sahiptir. **Durgâ, "Yaklaştırılması zor olan şey"** anlamına gelmektedir. **Durgâ** ismi, büyük Tanrıça'ya dehşetli görünümünden dolayı verilen isimlerden birisidir. Bakire bir tanrıçadır. O, bir Arslan'ın üzerine binmiş olarak tasvir edilmektedir. **Durgâ kültü**, özellikle Bengalde ve Orta Ganj vadisinde oldukça canlıdır.

3-Kâli : Kuzey-Doğu Hindistan da tapınılan çok meşhur bir tanrıçadır. Yaşlı bir zenci kadın, Vampirin kan akan buruşmuş ağzını açmaktadır. Bir kılıç, bir kasap bıçağı sallamakta, ayrıca insan kemiklerinden yapılmış bir kolye taşımaktadır. **Kâli**'ye yapılan kült, kanlı kurbanlar istemektedir. **Kalkuta**'daki büyük mabette, yüzlerce keçi ve başka hayvanlar kurban edilmektedir. **Kâli**, bölgeye felaket verse de, yine de Hindular o'na tapınmaya devam etmektedirler.

XIX. yüzyılın büyük mistiği **Râma Krishna**, Kâli'nin aşıklarındandır. O, Tanrıça Kâli'nin çirkin ve tehdit edici olarak göründüğünü bilginlerin ise O'nu; merhametli bir kız olarak gördüklerini söylemektedir.

4- İNDRA:

Veda'larda zikredilen önemli Tanrılardan biri de **İndra**'dır. Temelde Gök yüzüne ait bir Tanrıdır. O, hem iyi hem kötü bir Tanrıdır. **Rig- Veda**, İndra'ya ikiyüz elli ilahi sunmaktadır. **İndra**, Tanrıların yeryüzündeki efendisidir. İnsanların ve hayvanların çoğalmasını sağlamaktadır.

İndra'nın en önemi özelliklerinden biri, onun savaşçı bir Tanrı olmasıdır. O'nun ibadet vakti, genelde öğle vaktidir. Yaz mevsimi **İndra**'nın kutsal mevsimidir. İndra'yı kollayan ve o'na eşlik eden başka ilahi güçler de vardır.

5- AGNİ:

Vedalarda sunulan **Agni** tasviri, O'nun hem kötülük hem de iyilik tanrısı olduğunu göstermektedir. **Agni**, gökte doğmuştur. Agni'nin üç özelliği vardır: **Agni pavamana** (kendi kendini temizleyen). **Agni pavaka** (başkalarını temizleyen). **Agni Suci** (Paklayan). **Agni**, evin ve ocağın ateşidir. O'na ibadet sabah yapılır. Bahar ayları O'nundur. **Agni**'nin de birçok ilahi güçle desteklendiğine inanılmaktadır.

6- VARUNA:

Varuna, her şeyi kuşatan ve her şeye hakim olan bir gök tanrısı gibidir. **Varuna,** suların üstündeki ateşte oturmaktadır. O'nun görevi, gece ve gündüzü düzenlemektir. **Rig-Veda,** Varuna'ya hitaben birçok dua ihtiva etmektedir. Kendi yaşamını ihlal edenleri affetmez. Ancak yinede müşfik bir Tanrı'dır, ölümü geciktirebilir.

7-MİTRA:

Aslında Hindu-Avrupalıların Tanrısı olan **Mitra,** daha sonraki dönemlerde Hindistan'da ve İran' da önemli bir Tanrı haline gelmiştir. Güneşin Mitra'nın gözü olduğuna inanılmaktadır. Bunun için onun gözünden hiçbir şey kaçmaz. Bazı dönemlerde Hinduizm de **Brahma–Vishnu-Mitra** teslisi oluşmuştur. **Rig-Veda**'da sadece bir tek **ilahi, Mitra**'ya yöneltilmiştir. Bunun için **Mitra,** Hinduizmde ikinci derecedeki tanrı grubuna dahil edilmektedir.

2-HİNDUİZM' DE BAZI DİNİ KAVRAMLAR

Hinduizm de çok sayıda dini kavram ve terim dikkatimizi çekmektedir. Hinduizm'i daha iyi anlayabilmek için bu kavramaları bilmemiz gerekmektedir. Hinduizm'de bilmemiz gereken belli başlı kavramlar ve terimler şunlardır.

1- DHARMA:

Hinduizm de yaygın olan kelimelerden birisi de **Dharma** kelimesidir. Aslında **Dharma,** bir kavramdır. Sanskritçe bir kelime olan **Dharma,** çok zor tercüme edilebilen bir kelimedir. Çünkü çok geniş bir anlamlar dünyasını kuşatmaktadır. Buna göre **Dharma,** evrensel düzeni, hukuki kanunu, politik ve sosyolojik norm'ları, bünyesinde bulunduran bir kavramdır. Bu kelime'ye ebedilik anlamına gelen **Sanâtana** kelimesi de ilave edilerek, Hindular bu kelimeyi dinlerine vermektedirler. Böylece Hinduizm, **SANÂTANA DHARMA** adını almaktadır. Burada **Dharma** kelimesinin seçilmesi de anlamlıdır. Çünkü burada **Dharma** kelimesi hem dini realiteyi hem de bu realitenin insani ve dünyevi boyutunu ihata etmektedir. Dharma'nın teşekkülüne, hiçbir insani unsur önderlik etmemiştir. Yine de yüzlerce asır varlığını devam ettirmiştir. Mesela, iki kast arasındaki kült

farklılıkları bir tek elmasın parıltılarından başka bir şey değildir. İki mezhep arasında ki Doktrinsel ayrılıklar, uzlaşmaz farklılıklar olarak değil, aynı ışığın muhtelif kırılmaları olarak hissedilmektedir.

İşte bu çokluk Dharma'nın evrenselliğini göstermektedir. Dharma'nın burada işgal ettiği nazik ve ince çizgi, bir yandan kozmik düzeni gösterirken, diğer yandan Hindu şeriat düzenini belirtmektedir. Aslında bu anlamda **Dharma**, Hem Hinduizmin hem de Budizm'in müşterek bir yönünü ortaya koymaktadır. **Her şey düzenli ve her şey iyi çalışıyorsa, işte bu Dharma'dır**. Ancak Dharma'yı kötülük kuvvetleri tehdit etmektedir. Eğer düzen ve nizam, vakitsiz olarak tehdit edilmişse Hindular, VİSHNU'nun kötülüğü mağlup etmek için cisimleştiğini kabul ederler.

2-AVATARA:

Sanskritçe de **Avatara** tenzil yani indirmek veya inmek anlamına gelmektedir. Buna göre Tanrı'nın, yüce ruhlarda veya insanlarda tecelli etmesidir. Bunun için Hinduizm de Tanrı'nın bir tek tecellisi yoktur. Tanrılar birçok değişik şekilde tecelli etmektedir. Buna Hinduizm de **Avatara** denir. Yani Tanrı'nın yeryüzüne inerek, insan veya başka bir şeyde tecelli etmesi, Avatara'nın gerçekleşmesi olarak düşünülebilir. İşte **Vishnu**, Kâinatın düzeni bozulduğunda, Avatarası ile Müdahale etmektedir.

3- KARMA veya KARMAN:

Sanskritçe bir kelime olan **Karman**, iş, faaliyet, hareket anlamına gelmektedir. Hindu ilahiyatçıları tarafından ferdin hayatı boyunca, değerli veya değersiz olarak biriktirdiği şeyler bütününü belirtmek için kullanılmıştır. Hindu ilahiyatçıları, insanın üç unsurdan oluştuğunu kabul etmektedir: **BEDEN - AKIL - RUH.**

Atman denilen ruh, bedende hapis olarak kalacaktır. O ruha sahip olan ferd'in hareketleri, ruhun tutukluluğunu yakinen ilgilendirmektedir. Çünkü ferdi olarak yaptığı iyi ve kötü her hareket, görülmeyen fakat gerçek olan bir sonucun nedenidir. İşte buna **Karman** denmiştir. Bu, ruh üzerine tesir eder ve onu başka bir şartta veya sonsuz yeniden doğuşun bir devresinde ferdin ölümünü gerçekleştirir. Böylece değişmez ebedi ruh, zamanlar boyunca, hayvan

şartlarından insan şartlarına geçen göçmen bir kuş gibi, bedenden bedene geçer. Bu sürekli hayatlar boyunca biriken **Karman**'ın değerine göre kötü doğuşlar yok olur. Kısaca **Karma**, insanın amelleri sonucu olması gereken birikimdir.

4-TENASUH (SAMSÂRA):

Samsâra, Sanskritçe bir kelimedir. Devamlı yeniden doğuşları yani tenasühü belirtmektedir. Buna göre **Atman** (ruh) bünyeden bünyeye durmadan göç etmektedir. **Samsâra** kelimesi, Veda'lar döneminde Upanişadlar da görünmektedir. **Karma** veya **Karman** kelimesine de sıkı sıkıya bağlıdır. Samsâra doktrinine göre, insanlar varlık okyanusuna veya varlık çarkına zaruri olarak dalmaktadırlar. Bu olay, kozmik devr-i daim süresince devam etmektedir. Bu sürecin sonucunda, kâinatın bütün elementleri gibi ruh da Brahman da yok olacaktır. Çünkü ruh, başlangıçta ondan çıkmıştır.

Bu durumda Samsâra, Tenasüh çarkını belirtmektedir. Bu düşünce, Hind dinlerinin ortak özelliklerinden birisidir. Şüphesiz Samsâra doğrudan doğruya, Karma ya bağlı olarak dönmektedir. Ruh, Samsâra dediğimiz çarkın içinde dönüyor ve yeni hayatlarda beden buluyor. Ruh olan bu göçebe varlık, basamakları tırmanıyor, gittikçe hayvanlar ve insanlar gibi komplex bedenler içinde yeniden vücut buluyor. Hindu ilahiyatçılarının dediğine göre, ruh iyi davranışta bulunursa (kastın ödevlerine dikkat ederse) hafiflemiş bir halde evrensel hiyerarşide yükselir. İnsan ve Tanrı olarak yüksek bir beden de yeniden doğar. Kötü davranışta bulunursa ruh, ağırlaşmış bir halde işlenmiş olan günahın ağırlığı ile paryalar ve hayvanlar gibi aşağı bedenler içine düşülmektedir.

5-YOĞA:

Bu kelime Sanskritçe birlik, birleşmek, anlamına gelen YUJ kelimesinden gelmektedir. Yoğa, İnsanın enerjilerini belli bir hedefe doğru yöneltmesidir. Bu durumda **yoğa**, vücudun ve ruhun fiziki egzersizler yolu ile özel bir disipline girmesi olayıdır. Bu, genelde belli davranışlarla, nefes tutma veya düşünceyi belli bir noktaya toplama ile olmaktadır. Hindde yoğa eksersizlerinin, çok eski bir tarihi

vardır. Upanişadlar, **Bhagavad-Gita** ve ilk Budist metinleri, Yoğa eksersizinden bahsetmektedir.

Miladi asrın başında yoga'nın yapılış şekilleri, sutra şekli altında yeniden gözden geçirilmiş ve ele alınmıştır. Yoğa sütra aslında patanjali geleneği içinde görülmektedir.

Yoğa' da ileri seviyede bir şeyler elde etmek için şu üç şartın bulunması gerekir:

a) Sağlam bir zihinsel dayanıklılığa sahip olmak. Maddi tabiatlı bütün unsurları bilmek ve ayrım yapmak. Bu zihinsel yetenek o'na bir üstad tarafından öğretilmelidir. Bunun için bir **Darshana**'da olmak icap eder. Darshana, yoğa eksersizlerinin yapıldığı mekândır.

b) Yoğa mensubunun, manevi bir yönetim yapısına ihtiyacı vardır. Bu üstad bir Guru'dur.

c) Yoğa'nın spiritüel ve kurtarıcı hedefi olmalıdır. Burada, ahlak ve kişisel disiplin önemli role sahiptir. İnceleme ve ruhi eksersizler, dini bir hüviyete sahip olduğu bilinmelidir. Yoğa eksersizlerini yapanlara **YOĞİ** adı verilmektedir.

6- SÂDHU:

Sanskritçede **"aziz"** anlamına gelmektedir. Toplumu terk eden, münzevi yaşamaya karar veren insanları belirtmektedir. Yani Sâdhu'lar, tarik-i dünya (dünyayı terk eden), çalışmayan, yaşamını devam ettirebilmek için dilencilik yapan sofu kişilerdir. Traş olmazlar, saçlarını kestirmezler ve sakallı dolaşırlar. Hatta çıplak gezen Sâdhu'lar da vardır. Sâdhu'ların bazıları dikişsiz peştamallarla örtünürler. **Sâdhu**'ların yanlarında bulundurmaları gereken malzeme-ler şunlardır: **Bir çift sandal şeklinde ayakkabı, baston, sadaka kasesi ve tespih.** Gurularla temas halindedirler. Sâdhu, şehir şehir, köy köy dolaşır. Ancak toplumdan kaçar. İnsanlarla birlikte oldukları an, Hac zamanıdır. Sâdhu'lar sessiz ve sakin kişilerdir. Onların bu sessiz ve sakin anlarına **MUNİ** denir. Sâdhu'lar, çok sert bir çile hayatına kendilerini verirler. Meselâ, ölüm orucu bunlardan birisidir. Guru olmayı hedef seçmemekle beraber, bazı Sâdhu'lar talebe yetiştirerek

Guru olmaktadırlar. Nitekim, **Mahavira, Buddha, Shankara, Sâdhu'luktan,** mezhep ve din kurucusu haline yükselmişlerdir.

Bugün Hindistan'da milyonlarca **sadhu** vardır. **Sâdhular**, normal bir hayat tarzına sahip olmadıkları için, onların gerçek sayısını bilmek oldukça zordur. Diğer yandan Brahman'lar, Sâdhu hayat tarzını tasvip etmemektedirler. Bunun için onları, bir kenara bırakmayı, onlarla alışveriş yapmamayı, onların köylere girişlerini yasaklamayı, tavsiye etmektedirler. Onlar, yersiz, ocaksız olarak kabul edilmektedirler. Sâdhu'ların hedefi de tenasüh' den kurtulmaktır.

Bütün bunlara rağmen **Sâdhu**, Hinduizm de yaşamaya devam etmektedir. Hind toplumu Sâdhu'ların yaşamasına destek vermektedir.

7- BHAKTİ:

Bu terim, Hinduizm de "**Her şeyi Terk**" anlamına gelmektedir. Yani, Bhakti yoluna giren kişi, sadece dünyayı terk değil "**her şeyi terk**" anlayışı içinde yaşayan insanlardır. Bu İslam tasavvufundaki "**Terki terk**" mertebesiyle adetâ örtüşmektedir. **Bhakti** hayat tarzı, Sâdhu'dan daha ilerde bir riyazatı ve disiplini gerektirmektedir. Zaten Sâdhu, hayat çizgisini, **Bhakti** yoluyla yaşamak zorundadır. Bu yolun tekniği ise Yoğa teknikleridir. Bhakti hayat tarzı, geleneksel Hinduizmden ayrılmaktadır. Çünkü bu yola giren bir Hindu, kastının görevlerini ihmal eder. **Bhakti** yolu, Tanrısal aşkın yoludur. Burada muayyen bir Tanrıya karşı olan ateşli duygu, gerçek bir ihtiras şeklini almaktadır. Böylece **Bhakti** yoluna giren kişi, bu aşk içinde gerektiğinde kastının vecibelerini dinlememektedir.

8-GURU:

Sanskritçede Guru, ağırlığı olan, **önemli** olan anlamına gelmektedir. Geleneksel Hinduizm de ise **GURU**, manevi bir üstadı belirtmektedir. Hinduizm de çok eskilere dayanan bu manevi üstadları görmek mümkündür. İşte Hindu mezhepleri veya Hindistan'da medyana gelen müstakil dinler, hep Guruların etrafında meydana gelmişlerdir. **Guru**, etrafını aydınlatan, yaşayışı ve öğretileriyle etrafına örnek olan bir şahsiyettir. Genelde Gurular, **Dharma** ile ilgili Problemlerle ilgilenen bilgili şahsiyetlerdir. **Gurular,** etraflarına marifet ve bilgi

saçan manevi mürşitler olarak telakki edilirler. Tabiî ki her ilahiyatçı veya dini tahsil yapmış her şahıs, Guru olamaz. Bunlar Hinduizm de **PANDİT** (Doktor) olarak adandırılırlar. Aksine, Guruların çoğu, okuma-yazma bilmeyen kişilerdir. **GURU ünvanı**, müritleri tarafından verilir. Guru olan şahıs, kendisine sürekli Tanrı'nın inayeti olan kimse olarak telakki edilir. Hatta Guru, bazen, Shiva'nın bedenleşmesi olarak da telakki edilir. Bu durumda O, müritlerinin takdimlerini kabul eder, etrafına bereket ve inayet serper. Guru denetiminde yapılan **Darshana âyini,** insanların mânen kurtuluşunu sağlamaktadır. Hatta Guru'nun disiplinine girmeden önce, Darshana ayininden geçmek gerekir.

Guru'lar, müritlerine **"Shiva'ya saygı"** şeklinde günlük okuyacakları Mantra denilen bir zikir vermektedirler.

3-HİNDUİZM' DE İBADET ANLAYIŞI:

Hinduizm, bir aile dini özelliği taşıdığı için, ailede doğan fertle birlikte dini hayat ve ibadet başlamaktadır. Çünkü doğum vesilesiyle ailede birçok tören yapılmaktadır. Bu törenlerin her biri, dini karakter taşımaktadır. Çünkü Kast, bir aile federasyonu gibidir. Bu törenlerde hem ailenin, hem de kastın ödevleri dikkat çekmektedir. Kendi özel Dharma'sına karşı riayetkar olan ferd, tüm çocukluğu süresince kendine öğretilen kurallara titiz bir şekilde uymak zorundadır. Hinduizm'de çocuğun buluğ çağı, 7 ile 12 yaş arasındadır. Bu aynı zamanda çocuğun, topluma giriş merasimidir. İşte bu andan itibaren artık o, yaptığı işlerden sorumludur ve bütün dini merasimlere riayetle mükelleftir. Bunu önce, babasının kontrolü altında icra eder. Evlendiği andan itibaren de kendi inisiyatifi ile bu ayinlere katılmaktadır.

Hinduizm'de ibadetler, esas olarak, aile tanrıları olan **PÜJA**'lara günlük tapınmalardan ve senenin bazı zamanlarında ruhlara sunulan kurbanlardan ibarettir. Aile tanrısına, sabah ve akşam, bizzat eve veya bahçeye kurulan bir mihrab önünde ibadet yapılmaktadır. Hindistan' da, bir takım heykeller veya resimler, Tanrıları veya Tanrıçaları, insan şeklinde tasvir etmektedirler, onların taşıdıkları özelliklerle, Hind halkı onların, hangi tanrı olduğunu rahatça anlayabilmektedir.

Dini merasimin başladığı anda, aile tanrısı, geleneksel formülle kabul edilir ve sonra **"akşam yemeğine"** davet edilir. Bu durumda ona önemli bir misafir olarak davranılır. Ayakkabıları yıkanır, çiçekler ve

parfümler takdim edilir, yiyecekler sunulur... dualar okunur buhur yakılır, Tanrının ikonunun yanında ışıklar yanıp sönmektedir. Tanrı heykelinin yanına konulan gıdalar, orada bulunan insanlar tarafından yenilmektedir.

Hinduizm'de her ailenin ya da köyün bir tanrısı vardır. Bu tanrı özel tanrıdır. Ona özel ve genel olarak ibadet edilir. Ancak bu, diğer tanrılara ibadet edilmediği anlamına gelmemektedir. Aile veya köyün bu özel Tanrısına, **ishta dévata** (Seçilmiş Tanrı) denilmektedir. Aile Tanrılarına (Püjaya), hastalığın şifası, bereket, zenginlik, iyi mahsül, yağmur için başvurulur, dua edilir. Püju'lara ibadet, evlerde, mabetlerde yapıldığı gibi, O'nun oturduğu kabul edilen, dağlarda, mağaralarda, ağaç diplerinde, gölge ve nehirlerde de yapılmaktadır.

Hinduizm'de **"OM"**, Müslümanların besmelesi gibidir. Her Hindu işe, **OM** diyerek başlamaktadır. **OM, AUM'**dan gelmektedir. Burada **A=Brahma'**yı; **U=Vishnu'**yu **M=Shiva**'yı temsil etmektedir. İbadete de başlarken **OM** denmektedir.

Hinduizmde **sabah** ve **akşam** duaları ile birlikte, kuşluk vakti, öğle vakti de dualar yapılmaktadır. Hindular, güneşin doğuşuna saygı göstermektedirler. Onlara göre güneş sabahleyin **BRAHMA**, öğleyin **VİSHNU**, akşamleyin **SHİVA**, olarak telakki edilmektedir.

Hinduizmde tebcil edilen varlıklardan biriside kutsal hayvan olarak kabul edilen **İNEK**'tir. İnekler, Vedalar döneminde, savaş ganimetlerinde elde edildiklerinde kurban olarak kullanılıyordu. Bunun için Hinduizmde **İNEK** kutsal hayvan olarak telakki edilmiştir. Bundan dolayı Hinduizm de İnek öldürülmez, eti yenmez. Gandhi (1869-1948) inek konusunda şöyle demektedir: **İnek İnsanın en mükemmel arkadaşıdır. "Bolluk veren o'dur. Hindistan'da milyonlarca insan için o annedir. İneğe saygılı olmak Allah'ın yarattığı bütün dilsiz varlıklara saygılı olmak demektir."**

4- HİNDUİZM DE DİNİ BAYRAMLAR VE HAC:

Hinduizm, dini bayramlar açısından oldukça zengin bir dindir. Hindistan' da dini bayramların diğer önemli bir fonksiyonu da toplumdaki kast engellerinin kalkmasına yol açmasıdır. Herkes aynı mekanda toplanarak, bayram coşkusunu yaşayabilmektedir. Dini bay-

ram coşkusunu en çok hissedenler **Parya**'lardır. Çünkü **Parya**, Hind toplumunda Kast dışı insanlar olarak kabul edilmektedirler. Onların günahkar insanlar olduklarına inanılmaktadır. Bunun için **Parya**'lar, toplumda yerlerini bayram günlerinde alarak, Hind halkı ile kaynaşma fırsatı bulmaktadırlar. **Parya**'lar, sadece bayram günlerinde kendilerini en iyi şekilde Hindu hissedebilirler.

Hinduizm'deki belli başlı dini bayramlar şunlardır:

1- İlk bahar bayramı
2- Aydınlıklar bayramı
3- Diwali bayramı (Ekim'de kutlanır.)
4- Yılanlar bayramı (Temmuz'da kutlanır.)
5- Shiva'nın gecesi bayramı (Kasım'da kutlanır.)
6- Krisna'nın doğumu bayramı (Ağustos'ta kutlanır.)
7- Tanrıça Durğa'nın şerefi bayramı (Eylül'de kutlanır.)

Bu bayram törenleri, yılın en önemli zamanlarını belirtmektedir.

Burada aynı şekilde, en meşhurları **PURİ**'de (Orissaeyaleti) Jagannâth âyini olan bölgesel dini ayinleri de zikretmek gerekir. Bu dini merasim de Tanrı'nın portresi, büyük bir arabaya konulmakta ve bu arabayı yüzlerce Hindu çekmeye çalışmaktadır. O anda heyecan **PURİ**'de o kadar çoktur ki, bazı sofu kişiler, arabanın tekerleğinin altına kendilerini cezbe ile atarak intihar etmektedirler.

Hinduizm'de en dikkat çeken dini törenlerden birisi de **Hacc**'dır. Ganj, Hindular için çok kutsal bir nehirdir. Hindular Ganj'ı bir Tanrıça olarak düşünürler ve ona "**GANJA MAİ**" derler. Yani "**Anamız GANJ**" derler. Çünkü Ganj, Tanrı Shiva'nın saçlarından akmaktadır. Bunun için birçok Hindu, Hacc yapmak için Ganj'ın kaynaklarına **Bénares**'e veya Vishnu, Shiva'ya adanan büyük mabetlerden birine gitmektedirler. Özellikle Bombay bölgesi, mahalli Hacc bölgesi olarak kabul edilmiştir.

Hinduizm de **Hacc** yapmak için, çok önceden hazırlıklar yapılır. Genelde Hac ayları, **Nisan-Haziran** arasındaki zaman dilimindedir. Hacca gidecek kişi oruçlu hareket eder. Buradaki oruç, bir perhizdir. Aylarca yolculuktan sonra Ganj'ın kaynağına ulaşılır. Ganj'da, yıkanılır. Ve o'nun kenarında meditasyonla birkaç hafta yaşanır. Böylece

Hindu, hacı olmuştur. Benares de çok kutsal bir hac yeridir. Oraya her yıl milyonlarca Hindu, hacı olmaya gelmektedir. Benares de, kutsallığını Ganj'dan almaktadır. Benares'de Ganj'da banyo yaptıktan sonra şehirde bulunan 106 tapınak yaya olarak ziyaret edilmektedir. Halkın inancına göre, Benares'de ölen kişi, artık tenasühle yeni bir bedende doğmamaktadır. Bunun için oraya binlerce Hindu, ölmeye gelmektedir. Burada ölen kişinin bedeni, Ganj kıyısına götürülmektedir. Erkek cesetleri beyaz, kadın cesetleri de kırmızı ve yaldızlı bir kefene sarılmaktadır. Cesetleri taşıyanlar. "**Rama'nın ismi, Hakikattır**" cümlesini tekrar etmektedirler.

Hindistan'da her evde Ganj suyundan bir miktar saklamaktadır. Ölen insanların ağzına bu sudan birkaç damla damlatılır. Böylece ölümün temizliğine inanılmaktadır.

Ganj nehrinde yapılan banyo, Hindu'nun bedenini ve ruhunu temizlemektedir. Genelde, sabahleyin avuca alınan su ile ağız ve boğaz temizlenir. Bu adeta bir abdest almak gibidir. Sonra, muhtelif dualar okunur. Tanrı'nın ismi tekrarlanır. Sonra tekrar tekrar Ganj'da yıkanılır.

5- HİNDUİZM' DE KAST SİSTEMİ:

Hinduizm de çok iyi anlaşılması gereken konulardan birisi de kast sistemi konusudur. Hinduizm de kast sistemi, sosyal bir olay olarak görünse de geri planda kast sistemi tamamen dini bir kökene sahiptir. Hinduizm de yaratıcı prensip Tanrı **Brahma**'dır. O'nun altında **Vishnu** ve **Shiva** gibi büyük tanrılar bulunur. Bu toprak üzerinde **Brahman**'lar, Tanrı Brahmayı temsil etmektedirler. Hinduizm'deki kast sisteminde, ekonomik realiteler. Değil; metafizik bir hiyerarşi dikkat çekmektedir.Çünkü,her kast,Tanrı Brahma'nın bir uzvundan yaratılmıştır. Hinduizm' deki kast sistemi dört grupta toplanmaktadır:

1- Brahman'lar kastı: Tanrı Brahma'nın temsilcileridirler. **Brahma'yı** yorumlamak ve ayinleri yönetmekle görevlidirler. Brahman'lar, Tanrı Brahmanın ağzından yaratıldığına inanılmaktadır.

2- Kşhatriya kastı: İdareci ve Asker sınıfını ihtiva eden bir kasttır. Bunların, Tanrı Brahma'nın kolundan yaratıldığına inanılmaktadır.

3-Vaishya kastı: Tüccar, esnaf ve çiftçileri ihtiva eden bir kasttır. Bunların, Tanrı Brahmanın, bacağından yaratıldığına inanılmaktadır.

Bu üç kasttakilere **"iki defa doğmuşlar"** (Dvijalar) denmektedir. Çünkü onlar Giriş Ritüeli olan **Upanayana** merasimini almışlardır. Bu da ikinci doğuş anlamına gelir.

4-Südra kastı: İşçiler, sanatkârlar ve köleleri ihtiva eden bir kasttır. Bu kast' ın görevi yukarıdaki üç kast sınıfına hizmet vermektir.Bunların, Tanrı Brahmanın ayağından yaratıldığına inanılmaktadır.

Hinduizm de bunların dışında daha yüzlerce kast vardır. Çünkü **Vaisha'lar** ve **Südra'lar** ya mesleklere ya da coğrafi tespitlere uygun olarak çok sayıda cemaatlere ayrılmışlardır.

Hindistan da on milyondan daha fazla kişi, **Dlıarma'ya** bağlı değildirler. Bunlar kendilerini Hindu olarak görmelerine rağmen, yüksek kastların mensupları onları, Hindu görmezler. Bunlara PARYA'lar denmektedir. Hindu geleneğinde Parya'lar günahını çekmekte olan, günahkârlardır. Parya'lar, hep fakir ve zavallı insanlar değillerdir. Birçok fabrika ve ticarethane sahibi Parya'dır. O halde Parya, ekonomik bir sınıf değil, Hind toplumunun vicdanındaki yere konulan bir sınıftır. Tabiî ki Hind toplumunun, paryalara yüklediği **"Günahkârlar"** sıfatı, burada merkezi bir rol oynamaktadır.

KAYNAKLAR

1- J. Filiozat, Inde, Nation et traditions, Paris, 1961

2- J. Gonda, Les Religions de L' indes, 2.vol. Paris 1962

3- A. M. Esnoul, L'Hindouisme. Textes et Traditions sacrés, Paris, 1972

4- L. Renou, L'Hindouisme, Paris, 1974

5- R. C. Zaehner, L'Hindouisme, Paris, 1974

6- L. Renou et C. Mallamoud, L' inde Fondamentale, Paris, 1978

7- G. Deleury, Le Modéle Indou, Paris, 1978;

8- O. Lacombe, İndianité, Paris, 1979

9- M. Biardeau, L' Hindouisme. Antropologie d'une Civilisation, Paris, 1981

F. JAİNİZM (Caynacılık)

Bugün Hindistan'da Hinduizm'den çıkan yüzlerce mezhep vardır. Bunların içinde din şeklinde belli bir mabed etrafında teşkilâtlanan iki önemli dinî hareket mevcuttur: Bunlardan biri **Jainizm,** diğeri de **Sihizm**'dir. Şimdi bunlar hakkında da kısaca bilgi verelim:

JAİNİZM: Galip anlamında **Jina** veya büyük kahraman anlamında **Mahâvira** lâkaplı bir prens olan **Vardhamâna Jinata** (M.Ö: 540-468) tarafından kurulan bir dinî harekettir. M. Ö. 540'da Bihar bölgesinde **PAVA**'da doğmuştur. Bugün burası, Jainistlerin Hacc yeridir. Yeni yıl şenlikleri ile hac ayı aynı zamana denk gelmektedir. Mahâvira hakkında çok geniş bir mitoloji vardır. **Buda**'nın çağdaşı olan bu prens, yeniden doğuşların **(samsara)** çarkından kurtulmak için, dünyadan yüz çevirmiş, zahitçe yaşamayı tercih etmiştir. Bir karısı ve bir kızı vardır, on iki yaşından sonra çok sıkı bir perhize girmiştir. Geleneğe göre o, M.Ö. 467 yılında 72 yaşında aydınlanmaya ulaşmıştır. Cayna, öğretimini, **uygun dünya (samyagjinama), uygun unos (samyagjinana)** ve **uygun davranış vizyonu (samyakcatira)** denilen üç mücevher **(triratnas)** ile özetlemektedir, **Patna**'nın çevresinde dilenerek ve çıplak yaşayarak otuz yıl, doktrinini vaaz etmiştir. Ölümünden sonra müntesipleri, bir dinî mabed etrafında teşkilatlanmışlardır. Birtakım misyonerler, **Jain'**in öğretilerini Hindistan'ın özellikle, Batı ve Güney bölgelerine yaymışlardır. Jain'in öğretilerinin toplandığı **"Agama"**lar ve **"Siddhanta"** adlı kitaplar, kutsal kabul edilmişlerdir. Bu kitaplar, altı bölümde toplanan eserlerden birkaç onluk ihtiva eden doktrinel kitaplardır, Sanskritçedir.Jainizm, Milli karakterli bir din olduğu için, Hindistan'ın dışında yayılma şansı olmamıştır. En yoğun oldukları bölge, Batı Hindistan, **Uttar, Pradesh, Madhya,** bölgesidir. Hinduizmin Vedanta kültüne bir tepki olarak ortaya çıkan Jainizm, aslında dini bir ifrat hareketidir. Jainizm'in temelinde **Ahimsa** öğretisi bulunmaktadır. Bunun özü ise hiçbir canlıya zarar vermemektir.

JAİNİZMİN DİNÎ DOKTRİNİ: Jainizm, en çok yeniden doğuş çarkından (Tenasuhdan) kurtulmanın yollarını aramıştır. Bunun için de kurtuluş yolu olarak zahitliği görmüştür. Zühd hayatını öne çıkaran

mistik bir felsefeye hakim olan **Jainizm,** çileci bir hayat tarzını benimsemektedir. Jainizm'e, zahidane duyguların bir ifratı denilebilir. **Ahimsa**'ya çok önem vermeleri, jainistleri, hayvancılıktan ve tarımcılıktan uzak tutmuştur. Buna karşılık ticaret ve eğitimde çok ileri gitmişlerdir. Efsaneye göre, **Mahavira,** cemaatin yönetimini, başkanları **Guatama indrabhuti** olan **onbir** öğrenciye (ganadharalar) devretmiştir. M.S. 79 da cemaat bölünmüştür: Bir yanda liberal gelenek taraftarları olan **Svetambaraslar,** diğer yanda kahramanca ve çıplak yaşama öğrenimini benimseyen " giyenler" yani muhafazakar gelenek taraftarları olan **Digambaraslar.** Her iki kol da yeniden doğuş çarkından kurtulmaya yönelmiştir. Bunun da gerçekleşme yolu, her şeyi terk ederek, çıplak olarak yaşamaktır. Yani her türlü maddeye olan ihtiyacı yok etmektir. Sadece **sadakalarla,** önceki zamanlar boyunca birikmiş olan **Karma**'nın bitimine kadar gerekli olan zaman için yaşanmalıdır. Jainizm'deki **Digambaras**'ların durumu böyledir. Bununla beraber, **Stvetâmbaraslar,** rahiplerin ve rahibelerin, **entari giymelerini, bir bastona ve bir sadaka tasına sahip olmalarını** istemiştir. Buna göre **Digambaraslar,** çıplak yaşamaları gerekirken, halkın baskısı sonucu belden aşağısını kapatmak zorunda kalmışlardır. Bunlar, kadınlar için manevi kurtuluş yolunun kapalı olduğunu düşünürler. **Svetambaras**'lar, beyaz bir elbise giyerler. Daha liberaldirler. Bunlar, M.Ö. IV. yüzyıla kadar varan **"Kutsal metinlere"** inanmaktadırlar. **Svetambara kutsal metinleri,** 45 bölümden meydana gelir. Bu metinler, genelde çilecilik ve karma üzerinde yoğunlaşmıştır. **Digambaraslar,** günde sadece bir öğün yemek yerler.

Jainist cemaatın başlıca görevi, rahip ve rahibelerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını temin etmektir. Jainizm'de dinî kurallar oldukça serttir. Özellikle rahiplerin hatalarının bağışlanması için verilen **istiğfarlar** oldukça ağırdır. **Jainizm'**de yasaklar da oldukça çoktur. **Jainler,** sadece **Vegaterien** değillerdir. Aynı zamanda çok sayıda rahip, **böcekleri yutmaktan sakınmak için, ağızlarında bir örtü taşırlar ve yürürken karıncayı ezmemek için önlerini süpürürler. Onlara göre ölüm bir kurtuluştur. Bunun için rahipler, ölüm amacı ile oruçla ritüel intihara sık sık baş vurmaktadırlar.**

Günümüzde kendi içine kapanık bir hayat tarzını benimsemiş olan Cayna mensuplarının sayısı üç milyona yaklaşmıştır. Din, **Bihar'a** doğru yayılmıştır. Etik bir yapıya sahip ekonomi anlayışları, Caynacıların nisbî bir zenginliğe ulaşmasını sağlamıştır. Kast sistemine inanmazlar. Caynacıların çoğunluğu, ticaretle meşguldur. Hindistan'ın sosyal hayatı içinde Caynacıların entelektüel boyutu dikkat çekicidir. **Gandhi'**nin bir jainist olması da bunu göstermektedir.

Jainizmin dünya (darsana) görüşü, **Mahavratalar** (Dindarların Büyük Öğütleri) ve **Anuvaratalar** (laiklerin küçük öğütleri) içinde özetlenmiştir. Bu öğütler şunlardır: 1. **Ahimsa:** şiddet kullanmaktan kaçınma, 2. **Satya:** Dürüst olma, 3. **Asteya:** Doğruluk, 4. **Brahma:** Yasak cinsel ilişkilerden uzak durma, 5. **Aparigraha:** Mal-mülk edinmekten uzaklaşma, 6. **Geceleri yemek yememek.**

Jainizm, **"karmik beden"**in etkisi altında, her canlı türü içinde beşerî varlığın canlı (jiva) kısmının reenkarnasyonu fikrini, geleneksel Hinduizm ve bazı Budizm ekolleriyle paylaşır. **Uyanmış bir jainist,** cesur bir reaksiyonla **(samvara)** bu tabiî gelişmeyi engellemeye çalışır. Burada söz konusu olan, zihinsel, fiilî veya bedenî olarak her şeyden el etek çekmeyi içeren çok uzun listeleri heran göz önünde bulundurmak ve dinî hayatın tecrübelerine boyun eğmektir. Jainizmin ahlâkî dualizminde oruç **(Samlekhana)** yoluyla intihar tavsiye edilmektedir. Ancak bu, hayata saygısızlık olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü jainistler her canlıya son derece saygı gösterirler. Gerçekten jainistler, bir pirenin, karıncanın hayatına saygı duyarlar. Onların katı vejaterizmi, suyu sterilize etmeye kadar varmaktadır. Cayna çileciliğinde karma/tenasühten kurtulmak için şunlar yapılmalıdır:

1. Oruç tutmak, 2. Tevbekâr olmak, 3. Bazı yiyecekleri yememek, 4. Tenha yerlerde yaşamak, 5. İşlenen günahlar için pişman olmak, 6. Alçak gönüllü olmak, 7. Herkese hizmet etmek, 8. Çalışkan olmak, 9. Meditasyon yapmak, 10. Benliği yok etmek.

Jainizm genel felsefesinde her Jainistin şu kurallara uyması şarttır:

1. Et, bal, meyve yememek, şarap içmemek,

2. 12 tövbeye riayet etmek. Bunlar şunlardır:

1. Şiddetten uzak durmak,

2. Yalan söylememek,

3. Hırsızlık yapmamak,

4. Karısına iyi davranmak,

5. Az mal sahibi olmak,

6. Çok hareketli olmamak,

7. Cezadan kaçınmak,

8. Eğlenceden kaçınmak,

9. Ağır başlı olmak,

10. Oruç tutmak,

11. Hediyeleşmek,

12. Dayanılmaz durumda ölüme gitmek.

Jainizmde kadınlar, erkeklere nisbetle ikinci sınıf varlıklardır. Mahavira, kadınların da zahitlik yoluna girmelerine izin vermiştir. Böylece jainizmde de rahibeler sınıfı teşekkül etmiştir. Jainistlerin bir çok hac yerleri vardır. Bunlardan bazıları günlük dua ve ibadet yerleri olarak kullanılmaktadır.

Jainist mabetlerde bol miktarda tanrı heykelleri vardır. Jainistlerin ibadeti; genelde, ayakta ve bağdaş kurmuş durumda, çıplak kutsal tasvirlere taparak yaptıklarını bazı kaynaklar nakletmektedir. Bu, özellikle M. S. I-III. yüzyıllarda böyle olmuştur. En eski Jain tasviri, **Akota**'da bulunmuştur ve M. S. V. yüzyılın tarihini taşımaktadır. Jainizmde, kurtuluşa ermiş bütün ruhlara, kişilere ve kutsal yazılara tapınılmaktadır. Tasvir ve heykellere, çiçekler sunulmakta ve ilahiler okunmaktadır. Canlı kurban yasaktır.

G- SİHİZM (Sikhism)

Bugün Hindistan'da sekiz milyondan fazla **sih** vardır. Sikh kelimesi, Sanskritçe **Shisya** kelimesinin Penjabicede aldığı şekildir. Bu kelime, talebe veya mürit anlamına gelmektedir. Sihler, **Guru Nanak**'ın talebeleridir. Bunların inançlarına Sihizm denmektedir. **Sihizm** taraftarları **Guru Nanak**'ın (1469-1538) öğretilerine bağlıdırlar. **Guru Nanak,** Lahor'un güney batısında 60 km. uzaklıkta olan bir köyde **Kişatriya kastında** doğmuştur. Köyünde hem Hinduların hem de Müslümanların saygısını kazanmıştır. Vaaz ederek bir çok seyahat yapmıştır. Hatta Mekke'ye bile gittiği söylenmektedir. Yirmi dört yıl yorulmadan vaazlarına devam etmiştir. **Guru Nanak**'ın hedefi, Hinduizmle İslâmiyeti bağdaştırmaktadır. Bunun için Rebab çalarak, şarkı söylemiş ve vaaz etmiştir. Hatta bazı kaynaklar ona bir müslümanın refakat ettiğini de yazmaktadırlar. Yirmi dokuz yaşında şu tezi ileri sürmüştür: **"Hindular yoktur. Müslümanlar yoktur."** Aslında **Guru Nanak**'ın hedefi Hinduizm'de bir reform yapmaktı. Çünkü Hinduizmdeki katı kast ayırımı ve politeizm, Guru Nanak'ı düşündürmektedir. Bunun için, **G. Nanak,** Hinduizm'de bir reform yapmayı hedeflemiştir. Bu reform'da İslamiyetle-Hinduizmi belli bir senkretik çizgide buluşturmak istiyordu.

Politeizm'e karşı amansız bir savaş açan **Nanak,** Tanrının enkarnasyonunun, imkânsızlığı konusunda israr etmektedir. Bu durum da o, İslâm monoteizminden oldukça etkilenmiştir. **G. Nanak,** tanrı ile vecd halinde birleşmenin mümkün olduğunu ileri sürer. Ona göre **SİHLER,** bu birliği temin etmişlerdir. SİHLER, **Maya** (yaratıcı güç), **reenkarnasyon** ve **ruh göçlerinin** can sıkıcı devri daiminin durması gibi **NİRVANA** doktirinini Budizm'den miras almıştır. Sihizm'e göre, **Maya** tarafından yaratılmış olan **Brahma, Vişnu** ve **Şiva** kutsal teslisi oluştururlar. Ancak Guru Nanak, **"Allah'ın Birliğini"** sıkı bir monoteizm hududu içinde öğretmeye yönelmiştir. O, yüce varlığı, BİR diye çağırıyordu. O, ebedi ve ezelidir. Zamanla sınırlı değildir.

Sihizmde kurtuluşa ermek için şunlar şarttır: 1. **Bir Guru'ya sahip olmak** 2.**Kutsal ismi zihinden tekrarlamak** 3. **İlâhiler söylemek** 4. **Faziletli insanlarla beraber olmak.**

Guru Nanak, ahlaki gidişe çok önem vermektedir. Doğru gidiş, doğru düşünme kadar önemlidir. O, kendini ilâhi vahyin bir elçisi olarak kabul etmiştir. Cemaat, yemekhanede aynı yemeği yemektedir. **Guru Nanak,** kendisine bir halef seçmiş ve ona **ANGAD** adını vermiştir. Yani, o'nu kendi bedeninden bir parça olarak kabul etmiştir. Bu anlayış onunla Guruya kadar çıkmaktadır.

Guruların eğitimlerinden erkeler kadar kadınlar da yararlanır. Gurular, poligami (Birden fazla kadınla evlilik)'yi uygularlar. Ancak, bu bir kural değildir. **Sihizmde zahitlik ve nefsi köreltme amelleri, sihizmin ruhuna aykırıdır. Tanrı önünde herkes eşittir. Kastlar gereksizdir.** Aslında **sikh** tilmiz yani **talebe** demektir. Buna göre **Guru Nanak'ın** talebeleri **sih'ler** adını almaktadırlar. **Sikh'**lerin merkezi Penjâb bölgesidir. Dünyaca meşhur mabedleri olan **Altın tapınak,** Sikh'lerin en kutsal mekânlarıdır ve bu tapınak **Amritsarda**dır. Bu mabedde **Guru Nanak**'ın meydana getirdiği dualar ve **Kabir** gibi düşünürlerin şiirlerinden derlenmiş mezamirlerin toplandığı **ADİ GRANTH** isimli kutsal kitap okunmaktadır. Sikh'lerin ana problemi, **Hinduların kendilerini sapık görmeleridir.** Sihler, dinlerine derinden bağlıdırlar. Sabah ve akşam dualarına riayet ederler ve daima şu duayı okurlar: **"Nanak, ismin ve namın daima muzaffer olsun. Barış ve refah bir şahsa ve herkese iraden içinde gelsin."**

Aslında **Hinduzimde** Guru kelimesi, **ağırlığı olan ve önemli olan** demektir. Geleneksel Hinduizm'de **Guru,** manevî üstadı belirtmektedir. Bunun için hem **Jainizm**'in kurucusu hem de **Sihizm**'in kurucusu, birer **manevî** üstaddır. Bu üstadlar, **Hinduizm**'den koparak birer yeni din meydana getirmişlerdir. **Guru Nanak,** Sihizmi meydana getirirken İslâmiyetin tesirinde de kalmıştır. Bunun için **Sihizm**'de İslâmın Allah telâkkisinin tesiri görülür. **Sih'ler, Tek Allah'a inanmaktadırlar.** Sih'lerin üzerinde durdukları diğer bir konu da kutsal kitapları **ADİ GRANTH**'dır. Altın mabed de, oldukça kutsaldır. **Altın mabedde bulunan havuzda ibadet maksadıyla yıkanılmaktadır.** Mabedde **ADİ GRANTH** ve **bir KILIÇ** bulunmaktadır. Dinî hayatları oldukça sadedir: Bir **SİH** için önemli olan şeyler şunlardır:

1- Guru Nanak'a inanmak.

2- Adi Granth'a inanmak.

3- Altın Mabeddeki havuzdan abdest almak.

4- Amritsar'daki mabede Hac için gelmek.

Dindar bir **SİH** günlük olarak şunları yapmalıdır:

1- ADİ GRANTH'dan pasajlar okumak

2- Ailecek toplanıp her sabah ADİ GRANTH'dan pasajlar okumak.

3- Altın Mabedi ziyaret etmek.

Sih'lerde ahlâkî kurallar oldukça serttir:

1- Kast sistemini kabul etmezler.

2- Ölülerin yakarlar

3- Her kasttan evlilik yapabilirler.

4- Sigara ve alkol kullanmazlar.

5- Ölüm cezasını benimsemezler.

6- Nanak'a tabi olanlar traş olurlar, Khalsa'ya tabi olanlar traş olmazlar.

7- Çocukların eğitimine çok önem verirler.

8- Vücudu tahrip eden şeylere düşmandırlar.

Sihlerde monoteizm inancı ön plandadır. Resim ve heykelere tapınmazlar. Mabedlerinde resim ve heykel yoktur. Sihlerde ahlaki ilkeler de önemlidir. Bir Sih, beş şeyden sakınmalıdır:

1. Öfke, 2. Hırs, 3. İhtiras, 4. Kibir, 5. Şehvet. Yine bir Sih, beş şeye mutlaka sahip olmalıdır: **1. Kanaat, 2. Hayırseverlik, 3. Doğru Davranış, 4. Tevazu, 5. Şefkat.**

Sihlerin dini ve bayram faaliyetleri **GURDWARA**'da icra edilmektedir. **Gurdwara**, Sihlerin toplandıkları yerlerdir. Orada meditasyon, ibadet ve bayram yapmaktadırlar. Belli başlı bayram günleri şunlardır:

1. Guru Nanak'ın doğum günü bayramı (Kasım'ın ortasında)

2. Guru Gobind'in doğum günü bayramı (Haziran'ın ortasında)

3. Yeni yıl Bayramı (Nisan'ın ortasında)

Hindistan'da azınlık durumunda olan Sihler, ekonomik ve kültürel yönden çok ileri durumdadırlar. Azınlıkta oldukları için kendilerini, Hindulara karşı daima savunmacı durumda görmektedirler. Sih kimliğini koruyabilmek için önce **"Aslanlar Topluluğu"** diye anılan **SİNGH SABHA** teşkilatını 1873'de kurmuşlardır. **Sihler**, kendilerinin **"Hindu olmadıklarını"** belirtirler.

1920 yılında politik bir parti olan **AKALİ DAL** partisini, Hindistan'daki kongre partisine karşı kurmuşlardır. Bu parti, özellikle **Penjab** bölgesinde yoğun olan Sih'lerin haklarını, Hind toplumu içinde savunmaktadır. **Akali Dal partisi,** aktif bir parti olarak varlığını sürdürmektedir.

Sihlerin dini işlerini SGPC **(Shiromani Gurdwara Prabandhak Comittee)** yüklenmiş vaziyettedir.

Penjab bölgesinde 1947 yılından beri, Sih'lerle-Hindu'lar arasındaki gerilim devam etmektedir. Sih'ler, Hindularla alış veriş yapmamaktadırlar. Bunu dinen caiz görmemektedirler. Hindistan'ın buğday anbarı olan Penjab bölgesinden sihler, diğer Hindu bölgelerine buğday satışı yapmak istememektedirler. Bu da hükümetle, Sihler arasında gerilime neden olmaktadır. Bu gerilim, birçok Sih'in İngiltere'ye, Kuzey Amerika'ya, Almanya'ya ve Güney Asya'ya göçüne neden olmaktadır.

Batı dünyası, Sihlerle-Hind hükümeti arasındaki gerilimi 1984 yılında Hind ordusunun Sihlerin **Amritsar Altın Tapınağına** yaptıkları baskınla tanıdı. Diğer yandan, Hindistan başbakanı **İndra Gandhi**'yi öldüren korumalarının da Sih olduğu duyuruldu.

Bugün Sihler, Penjab'da bağımsız bir devlet kurma mücadelesi vermektedir.

H- BUDİZM

Budizm, tarihî bir dindir. Onu iyi bir şekilde anlayabilmek için, kurucusu olan Buda'nın manevî tecrübesini çok iyi bilmek gerekir.

Budizm'in kurucusu **Siddaharta Gautama Buddha**'dır. Buda, M.Ö. 563-483 yıllarında yaşamış, Hintli bir filozoftur. **Buda,** Pali dilinde ve Sanskritçede **"aydınlanmış"** veya **"uyanmış"** anlamına gelir. **Buda** Sakya kabilesine mensup bulunuyordu. Bunun için **Buda**'ya **sakyamuni (Sakya klanının çilecisi...)** de denmiştir. Hint geleneğine göre, Buda **"kutsal adam"** veya **"Tanrısal adam"** modeline dönüştürülmüştür. Budanın, kuzey-batı **SAKYA** klanının kralının oğlu olduğuna dair birçok bilgi muhafaza edilmiştir.

Buda bir gün **"Bodhi"** ağacının altında düşünceye dalmış iken; birden bire içinden **aydınlanma** hisseder ve o andan itibaren bambaşka bir insan olur.

Budizm, ilk bakışta bir dinden ziyade felsefî bir sistem sayılabilir. Ancak bir dinde bulunması gereken her şey onda vardır. Budizm, mistik temayüllü bir dindir. Budizm de önemli olan **Nirvanaya** ulaşmaktır. Nirvana mutlak anlamda bir iç huzura erme ve gerçek Hakkı bulma olayıdır. Buna göre **Nirvana,** bir yok olma hareketi değildir.

Budist mabedlerinde, dinin doktrini yaymak için **ayda dört** kere vaaz verilir.

Budizm'in Hindistan'da yayılmasını kendi çıkarlarına aykırı gören **Brahmanlar,** Budistlere karşı, amansız bir mücadeleye girişmişlerdir. Çünkü kast sistemine, sıkıca bağlı olan Hinduizmle, kast sistemini kökten reddeden Budizmin dünya görüşü arasında büyük fark vardı. Bunun için **Budizm,**'Hindistan dışında, **Çin'de, Moğolistan'da, Seylan'da, Tayvan'da, Kamboçya'da, Vietnam'da, Kore'de ve Japonya'da yayılmıştır.**

Bugün Japonya'da **Zen Budizm,** büyük ilgi görmektedir.

Yine bugün **Tibet**'te, Budizm bozulmuş vaziyettedir. Bir takım totemik ve animist kavramlar karışmıştır ki bu da daha değişik bir

Budizm olan **Lamaizm**'i meydana getirmiştir. Bu Budizm şekline **Tibet Budizmi** denmektedir.

1- Buda'nın Hayatı ve İlkeleri

Buda'nın asıl adı **Siddahartha Gautama**'dır. Kuzey Hindistan'da **Kapilavastu** şehrinde doğmuştur. **Buda**'nın M.Ö. 563-483 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. **Sakya** kabilesine mensup olduğu söylenmektedir. Esrarengiz bir doğumla dünyaya geldiği söylenen **Buda**'nın ailesi, o'nu çok büyük bir özenle yetiştirmiştir. Özellikle annesi, **Buda**'nın yetişmesinde oldukça titiz davranmıştır. **On altı yaşında evlenmiştir, yirmi dokuz yaşına kadar mutlu bir hayat sürmüştür.**

Bir Kral olan babası, **Buda**'nın geleceğiyle ilgili ülkesinde geçerli olan bütün âdetlere uymuştur. Sarayda çok iyi bir çevrenin içinde yetişmesine itina göstermiştir. Bir gün Buda, babasının yasağına uymayarak dışarı çıkmıştı. İlk önce bir **ihtiyara,** sonra kara veba'ya tutulmuş birine ve bir **hastaya,** daha sonra yakmak üzere bir cesedi taşıyan **bir cenaze kortejine,** en sonunda da **dilenci bir keşişe** rastlamıştır. En sonda gördüğü dilenci keşişte ise, **dünyadan elini eteğini çekmiş bir kişinin barış ve sükûnetini keşfetmiştir.** Gördükleri karşısında sarsılmış ve her şeyin boş olduğunu anlamıştır. Artık onun için dünya nimetlerinin bir değeri kalmamıştır. Böylece, Buda'yı bu saltanat ve lüks tatmin etmemiş, dışarıdaki hayatın, saraydaki hayattan çok farklı olduğunu sezerek, bu hayatı terk etmiş, kendini kurtuluşa götüren zahitlik yoluna adamıştır. Buda, bu sırada **yirmi dokuz** yaşında bir prenstir. Ailesi uykuda iken evi terk etmiş ve bir ormana varmıştır. Rahip elbisesini giyerek **Buda,** Hikmet sahiplerini arıyordu. **Yoga** talimlerini tatbik ediyordu. Beş öğrencisiyle birlikte, kendini çok ağır bir nefsini köreltme rejimine vermişti. Fakat bu durum da Buda'yı sükünete ulaştıramamıştır. Buda'nın etrafındaki öğrenciler de Buda'dan ayrılmışlardır. Böylece o, çilecilikte de **insan, hayat ve hakikat** konularında tam olarak tatmine ulaşamamıştır. Bunun için de katı çileciliği terk etmiş ve ormana çekilmiştir. Bu durumda o, Buda değil bir **Gautama** idi. Kendine özgü bir yaşam tarzı çizmişti. Bu şekilde, altı yıl yaşadı. Fakat böyle de huzura erememişti. Bu yolu da terk etti. Şimdi orta bir yolu tercih etmişti. Bu yol, ne aşarı

bir züht, nede lüks yolu idi, **Gautama, Neranjara** nehri kıyısında **Bodh-Gaya** denilen yerde bulunan bir Bodhi (incir ağacı) ağacının altında meditasyona dalmıştı. **Hayatın, ölümün, evrensel acı ve ızdırabın sebeplerini anlamaya çalışıyordu.** Manevi uyanıklığa ulaşıncaya kadar **Bodhi** ağacının altında oturmaya karar vermişti. Burada **Buda**, ölümü ve şeytanı kendisine çeken **MARA**'nın vesvesesine maruz kalmış, ancak **Buda,** güneş doğarken **MARA**'nın vesveselerini yenmiştir. **MARA**, Buda'yı cemiyetten uzaklaştırıp tek başına kendisinin kurtulmasını iğva etmişti. Halbuki **Buda,** herkesin kurtulmasını istiyordu. Bunun için de toplumun içinde kalmak istiyordu. **Nihayet otuz beş yaşlarında** iken, birden zihni aydınlanmıştı. Artık **Gautama, Buda olmuştu. Bu incir ağacının altı, o günden beri Budistler için kutsal bir Hac mekânı haline gelmiştir,** çünkü burası **Gautama'nın Nirvana**'ya ulaştığı yerdir.

Artık Buda, cemiyetin içinde idi. İlk vaazını, **Benares'deki Geyik parkında** vermişti. Burada Buda olduğunu **(aydınlanmış)** ilân etmişti; ilk defa burada **Dhammayı** yani Budizmin dört hakikatini açıklamıştı. **Artık Buda'nın hayatı, kuzey ve orta Hindistan'da vaazlarla geçiyordu.** Buda, bir hayli taraftar topladı. Bunlara **Sangha** denildi. Budist rahiplerine de **Bhikkhu** denildi. Bu rahipler dilencilikle geçiniyorlardı. **Önceleri kadınlar teşkilâta alınmamıştı. Fakat daha sonra kadınlar da Budizme kabul edildiler. Böylece rahibe manastırları meydana gelmişti. Buda, 80 yaşında Patna'**nın 160 km. kuzeybatısında bulunan **Utar-Pradest**'te öldü.

Buda'nın dört hakikatını **Dharma (dhamma)** genel hatları ile aşağıdaki şekilde tespit etmek mümkündür:

a. Birinci Hakikat: Izdırabın evrenselliği üzerine dayanır:

1. Her şey ızdıraptır.
2. Doğum ızdıraptır.
3. Yaşlılık ve hastalık ızdıraptır.
4. Geçici olan her şey ızdıraptır.

b. İkinci Hakitat: Izdırabın menşeini gösterir:

1. Izdırabın menşei arzudur.

c. Üçüncü Hakikat: Izdırabın yok oluşunu açıklar:

1. Izdırabın yok olması için, arzunun yok edilmesi gerekir.

d. Dördüncü Hakikat: Izdırabın yok olma yolunu açıklar:

1. Bunun yolu, **NİRVANA**'ya ulaşmaktır.

Buda'ya göre bir Budist rahibinin ve rahibesinin pratikte uyması gereken şeyler şunlardır:

1- Traş olmak. (Saç ve sakallarını kestirmek). Kadınlar da saçlarını traş ettirmektedirler.

2- Sarı elbise giymek.

3- İki ayda bir defa oruç tutmak.

4- Oruçlu iken günahlarını itiraf etmek

5- İbadeti meditasyon ile yapmak.

Budizm'de iki türlü meditasyon vardır:

1. **Sukünet yolu** (samatha): Sükunet, zihnin bir yere merkezîleşmesidir. Bu durumda zihin, hareketsiz, sakindir. Bu hal zihni, kirlerden ve bağlı olduğu diğer şeylerden temizler.

2. **Derin vizyon yolu** (vipassana): Derin vizyon, içerde aniden yanan bir ışık gibidir. O ışık, bütün bedensel ve zihinsel sefaletlerin geçiciliğini hissettirir. İşte sadece bu vizyon, Nirvanaya götürür. **Derin vizyon**, yoğun dikkatle elde edilir. Bu uyanıklık hali, geçmiş ve gelecekte değil, şimdide yaşamaya imkân verir.

Buda'ya göre mevcudatın altı unsuru vardır, **toprak, su, ateş, hava, esir** ve **bilgi.**

Budizm'de Nirvana, yalnız sembolik mahiyette bir haldir. Saâdetin en son rütbesi olan elemden kurtuluşun bir diğer ifadesidir Nirvana, ferdi varlığın yokoluşu ve bunun ayrılmaz parçası olan ızdırabın sönmesidir. Nirvana, mutlak tatmine ulaşma halidir.

2-Budizmin Kutsal Metinleri

Buda, prensiplerini seyahat ederek açıkladığı için, kendi zamanında bu sözleri toplayan bir kitap bırakmamıştır. Bunun için **Budizm, dört asra yakın sözlü olarak yayılmıştır.** Buda'nın sözleri **M.Ö. 1.yy. da Seylan'da** yazıya geçirilmiştir. **Pali** dili ile yazılmış olan bu sözler, Budizmin kutsal kitabını meydana getirmektedir. Bu kitaba üç sepet anlamına gelen **Tripitaka** adı verilmiştir. **Tripitaka** üç bölümden meydana gelir:

1. Vinaya-pitaka (Disiplin sepeti). Bu sepet, **sangha** ve rahipler veya rahibelerle ilgili kuralları ihtiva etmektedir. Burada vaaz, beslenme, giyinme gibi konular yer almaktadır. Rahiblerin suçlarını itirafı meselesi ele alınmaktadır.

2. Sutta-pitaka (Telkin sepeti): Bu, Buda'nın konuşmalarını ihtiva etmektedir. Ayrıca Buda'nın bazı talebelerinin konuşmalarını, vaaz ve hitabelerini de ihtiva etmektedir.

3. Abhidharma-pitaka (Felsefî ve psikolojik yorumlar sepetini oluşturur.): Bu bölümde Budizm felsefesi ve psikolojisi açıklanmıştır. **Nirvana'**ya götüren yollar gösterilmiştir.

Kısaca bu üç sepeti, **disiplin sepeti, vaazlar sepeti, doktirinler sepeti** olarak belirtebiliriz. Bu üç sepet, Pali dilinde kaleme alınmıştır. Ancak önceleri sözlü olarak nakledilmiştir.

3- Budizm'de Tanrı Anlayışı

Budizm'de tanrı konusu müphem bırakılmıştır. Çünkü **Buda,** Tanrı hakkında hiçbir şey söylememiştir, Yaratıcı bir varlık olarak Tanrı, **Buda** tarafından münakaşa konusu da yapılmamıştır. Buda, yüce yaratıcı fikrini eleştirmiştir. Bunun için **Budistler,** kainatın yaratılış ve sonu konusunda ilgisiz kalmışlardır. Budizmin merkez noktası, tanrı değil **kurtuluş fikridir**. Kurtuluş da arzularını terk etmekten ve tenasuh çemberinden kurtulmaktan geçmektedir. Buda, **talebelerine, metafizik konulara girmemelerini telkin etmektedir.** Buda'ya göre, Hinduizm'deki yaratıcı **Brahma** fikri tehlikelidir. Bunun için Budizm, Tek tanrı inancını kabul etmez. Budizm'e göre bir zahit, faziletli bir hayat yaşayarak, **Brahma** şekli altında doğabilir.

Nitekim, Budist metinleri, bir çok **Mâha-Brahma**'dan bahsetmektedir. Tabii ki bu seviye, Buda'nın seviyesinden daha aşağıdadır. Bazı Dinler Tarihçiler, **Nirvana**'daki iç aydınlığı veya ulaşılan hakikatı, **Tanrı olarak kabul etmektedirler**. Ancak Budizm'de net bir Tanrı inancından bahsedilmemiştir. Budizm, dünya ile ve dünyanın sonu ile ilgilenmez.

Buda, bizzat kendisi putlara karşı çıkmış olmakla birlikte, onun arkasından gidenler, zamanla **Buda**'nın heykelini yapmışlar ve onu tanrılaştırmaya doğru yönelmişlerdir. Böylece gittikçe Buda, **Budizm**'in tanrısı olmaya doğru bir gelişme göstermiştir. **Buda**'nın ölümünden sonra talebeleri, O'nun geride bıraktığı şeylere de tapınmak için tartışmaya girmişlerdir.

4- Budizm'de İnanç ve İbadet

Budizm'de göze batan iman ilkesi, **"Buda'ya sığınırım, Dharma'ya sığınırım, Sangha'ya sığınırım"** şeklindeki üç cevher kabul edilen ilkedir. Bu üç ilkeyi açıklarsak, **Buda,** dinin kurucusudur, **Budizm**'de merkezî bir durum arzeder, **Dharma,** doktrin veya şeriat, dinî hakikat anlamına gelmektedir. Bu hakikat, Buda'nın ulaştığı hakikattır. **Sangha,** Budist cemaatten ve Budist rahipler teşkilâtından meydana gelir. Budist rahiplerine, **Bhikhu**'lar denir. **Buda** tarafından kurulmuş olan **Sangha** teşkilâtı, cemaati meydana getirir. **Bhikhu**'lar ise bekar rahiplerden oluşmaktadır. Bu, bir anlamda rahipler topluluğudur.

Budizm'de hedef **Nirvana**'ya ulaşmaktır. Tüm ibadetler, Nirvana'nın gerçekleşmesine hizmet etmektedir. **Nirvana,** izahı oldukça zor olan bir kelimedir. **Nirvana** bir uyanıştır. Bu uyanış bir anda gerçeğin şuuruna ulaşmadır. İşte **Buda** tecrübesinden geçen kimse, aldatıcı dekorun ötesinde uyanan kişidir. O halde nirvana, **insanın ulaştığı, mutlak bir huzur halidir. Yani, insanın iç barışı temin etmesidir. Her türlü ihtirasını söndürmüş, arzudan kurtulmuş insanlar, Nirvanaya ulaşabilmektedirler.** Nirvanaya ulaşmanın yolu üçtür:

1- Dünyayı terk: Bu, manastır hayatına zurûrî girişi ihtiva eder.

2- Ruhtaki pislikleri temizlemeye yönelen ruhî egzersizler.

3- Murakabe Tekniği: Bununla ferd, her arzuyu tamemen söndürebilir. Böylece de Nirvana'ya ulaşır.

Budizm'de ibadet konusu da pek açık değildir. **Budist** mabetlerine **Pagoda** adı verilmektedir. Bu mabetlerde Buda'nın heykeli bulunur. Her Budist, **mabede girince Buda'nın heykeline saygı gösterir; çiçek, buhur ve yiyecekler koyar. Budist evlerinde de, Buda'nın heykelinin bulunduğu bir köşe vardır.** Budizm'de bildiğimiz anlamda bir **dua ve ibadet** yoktur. **Budist,** genelde üç şeye önem vermelidir:

1. Buda'nın heykellerine.

2. Budanın hatıralarına.

3. Buda'nın altında ilhama kavuştuğu Bodh-Gaya'daki incir ağacını ziyaret etmeye.

Budizm'deki sürekli doğuşlar çarkına **Kamına** (Karman) denir. Yeniden doğuşlar, **Kamına** kanunlarına bağlıdır. Bu doktrine göre Budizm, yaratılış teorisini kabul etmez, tesadüfü de kabul etmez. Aksiyonların sonuçlarının yeniden doğuşlara sebep olduğunu kabul eder. Böylece **Kamına** doktrini, niçin canlı varlıkların muhtelif olduğunu açıklamış olmaktadır. Buda'ya göre varlıkları bugünkü duruma getiren herkesin kammasıdır. Buradaki **Kamına,** Hinduizm'deki Karma'nın yerini almıştır.

Buda öldüğü zaman **Budizm,** Brahmanizm ve Vedizm taraftarlarınca tamamen apayrı bir din olarak görülmüştü. Bu yeni din, küçük bir cemaat tarafından uygulanıyordu. Ancak **Budizm**, doğuşundan itibaren birçok krizden geçmiştir. **Birinci kriz,** Buda'nın ölümünden sonra meydana gelmişti. Buda, öldükten sonra cemaatı yönetecek birini belirtmemişti. Budizmin doktrinel ve disiplin ile ilgili problemlerini çözecek yetkili bir otoritenin olmayışı, bir konsil toplama ihtiyacını ortaya koymuştur. Böylece ilk **Budist konsili** Buda'nın ölümünden sonra M.Ö. 477 tarihinde **RAJAGRİHA**'da toplanmıştır. Bundan sonra toplanan üç konsilden biri M.S. 377 veya 367'ye doğru **VAİSHALİ** de, diğer ikisi de 340 da ve 242 de **PATALİPUTRA**'da toplanmıştır.

5-Budizm'de Sosyal ve Dini Gruplar:

Başlangıçtan beri Budizm'de, Budistler dört grupta teşkilatlanmışlardır:

1. Bhikhu'lar: Bunlar, Budist rahiplerini meydana getirirler.

2. Bhikkhuni'ler: Budist rahibeler sınıfıdır.

3. Upasaka'lar: Bunlar, laik erkek Budist cemaatidir.

4. Upasikalar: Bunlar da laik kadın cemaatidir.

Budizm'de, Budist rahip ve rahibeleri, manastırlarda yaşamaktadırlar. Onların yiyecek ve barınmalarını laik cemaat üyeleri karşılamaktadırlar. Bu, bir dini yükümlülüktür. Laikler sınıfındaki kadın ve erkekler, dini baskının altında değillerdir. Onlara, vaftiz, evlenme, doğum ve ölüm hallerinde hiçbir dini görev düşmez. Bunun için bugün, doğum kontrolü gibi konularda Budizm'in hiçbir fikri yoktur. Diğer yandan laiklere dini yönden baskı yapacak dini bir otorite de yoktur. Yani Budizm'de laikler için bir Aforoz müessesesi yoktur. Laik Budistlerin, diğer dinlerle temasını yasaklayan da bir otorite yoktur. Budist laikler, beş prensibe uymak zorundadırlar:

1. Canlıları öldürmemek,
2. Hırsızlık yapmamak,
3. Gayr-i meşru cinsel ilişkiye girmemek,
4. Yalan söylememek,
5. Aşırılığa neden olacak alkollü içkiler kullanmamak.

Bu beş prensibe laik Budistler riayet etmek ve Budist mabetlerini gözetmek zorundadırlar.

M.Ö. III. Yüzyıl'da Hindistan imparatoru olan AŞOKA, Budizm tarihi açısından kesin bir dönemi belirtir: Çünkü **Aşoka**'nın Budizme verdiği önemden dolayı, Budizm o dönemin en büyük dinî olmuştur. Aslında misyoner bir din olan Budizm, Aşoka'nın döneminde ciddi yayılma göstermiştir. Çünkü **Aşoka**, Budist misyonerlerini ciddi şekilde desteklemiştir. Yine Budizm, yayıldıkça doktrinel ve yorumlama yönünden birçok farklı gruplara da ayrılmıştır. Biz burada bu

gruplardan sadece ikisine yer vereceğiz: **Mahayana Budizmi-Hinayana Budizmi**

1. **Mahayana** (Büyük yol, büyük araba veya Kuzey Ekolü) **Budizmi.**

2. **Hinayana** (Küçük yol, küçük araba veya Güney Ekolü) **Budizmi.**

1- Mahâyâna Budizmi: Bu kol daha çok, Buda'nın vaazlarının ahlâkî yönüne önem vermiştir ve bununla, **Nirvana**'ya ulaşmaya çalışmıştır. Bu yol daha çok **Tibet, Çin, Türkistan, Kore, Japonya ve Vietnam**'da yayılmıştır.

Bu büyük yol mensuplarına göre **Nirvanaya** ulaşmak oldukça zordur. Çok nadir insanlar hariç, hiç kimse o **"mükemmelliğe"** ulaşamaz. Fakat **Bodhisattva**'ların mevcudiyeti, olgunluk yolunda ilerlemeyi samimiyetle arzu edenlerin, normal insanların üstünde bir duruma ulaşabileceklerini garanti etmektedir. Çünkü **Bodhisattva'lar,** mutlak aşkla, mutlak iyiye doğru yolculukta saliklere rehber olmak için **Nirvanaya** girişlerini ertelemektedirler. Bu aziz kişiler, lâyık olanları kurtarmaya devam etmektedirler. Bu ekol genelde **Çin, Kore, Japonya** ve **Tibet'te** yayıldığı için **"Kuzey Ekolü"** olarak isimlendirilmiştir. Bu okulun mensuplarına göre, eskilerin öğretileri, Buda'nın doktrininin ancak bir kısmını teşkil etmektedir. Halbuki kendi öğretileri, daha geniştir ve daha önemlidir. Mahayana Budizmi, çok kompleks bir dünya görüşü oluşturur, onun da bünyesinden birçok akımlar çıkmıştır. Çinde M.S. IV. yüzyılda iki mahayana ekolü önemli olmuştur: Bunlar, **Tch'an ekolü** ile **Ts'ingtıou** ekoludur. Bunlardan **birincisi** Japonya'da **Zen Budizmi** meydana getirecektir. **İkinci** ekol de Japonya'da **Buda Amida** okulunu oluşturacaktır. Mahayana Budizminde oluşan bir diğer ekol ise **Tantrik Budizm**'dir. Kuzey Hindistanda M.S. IV ve V. Yüzyılda oluşmuştur. Tantrik ve Mahayana Budizminin birleşmesiyle **Vajrayana** akımı meydana gelmiştir. Vajrayana Budizmi M.S. VIII. Yüzyıldan itibaren Tibet'e girerek **Tibet Budizmini meydana** getirmiştir. Tibet, Çin ile Hindistan arasında bulunan bir bölgedir. Tibet'e Budizm'in VII. Yüzyılda kral Srong-Btsansgam-po'nun Nepalli ve Çinli eşleri tarafından sokulduğu, genelde kabul edilmektedir. Eşlerinden her biri krallığın bulunduğu başkentte, Budist kültünü yerleştirmiştir. Böylece Tibet'e, bir yandan

Nepal ve diğer yandan da Çinli kadınların ortaya koyduğu çift yönlü bir Budizm girmiştir. **Nepalli Budizm**, tedrici bir Hind Budizmini savunurken, **Çinli Budizm**, Çinli Chan (zen) Budizmini birden yaymak istiyordu. Bu iki gerilim, Tibet'te uzun süre devam etmiştir. Ancak Tibet Budistleri, Hind Sutra'larını, Tibet diline çevirmeye başlamışlar ve bu çeviri IX. yüzyıldan sonra terminolojik olarak yerine oturmuştur. Bu derleme edebiyatı, XIV. Yüzyılda doruk noktaya çıkmıştır. Tibet'te, Budizmi, XVII. yüzyılda **Dalai-Lama** kurmuştur. O güne kadar Tibet'te merkezi bir otorite müessesesi yoktu. Bu dönemde Tibet'te Budizm'in yegane rakibi, **BON** dini idi. O, yerli bir dindi. **Bon** dini de bir manastır dini idi. Tibet Budizmi, üç grupta toplanabilen bir çok akıma bölünmüştür: 1. **rNying-ma-pa** (eskiler) 2. **gSar-ma-pa** (yeniler), 3. **dGelugs-pa** (sonrakiler). **Dalai-Lama**'lar, Tibet'te özel bir otoriteye sahiptirler. Tibet Budizmi, Mahayana'dan bazı çizgilerle ayrılmaktadır. Tibet Budizminin, kendine has bir doktrini vardır ve aydınlık bir mistik düşüncesi vardır. Tibet Budizminin en önemli özelliği, bir **Dala-i-Lama**'nın siyasi ve dini otoritesi altında olmasıdır. İkincisi de spiritüel bir otobiyografi sistemi bulunmasıdır. Yani bütün **Dala-i-Lama**'ların hayatı çok iyi bilinir.

2- Hinayana Budizmi: Bu kol ise, dar ve katı bir prensipler topluluğu önermektedir. Bu yoldaki Budist, **daha titiz bir yol izlemek zorundadır.** Bu yol da, daha çok **Birmanya'ya Malezya'ya, Tayland'a, Laos'a, Kamboçya'ya** ve **Endonezya'ya** doğru yayılmıştır.

Bu küçük yol mensupları, eski doktrinin sâfiyetini, muhafazaya gayret göstermektedir. Aslında küçük yol ismi, Mahayna'nın salikleri tarafından alayla verilmiştir. Oysa Budizmin bu ekolü'nun salikleri, eskilerin doktrinini **(Theravâda)** takip ettiklerini söylemektedirler. Burada **manastır disiplini oldukça serttir.** Öyle ki lâikler, **hayatlarında hiç olmazsa bir defa Bhikkhu halinden** geçmeye davet edilmektedir. Yani Budist rahibi gibi yaşamaya çağrılmaktadırlar. Bu yolda da **Bodhisattva** ve eski **Buddhas**'lar takdis edilmektedir. Bu yolda, bedenî ve ruhî disiplinler sürekli öne sürülmektedir. Bu ekol de genelde güney-doğu Asya'da, Kamboçya'da ve Tayland'da yayıldığı için **"Güney Ekolü"** olarak isimlendirilmiştir.

Vietman'da her iki ekolün de mabedleri vardır. Büyük yolun mabedleri, **kalvinist** mabetlere benzerken, küçük yolun mabedleri de daha çok **İtalyan Katolik kiliselerin**e benzemektedir.

6- Budizm'de Mabed ve Manastır:

Budizmin, dini ve sosyal hayatla ilgili en önemli yapılarını, Budist tapınakları ve manastırları teşkil eder. Budizm'de **VİHARA** kelimesi tapınağı, manastırı veya herhangi bir Budist türbesini içine alan önemli bir kelimedir. VİHARA denilen yapılar, genelde bir külliyeyi oluştururlar ve sanat değerleri olan yapılardır. Bu yapılar, daha çok manastırda yaşamaya karar verenlerin ihtiyaçları göz önünde tutularak inşa edilmektedirler. Vihara'da başlıca şu bölümler bulunmaktadır:

a. Toplantı Salonu: Burada, Buda'ya saygı göstermek üzere toplanılır. Buda'nın heykeli, burada bulunur. Yemekler, çiçekler ve diğer yiyecekler, Buda'nın heykelinin önüne konur. Onlar, sonra cemaat ve rahipler tarafından müşterek olarak tüketilir. Ayrıca bu salonda Budist keşişleri, ilahiler okumaktadırlar. Hatimler inmektedirler.

b. Meditasyon Odası: Budizmin, meditasyon teknikleri bu odada gerçekleşmektedir. Toplu meditasyon için özel yerler hazırlanmıştır.

c. Stupa Bölümü: Bu bölümde, Buda'nın maddi olarak kalan bütün hatıraları ve büyük azizlerinin hatıraları saklanmaktadır. Burası bir nevi **"Kutsal emanetler"** bölümüdür.

d. Yatakhane: Manastırda yaşayanların, istirahat ettikleri kısımdır. Çünkü Budist keşişleri, hayatlarını sadece **Vihara**'da geçirmektedirler.

e. Vihara'nın Avlusu: Her **Vihara**'da bir avlu bulunmaktadır. Avlular, Budist keşişlerinin, yürümeleri için genişçe yapılmıştır. Hemen hemen her **Vihara** avlusunda **Bodh Gaya**'daki Buda'nın altında aydınlandığı incir ağacından türetilen incir ağaçları vardır. Budist keşişleri, bu incir ağacının altında oturmaktadırlar. **Vihara avlusu**, Nilüfer çiçekleriyle süslenmiştir. Çünkü Nilüfer çiçeği, Buda

ve Boddhisatva'lara benzetilmektedir. Lotus çiçeği de bu avluda yer almaktadır.

Budist Vihara'ları genelde halka açıktır. Halk, Budistlerce kutlanan bayramlarda Viharalara daha çok ilgi göstermektedirler. Tapınaklara genelde, ayakkabılar çıkartılarak girilmektedir.

Tapınaklarda laik kadın ve erkek cemaat, genelde şu işleri yaparlar:

1. **Buda'nın heykeline saygı gösterirler.** Bunu da Buda'nın heykeli önünde eğilerek yaparlar.

2. **Takdimeler sunarlar:** Mum, tütsü, yiyecekler, içecekler ve muhtelif eşyalar takdim edilir.

3. **Günah itirafı yapılır:** Aslında bu tören, rahiplerin yapması gereken bir törendir. Laik kesim böyle bir vazife ile görevli değillerdir. Ancak, Hıristiyanlığın etkisi ile bu tören Budistlerin arasında yaygınlaşmıştır. **Bazı Budist mezheplerinde her laik, yılda bir defa bir Budist rahibi gibi yaşaması gerekmektedir.** O zaman laik bir Budist, günah itirafında bulunabilmektedir.

4. **Baddhisatva'lardan** (Yani Buda gibi yaşayan rahiplerden) **dua isteme töreni**. Laik halk, Vihara'ya gelerek, onlardan kendileri, çocuklar için dua etmelerini istemektedirler.

5. Budist rahipleri ve cemaat, birlikte meditasyon yaparak dua ritüellerinde bulunurlar. Bu dualarda, dua tekerlekleri ve tesbihler kullanılmaktadır.

7- Budizm'de Bayramlar ve Halk İnanışları:

Birçok dinde olduğu gibi, Budizm'de de birçok bayram dikkat çekmektedir. Budizm'de aylar, belirli bayram günleri ile doludur. Her ayın **birinci** ve **onbeşinci günlerini** Budistler, **Upasatha** yani ziyaret günleri olarak kutlamaktadırlar. Bu bayram günlerinde Budistler, ya tapınaklarda veya belirli bir meydanda toplanarak rahiplere muhtelif hediyeler takdim ederler. **Budist rahipleri, dolunayı takip eden sekizinci günü perhiz şeklindeki oruçlarını tutarlar.** Bu oruç, kuvvetli yemek yemeden, sadece meyve suyu ve hafif yiyeceklerle tutulur. Budist bayramlarının kutlanması, Budist ülkelerine göre farklı

şekilde kutlanır. Budist bayramları, Budist rahip ve keşişleriyle, laik cemaatin buluştuğu önemli günler olarak kabul edilir. Bunun için rahiplere çok değerli hediyeler takdim edilmektedir. Rahipler de bu eşyaları, paraya çevirerek, manastırlarının ihtiyaçlarınjı karşılarlar. Bazen de manastıra gelen çocuklara hediye olarak verirler.

Budist ülkelerde çok farklı halk ritüellerine de rastlanmaktadır: Meselâ, Birınanya'da Tayland'da, Kamboçya'da, Laosta, Seylan'da, Japonya'da, Tibet'te ve Vietnam'da Budistler, muhtelif halk kültleri icra ederler. Bu kültler, evlilik, ölüm ve atalara ait merasimlerde kendini gösterir. Bu kültler, genelde halk inançlarından, geleneksel adetlerden veya başka kültürlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Budist cemaati, genelde liberal bir topluluktur. Yani, onların hayatlarını düzenleyen dini kurallar yoktur. Bu durum, onlara farklı dinlerden kolayca etkilenme imkanı vermektedir. Bunun için Budistlerin hayatlarında, birçok dinlerin izlerini görmek mümkündür.

8- Budizmin Bugünkü Durumu

Budizmin Asya'daki tarihi, yirmi beş asırdan beri devan etmektedir. Ancak bu zaman dilimi içinde **Budizm** birçok tarihî tecrübelerden geçmek zorunda kalmıştır. Şimdi kısaca, Budizmin Asyadaki ve Avrupadaki durumu hakkında bilgi verelim:

1. Hindistan: XII. Yüzyıldan itibaren Budizm, Hind kıtasından tamamen kaybolmuştur. Ancak son elli yıldan beri küçük sayılarla yeniden Budizm, Hindistanda kendinî gösterıneye başlamıştır. **Bugün Hindistan'da 4 milyona yakın Budist'in olduğu tahmin edilmektedir.** Hindistandaki **Budizm,** Tibet'ten gelen göçle takviye olmaktadır. Bunlar özellikle kuzey Hindistan'a yerleşmektedirler. Bugün Kuzey Hindistanda 100.000 den fazla Tibetli Budist yaşamakta ve XIV. **Dalai-lama** bizzat **DHARAMSALA**'da oturmaktadır. Bunun için **Dharamsala,** Budizm'in çok güçlü bir misyonerlik merkezi haline gelmiştir.

2. Tibet: Tibet Budizmi, Çin komünistlerinin baskısı altında bulunmaktadır. Çin komünist yönetimi, Tibet Budizmini yok etme çabasını sürdürmektedir. Bunun için bölgeden sürekli göç dalgaları devam etmektedir. XIV. **Dalai-lama,** Hindistan'a göç etmiş ve

Tibet'in bağımsızlık mücadelesini **Dharamsala'**dan yürütmektedir. Dalai-Lama, bağımsız bir TİBET BUDİZMİ devleti kurma peşindedir.

3. Çin: Budizm, Çin'de, Çin komünist partisinin diğer dinlere uyguladığı politikayla karşı karşıyadır. Birkaç Budist manastırı turistik maksatla ayakta tutulmaktadır. Çindeki Budizm, soluğu kesilmiş bir vaziyettedir.

4. Japonya: Japon halkı, yerli devlet kültü olan Şintoizme bağlı olmakla birlikte, Budizme de derin saygı duymaktadırlar. Hatta bir sentez bile söz konusudur. Bunun için birçok Japon, Şintoizmle, Budizmi biribirini tamamlayan iki din olarak kabul etmektedir. **Yine bunun için bir Japon, bir Şintoist mabedde evlenmekte ve bir Budist tapınağındaki merasimle defnedilmektedir.** Budizmin Japonyadaki evrimi çelişkili gelişmiştir. Eski Budist ekolleri durağan iken (meselâ Zen Budizm gibi) daha modern Budist Mezhepleri olan **NİCHİREN** veya **SÖKA-GAKKAİ** parlak bir ilerleme kaydetmiştir.

5. Güney-Doğu Asya: Sri Lankada, Birmanya'da, Tayland'da, Laos'da, Kamboçya'da çok sayıda Budist nüfus bulunmaktadır. Laos ve Kamboçya'da **Budizm,** maalesef Çindeki ve Tibetteki zülme maruz kalmıştır. Burada, Budizmin âkibetinden bahsetmek oldukça zordur. Diğer ülkelerde **Theravada** (Eskilerin Doktrini) Budizmi yaşayabilmektedir. Ancak bu, modern hayat şartlarına Budizmin yumuşak bir intibakı olarak kabul edilmektedir. Fakat yine de bunun kolay olduğu söylenemez.

6. Avrupa: Budizm, Avrupa'da sadece literatürlerde tanınan bir din olarak görülmekteyken yarım asırdan beri Budizmin **ZEN** şekli Batı'da tanınmaya başlamıştır. Diğer yandan Tibet Lamaistlerinin misyonerlik faaliyetleri sonucu Avrupalılar, Tibet Budizmi ile de karşılaşmışlardır. Bugün Avrupada onbinlerce Budistin varlığından bahsedilebilir. Bu Budistlerden birçoğu Tibet'ten göç eden Lamaistler olduğu kadar Vietnam'dan kaçan Budistler de olduğu dikkate alınmalıdır. Avrupa kökenli Budistler de vardır. Avrupa'da Budist Meditasyonları, halkın ilgisini çekmeye devam etmektedir.

7. Amerika: Son yarım asırdan beri Amerika'da Budizm ciddi şekilde ilgi görmüştür. Amerika'da Budizmin iki şekli dikkat çeker: **Zen Budizm** ve **TANTRİK Budizm.** Ayrıca üniversitelerde Budizm

konusunda çok ciddi araştırmalar yapılmıştır. Budist misyonerleri Amerika'da Budizmin yayılması için ciddi gayret göstermektedirler. Kurtuluş problemini, insan varlığının merkezine koyarak her insana hitap eden Budizm, Batı'da ve Amerika'da daha önce yerleşmiş dinlere meydan okumaya çalışmaktadır. Özellikle Budizm, Hıristiyanlığa meydan okumaktadır. Bunun için Alman ilâhiyatçı ROMANO GUARDİNİ, LE SEİGNEUR isimli eserinde şöyle yazmaktadır: **"Muhtemelen Buda, Hıristiyanlığın kendini açıklayacağı son dinî dehadır."**

KAYNAKLAR:

1. Jean Delumeau, le Fait Religieux, Paris, 1993.

2. André Bareau, Le Buddhisme İndien, Vol. III., Paris, 1966.

3. J. Mason, Le Buddhisme, Chemin de Libération, Paris, 1975.

4. Anne-Marie, Blandeau, Les Religions du Tibet, in Histoire des Religions, Paris, Vol. III. 1976.

5. M. Wijayaratna, Le Renoncement au Monde dans le Monachisme Boudhique Theravada et Dans le Monachisme Chrétien du Désert (IV. Siécle). Paris, 1980.

I. ZERDÜŞTLÜK

Zerdüştlükten önceki İranın dinî durumunu ortaya koymak kolay değildir. Bilinen tek şey, İRAN dininin **"Hindistanla ortak izler taşıdığıdır."** Zerdüşt öncesi İRAN'da kutsal varlıklar, iki sınıfa ayrılıyordu: **AHURALAR** (Sanskritce, ASURAHAR) ve **DAİVALAR**. Bunlardan birinciye **RABLAR**, ikinciye de **TANRILAR** denilmektedir. Her ikisi de iyi ruhlardır.

İran'ın bilinen en eski dinlerinden birisi, **Zerdüştlük**'tür. Dinin kurucusu **Zerdüşt** (Zoroastre, Zarrathustra) tür. Zerdüşt kelimesini Yunanlılar, **"Yıldıza tapan"** anlamında **Zoroastor** olarak kullanmışlardır Zerdüşt üzerinde çalışan Batılı yazarlar da Zerdüşt kelimesini tercih etmişlerdir. Farsça'da ise **Zaratustra** denmektedir. Biz de Batılılar gibi Zerdüşt kelimesini kullanmayı tercih ettik. Zerdüşt kelimesine farklı anlamlar da verilmiştir. Mesela, **"altın yıldız"**, **"ateşin arkadaşı"**, **"altın kadar parlak"** gibi isimler, Zerdüşt kelimesine verilmiştir. M.Ö. VII-IV. yüzyıllar arasında Zerdüşt'ün, İran'nın kuzey batısında doğduğu kabul edilmektedir. Hakkında ve yaşadığı dönem ile ilgili fazla bilgi sahibi değiliz. Zerdüşt üzerinde son yıllarda yapılan araştırmalar, Zerdüşt'ün M. Ö. 1000 yılından önce yaşamış olabileceği noktasında birleşmektedirler. Hatta bazıları bu tarihi M. Ö. 1700 ile 1400 arasına kadar çıkarmaktadırlar. Ancak biz genel kabul gören tarih olarak M. Ö. VI. yüzyılda Zerdüşt'ün yaşadığını düşünüyoruz. Ancak Zerdüşt'ün kurduğu din **Monoteist** (tekrarcı) bir karakter taşımaktadır. Zerdüşt kendini bir peygamber olarak görmüştür. Bunun için de mesajına karşı gelenlerle mücadele etmiştir. Zerdüştün de etrafına ilk toplananlar, yakınları ve fakirler olmuştur. Bunun için bazı kaynaklar, **Zerdüştün** bir peygamber veya bir hakîm olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak, Gatalar okunduğunda görülecektir ki **Zerdüşt**, bir filozoftur. Toplumdaki bozulmaya karşı çıkmaktadır. Kendisinin, insanlara doğru yolu göstermek için seçilmiş bir peygamber gibi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum YESNA 29/1-10'da anlatılmaktadır. Burada dünyada şiddet karşısında savunmasız kalan **"İNEĞİN RUHU"**, Ahura Mazdaya; şiddetten kurtaracak birini göndermesini ister. **Ahura Mazda**, ineğin yaratıcısı, Aşa'ya ve iyi düşüncenin sahibi olan **"Vohumen'e"** sorar. Vohumen şöyle cevap verir: "Ben öğretimimize kulak veren yalnızca bir kişiyi tanıyorum. O

da **Zerdüşt Spitama**'dır. Mazda'nın ve Aşa'nın ilahi sözlerini halka ulaştıracak olan kişi de o'dur. Öyleyse biz, o'na fasih ve hoş sözler bağışlayalım."

Zerdüşt, otuz yaşlarında ilk vahye mazhar olur. Yesna 44'de buna işaret edilmektedir. Bir sabah, nehirde yıkanan Zerdüşt'e, Ahura Mazda, rüyada vazife verir. Bu Zerdüşt'ün, peygamberliğe yükseldiği bir vazifedir. Zerdüşt de vazifeyi şöyle diyerek kabullenir:

"Ben bu iş için senin tarafından seçilmiş ilk kişiyim. Ben ruhumu iyi düşünce (vohumen) **ile en yüksek makama götüreceğim.**

Ahura Mazda'nın iyi amellere verdiği ödülden haberdar olan bir kişi olarak.Zerdüşt şöyle demektedir:

Gücümün yettiği yere kadar, doğru yolda çaba sarfetmeleri için insanlara (bu mesajı) öğreteceğim." (Yesna: 28/4)

Rivayete göre Ahura Mazda ile olan bu görüşmeden sonraki on yıl içinde Zerdüşt, yedi defa daha Ahura Mazda ve meleklerle görüşür. Zerdüşt'ün bu görüşmelerinin geçtiği yer olarak Azerbaycan ve Hazar denizinin güneyi gösterilmektedir. Artık Zerdüşt, bir peygamberdir. Ağır bir yükün altına girmiştir. Zerdüşt, Ahura Mazda'dan yardım istiyordu, güç taleb ediyordu, gözlerine nur vermesini istiyordu.. Sağlık istiyordu.

Bu uğurda Zerdüşt'e ilk inanan eşi, **Hvovi**'dir. O, bilge bir kadındır. O, Tanrıya şöyle dua ediyordu: **"Tanrım! Bana da deruni bir bilgi bağışla ki, ben de her ne düşünüyor, söylüyor ve yapıyorsam dinden olsun. Ben Zerdüştle beraber olayım."**

Zerdüşt, mesajını iletmekte çok büyük zorluklarla karşılaşmıştı. On yıl içinde sadece bir tek kişi ona inanmıştı. Bu çaresizliği o, şöyle dile getiriyordu:

Hangi ülkeye yönelsem?

Nereye gitsem?

Ayırdılar beni ocağımdan, ailemden

Ne çevremden memnunum ne de köyün o yalancı ileri gelenlerinden

Ey Ahura Mazda!

Nasıl hoşnut edebilirim seni bilmem ki,

Bilirim ey yüce Bilge neden güçsüz olduğumu

Benim sürülerim az, insanlarım az da ondan

Sana yalvarıyorum

Beni düşünmezlik etme.

Dost el uzatır dostuna bana da sen uzat

Bana iyi düşüncenin gücünü öğret. (Yesna 46/1-2)

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Zerdüşt, ülkesini terk edip bir başka yerde mesajnı tebliğ etmeye yöneliyor. Zerdüşt dini kabul görüyor ve Zerdüşt, 77 yaşında ölüyor.

Zerdüştlüğün Mukaddes Kitabı **Avesta**'dır. **Avesta** birçok bölümden meydana gelmiştir.

Zerdüşt bu kitabı tanrı **Ahura-Mazad**'dan aldığını söylemiştir. Zerdüşt, kendinden önceki dinî tecrübeye birçok yönden muhalefet etmiştir. Zerdüşten önceki dinî hayatta iki şey önem arzeder: **Geush Urvan**'a (Boğa Ruhu) sunulan hayvan kurbanları ve içkili eğlenceler olan **haoma** uygulamaları.

Zerdüşt esas itibariyle tanrı **Ahura-Mazda** inancını telkin etmiştir. O, sadece **Ahura Mazda**'nın şerefini yükseltmek için çalışmıştır. Fakat Zerdüştlük'te **Ahura-Mazda**'nın karşısında kötülük ilkesinin kaynağı olan **Angra Mainyu** inancı da önem taşır. İşte bu **dualizm**'den bir itizal hareketi olan **maniheizm** çıkmıştır. Mani'ye karşı mücadele eden **Zerdüştîler,** Hıristiyan ve Müslümanlara da cevap verebilmek için daha sonraki yüzyıllarda, kötülük varlığı **Angra Mainyu**'yu iyilik varlığı **Ahura Mazda**'ya bağımlı bir melek haline getirerek bir nevi **monoteizme** yaklaşmışlardır. İşte bu andan itibaren yegâne hâkim olan **Ahura Mazda**'dır. Ancak kâinatta **iyilikle-kötülük** unsunları çarpışmaktadır. Fakat zafer **Ahura Mazda**'nın olacaktır. Tam anlamda dinî alanda Zerdüştün ortaya koyduğu **yenilik, monoteizmi** ve **dualizmi** orijinal bir sentezle tasarlamasındadır. Âlemdeki şer probleminin bütün dinler içinde sürüp gittiğini ve dualizmin de bu problem içinde ancak mümkün olan farklı çözümler

arasından sadece birisini temsil ettiğini belirtmeliyiz. Zerdüştlükte önemli olan, cüz'i irade fikrine başvurunun gelişmemiş şeklinin mantıkî çelişkilerini anlatmayı başaramamış olmasıdır. Gerçekte AHURA MAZDA, **yüce Rabdir ve bütün zıtlıkların yaratıcısıdır.** Ancak onun SPENTA MAİNYU (yardımsever ruh) ve **Angra Maingu** (kötülük ruhu) isimli ikiz oğullarının her ikisi de, düşünceleri, sözleri veya iyi ve kötü fiilleri arasında, doğruluk veya yalancılık aransında tercih yapma hakkına sahiptir. Bu husus, **AHURA MAZDA**'yı iki manada kötülüğün yaratıcısı yapar. Çünkü, yalan Angra Mainyu'nun tercihinden öncedir, zira Angra Mainyu onun oğludur. Bu ahlâkî dualizm, teolojik, kozmolojik ve antropolojik fikirler ihtiva etmektedir.

Zerdüştlük'te kıyametin vukuu, **sırat köprüsü, cennet ve cehennem inancı** mevcuttur. Ayrıca Zerdüştlükte, cennetle cehennem arasında bulunan Berzahtan bahsedilmektedir. Zerdüştlükte çok canlı bir **"Çinvat Köprüsü"** inancı bulunmaktadır. Tabii ki bu öldükten sonra yargılamadan sonra olacaktır. Zerdüşt, dünyanın sonunun geleceğini ve kıyametin kopacağını haber vermektedir. Zerdüşt'e göre dünya, ateş ve eriyen madenlerle son bulacak ve erimiş nehir bütün dünyayı kaplayacaktır. Ölümden sonra yargılama olacaktır. Çünkü Gatalar'da şöyle denilmektedir. **"Hayatın kuralıdır ki, eziyet ve ziyan yalancılar için, fayda ve saadet ise doğru davrananlar içindir."** Zerdüştlükte iyilerle kötülerin ayrılması için, Çinvat Köprüsünden geçmek zorunludur. Günahkarlar köprüden düşecekler, günahsızlar da yıldırım gibi geçecektir. Gatalar da Çinvat Köprüsünden geçişe bizzat Zerdüşt'ün rehberlik edeceği yazılıdır. İyiler cennette, kötüler de cehennemde yaşayacaklardır.

Zerdüştlük'te ateş önemli bir yer işgal eder. Bu dinde ateş semavî aydınlığın, ezeliyetin, sonsuzluğun, kutsallığın, yeryüzündeki sembolüdür. Bütün yaratılmışların hayatı, **canlı bir ateşten ibarettir.** İnançlarına göre, saf ateşin dışında her şey pistir. Zerdüştlük, daha sonra Mecusilik adını almıştır. Mecusiler, zerdüştün yeniden geleceğine inanmaktadırlar. Bu da bir nevi Mesih inancını meydana getirmektedir.

Mecusiler adi ateşe değil, saflaştırılmış ateşe ibadet ederler. Çünkü onlara göre ateş, **Ahura Mazda**'nın nurudur. Bunun için

Zerdüşt tapınaklarında, ateş mihrapları önemli bir yer tutarlar. Zerdüştlükte ahlâkî öneriler. **Amesha Spenta** olarak belirtilir.

İmparator Daryus (521-488) ve **Kiros** zamanlarında Zerdüştlük, devletin **resmi dinî** haline gelmiştir. Ancak, teorideki Zerdüşt'ün inancı ile pratikteki **Zerdüşt** inancı daima aynı olmamıştır. Sasaniler döneminde bile, Zerdüştün ortaya attığı inanıştan ayrı bir inanç kendinî göstermiştir. Sasaniler döneminde (M.S.III. yüzyıl) İran'da dinî bir Rönesans meydana gelmiştir. Bu çağda gelenekçiliğin, Mazdaen mi yoksa Zürvanist mi olduğunu ayırmak zordur. Ancak Mazdeizm'in daha eski olduğu kanaatı ağır basmaktadır. M.S. 309'da iktidara gelen II. Şapur, hoşgörüsüz bir politika yürütür. Daha sonra iktidara I. Yezdigird gelir. I. Yezdigird'in ve başbakanı Mihr Narse'nin iki muhafızının ve II. Yezdigird'in **Zürvanist** oldukları kabul edilmektedir. İmparatör **Kavad**, Mazdek'in komünizmini uygular. Ancak halefi I. Hüsrev, Mazdekizmi yok eder ve halkı yeniden Ortodoks Zerdüştlüğe dönmeye zorlar. I. Hüsrevden sonra Pers imparatorluğu çökmeye doğru gider.

Bu gün de İran'da hala **Zerdüştîler** vardır. Zerdüştî'lerin kendi tapınakları vardır.

Ahmet Mithat Efendi, kitabında İranlıların **"keber"** dedikleri dinin Zerdüşlük olduğunu, Arapların **"Mecus"** adını verdikleri dinin ise Zerdüşlük'ten başka bir şey olmadığını açıklamaktadır.

Zerdüştlük'te iki tanrı inancı mevcuttur:

1- **Hürmüz (Ahura-Mazda),** her şeyi bilen ve dünyada iyi olan şeyleri yaratan.

2- **Ehrimen (Angra-Mainyu),** Dünyadaki bütün fenalıkları yaratan.

Yukarda da belirttiğimiz gibi **Zerdüşlük**'te yine de **Ahura Mazda** üstün bir değere sahiptir. Yani yüce bir Tanrı hüviyetindedir. Böylece burada da bir vahdaniyet yani yüce Tanrı fikri hakim olmaktadır.

1. Gathalar ve Avesta

Zerdüşt'e isnad edilen **Gathalar-Avesta,** eski İran Parsîlerinin kutsal kitabıdır. **Gatha**'lar Avesta'nın en eski bölümüdür. **Gatha**'lar, temiz ve pak şarkılar demektir. **Gatha**'lar ve Avesta aynı kitaptır. Avesta'nın yorumu olan **"Zend"** M.S. VIII-XI. Yüzyıllarda önemli bir gelişme göstermiştir. **Avesta** ve **Zend** ile ilgili çalışmalar, pehlevice olarak yazılmıştır. **Avesta, hikmet ve bilgi** anlamına gelmektedir. Beş bölümden meydana gelmektedir:

a- YASNA: Tapınma, ibadet etme ve yalvarma anlamına gelen **Yasna**, kurban kitabıdır. Yetmiş iki ilâhiyi ihtiva etmektedir. Bunlardan on yedisi, **Gathâlar** diye adlandırılmaktadır. Bunlar, dil ve muhteva bakımından eskidirler.

b- VİSPERED: Avesta'nın küçük bir bölümüdür. Yirmi üç ilahiyi ihtiva eder. Bütün tanrısal varlıklara hitap eden kült şekillerinden bahseder.

c- YAŞT: Yaşt, ibadet etme, dua ve niyazda bulunma anlamına gelmektedir. Yirmi bir övgü ilâhisidir. Genelde Tanrılar'ın şerefine söylenmektedir.

d- VENDİDAT: Avesta'nın bize kadar gelen bölümüdür. Yirmi bir ilahiyi ihtiva eder. Şeytanlara karşı büyüler ve onlara karşı korunma yollarını anlatmakta ve manevî temizlenme yollarını göstermektedir.

e- KHORDAVESTA: Kısa ve küçük **Avesta**'dır. Bunlar genelde günlük duaları meydana getirirler. Kemer bağlama, yakasız gömlek giyme, evlilik gibi kurallardan bahsetmektedir.

2. Ameşa Spentalar:

Zerdüştlükteki öneml konulradan birisi, **Ameşa Spenta** konusudur. Ameşa, **ölümsüz** demektir. Spenta ise **pak, mukaddes** ve **kirlenmemiş** demektir. Her iki kelime, **"ölümsüz mukaddes"** anlamına gelmektedir. Aslında **Gatha**'larda **Ameşa Spenta** kelimeleri geçmez. Bu terim, ilk defa, Yasna'ların **Heft Hat** ilahilerinde, yarı-Tanrılardan olan ve Ahura Mazda'nın yardımcıları olarak kabul edilen ve bunun için de tebcil edilen varlıklar olarak geçmektedir. Sonra bu

ilahi varlıklar, **AMEŞA SPENTA'LAR** olarak adlandırılmışlardır. Bunlar, bir nevi meleklerin görevlerini yapmaktadırlar ve **Ahura Mazda**'nın yardımcıları gibidirler.

Ameşa Spenta'lar şunlardır:

a. Aşa-Vehişta: Yani **"en iyi kanun"** anlamına gelmektedir. Aşa, yaratılışı düzenleyen ve değişimi kabul etmeyen ilahi kanundur.

b. Vohumen: Bu kelimede **Vohu (iyi)** kelimesi ve **Men (düşünce)** kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Buna göre **"İyi düşünce"** demektir. Gatha'larda en çok geçen kelimelerden birisidir.

c. Khşathra-Vairya: İlahi kudret ve hakimiyet anlamına gelmektedir. **Khşathra** mükemmel gücün ve Tanrı'nın evrensel hakimiyetinin temsilcisidir. **Zerdüşt**, Aşa yolunda ilerleyenlere yardımcı olması için, bu güce dua etmektedir. Khşathra'nın gökle ilgisi olduğuna inanılmaktadır.

d. Spenta Armaiti: Gatha'larda, iman, sevgi, dindarlık, itaat ve mütevazilik anlamında kullanılmıştır. Armaiti, aynı zamanda, sinesinde barınan herkesi besleyen ve hayatta kalmasını sağlayan Tabiat Ana ile aynı kabul edilmiştir.

e. Haurvatat ve Ameretat: Gatha'larda sağlık ve mükemmellik ve ölümsüzlük anlamlarına gelmektedir. Bu iki kelime, her zaman birlikte anılmaktadır. Zerdüşt'e göre, **Haurvatat** ve **Ameretat**, kendilerini takip edenlere, mükemmel bir sıhhat ve dayanıklı bir beden ihsan edecektir.

Ameşa Spenta'lar üzerinde bugüne kadar birçok yorum yapılmıştır. Aslında zor anlaşılan konulardan birisidir. Genelde Ameşa Spenta'ların, Tanrı Ahura Mazda'nın farklı yönlerini yansıttığı şeklindeki kanaat de yaygındır. Ancak Ahura Mazda'nın farklı yönleri, bir aracı gibi görünmektedirler. Belki de Ameşa Spenta'lar, Ahura Mazda'nın sıfatlarıdır.

Zerdüşt'ün, Ameşa Spenta'lara dua ettiğinden bahsedilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Dictionnaire des Religions, Paris, 1984.

2. R. N. Frye, The Heritage of Persia, Londres, 1962.

3. L. Renau, L'Hinduisme, Paris, 1951.

4. R. C. Zaehner, Hinduisme, Londres, 1962.

5. Mircea Eliade, Histoire des croyances et des ideés Religieuse, I. Paris, 1976.

İ- MİTRAİZM (Mitraisme)

Mitraizm, İran menşeli bir dindir, Roma döneminde yerli kültürle sentezleşmiştir.

Mithra, Ahura Mazda hariç, Mazdeizmin en büyük Tanrılarındandır. **Mithra,** YAŞT'ın önemli konularından birini teşkil eder. Mithra, **sözleşme** anlamına gelir. **Ahura Mazda** tarafından yaratılmıştır. Sıkı şekilde **"güneşle"** ilgilidir. Ancak, **"sözleşme"** mefhumuna da bağlı bir kelimedir. Beyaz atların koşulu olduğu arabasının üzerinde, **Hara** dağının tepesinden **güneşten önce** doğmakta ve bakışı bütün kâinatı kucaklamaktadır. O'nun dikkatinden hiçbir şey kaçmaz... Ve o, aldanmaz... O, insanları, birbirine bağlayan sözleşmelerin kurucusudur... O, sözleşmeleri, ihlâl etmeyenlere hızlı atlar vermektedir. Onun daimi sıfatı,**"geniş otlakların sahibidir."** Sığırlar, kendilerine kötü muamele yapanlara karşı adalet istemek için, ona şikayette bulunurlar. O, ölüleri yargılar. O'nun sağında, **Sraosha** (itaat), solunda ise **Rashnu** vardır. Pehlevi kitaplarına göre, o ölüleri yargılayan **"yargıçlar"** gibidir. O, savaşa katıldığı zaman sağına **Rashnu'**yu alır. Çünkü, o sözleşmelerin bekçisi ve onları bozanların cezalandırıcısı olarak sadece oklarla mücehhez değil, aynı zamanda silahlarla da mücehhezdir.

Mithra bayramı, ayın ve yılın ortasında yapılmaktadır. Greko Romen senkretizminde o, **Apollon, Helios** ve **Hermes**'le aynıdır. **Mithra,** Sasani kabartmalarında krallığın kuruluşu içinde bir aktör olarak tasvir edilmiştir. O, cehennemlerin hâkimidir. Ateş mabedleri, **Mithra**'nın evidir...

Mithra ismi, Mazdeizmin zaferinden önce, İran'ın batı kısmında büyük tanrı olarak görünüyordu. Maniheizm'de **"yaşayan ruh"**, ışık süzmelerini temizlemektedir. Bu, Tanrı Mithra'dır. Veda Tanrıları arasında geçen **Mithra,** Sanskritçe'de **"dost"** veya **"müttefik"** anlamına gelmektedir. Burada **Mithra,** ışığın sahibi olarak, güneşin gidişini takip etmektedir.

Mithra, İran menşeli bir Tanrı olmakla birlikte, Roma imparatorluğu bünyesinde milâdi ikinci asırdan itibaren **"Mithra sırları"** adı ile bir sır dinî olarak yayılmıştır. Roma'nın yüksek tabakaları arasında karşılıklı sorumluluğu koruyan bir Tanrı sıfatı ile Mithra kabul

görmüştür. **Mithra sırları,** ya tabii mağaralarda, ya mağara şeklinde yapılmış yeraltı tapınaklarında icra ediliyordu. Mithraizm, Roma topraklarında Miladî, II. Asırda, Hıristiyanlığın en güçlü rakibi durumundaydı. Çünkü bu asırda Roma imparatorları, Mithraizm'e inanıyorlardı. IV. yüzyılın başında, imparator **Diacletianus** 307 yılında Viyana yakınlarında, imparatorluğun koruyucu Tanrısı **MİTHRA** için muhteşem bir tapınak yaptırmıştı. Roma imparatoru **Constantinus**'un Hıristiyanlığa 313 yılında verdiği serbest yayılma izninden sonra **Mitraizm,** Roma topraklarında gerilemeye başlamıştır.

Mithraizm'de **Boğa kurbanı** töreni önemlidir. Şüphesiz Pers dünyasındaki Mithra kültü ile Roma'daki mithra kültü aynı değildir. M. S. 136 yıllarından sonra Roma'da görülen Mithra ile ilgili yazılarda Platoncu felsefenin hakim olduğunu görüyoruz. Bunun için Milâdî II. ve III. asırlarda birçok Hıristiyan bilgini, Mithraizm'e ilgi duymuştur. İran'daki Mithraizm ile, Roma'daki Mithraizm'in birleştiği temel nokta, **krala bağlılıktır.** Roma'da Hıristiyanlık M. S. 380 yılında devlet dini haline gelince, Mithraizm, bütünüyla kalkmıştır.

Aziz Jerõme, **Mithraik sırların** takdis derecelerini yedi olarak nakletmektedir. Buradaki yedi rakamı, yedi gezegeni ve semavî yolculuktaki yedi istasyonu hatırlatmaktadır. Bu takdis dereceleri şunlardır:

1-Corbeau (Karga) **2- Cache** (Gizli), **3-Soldat** (Asker) **4-Lion** (Aslan), **5-Pers** (İran), **6- Coureur Solaire** (Koşucu güneş), **7-Père** (Baba) Bu yedi derece sembolik mahiyette olup birçok sır ihtiva etmektedir.

KAYNAKLAR

1. F. Cumont, Textes et Monuments Figurés Relatifs aux Mystéres de Mithra, 1896-1898.

2. Etudes Mithriaques, Acta Iranica, 17, 1978.

3. M. Speidol, Mithras-Orients, Grek Hero and Roman Army God, Leiden, 1980.

4. R. Turan, Mithra et Mithraisme, Paris, 1981.

J- MANİHEİZM (Manicheisme)

1. Mani'nin Hayatı (216-277): Manicheizm'in kurucusu olan **Mani**, 14 Nisan 216 yılında Mardînu' da doğmuştur. Burası, Kuzey Babil'de Dicle ile Fırat'ı birbirine bağlayan bir kanal üzerinde kurulmuş olan bir yerleşim merkezidir. Sasani hanedanlığının kurucusu olan **ARDASHİR**'in Ölümünden sonra kral olan **I. Shâpûr**'un saltanatı sırasında Mani, İran'da, Mesene'de ve Parthes bölgelerinde vaaz etmeye başlamıştır. **Shâpûr**'un daimî himayesine mazhar olan **Mani**, otuz yıl boyunca talebelerini eğitmiş ve yazılarını kaleme almıştır. Diğer yandan kilisesini organize etmiş ve misyonerlerini doğuya ve batıya göndermiştir. 271-272 yıllarında **Shâpûr**'un ölümünden sonra oğlu **I. Hormizd**, babasının dinî politikasını devam ettirmiştir. Ancak 274 yılında Shâpûr'un diğer oğlu **I. Behrâm**, kırallığı eline almıştır. Onun döneminde **Mazdeizm**, Devlet dini seviyesine çıkartılmıştır. Neticede Mani tutuklanmış, kısa bir mahkeme sonunda **Gundeshâhpur'da** (Belapat) hapse atılmıştır. Yirmi altı günlük bir işkence hayatından sonra Mani, 26 Şubat 277 yılında ölmüştür. Başı koparılmış ve şehrin kapılarından birinde teşhir edilmiştir.

Manicheizm hakkında ilk ciddi çalışmayı 1734 yılında **I. de Beausorbe** yapmış ve **Mani** hakkındaki yapılan yanlışlıkları düzeltmiştir. Ona göre Mani, Doğu ile Batı'yı uzlaştırmaya teşebbüs etmiştir. **Mani**, zeki ve kültürlü bir adamdır. Babil ve İran'daki bilimlere kendini vermiş, müzisyen, matematikçi, ressam, astronom ve doktordur. **Şehristani** ve **İbn Nedim** gibi Müslüman tarihçiler, Asur-Babil dinleri ve Mani konusundaki yanlışları düzeltme imkanı vermişlerdir. Bunun için Mani konusunda şu soru daima sorulmuştur: **'Mani, dinî bir deha mıdır? Yoksa sadece bir Senkretizm yapan basit bir derlemeci midir? Onun senkretizminde Zerdüşt doktrini, Budist ahlâkı, Mithrâ kültü ve Hıristiyanlıktan alınmış olan bazı unsurlar bulunuyor mu?**

1930 yılında Mâdi şehrinde bulunan **Kıptice metinler**, Mani'nin biyografisi konusunda önemli açıklamalar getirmiştir. Manicheizmin din bilgisine girişi olan **I. Kephalaion** da, **Mani**, kendisini, kurtuluş peygamberlerinin sonuncusu olarak takdim edilmektedir. İnsanların kurtuluş tarihi seyrinde Mani'den önce gelen birkaç selefin ismi zikredilmektedir. Bu isimler, **Adem oğlu Sethel, Enosch, Henoch,**

Nuh oğlu Sem, Buddha, Zarathoustra ve İsa'dır. Daha sonra, havarilerin gayretlerinden, Paul'un misyonundan ve Paul'un vaazlarının kilisede meydana getirdiği krizden bahsedilmektedir. Yine dünyayı düzeltmeye teşebbüs eden iki adamdan bahsedilir ki muhtemelen bunlar, **Marcion** ve **Bardesane'dır.**

İsa'nın haber verdiği **Paraclet**'in zamanının, Mani'nin zamanı olduğu yazılmaktadır **(Kephalaion 1, 14, 3-10).** Burada Yuhanna 16, 8-11. cümleleri değiştirilerek, Gnostik bir perspektif ile **Mani**, yaşayan Paraclet'in kendi üzerine inmiş olduğunu açıklamaktadır. Bunun sebebinin de nesillere ve dünyalara gizli olan sırrın açıklanması olduğunu bildirmektedir **(Kephalaion 1, 15, 1-39).**

Buradan, Manicheizm'deki temel sırrın, köklü ve evrensel düalizm olduğu görülmektedir. Bu köklü ve evrensel düalizm de esas olan, gelmesi vâadedilen Paraclet'in ikizi olan Mani'dir.

V. asrın tarihini taşıyan bir Papirüs'ün, **Oxyrhnchos**'un mezarında bulunması, Mani konusunda yeni bilgiler ortaya koymuştur. Cologne'da (CMC) muhafaza edilen bu metin, özellikle Mani'nin biyografisi hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Mani, 4 ile 24 yaşları arasında formasyonunu, **Menaqqedê** (Temizlenmiş olanlar) veya **Halle heware** (Beyaz elbiseler)ler arasında tamamlamıştır. Hem Yunanca hem de Kıptî metinler Manicheizm sofularını baptistâî (vaftiz edilmişler) olarak belirtmektedirler. Yani bunlar, **ete, şaraba ve sekse düşmandırlar. Bunlara yaklaşmamak üzere vaftiz olmaktadırlar.**

Cologne'da saklanan metinde **Mani;** dört yaşında vaftizlilerin arasına girdiğini ve aydınlık meleklerinin himayesi altında büyüdüğünü açıklamaktadır. Mani, oniki yaşına geldiğinde semavî bir ziyarete muhatap olmaktadır. İşte ilk vahye, o zaman muhatap olmuştur. İbn Nedim'e göre bu vahyi getiren melek **AT-Taum**'dur. Bu Nabatence bir kelime olup ikiz demektir. Yine **Cologne**'da ki metin, semavî bir ikizden de bahsetmektedir. Bu ikiz ise **Mani**'yi peygamber yapan **Paraclet'tir.**

2. Mani Dini: Dinler Tarihi, Manicheizmi, kitabî dinler içine dahil etmektedir. Çünkü Mani'ye göre, **Zarat houstra**'nın, **Bouddha**'nın ve **İsa'nın** başarısızlığının nedeni, vahiylerini yazmamış olmalarıdır. Bunun için **Mani**, dinî mesajlarını kendi elleriyle yazmaya

çok itina göstermiştir. Böylece kilisesi tarafından intikal ettirilmeye yöneltilen vahiyleri ihtiva eden **"Mevsuk yazılar"** meydana gelmiştir. Evrensel bir dinin kurucusu olduğunun farkında olan **Mani**, tebliğlerinin ilk yıllarında sadece doktrininin itina ile açıklanmasına değil; onun açık bir dil vasıtasiyle nakline ve mesajının bozulmadan tercüme edilmesine de oldukça özen göstermiştir. İşte Mani'nin bu kaygısı, **Manicheist** alfabenin meydana getirilmesini sağlamıştır. Bu alfabe, Pehlevice'nin yerine geçmiştir. Mani, ortaya koyduğu alfabe ile kilisesine önemli dokümanlar bırakmıştır.

Gnostisizm misyonerlerinin propagandası içinde **Manicheen** kuralları, bir seçim üstünlüğüne sahip bulunuyordu. İşte Mani'nin yazılarının, düşmanları tarafından yasaklanmasının nedeni budur. 31 Mart 297'de İskenderiye'de, **Manicheen'lere** karşı yayınlanan **DİOCLETİEN** fermanı, **Mani'nin mesajlarının** yakılmasını emretmektedir. Şüphesiz Manicheizm metinlerine karşı gösterilen bu reaksiyon, bu edebiyatın kaybolmasını sağlamıştır. Şimdiki Mani ve kilisesi hakkında verdiğimiz bilgilerin kaynağı, XX. yüzyılda Tourfan vadisinde Medine Mâdi'de ve Oxyrhynchos'da bulunan dokümanlardır. Bu belgelere göre **"Manicheenes Yazılar"** konusunda P. Alfaric'in yaptığı çalışmalar, oldukça faydalıdır. Alfarîc, Mani'nin derlemelerinin uzun bir listesini vermektedir: **Acta Archelai, Sakramentler** (Les Mysteres), **prensipler** (principes), **İncil ve Hazine olmak üzere** dörtlü bir tasniften bahsetmektedir. Bu tasnif, Mani'nin dört büyük eserinin tanındığını ortaya koymaktadır.

Mevcut belgeler ışığında M. Tardiun, Mani'ye **dokuz yazılı belge** atfetmektedir. Mani'ye atfedilen İncilin üç parçası **Cologne**'da bulunan metinde muhafaza edilmiştir. Bu yazılar, Mani'nin İsa'nın haber verdiği **Paraclet** olduğunu izah etmektedir. **Tresor** adı verilen kitap, Mani kilisesinin savunmasını yapmaktadır. **Sırlar** (mysteres) kitabından İbn Nedim bahsetmektedir. Bu kitap, doktrin açıklamaları ile, sahte dinlerin açıklamasını ihtiva etmektedir. **Efsaneler**, mitolojiden bir derlemedir. Özellikle dünyanın başlangıcı hakkında bilgi vermektedir. **Kawan** kitabı ise **Parthes'**lerin isteği üzerine yazılmıştır. Bu kitaba, **Livre des Geants** (Devler kitabı) da denmektedir. **Mektuplar:** Mani, birçok mektup yazmıştır. Bu mektupların bir kısmı, şeflere, bir kısmı cemaatlere, bir kısmı doktrinle ilgili olarak

yazılmışlardır. Bu konudaki en güzel mektup derlemeleri 1930'da **Medine Mâdi**'de bulunmuş, ikinci' dünya savaşı sonrası **Berlin**'den çalınmıştır.

Yine geleneğin bildirdiğine göre, Mani, iki Mezmur iki de Dua kitabı meydana getirmiştir. Fakat onun talebeleri ilâhiler ve dualar yazmaya devam etmişlerdir. Manicheizm kilisesinin bugün resmen, kabul ettiği yazılar şunlardır:

1- İncil, 2-Hazine, 3- Sırlar, 4- Efsaneler, 5- Devler Kitabı, 6- Mektuplar, 7- İlâhiler, 8- Dualar.

Mani başka yazılar da yazmıştır: Meselâ **Shabuhragan** bunlardan biridir. Bu kitabı Mani, Pehlevice yazmış ve onu I **Shâpûr**'a hediye etmiştir. Bu kitabın **Tourfan**'da bulunan parçaları sayesinde muhtevasının ne olduğunu bilmekteyiz. Bu kitap, yeni din hakkında Sasani imparatoruna açıklamalar yapmaktadır. Diğer bir kitap da, Asyalı geleneğin zirkettiği **Arzhang Mani'dir**. Bu kitap ise, Kıptice yazılmış Homelies'nin 25/5 sahifesinde zikredilen imaja uygun düşmektedir. Maniheizm, düalist (ikilikçi) bir gnostik dinî karaktere sahiptir. İki köklü ve ezelî prensip orada biribirine zıt olarak yer almaktadır. Bunlardan birisi **Aydınlık** diğeri **karanlıktır.** Maniheizmin kurucusu **Mani,** kendini son peygamber olarak takdim etmektedir. Bu son peygamber, İsa'nın vaadettiği **Paraclet**'tir ki Mani budur. Maniheizm, bizzat Mani tarafından organize edilen bir kiliseye sahiptir. Bu dinin kitapları, kadroları ve diğer kurumları yine Mani tarafından meydana getirilmiştir:

A- Mahieizm'de düalizm ve kurtuluşun tarihi: I. Kephalaion, on iki maddelik kısa bir Gnostik kredo ihtiva etmektedir. Bu kredoyu şöylece özetleyebiliriz:

1- Hayy olan, Paraclet üzerine indi ve benimle konuştu, 2- Nesillerden ve dünyalardan saklanan gizli sırlar bana vahyolundu, 3- Aydınlıkların karanlıkların sırları bana vahyedildi. Öyle sırlar ki, karanlıkların başlattığı büyük savaşın ve mücadelenin sırları 4- Yine bana, aydınlık ile karanlığın nasıl karıştığı ve bu dünyanın nasıl yaratıldığı vahyedilmiştir, 5- Yine bana, ışık Tanrılarının ışığı kurtarmak amacı ile orada yer almaları için kayıkların nasıl sabitlendiği açıklanmıştır, 6- İlk insan olan

Adem'in yaratılış sırrı ve Adem'in yediği bilgi ağacının onun gözlerini açma sırrı bana anlatıldı, 7- Kiliseleri seçmek için dünyaya gönderilen havarilerin, seçilmişlerin, onların emirlerinin, dinî öğretenlerin, onların yardımlarının ve emirlerinin, günahkarların, onların amellerinin ve onları bekleyen cezaların sırları bana öğretildi, 8- Böylece gelen veya gelecek olan her şey bana Paraclet tarafından vahyedildi (Kephalaion I, s, 15). Bu sekiz madde ayrıldığında on iki madde olmaktadır.

Bu metin, **Paraclet** tarafından vahyedilen on iki sırrı takdim etmektedir: **1) Aydınlık ve karanlığın iki krallığı, 2) Onların savaşları, 3) Karanlıklarla aydınlığın karışımı, 4- Kozmozun oluşumu, 5) Aydınlığın Kurtuluşu veya, 6) Kurtuluşun sırrı, 7) Ademin yaratılması, 8) Bilgenin sırrı, 9) Peygamberlerin misyonu, 10) Seçilmişlerin, 11) Dinî öğretenlerin, 12) Günahkârların sırları.**

On iki maddelik bu kreodonun böyle karışık olması, zamanla bazı maddelerin birleştirilmiş olmasından ileri gelmektedir.

B- Mani Kilisesi ve Kurtuluş Vasıtası: Maniheizmin'in bu gnostik kredosu Mani'yi semavî sırların açıklayıcısı makamına koymaktadır (Kİ, 5,12, 21-34; 13,1-35; S, 14, 1-10). Bu Maniheizm kristolojisi bize, İsa'nın ruhanî bir bedende tarihi gelişini, onun Yahudi mezhebi içinde tezahürünü, on iki havarinin ve yetmiş iki talebenin seçimini, Yahuda'nın ihaneti vasıtası ile karanlıkların hücumunu, İsa'nın ölüme mahkum edilmesini, çarmıha gerilişini, ölümünü ve dirilmesini, havarilerin, Paul'un misyonunu, Marcion ve Bardesane'nin misyonunu, takdim etmektedir. Nihayet Mani'nin misyonu gelmektedir. Bu konuda şöyle yazılmıştır: Size gelen hakikat ruhu **Paraclet'i,** (Maniyi) **İsa şöyle haber vermiştir: Ben gittiğim zaman size Paraclet'i göndereceğim. Paraclet geldiği zaman dünyayı günah konusunda kınayacak ve sizinle beraber adaletten bahsedecek** (K I, S, 14, 7-10). Çünkü Paul'un ve Bardesane'ın, Marcion'un çabaları, sonuca ulaşmamıştır. **Paraclet** olan Mani, İsa Mesih' in gerçek kilisesini yeniden yapmakla görevlendirilmiştir. Maniheizm'in kurtuluş doktrininde İsa, önemli bir yer işgal etmektedir. O, üç figür altında kendini göstermektedir: Bu figürler içinde mitolojik ve tarihî çizgiler birbirine karışmıştır. Bu figürlerden **birincisi,** İsa'nın figürüdür. Baba onu, ışığın fethi misyonu ile görevlendirmiştir. Bu görev

sırasında İsa, Adem'e kurtarıcı mesajı ulaştırmış ve bu mesajı daimî kurtuluş misyonu olarak tesis etmiştir. İşte, **bu birinci figür, muhteşem İsa'dır. İkinci figür**, Augustin tarafından **İsa patibilis** diye adandırılmıştır. Kıpti metinlerinde ise, aydınlık harcı olarak isimlendirilmiştir. Bu dünyanın ruhudur. Bu dünya maddede hapsedilmiş olan bütün aydınlıklardan meydana gelmiştir.

İsa'nın bu iki mitolojik figürü, İran'ın, **Salvator Salvandus** şeklindeki mitolojisinin bir yankısıdır. **Üçüncü figür**, bu iki figürü kaplamamak ta ve onların mitolojik boyutuna tarihi bir boyut ilave etmektedir. Bu, Mani kilisesinin kurtuluşu için zarûrî bir şeydir. **Bu, Baba'nın oğlu, İsa Mesih'dir, ruhanî bir beden içinde gelmiştir**. Mani, özellikle bunun üzerinde İsrar etmektedir. Görüldüğü gibi, Hıristiyanî unsur Maniheizm'de ne ikinci derecede ne de sonradan bir ilave gibi değildir. O, Mani'nin dinî düşüncesinin temelinde mevcuttur.

Mani'ye göre İsa'nın kilisesi, krallıkta kurulan kilisedir. Bunun için, yeryüzünde görülen kilise, gerçek kilise değildir. Mani kilisesi ise iki uzuvdan meydana gelmektedir: **Birincisi cemaattir**. Bunlar, kilisenin maddi ve ekonomik yönü ile meşgul olurlar. Diğeri ise, seçilmişlerdir. Bunlar da azizler ve mükemmellerdir. Bunlar, mesajın sorumlusudurlar. Bunların arasında **rahipler, piskoposlar, oniki üstat ve kurucunun halefleri bulunmaktadır.**

C- İbadet ve Dua: Burada şunu belirtmek gerekir ki, her şeyden önce **Maniheist**, bir ibadet adamıdır. Seçkin bir Maniheist'in günlük hayatı sürekli ibadetle geçer. Normal bir maniheist ise günde dört defa ibadetle mükelleftir: İbadet üç zaman diliminde yapılmaktadır. **Tôchme** ve **Sôtme,** krallıkta hapis olan aydınlık arasında diyalogu organize etmektedir. Bunların işi, irfanı kurtarma ameliyesidir. **Tôchme,** krallığın hayatının yaratıcı babasının kelâmıdır. Daha sonraki dönemlerde **Töchme,** gnostik çağrının prototipi olmaktadır. Yani, bedenlere mahpus olmuş ruhların uyanışı ve üçüncü zamanın eskatolojik mesajının ilân edicisi imajına bürünmüştür. **Töchme'a, Sôtme** cevap vermekte ve onu dinlemektedir. Seçkinler ve din adamları, **Tôchme**'i istemektedirler. Fakat ilk insan gibi, Baba'ya doğru yedi defa sıkıntısını haykırmakta, İsa'dan ve Mani'den yardım talep etmektedirler. İşte bu daimi diyalog içinde ibadet ve dinî merasim yerini

almaktadır. Muhtelif şekiller altında kurtuluşa devamlı yapılan çağrı, seçkinlerin ağzı ile, toplu ilâhi söyleme ile ve kişisel ibadetle yenilenmektedir. Bu çağrı ile yenilenen ruhlar, uyanmakta ve karanlıkların boyunduruğunu sallamaktadır. Diğer yandan henüz kurulmuş olan yeryüzü kilisesinde de, muhteşem bir şekilde ayin icra edilmekte ve kurtuluş diyalogu etkili olmaktadır. Maniheizme göre, **kilise kurumu**, Töchme-Sotme'un bir mikrokozmudur.

Her yıl, Bêma merasimi, gnostik merasiminin zirvesini teşkil etmektedir. **Bu paskalya bayramı, yirmi altı günlük katı bir oruçtan sonra, Şubat sonunda ve Mart başında kutlanmaktadır.** Bêma kelimesi, hatip kürsüsü veya hakim kürsüsü demektir. Bu kelime Yunanca, Lâtince ve Kıpticede teknik bir terim olarak kullanılmıştır. Asya dillerinde **b'im** şeklinde kullanılmıştır. Salonun ortasına dikilen, zengin şekilde süslenmiş olan beş dereceli bir şeye **bi'm** denmiştir. Diğer yandan **bi'm** bayramında toplanan topluluk veya kutlama günü olarak da ifade edilmiştir. Bu beş derece, krallığın beş büyüklerini sembolize etmektedir. Bu beş basamak, Ruhların kurtarıcı yolunun işaretidir. Bunlar krallığa giriş merdivenidir. Yolun sonunda, ölümsüzlüğe girmiş olan **Mani**'nin muhteşem resmi dikilmektedir. Aydınlığın ortasında **Mani,** peygamberin kutsal kitaplarına hakim olmaktadır. **Bêma**, önce günahların affedildiği gündü. Bu gün bizzat Mani tarafından kurulmuştur. Bu günde müntesipler ellerinde yılın sadakaları, duaları, oruçları olduğu halde grup halinde toplanmaktadırlar. Yıl boyunca toplanan bu ibadet hasatı, tahtının üzerinde sembolik olarak oturmuş olan **Üsta**'da takdim edilmiştir. **Buddha ve İsa gibi Mani de, günah itirafı konusunda israr etmektedir.** Yıl boyunca, Maniheistlerin kişisel günah itirafı, seçkinler ve Maniheizme yeni girenler için oldukça serttir. **BÊMA** gününde toplanan cemaat tarafından yapılan "toplu itiraf" özel bir öneme sahiptir. **Bu bir anlamda, tövbe alâmeti ve günah çıkarma işlemi olmaktadır.**

Bêma Bayramı, çarmıha gerilmiş olarak takdim edilen **Mani**'nin çektikleri anısına bir hatıra bayramı olarak kabul edilmektedir. Cemaat halinde söylenen ilâhiler, Mazdeen rahiplerine muhalefet, İsa'nın katillerine benzeyen cellâtların gaddarlığı, düşmanların kinleri, peygamberin ızdırabı gibi konuları ihtiva etmektedir. **Bêma,** Gnose'ın (irfaniye) **yıllık bayramı olarak da kutlanmaktadır.**

Aslında bu bayram, Gnostik kilisenin gerçek paskalya bayramıdır. Bu dinde her sembolizm, Aydınlık krallığının zafer işaretini ortaya koymaktadır.

D. Maniheizm Misyonerliği: Mani'ye vahiy, **I. Shâpur**'un taç giydiği **24 Nisan 240** tarihinde gelmiştir. Vahyin geldiği zaman Mani, 24 yaşındaydı. Böylece Mani, kurtuluş propagandasına başlamış oluyordu. Kendisinin son Nebi olduğunu söylüyordu. Mani önce, **Ktesiphon'a** gitmiştir. Bu ilk seyehat konusunda İranlı ve Arap tarihçiler bir hayli bilgi vermektedir. Bunlardan özellikle **Ya'kûbî, Bîrûnî, İbn-Nedim** başta gelmektedir. Mani üzerindeki yeni kaynaklar, bu konudaki bilgileri tamamlamaktadır. **Kephalaion** I, 15/29'daki bilgiye göre **Mani**, Hindistan'a **Ardashir** döneminde gitmiştir. Yine **Kephalaion** 76, 184/23-24'e göre, gemiyle bir seyahatten bahsedilmektedir

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre. İran'da ve Hindistan'da misyonerlik yapan **Mani**, daha sonra bu propaganda seferlerini çoğaltmıştır. Maniheizm özellikle İran'da yoğun propaganda'ya başlamış ve daha sonra Hıristiyan bölgelere, Orta Asya'ya ve Kuzey Afrika'ya doğru yol almaya devam etmiştir.

E. Orta ve Doğu Asya'da Maniheizm: XVIII. yüzyılda, misyonerler, Tibet dinî metinlerinin içinde **"Aydınlık Dininin"** izlerini bulduklarına inanmışlardı. **Tourfan dokümanları**, Asya konusunda bizi aydınlatmaktadır. 621 yılında Çin'de **Singanfou'** da, çok hareketli bir tapınak mevcuttu. 762 yılında Uygurların kralı, Maniheizmi resmi din olarak kabul etmişti. Uygur kralının Maniheizmi desteklemesiyle, Çin prensleri, bütün Çin'de Maniheist tapınakların yapımına imkan veren 768'deki imparatorluk kararını kabul ettirmişlerdir. 840 yılında **Kırgız**'lar, Sibirya'dan gelerek kuzeydeki Uygur krallığını yıkmışlardır. Maniheist misyonerler, bundan istifade ederek, **Sibirya**'ya sızmışlar ve **Yenisey** vadisine yerleşmişlerdir. Yüzyıllar boyunca **Maniheistler**, İran'la Asya eyaletleri arasında misyonerlik yapmışlardır. 843 yılında Çin, Maniheizm propagandasını yasaklamıştır. Bu ise, Maniheizmin güneye doğru göç etmesini sağlamıştır. Bunun için XVIII. yüzyılda bile hâlâ **Foukien** eyaletinde Mani kilisesinin izlerine rastlamak mümkündür. **Cengiz Han'ın**

torunları olan Moğollar, 1646 yılında yayınladıkları bir fermanla, Orta Asya'da Maniheizm' in son çabalarına da son vermişlerdir.

F. Yakın Doğu'da Maniheizm: Maniheizmi, Suriye'nin daha iyi bir şekilde kabullendiğini görüyoruz. Çünkü Suriye, **Bardesane'**nin doktrinleriyle düalizme daha önceden hazırlanmıştır. Bunun için **Maniheizm**'e karşı, **Ephem** (+ 373)'in şiirleri ve belagatı görülmektedir. V. yüzyılda, itizallere karşı girişilen kovalamaca'ya rağmen, Urfa' da bir cemaat peyda olmuştur. 1905'de Leipzig'de C. H. Beeson'un yayınladığı **Açta Archelai,** Constantin döneminde Roma imparatorluğunda **Maniheizm**'in geniş dağılışını ispat etmektedir. **Bostra piskoposu Titüs** (+ 371), Mani'nin **"Sırlar Kitabını"** okumuştur. Antakya'da 390 yılına doğru **"Matta İncili Üzerine Söyleşi"**lerinde (PG, LVIII, 975-1058) Jean Chrysostome, Mani için şöyle demektedir: **Batı Suriye'ye bu mezhep sağlam bir şekilde yerleşmiştir:** 350 yılına doğru Kudüs'te piskopos **Cyrille**, Maniheizm'den gelen Maniheistlerin eğitimine bir din bilgisi kitabı tahsis etmiştir. Mani'nin ölümünden bir asır sonra **Mani kilisesi**, Akdeniz'e uzanmıştır. 376 yılında Kıbrıs'ta Salamin piskoposu Epiphane, itizallere karşı yazdığı eserinin en geniş reddini Mani'nin öğretilerine tahsis etmiştir (Panarion, ed. K. Holl, Leipzig, 1933).

G. Kuzey Afrika'da Maniheizm: Çok erken dönemlerden beri Mısır, Gnostik yayılmanın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Asya ürünlerini, Basra körfezinden getiren tüccarlara karışan **Maniheistler**, daha çok Roma'nm kontrolünden uzak olan Tibet'te toplanmışlardı. **Lycopolis**'in güneyindeki **Hypsele** şehri, **Maniheizmin** merkezi haline gelmişti. Burası, Babil ile Akdeniz arasında gerçek bir ara istasyon görevi görüyordu. Maniheizm, Mısırdan Kuzey Afrikaya geçmiştir. Orada **Montanizm**, zihinleri, Asya'lı doktrinlere hazırlamıştır. Önce bir Maniheist olan **St. Augustin**, 373'den 383'e kadar **Maniheizm**'e karşı savaş açmıştır. Augustin'den sonra, Vandale'llar, Afrika **Maniheizmine** çok sert bir darbe indirmişlerdir.

H. Avrupa'da Maniheizm: Kuzey Afrika'dan kovulan **Maniheistler**, 434 yılın da İspanya'ya geçmişlerdir. 526'da Lyon'a ulaşmışlardır. Avrupa'da Maniheistlere karşı yayınlanan fermanlar, Maniheistlerin takip edildiklerini göstermektedir. 373'de I. Valantinien, 381'de 1 Theodose, 408-450'de II. Theodose, 491 518'de I. Anastase,

518-527'de I. Justin ve 529'da Justinien, Maniheistlere karşı tedbir almıştır. 444'de Papa I. Leon, İtalya piskoposlarına bir mektup göndererek rahip sınıfının ve Hıristiyan cemaatin arasına Maniheistlerin sızmalarına karşı onları uyarmıştır.

İ. Türkler'de Maniheizm İnancı: Bütün Ortadoğu'da, Kuzey Afrika'da yaygın olarak görülen **Maniheizm,** X. yüzyılda Abbasilerin baskısı sonucu **Semerkand**' a doğru bütün faaliyetlerini teksif etmiştir Aslında Maniciliğin doğuya doğru kaymasının tarihi VII. Yüz yıla kadar gitmektedir. 694'de Manici misyonerler, Çin'de **Maniheizmi** yaymışlardı. Bunun üzerim 732'de Çin hükümeti, **Maniheizme** ibadet özgürlüğünü tanıyan bir ferman yayınlamıştır. Uygur Türkleri VIII. yüzyılda Doğu Türkistan'a girince muhtemelen **Buğû Kağan,** Manicilikle karşılaşmış ve benimsemiştir. **Böylece 840 yılına kadar Uygur Türklerinin dini Maniheizm olmuştur.** Ancak büyük ihtimalle Maniheizm XIII. yüzyıla kadar yani Moğol istilasına kadar Doğu Türkistan'da etkisini sürdürmüştür. Çin'de 843'de Maniheizm yasaklandıysa da XIV. yüzyıla kadar varlığını sürdürdüğü tahmin edilmektedir.

KAYNAKLAR

1- H.puech, Le Manicheisme, son fondateur, sa doctrine, Paris, 1949;

2- M. Tardieu, Le Manicheisme, Paris, 1981.

3- Fr. Decret, Mani et la Tradition manicheéenne, Paris, 1974

4- Dictionnaire des Religious, Paris, 1984

5- P. Alfaric, Les Ecritures Manicheéenne, 2 vol. Paris, 1918

6- E.Decret, Mani et la traditione Manicheénne, Paris, 1974

7- H. Eh. Puech, Sur le Manicheisme, Paris 1979

K- PARSİLİK

Parsi kelimesi, X. Yüzyıldan itibaren İran'dan Hindistan'a göç eden göçmenlere ve onların soylarına verilen bir isimdir. İran'dan, önce Basra körfezi sahillerine, oradan da Hind kıtasında bulunan **DİV** adasına gelmişlerdir. Bu ada'da **on dokuz yıl kalmışlar** ve **Gujarati** dilini öğrenmişlerdir. Bu dil sayesinde Hindistan'da **Silhara,** hanedanlığının yanında davalarını savunmuşlar, ondan ülkeye yerleşme izni almışlardır. Çünkü bu hanedanlığın yabancılara karşı toleransı çok fazla idi. Böylece Sanjan şehrini kurmuşlar ve **ilk ateş mabedini oraya yerleştirmişlerdir.** Üç asır boyunca **Gujarati** dilini sahil boyunca yaymışlar ve sahilde yayılma imkânı bulmuşlardır. XI. veya XII. Asırda Sanjan'lı bir rahip **Avesta'**yı Sanskritçeye çevirmiştir. Dinî metinler de **Gujaratiye** çevrilmiştir. Fakat **Parsiler,** ana dilleri olan **Farsça**'ya bağlı kalmışlar ve unutmamışlardır.

1465 yılında Sanjan, Gujaratalı bir Müslüman vali tarafından yıkılmış, fakat **kutsal ateş,** kurtarılmış ve 50 mil içerde **Bansda**'da muhafaza edilmiştir. Daha sonra kutsal ateş **Navsariye** götürülmüştür. **Navsari**'den, İran **Mazdeenlerine** yani YAZD'a bir elçi gönderilmiş, bu elçi bir yıl sonra 1478 de birtakım yazmalarla ve bir mektupla geri dönmüştür...

İmparator **Akbar** (1542-1605) Parsi'lerle ilgilenmiş, onlardan vergileri kaldırmış ve onlara dinî hürriyet vermiştir. **Akbar**'ın 1575 ve 1579'da başlattığı dinî senkretizm'de, **güneş** ve **ateş kültü** ile **Mazdeizm,** birinci sırayı işgal ediyordu. XVII. Ve XVIII. Asırda **Parsiler, Surat**'ı önemli bir merkez haline getirmişlerdi. O zaman Surat'ın nüfusu 500.000'ni aşmıştı. O dönemde Surat, Bombay'dan sonra ikinci şehir durumundaydı. 1741'de **"Kutsal Ateş"** Navrasi'den **Udwadaya** taşınmıştır. Kutsal ateş hâlâ burada yanmaktadır. Fakat şurda veya burda ikinci derecede ateşler yanan Parsî tapınaklarına rastlamak mümkündür.

1746 da Prasi Rahipleri ve lâikler **"İran takvimini"** benimsemişlerdir. Böylece onlar, kendi geçmişlerine dönüyorlardı. Ancak bu takvim konusu, parsîler arasında tartışmaya neden olmuştu. Bunun içinde bu uygulama, sadece bir asır sürmüştür. 1834'de İngilizler Doğu-Hindistan şirketinin mallarını ellerine geçirmişlerdi. Böylece parsî merkezlerinin sahibi, İngilizler olmuştu. Bundan sadece Navsari

hariç kalmıştır. **Navsari** ise, **Baroda** Hint devletine bağlı kalmıştır. Suyu kirlendirmemek gibi dinî bir endişe ile denizde seyahattan uzak kalan parsiler, daha çok tarımla uğraşmışlardır. Ancak Parsîler artk bu endişeyi de aşarak, bugün büyük ticaret girişimlerinin içinde bulunmakta ve zenginliği ellerine geçirmiş durumdadırlar.. Parsiler için kutsal değer taşıyan ateşin, artık endüstride kullanılması da onlar için problem teşkil etmemektedir. Onlar için önemli iki büyük problem vardır: Biri Hıristiyanlıkla rekabet. Diğeri de Batı toplum yapısına intibak... Çünkü Parsîlerin bölgesini elinde tutan İngilizler, kurdukları **Elphinstone İnstitue** ile İngiliz edebiyatı öğretiyorlardı. Diğer yandan İngiliz Protestan misyonerleri, Parsîler üzerinde ciddi çalışmalar yapıyordu. Kendilerini İngilizlere karşı savunmak için birkaç İranlı mistiğin hazırladığı **DESATİR** isimli kitaba başvuruyorlardı. İngiliz eğitiminin baskısı altında reformist bir parti 1851'de kuruldu. Bu parsi teşkilatı, parsîlere karşı 1.100 dini fikirde, onlarla mücadeleye girişmişti. Bu fikirler, ilerlemeye ve medeniyete karşı fikirlerdi. Onlar, Zerdüşt'ün, sadece monoteizmi, vaaz ettiğini söylüyorlardı. 1859'da deniz ötesi ticaretle zenginleşmiş olan **Kharshedjicania**, Avrupalıların filolojik metodlarını öğrendi ve birkaç genç parsî rahibi ile kutsal metinleri kritik etmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda, Alman bilim adamı, **POONA** üniversitesinde Sanskritçe öğretiyordu. O, parsîlere, sadece **GATA'**ların, Zerdüşt'ün fikrini öğrettiğini anlatıyordu. Yani, sadece monoteizmi... Reformistler, Protestanların tesiri altında, geleneksel ibadetlerin yaygın bir dile tercüme edilmesinde ısrar ediyorlardı. Ortodoks parsîler ise, geleneğe bağlı kalmakta ısrar ediyorlardı.

Parsiler içinde değişik eğilimler varsa da XIX. yüzyılın sonunda Bombay'da Parsiler, **inançta, pratikte, hayır işlerinde** ve **eğitimde** bir birlik içinde yaşama fırsatını bulmuşlardır. Bugün parsîlerin arasında 120'ye yakın faal grubun bulunduğundan bahsedilmektedir. Ölülerin, akbabaların yemeleri için sergilendiği yer olan **DAKHMA**'lar ve ateş mabedleri varlığını hala sürdürmektedir.

XX. yüzyılın başında takvimle ilgili parsi bölünmesine bir son verme teşebbüsü yapılmıştır. Diğer yandan genç bir parsi rahibi olan **Maneckji Dhalla** New York'a Jackson'un yanına eğitime gönderilmiş, oradan döndükten sonra **Karachi**'de Parsilerin en büyük rahibi olarak seçilmiştir.

Bu genç rahibin, Parsi ilâhiyatı ve Zerdüştlük tarihi üzerinde birçok ciddi çalışması vardır. Diğer yandan **J.J. Modi**'nin, 1922 yılında yayınladığı **"The Religious Ceremonies and Customs of the Parsees"** isimli eseri, parsiliğin dini yaşayışının endüstrileşmenin karşısındaki problemlerini anlatmaktadır.

Hindistan 1947 yılında bağımsızlığını elde edince, Hind parsileri ile Pakistan parsileri birbirlerinden ayrılmış oldular. Böylece, Pakistan'da kalanlar **Urduca'**yı öğrenmek zorunda kaldılar. Bunun sonucunda Hindistan ve Pakistan'da bol miktarda Parsi, İngiltere'ye, Kanada'ya ve Amerikaya göç etmişlerdir. Fakat Parsi cemaatı, belli miktarda, asker, bilgin, sanayici ve gazete yazarı yetiştirmeye devam etmektedir. Yine Parsîler, bulundukları yerlerde bir çok okul açmışlardır. Bu okullarda, Zerdüşt ilahiyatı öğretilmektedir. Maddi ilerleme, evlerde gaz kullanımı, petrol, elektrik gibi endüstriyel maddeler, Parsîleri dini yönden ilgisiz hale getirmiştir. Bazı Parsîler, eski inançlarının yorumunda, Hıristiyanlığı değil; Hinduizm'i örnek almışlardır. Parsilerin dağılımı, cemaat dışında evlenmelere yol açmıştır. Bu ise nüfus azalmasını beraberinde getirmiştir.

Parsilerin karşılaştıkları güçlüklere engel olmak için bilimsel toplantılar yapılmıştır: Kuzey Amerika Zerdüştleri I. Sempozyumu **Toronto**'da **1975** yılında toplanmıştır. İkinci toplantı **Chicago'**da **1977'**de yapılmıştır. I. Milletlerarası Zerdüşt kongresi ise **1960**'da **Tahran'**da yapılmıştır. Daha sonra yapılan iki toplantı, **1964**'de ve **1968**'de **Bombay**'da gerçekleşmiştir. **1990**'lı yıllarda **Kazakistan**'da milletlerarası bir Zerdüşt toplantısı yapılmıştır.

Bugün İran'ın Kerman bölgesinde **Guebre** isimli küçük bir cemaat yaşamaktadır. Bunlar parsilerin inançlarını devam ettiren akrabalarıdır.

KAYNAKLAR

1. M. Boyce, Zoroastrians, their religious beliefs and practices Londres, 1979.

2. Dictionnaire des Religions, Paris, 1984.

L. SABİÎLER

Sabiîliğin kökenleri konusunda bugüne kadar birçok tartışma yapılmıştır. Özellikle bu konuda Batı'da birçok çalışma yapılmıştır. **Kessler, H. Zimmrn** ve **W. Bran**'da gibi bilim adamları, Sabiîliğin temelini, **Babil dinlerine** kadar götürmektedirler. Bunun için de Sabiîlerin esas vatanlarının **güney Mezopotamya olduğu ileri sürülmüştür.** Sabiîlerin anavatanlarının Babil olduğu tezi **B. Segal** gibi bilim adamları tarafından hâlâ savunulmaktadır.

Bir başka araştırma grubu ise Sabiîliği, İran dinleriyle alâkalı görmüştür: Meselâ **E.S. Drower** bunlardandır. **S. Drower,** Sabiî inanç ve ibadetlerinin **Mitraizm** ve **Parsizm** gibi İran menşeli dinlerle benzerlik içinde olduğunu belirtmiştir. Ancak daha sonra **S. Drower,** bu görüşünden vazgeçerek, Sabiîliğin **Filistin-Ürdün kökenli bir din olduğunu** savunan gruba katıldığını belirtmiştir.

Böylece üçüncü bir grub bilim adamları ise Sabiîliğin yerinin Filistin bölgesi olduğunda ısrar etmişlerdir. Bu bilim adamları arasında **R. Bultmann'**ı, **K. Rudolph'**u sayabiliriz. Bu ilim adamları, Sabiîliğin inanç ve ibadetlerini tahlil ederek, Sabiîliğin Hıristiyanlık öncesi dönemde Ürdün havzasında, heretik bir Yahudi mezhebi olarak varolduğunu savunan gruba katıldığını belirtmiştir.

Hattâ **R. Bultmann,** Sabiîliğin, Filistin bölgesinde Hıristiyanlığın doğuşunu hazırlayan gnostik bir sistem olduğunun da altını çizmiştir.

Kendi kutsal metinlerinde **Sabiîler,** dinlerinin çok eski bir ilk din olduğunu hatta Ademle birlikte var olduğunu ifade etmektedirler. Yine Sabiî kutsal kitabındaki bilgilere göre, Ademin yaratılmasından sonra yüce **ışık kralı,** ışık elçilerinden **Manda Hira** aracılığı ile Adem ve eşi Havva'ya dünyadaki kötü güçlerin etkisinden korunmaları ve ışık âlemine giden yolu bulmaları için, bir takım dualar öğrettiğinden bahsedilir. Ancak Sabiîlik üzerindeki dökümanlar, **Sabiîliği,** Hristiyanlık döneminin öncesine götürmektedir. Çünkü Sabiîlikten bahseden kaynakların hemen hemen hepsi, milâdi tarihin içinde yer almaktadır. Sabiîlik ile ilgili bu temel kaynaklar, Sabiîliğin **milâdi I. Asırda Filistin bölgesinden Mezopotamya'ya göç ettiklerini yazmaktadırlar.**

Sabiîilik, Yahudilikle paralellik gösteren birçok unsur da taşımaktadır. Ancak Yahudilerin **Sabiî**'lere karşı sert tavırlarından dolayı, Sabiî kutsal kitaplarında, Yahudilere karşı kötü ifadeler kullanmışlardır. Sabiîlikte yeralan Yahudilerle ilgili birçok unsur, başlangıçtaki **Sabiî-Yahudi** ilişkisini ortaya koymaktadır. Çünkü Sabiîlerin de Yahudiler gibi **Adonay Elohim**'e (Rab Elohime) ibadet eden bir grup olduklarından bahsedilmektedir. Böylece, Milâdi I. Yüzyılda ve öncesinde **Sabiîlerle-Yahudiler** arasında var olan bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Sabiîlikte dikkatimizi çeken diğer önemli bir hususta **NASURAİ** kavramıdır. Bu kelime, **Mandence**'de **"gözetleyen, koruyan ve muhafaza eden"** anlamlarına gelmektedir. Sabiîler'e, bazı kaynaklarda **Nasurai** veya **Nasuraia** denmektedir. Bunun için Sabiî ataları **NUSARALAR** diye isimlendirilmişlerdir. Bu durumda Sabiîlere verilen eski isim, **NASURAİ** kelimesi olmaktadır. Hatta en eski kaynaklarda Sabiîlerin eskiden ADONAY'a (RAB) ibadet ettikleri ve onlardan **NASURALAR** diye bahsedildiği şeklinde bilgiler vardır. Daha sonraki dönemlere ait metinlerde **NASURAİ** kelimesi, Sabiîler arasında gizli bilgi ve sırlara sahip olanlara verilmiştir. Böylece, **Nasurai** ismi, Sabiîlerin tamamına değil, üstün meziyet ve bilgili kimselere verilen bir isim olarak dikkat çeker.

İlk dönem kilise babalarından **EPİPHANİUS,** Ürdün bölgesinde **NASURA**'lar isminde bir Yahudi mezhebinden bahsetmektedir. **Epiphanius,** bu grubun Hıristiyanlık öncesi dönemde yaşadıklarını belirtir. Buna göre **Nasuraların** İsa öncesi dönemde, Yahudilerden ayrılan bir mezhep olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumda **Nasuralar,** Yahudilerle ters düşen bir mezhep durumuna düşmüştür. **Epiphanius,** ilk Hıristiyan cemaatının da **Nasuralar** olarak adlandırıldıklarını belirterek; Hıristiyanlık öncesi dönemde var olan ayrılıkçı **Nasura**'ların ismini **Nazuralar**'dan ayırmaktadır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden Sabiîlerin, Filistin bölgesinde Yahudiliğin ayrılıkçı bir akımı olduğunu anlıyoruz. Sabiî geleneği içinde Hz. Yahya önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. **Hz. Yahya,** Sabiîlerce **"doğruluğun peygamberi" ve "ilâhî elçi"** olarak kabul edilir. **Sabiîler,** Hz. **Yahya'yı,** ilâhî mesajı kendilerine getiren bir elçi olarak kabul ederler. Böylece Sabiîler, Hz. Yahya'nın bir

cemaatı olmuşlardır. Hz. Yahya'nın öldürülmesinden sonra ise **Yahudiler,** Sabiîlere rahat vermemişlerdir. Bunun üzerine **Sabiîler önce, Medyen bölgesine sonra da güney Mezopotamya'ya göç etmişlerdir. Sabiîler bu bölgede rahat ve huzur içinde yaşamışlardır. Ancak Sasani döneminde Sabiîler yeniden zulme uğramışlardır. Sabiîler VII.** Yüzyılda Müslüman egemenliğine girmişlerdir. Müslümanlar, Sabiîler'e **"Ehl-i Kitap"** muamelesi yapmışlardır. Bunun için de en rahat dönemlerini yaşamışlar ve hatta bugüne kadar gelmelerini de müslüman yönetimlerine borçlu olmuşlardır.

1. Sabiîlerin Kutsal Kitapları: Sabiîlerin kutsal kitabı **GİNZA RABBA** (Büyük kitap) gibi isimlerle adlandırılan **GİNZA**'dır. **SAG GİNZA** ve **SOL GİNZA** olarak ikiye ayrılır. **Sag Ginza,** teolojik, mitolojik ve kozmolojik konuları ihtiva eder. **Sol Ginza** ise, ışık alemi, ruh ve ruhun konuları gibi metafizik konuları ihtiva eder.

Sabiîlerin diğer önemli kutsal kitabı **"Draşia d' Yahya"** (Yahya'nın Öğretileri) dır. Bu kitaba, **Draşia d' Malka** (Kralların öğretileri) ismi de verilmektedir. Bu kitap 37 bölümden oluşmaktadır.

Sabiîlerin bir başka kitabı ise **Qolasta** (Koleksiyon) dur. Bu kitaba **"övgü"** kitabı denir. Çünkü **Qolasta** övgü anlamına gelmektedir. Sabiîlerin en çok kutlandığı katsal kitapdır. Bu kitabın işlediği temel konu, **taharet** ve **ölü** ile ilgili merasimlerdir.

2. Sabiîlerin İnançları: 1- Hayat İnancı: Sabiîlere göre hayat, bütün varlıklardan, kutsal sudan, ışıktan ve nurdan önce var olan ve her şeyi yaratan'dır. **2- Ruh:** Yeryüzünün yaratılmasından önce, iyilik ve kötülük, ışık ile karanlık arasında, kesin bir ayrılık söz konusudur. İşte ruh, bu dönemden beri vardır. İnsan'a hapsedilmiştir. **3- İlâhî Elçi:** Yüce varlığın bu dünya'ya gönderdiği ışık elçisi vardır. O, doğru kişidir. Işık dünyalarının aydınlatıcısıdır. **4- Peygamberlik Anlayışları:** Sabiîler, **Yahya**'nın kendi peygamberleri olduğunu söylemektedirler. Ancak Sabiîlerin gerçekte peygamberlik inancına sahip olup olmadıkları tartışma konusudur.

3. Sabiîlerin İbadet Esasları: 1- Su ile temizlenme: Bazı kaynaklar, buna vaftiz demektedir. Ancak biz, su ile temizlenme veya Abdest alma terimini tercih ediyoruz. Sabiîlikte üç türlü su ile temizlenme vardır: 1) **Masbuta** (tam abdest). Haftada en az bir defa Pazar

günü yapılmalıdır. **Masbuta,** rahip gözetiminde yapılır. **Masbuta,** bayramlarda, evlilik merasimlerinde, doğum, ölüye dokunduktan sonra, seyahattan döndükten sonra yapılır. **2- Rişama:** Bu temizlenmede, rahibe ihtiyaç yoktur. Abdest almaya benzeyen bu temizlenme, gün doğmadan, dinî törenlerden önce yapılır. **3- Tamaşa:** Gusül abdestine benzer. Nehre üç defa dalıp, çıkmadan ibarettir. Kadınlar âdetten sonra, doğumdan sonra, cinsel ilişkinden sonra **Tamaşa** yaparlar.

Sabiîler hakkında buraya kadar kısa bilgi verdik. Bugün Sabiîler Basra yakınlarında küçük bir cemaat olarak yaşamaktadır. Diğer yandan İran'ın Irak hudutu boyunca Sabiîler bulunmaktadır. Sabiîler, sayıca oldukça azalmışlardır. Yerleşim bölgelerinde, Avrupa'nın bir çok ülkesine göç eden çok sayıda sabiî bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Sabiîler: Kur'an-ı Kerim'de Sabiîlerden üç yerde bahsedilmektedir. Ancak bu ayetlerde Sabiîler hakkında tafsilatlı bilgi verilmemektedir. Bu ayetler şunlardır:

1. Ayet: (Bakara, 62)

"Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabiîlerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp Salih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir."

2. Ayet: (Maide, 69)

"İman edenler ile Yahudiler, Sabiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir."

3. Ayet: (Hac, 17)

"Mü'min olanlar, Yahudi olanlar, Sabiîler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi bilendir."

İslâm bilginleri bu ayetlerin tefsirinde çok değişik görüşlere yer vermişlerdir. Seyfeddin Amidi (öl. Hicri: 631), "Kitabu Ebkâri'l-Efkar" isimli eserinde Sabiîleri dört gruba ayırmaktadır:

1-Ashabu'r-Rûhaniyat, 2-Ashabu'l-Heyakil, 3-Ashabu'l-Aşhas, 4-Hululiyye

Diğer yandan bazı İslâm âlimleri de Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere dayanarak Harran Sabiîleri ile Irak Sabiîlerinin aralarını ayırmışlardır. Bunlar, Hanif Sabiîler ve Müşrik Sabiîler olarak belirtilmektedir. Ancak İslâm alimleri Sabiîler konusunda hem fikir değillerdir. İslâm alimleri Sabiîlerin şu özellikleri taşıdıklarını belirtmektedir:

1- Mecusiler'den bir grupturlar, 2- Meleklere tapan gruptur, 3- Yıldızlara tapan bir gruptur, 4- Güneşe tapan ve günde beş vakit ibadet eden bir gruptur. 5- Yahudilerle-Hıristiyanlar arasında bir gruptur. Allaha inanırlar, Zebur okurlar, Meleklere ibadet ederler, Ka'beye doğru ibadete yönelirler. Bunlar, her dinden bir şey almışlardır.

Görüldüğü gibi İslâm bilginleri, Sabiîlik konusunda çok farklı görüşlere sahiptirler. Kur'ân-ı Kerim'in Sabiîler'den bahsetmesinin nedeni, Sabiîliğin İslâmın başlangıcında dinî grupların arasında bulunmuş olmasındandır. Yani, **Yahudiler, Hıristiyanlar, Mecusiler** gibi **Sabiî**'ler de bir dinî cemaat olarak o dönemde vardırlar. Hatta ayetler, dikkatli incelenirse, İslâm inancına kolayca intibak edebilecek bir grup oldukları da görülmektedir. Sabiî kelimesi, döndü anlamına gelen **Seba'a** kelimesinden türetildiği için, ilk Müslümanlara, müşrik Araplar, "Sabiî"ler demişlerdir. Müşrik Araplar, ilk Müslümanlara **sabiî** derken, bunu iki şeye dayandırmışlardır: **Birincisi,** Musul'da yaşayan sabiîler, **"Allah'ın tek olduğunu söylüyorlardı."** Müslümanlar da Allah'ın birliğine inandıkları için, müşrikler, Müslümanları Sabiîlere benzetmişlerdir. **İkincisi,** sabiî kelimesi **"döndü"** anlamına geldiği için, Arap putperestliğinden dönen ilk Müslümanlara **sabiîler** demişlerdir.

Ancak bu sabiî kelimesiyle, burada bahsettiğimiz **Gnostik Sabiîlerin** hiçbir alakası yoktur.

KAYNAKLAR

1. el-Mesu di, Mürûcu'z-Zeheb, Mısır, 1958.

2. İbn Nedim, el-Fihrist, Nşr., Gustav Flügel, Beyrut, 1964.

3. Adam Mez, el-Hadarâtü'l-İslâmiyye, Kahire, 1947.

4. P. Hitti, Tarihü'l-Arab, Beyrut, 1952.

5. K. Rudolph, Gnosis the Nature and History of Ancient Religion, Edinburg, 1983.

6. el-Biruni, el-Asaru'l-Bakiye, 'Ani'l-Kurûni'l-Haliye, Leibzig, 1923.

V- İLÂHÎ DİNLER

İLÂHÎ DİN KAVRAMI

İlâhi din, adından da anlaşılacağı üzere Allah'a ait, Allah tarafından gönderilmiş olan dindir. Aynı terim karşılığında **Semavî din, Hak din, Vahye dayalı din** gibi terimler de kullanılır. Her ne kadar, ilâhî dinler grubuna **Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık** girerse de; bunlardan ilk ikisi, yani **Yahudilik ve Hıristiyanlık,** bugüne kadar Allah'ın gönderdiği şekliyle korunamadıkları için, ilâhî din olma özelliklerini kaybetmişlerdir. **İlahî Dinleri,** sadece bu üç dinle sınırlandırmak da doğru değildir. Bugün şekli tamamen bozulmuş olan bazı dinler de İlâhî dinler içine girebilir. Nitekim Sabiîliği ilâhî dinlerin içinde sayanlar olmuştur. Bu bakımdan Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa **muharref din"** (aslı bozulmuş) denir. Günümüzde, Allah tarafından gönderildiği şeklini koruyarak ilâhî din olma özelliği gösteren yegâne din, **İslâm** dinidir.

İslâmın din anlayışına göre, ilk insan olan Hz. Adem, aynı zamanda İslâm ile memur edilmiş bir peygamberdi. İslâma göre, ilk insan ile ilk peygamber aynı anda ve aynı şahısta toplanmıştır. Böylece Allah, yarattığı ilk insanı, başıboş bırakmamış, nasıl ve ne şekilde hareket edeceğini de kendisine bildirmek üzere, ona, ilk peygamberlik görevini de vermiştir.

İslâmiyetin telkin ettiği bu inanç sistemine göre, yeryüzünde beşerin ilk dini **İslam dinî** olmuştur. Ancak bu asil ve yüce dinin ilkelerinden sapan insanlık, tarih boyunca çeşitli dinî kanaatlere de sahip olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de **"Her kavme bir peygamber gönderdik"** anlamındaki ayet-i kerime ve **"İnsanlar bir tek ümmetti. Allah, müjde ve azabının habercileri olmak üzere peygamberleri gönderdi ve beraberinde insanların ihtilâfa düştükleri şeyler hakkında aralarında hüküm vermek için Hak ve gerçek kitaplar da indirdi"** (en-Nahl, 36; el Bakara, 213) anlamlı Allah kelâmı da beşeriyete devamlı sûrette **"İslâm Dininin"** tebliğ edildiğini göstermektedir. Çünkü bütün peygamberlerin getirdikleri dinlerin adı İslâmdır.

İşte Allah tarafından peygamberler vasıtasıyla beşeriyete gönderilen bu dinin esası, İslâmiyet olduğu gibi, bu dinlerin mensup oldukları kategori de **"İLÂHÎ DİNLER"** kadrosudur.

İlâhî Dinler adı altında, Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri dinler anlaşılır. Allah, beşeriyete peygamberini **belli esaslar ve prensiplerle göndermiştir.** Bunun için bir kısmına da **"Kitap"** vererek, ilâhi düzenini kurmakla, onları görevlendirmiştir.

İşte İlâhî dinler adı altında, Hz. Âdem'den bu yana peygamberlerin tebliğ ettikleri bütün dinler toplanırsa da, biz **"Dinler Tarihi"** dersi hudutları içinde **ilâhî dinler** adı altında sadece **Yahudilikten, Hıristiyanlıktan ve İslâmiyetten** bahsedeceğiz:

1- YAHUDİLİK

Kitap verilen ilâhî dinlerin başında **Yahudilik** gelir. Yahudiliği tebliğ etmekle Hz. Musa görevlendirilmiştir. Bunun için İlâhî dinler denince, hemen ilk defa **Yahudiliğin** ele alınması, günümüze kadar Yahudiliğin dayandığı kutsal kitabın gelmiş olmasından dolayıdır. Bugünkü Tevrat'ın, Hz. Musa'ya nazil olan Tevrat olmadığını, yüz yıllar boyunca tahrif edildiğini ileride yeri gelince göreceğiz. Yahudilik üzerinde dayanacağımız tek kaynak, yine muharref Tevrat'tır. Yahudilik, İsrailoğullarının, İbranilerin, Yahudilerin dinidir. Yahudi sözü, Hz. Yakub'un **dördüncü oğlunun adı olan "YUDA"** veya **"YAHUDA"** dan türetilmiş, daha sonra onun izinden yürüdüğü söylenen bir millete ad olarak verilmiştir. Bazı kaynaklar da Yahudi isminin, Filistin'in güneyinde kurulan **Yuda** veya **Yahuda** krallığından ileri geldiğini belirtmektedirler.

Sami soyundan gelen ve Filistin'de yaşamış olan Hz. Yakub'un başka bir adı da **İsrael** (İsrail) dir. İsrail kelimesi, **"Güreşte yenen",** bir çarpışmada **"üstün gelen"** veya **"Tanrıya karşı kuvvetli"** anlamına gelmektedir. **İsrail** kelimesi bu anlamıyla Tevratta kullanılmıştır. Buna göre Yakub, Tanrı Yahova'yı yenmiş ve kendisine **"Artık sana Yakub değil, ancak İsrail, "Allah'la uğraşan, yahut, Allah'la uğraşır denilecek. Çünkü Allah (Yahova) ile ve insanlarla uğraşıp yendin" denilmiştir.** Daha sonra böylece kullanılan **İsrail**

kelimesi, **Ben-i İsrail** = İsrail oğulları adı ile Yahudilerin özel adı olmuştur. (Tekvin, Bab: 32/27-28; Tesniye, Bab: 26/15/16)

Yahudilere verilen diğer bir ad da **İbrani** ismidir. Filistin'e göç eden Yahudilere, Filistin'in yerli halkı olan **Kenanlılar** tarafından **"Nehri Geçenler"** anlamında **İbraniler** denilmiştir.

a. Yahudi, İbrani ve İsrail Terimleri

Bu terimlerin daha iyi anlaşılması için bir iki ilâve yapmak yararlı olacaktır:

Yahudi: İshak oğlu Yakub'un oniki oğlu vardı. Dördüncü oğlu **Yahuda** idi. Bunun adına izafeten İsrail oğullarına Yahudi denmiştir. Bir başka görüşe göre, Filistin'in Güney bölgesinde kurulan **Yahuda** krallığından dolayı İsrail oğulları, **Yahudi** adını almıştır. Kur'an-ı Kerimde de Yahudi kelimesi geçmektedir.

İbrani: İbranice **"İbri"** veya **"Hibri"** kelimelerinden geldiği söylenmektedir. **İbri** kelimesi, geçmek anlamına gelmektedir. **İbrani kelimesi**, M.Ö. 15-14 yy.'larda Filistin bölgesinde göçebe olarak yaşayan bir kabilenin adıdır. **İbrani "Öte tarafın insanları"** anlamında, Fırat ve Ürdün nehirlerinin öbür kıyısından nehri geçerek gelmiş olan göçmenleri ifade etmektedir. Yahudilere bu ad, Filistin bölgesinde yaşayan yerli halk **Kenanlılar** tarafından verilmiştir.

İsrail: Bu kelimenin menşei konusu ihtilâflıdır. Tevrat'ta (Tekvin, 32/28); **"Tanrı ile güreşip yenen"** anlamında İsrail kelimesinin kullanıldığı belirtilmektedir. Bu ismin Hz. Yakub'a tanrı Yahve tarafından verildiği **Tevrat**'ta geçmektedir. Ancak Yahudiler, **tanrı ile güreşen değil, Tanrı ile mücadele eden şeklinde anlamaktadırlar.** Yani Tanrıya isteklerini ısrarla kabul ettiren şeklinde yorumlamaktadırlar. **Taberi,** Hz. Yakub'a **"Geceleyin Allah'a giden"** anlamında, **İsrail** denildiğini kaydetmektedir. Böylece **İsrail** kelimesi, Hz. Yakub'un 12 oğlunun adı olmuş ve **"İsrail oğulları"** tabiri de buradan kaynaklanmıştır. Kur'an-ı Kerimde de **Ben-i İsrail** tabiri kullanılmıştır.

b. Tevrat Açısından Yahudilik

Eski Ahit, ya da kutsal kitap adı verilen **Tevrat,** aslında İsrail'in kutsal tarihinden başka bir şey değildir.

Yahudiler, en karanlık günlerinde, Tevratta ümit kaynağı bulmuşlardır. Onlardan hükümler çıkarmışlar, din filozofları ona dayanmıştır. **"Tevrat"** (Eski Ahit), yalnız Yahudilerin değil, Hıristiyanların da **kutsal kitabı** olmuştur. Bunun için Hıristiyanlar, İncile **"Yeni Ahit",** Tevrata da **"Eski Ahit"** demişlerdir.

Yahudilik ve Yahudi Tarihi şu noktalarla özetlenebilir.

1- Tevratın bildirdiğine göre, tanrı **Yahve,** bir gün **Abraham'a** (Hz. İbrahim'e) **"Harran"** bölgesinden **Kenan** ülkesine (Filistin'e) göç etmesini emretmiş, Hz. İbrahim de yakınları ile birlikte **Kenan** diyarına göç etmiştir. (Tekvin, XI/5, XII/5) Hz. İbrahim'in M.Ö. XVIII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir.

2- Hz. İbrahim'in ölümünden sonra, yerine sırayla, oğlu **Hz. İshak,** torunu **Hz. Yakub** geçmiştir. Hz. Yakub'un oğlu **Yusuf,** kardeşlerinin kıskançlığı nedeniyle Mısır'a gitmekte olan bir İsmaili kervanına satılmıştır. (Tekvin, XXXVII/25)

Yusuf da, Mısır'da muhafız askerleri komutanı **Potifar'**a satılır. Potifar'n evinde iyi bir hayat süren **Yusuf'**a, Potifar'ın karısı aşık olur, fakat Yusuf ona pek yüz vermez. Bunun üzerine iftira ile hapse atılır. Daha sonra Firavun'un gördüğü rüyayı tabir ederek, hapisten kurtulur ve Firavun'un nezdinde büyük bir mevkiye yükselir. (Tekvin, XXXXVII/33). Daha sonra da Filistin'de bulunan babası **Ya'kub**'u ve kardeşlerini de Mısır'a getirtir. Böylece İsrailoğulları Mısır'a yerleşmişlerdir. (Tekvin, XXXVII/1)

3- Daha sonraki çağlarda Mısır'da İbranilerin dayanılmaz acılar çektikleri, köle olarak yaşadıkları, uzun bir süreden söz edilir. (Çıkış, 1/12-13). Bu sıkıntılı hayat, Hz. Musa'nın oraya çıkıp, İbranileri kurtarma işine giriştiği çağa kadar sürmüştür.

4- Hz. Musa'nın doğduğu dönemde erkek çocukların öldürülmeleri emredilmiştir. Çünkü Firavun, İbranilerin çoğalmasını istememektedir. Hz. Musa'nın annesi, O'nu üç ay kadar saklamış ve nihayet gizleyemeyeceğini anlayarak ziftle sıvanmış bir sepete koymuş ve Nil

nehrine bırakmıştır. Firavun'un kızı tarafından alınan sepetle, boğulmaktan kurtulan Hz. Musa, Firavun'un sarayında gençlik yıllarına kadar büyütülmüştür. (Çıkış, II/1-7) Hz. Musa'nın yaşadığı dönemin M.Ö. XIII. yüzyıl olduğu tahmin edilmektedir.

Tevrata göre Hz. Musa gençlik yıllarında Yahudilere gider ve onların çektiklerini öğrenir. Yine bir gün Hz. Musa kavga halinde olan bir **Mısırlı** ile bir **ibraniyi** ayırmak ister. Kazaen vurduğu bir tokatla Mısırlı ölür. Olay duyulunca Hz. Musa **Midyan** diyarına kaçar. Orada Midyan başkahinin sürülerini otlatır ve kızı **Tsippora** ile evlenir. (Çıkış, II/21). Otlattığı sürüyü çölün arkasına götürerek **Horebe** gelir. Kendisine **"ateş alevi"**nde görünen Rab, Hz Musa'ya şöyle der: **"Ben babanın Allah'ı, İbrahim'in Allah'ı, İshak'ın Allah'ı, Yakub'un Allahıyım. Gerçekten Mısır'da olan kavmin sıkıntısını gördüm ve angarya memurlarının yüzünden onların feryadını işittim. Çünkü onların acılarını bilirim. Şimdi gel ve benim kavmimi, İsrail oğullarını Mısır'dan çıkarmak için seni Firavun'a göndereyim."** (Çıkış, III/I-22)

İşte böylece Hz. **Musa,** İbranileri, Mısır'dan çıkarmakla görevlendirilmiş ve kardeşi **Harun** da kendisine yardımcı verilmiştir. Bu görevle Mısır'a yeniden dönen Hz. **Musa,** İsrailoğullarını derleyip toparlamaya çalışır ve Firavuna karşı amansız bir mücadeleye girişir. Hz. Musa'nın görevi İsrailoğullarını Filistin'e götürmektir. Fakat **Firavun** buna izin vermez.

Artık Hz. Musa ve Firavun mücadelesi şiddetlenir. İş, mucize göstermeye kalır.. Firavunun bütün sihirbazları, hünerlerini gösterirler. Hz. Musa'nın asâsı, kocaman bir yılan olarak bütün sihirleri yutar ve tekrar asâ haline gelir. (Çıkış, VII/9-12). **Ama yine de Firavunun vicdanı yumuşamaz ve İsrailoğullarını salıvermez. Rab Allah da Mısırlılara** belâ vermeye devam eder. Verilen son belâ ise hepsinden ağırdır. **YAHVE,** gece yarısında Mısır'ın ortasına çıkacağını ve **"Taht üzerinde oturan Firavunun ilkinden, değirmen ardından olan cariyenin ilkine kadar"** (Çıkış XII, 29) Mısır diyarında bütün **ilk doğanları ve hayvanların ilk yavrularını** öldüreceğini bildirmiştir..

Gerçekten gece yarısına doğru Yahve, taht üzerindeki Firavundan, zindandaki esire kadar, herkesin ilk evladını,

hayvanların da ilk doğurduklarını öldürür. Bunun üzerine Firavun, İsraillilerin Mısırdan çıkmalarına izin verir.

Böylece İsrailoğulları, **Kızıl Deniz** istikametinde Filistin'e doğru yönelirler. Fakat az sonra İsraillileri salıveren Firavun, nadim olarak, İsraillilerin arkalarına düşer. **Kızıl Deniz** yarılarak İsrailliler geçer, Firavun ve askerleri ise denizin ortasında boğulur. (Çıkış, XIV/28).

Mısır'dan çıkıştan iki ay sonra **SİNA** çölüne gelen İsraillilere Rab **Yahve,** çölde **ekmek, su, bıldırcın** gibi yiyecekler vermiş, nimetlerini onların üstünden eksik etmemiştir.

Çöl yolculuğunun böylece devam ettiğini, uzun ve çetin muharebeler sonunda Hz. Musa'nın **"Bal ve süt akan ülkeyi (Filistin'i) karşıdan gördüğünü ve neticede yüzyirmi yaşında öldüğünü"** yine Tevrattan öğreniyoruz (Tesniye, XXXIV/1-12).

Hz. Musa'nın ölümünden sonra İsrailoğullarına Nuh oğlu **YEŞU** başkanlık etmiş ve İsrailoğullarının adanmış topraklara (Filistin'e) girmelerini sağlamıştır. (Tesniye, XXXVI/9). Bu dönemin en büyük yöneticisi, Tevratın kral Davud olarak bahsettiği (I. Krallar, I/1) Hz. Davud'dur.

Hz. Davud'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu, **Hz. Süleyman,** İsrailin yeni kralı olmuştur (M.Ö. 971-931). Hz. Süleyman, İbrani milletini Mezopotamya'nın belli başlı tarihî varlıklarından biri durumuna getirmiştir.

Tevrat'a göre Hz. Süleyman'ın en önemli icraatı, daha o zamandan itibaren Yahudiler için çok önemli olan, **Kudüs mabedinî** inşa ettirmesidir. **Süleyman mabedi** olarak da bilinen Kudüs mabedinin yapılış hikâyesi, Tevrat'ın I. Krallarında genişçe anlatılmaktadır.. (I. Krallar, V/5-13).

Hz. Süleyman'ın bu saltanat devri fazla sürmez. Daha sonra Yahudiler için yeni dönemler başlar. **Asurlular;** İsrailoğullarına saldırıp devleti yıkarlar. İbrani devleti, önce ikiye bölünür. Özellikle Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra kuzeyde başkenti **SAMİRİYE** olan **İSRAİL** devleti ile güneyde başkenti **KUDÜS** olan **YAHUDA** devletinin ortaya çıktığı görülmektedir. İşte bu bölünme Asurluların işini kolaylaştırmıştır. Asur ordusu İsrail topraklarına girmiş, önce

İsrail devletini, sonra da **Yahuda** devletini ortadan kaldırmıştır. (M.Ö. 721)

Sonraki çağlarda, Babil **Kralı Nebukadnessar** (Buhtunnasr) yeniden İbraniler üzerine yürümüş, Filistin halkını kılıçtan geçirmiş, kalanları da zincirlere vurarak **Babil**'e sürgün etmiştir. İbrani tarihinde, Tevrat'ta sık sık geçen **"Acılı Günler"** diye anılan, **"Babil esareti"** işte budur. (M.Ö. 586)

Babil esaretinin, Yahudiliğin düşünce ve inanç tarihi açısından son derece önemli rolü olmuştur. Sürgünde Yahudi halkı bir **Diaspora dönemi** yaşamıştır. Bu dönem aşağı yukarı **yarım asırdan** fazla sürmüştür. Böylece Yahudi halkı M.Ö. 538'de Kudüs'e yeniden dönmeyi başarır. Bu göç **M.Ö. 516** yılına kadar devam eder. Ancak Yahudilerden büyük bir çoğunluk yine **Babil'de** kalmayı tercih eder. Bunlar, **Bâbil Talmud Akademisi'nin** kuruluşunu sağlarlar ve Yahudi Diasporasını yaşatırlar. Artık bundan sonraki dönemde Kudüs'e dönenlerle **ikinci Mabed** dönemi başlar. Bu dönemde Kudüs'e dönen Yahudiler, yazıcı **Ezra**'nın etrafında toplanmışlardır. Yahudi tarihinin ilk hahamı olan **Ezra**, dini bir restorasyona teşebbüs etmiştir. Talmud, Ezra için şöyle der: **"Eğer Musa, ondan önce gelmiş olmasaydı, Ezra Tora'nın vahyine muhatap olabilirdi." Ezra**, Yahudi ocağının kutsallığı üzerinde durmuş, mabed hizmetini yeniden tesis etmiş, İsrail ile Allah arasındaki ahdi ciddi bir şekilde yenilemiştir. Ezra, Tora etüdüne çok önem vermiştir. Cumartesi günü halkın **Tora**'yı okumasını emretmiştir. **Knesseth Hağuedola** meclisini tesis etmiştir. Bu meclisin **120** üyesi bulunuyordu. Tanah'da 24 kitabın olduğu kabul edilmiştir. Mabed M.Ö. 520 yılında yeniden onarılmıştır. **Bundan böyle, ya Yahuda'da ikamet ederek, mabed etrafında merkezileşen eski dini hayatı devam ettirerek, ya da bir Sinagog etrafında teşkilatlanmış Diaspora cemaatine ait olunarak iki ayrı şekilde Yahudi olunacaktır.** On asra yakın bu iki Yahudi anlayışı yan yana yaşayacak ve parelel olarak gelişecektir. İkinci mabedin etrafında toplanan **Kudüs Yahudileri**, yeniden âdil bir toplum yaratmak idealine sarılmışlardır. Allah'a ibadet edilecek gerçek mekan, onlara göre **Kudüs**'tü. Diaspora cemaati olan **Babil Yahudileri** ise, mabet olarak **Sinagog**'un etrafında toplanmışlar ve çevre medeniyetlerle kültürel bir

senteze girmişlerdir. Böylece Yahudilik, Babil, İran kültürleriyle iç içe girmiştir.

c. Kur'an'ı Kerim Açısından Yahudilik

İrailoğullarının tarihi, Hz. İbrahim'in IRAK'taki **Ur** şehrinden hicretiyle başlar. Hz. İbrahim (a.s.) bir müddet **Harran'**da ikamet etmiş, sonra **Kenan** ülkesine geçmiştir.

Hz. İbrahim'in birçok oğlu olduğundan bahsedilir. En meşhurları, **Hz. İsmail** ile **Hz. İshak**'tır. **Hz. İsmail** Arabistan'da oturmuş, **Hz. İshak** ise, babası ile birlikte bulunmuştur. İslâmî kaynakların bildirdiğine göre **Hz. Yakub,** Hz. İshak'ın oğludur.

Hz. Yakub'un en sevgili oğlu Hz. **Yusuf**'tur. Kur'an-ı Kerim, Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüyasında **onbir** yıldızı, güneşi ve ayı gördüğünü ve onların Hz. **Yusuf**'a secde ettiklerini bize nakleder. Bu olayı duyan babası **Yakub,** rüyasını kardeşlerine anlatmamasını, şeytanın insanın apaçık bir düşmanı olduğunu söyler (Yunus, 4-7).

Böylece kardeşleri tarafından kıskanılan **Hz. Yusuf için**, komplo kurmaya teşebbüs edilir.

Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kuyuya bırakmaları üzerine, Hz. Yusuf yoldan geçen bir kervan tarafından kuyudan çıkarılır ve Mısır'a götürülerek satılır. Mısır'da uzun bir hayat hikayesinden sonra Hz. Yusuf, Firavun'un en yakınları arasında yer alır. Hatta o dönemin maliye bakanlığının başına geçirilir.

Hz. Yusuf böyle bir makama ulaşırken, **Kenan** ülkesi kıtlık içinde kıvranıyordu. Babası **Yakub** da Yusuf'un hasretinden gözlerini kaybetmişti. Kenan diyarındaki **"İsrailoğulları",** Mısır'a yiyecek almak için gelmişler ve Yusuf'un huzurunda durmuşlardı. Yusuf onları, derhal tanımıştı. Onlar ise kardeşleri Yusuf'u tanımamışlardır. Bu şekilde İsrailoğulları, Mısır'a üç defa gelmişlerdi. Son seferde Hz. Yusuf kardeşlerine başından geçenleri anlatarak babaları Hz. Yakub'u Mısır'a getirmelerini istemiştir. Durumu gören Yusuf'un kardeşleri şöyle derler. **"Allah'a yemin ederiz, Allah, seni hakikat bizden üstün kılmıştır. Biz doğrusu sana yaptığımız harekette suçlu idik... Hz. Yusuf da "Sizi, dedi. Allah bugün yarlığasın. O, esirgeyicilerden daha esirgeyicidir. Şu benim gömleğimi götürün**

de onu babamın yüzüne koyun. İyice görür bir hale gelir. Bütün ailenizi de bana getirin." (Yusuf, 88-93).

Hz. Yusuf'un bu teklifi üzerine bütün İsrailoğulları, Mısır'a yerleşmiş, nihayet Hz. Musa'da bu İsrailoğullarının arasından çıkarak, Allah'ın emriyle İsrailoğullarını, Firavun'un şerrinden kurtarmıştır.

A- Hz. MUSA VE ON EMİR

Bundan önce, Tevrat'a göre Hz. Musa'nın hayatından kısaca bahsetmiş, **"İsrailoğullarını"** nasıl Firavunun zulmünden kurtardığını görmüştük. Filistine doğru yola devam ederken, Tanrı **Yahve** tarafından **Hz. Musa,** Sina dağına çağrılmıştır. Orada **Yahve** ile konuşmuştur.

Yahudilikteki dinî prensip ve emirlerin verilişi, bu konuşma esnasında olmuşutr. Rab **Yahve**'nin, İsrailoğullarından istediği ilk şey şunlardır:

1- Elbiselerini yıkamaları

2- Kadına yaklaşmamaları

3- Üçüncü gün için hazırlanmaları (Çıkış, XIX/15)

Hz. Musa'nın Yehova ile görüşmesinin **üçüncü günü,** sabahleyin gök gürlemeleri olmuş, şimşekler çakmış, Sina dağı üzerinde koyu bir bulut meydana gelmiştir. Ayrıca çok kuvvetli, boru sesi işitilmiş ve ordugâhtaki bütün Yahudiler korkudan titremiştir. (Çıkış, XIX/16)

İşte Yahudilikteki meşhur **on emir** bu sırada **Sina** dağında Hz. Musa'ya tebliğ edilmiştir:

1- ON EMİR (Evâmir-i Aşere)

1- Karşımda başka ilâhların olmayacaktır.

2- Kendin için oyma put, yukarda gökte olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın, hiç suretini yapmayacaksın, onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin; çünkü ben, senin Allah'ın Rab, benden nefret edenlerden babalar günahını çocuklar üzerinde, üçüncü nesil üzerinde ve dördüncü nesil üzerinde

arayan, beni seven ve emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden, kıskanç bir Allah'ım.

3- Allah'ın Rabbin ismin boş yere ağza almayacaksın, çünkü RAB kendi simini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.

4- Sebt (Cumartesi) gününü, takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın, fakat yedinci günü Allah'ın Rabbe, sebttir, sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariyen ve hayvanların, ve kapılarında olan garibin, hiçbir işi yapmayacaksın, çünkü RAB gökleri, yeri ve denizi ve onlardan olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti; bunun için Rab sebt gününü mübarek kıldı ve onu takdis etti.

5- Babana ve anana hürmet et, ta ki Tanrın Rabbin, sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun.

6- Katletmeyeceksin

7- Zina etmeyeceksin

8- Çalmayacaksın

9- Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin

10- Komşunun evine tamah etmeyeceksin, komşunun karısına yahut eşeğine, yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin (Çıkış XX/2-17).

Yahudilikteki bu **on emir** genelde ilâhî dinlerin hepsinde kabul edilmiştir. Hz. Nuh'a verilen yedi kanun da bu on emrin bir kısmını ihtiva ediyordu. **Hz. Nuh**'a verilen bu yedi kanuna inananlara **Nuhiler** denmiştir. Bu yedi kanun şunlardır:

1. **Adaletli davranmak**
2. **Haya etmek**
3. **Allah'ı takdis etmek**
4. **Babaya ve Anaya saygılı olmak**
5. **Komşuyu sevmek**
6. **Zinadan sakınmak**
7. **Pislikten ve şiddetten sakınmak.**

Hıristiyanlıkta da bu yedi kanunun bir kısmı kabul edilmiştir. Milâdi tarihin ortalarında yapılan Kudüs toplantısında Kudüs cemaatı başkanı **Yakub,** sünnet konusundaki tartışmaya şöyle diyerek son noktayı koymuştu: **"Bunun için reyim, milletlerden Allah'a dönenleri sıkmamak, ancak putlar murdarlığından, zinadan ve boğulmuş olandan ve kandan çekinsinler, diye onlara yazmaktır."** (Res. İşleri: XV/19-20). **Ya'kub** bu ifade ile **Nuhî kanunlara** olan imanını göstermiştir. Ancak **Ya'kub,** Nuhî Kanunların hepsini değil; sadece dördüne işaret etmiştir:

1. **Putlar**
2. **Zina**
3. **Boğulmuş Hayvanlar**
4. **Kan**

İslâmiyette buna benzeyen emirler **En'am** suresinin 151-153 ayetlerinde şöyle açıklanmaktadır:" **151: De ki: Geliniz, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızkını biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte şu size anlatılanları Allah vasiyet etti. Umulur ki düşünüp anlarsınız... 152- Erginlik çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sadece en güzel bir niyet ve maksatla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söylediğiniz zaman yakınlarınız dahi olsa adaleti gözetin. Allah'a verdiğiniz sözü tutun... İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti. 153- Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Ona uyun. Başka yollara uymayın, zira o yol sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.**

2- Kur'an'a göre Hz. Musa (A.S)

Hz. Musa'nın doğduğu yıllarda, Mısır'da Yahudilerin çoğalmasından endişe duyan Firavun, her doğan erkek çocuğu öldürtüyordu. İşte böyle bir anda Hz. MUSA doğar,. Allah da Musa'nın annesine şöyle hitap eder:

"Musa'nın anasına, O'nu emzir, sana ve O'na ait bir tehlike gelince kendisini denize bırak (boğulacağından korkma, (ayrılığından) kederlenme, Çünkü biz O'nu yine sana geri döndüreceğiz. Hem O'nu peygamberlerden biri de yapacağız diye vahyettik." (el-Kasas, 7). Bu vahyin, nübüvvet vahyi değil, ilham ve rüya olduğu söylenmiştir.

Bir müddet Musa'yı yanında saklayan annesi, işinin açığa çıkmasından korktuğu bir anda, Allah'ın ilhamı üzerine bir **sandık** hazırlamış, Musa'yı içine koyarak, ziftle sıvamış ve O'nu Nil nehrine bırakmıştır. Firavun'un adamları sandığı sudan çıkararak açmışlar ve Firavunun karısının gözüne çocuk çok güzel görünerek **"Benim için de, senin için de bir göz bebeği, O'nu öldürmeyin. Olur ki bize faidesi dokunur, yahud onu bir evlad ediniriz"** diyerek Firavuna seslenmiştir.

Karısının teklifini kabul eden Firavun, İsrailli olan bu çocuğun öldürülmeyerek, saraya alınmasına razı olur. Annesi, **Musa'yı** nehre bıraktığı zaman, izini takib için arkasından **kız kardeşini** göndermiş, o da, Musa'nın bulunup Firavunun sarayına alındığını görerek annesine durumu bildirmişti.

Hz. Musa için getirilen süt annelerini, Musa kabul etmemişti. Nihayet orada bulunan Musa'nın Kız kardeşi, kalabalığa: **"Sizin için onun bakımını temin edecek, kendileri buna hayırhah olacak bir aile hakkında size delalette bulunayım mı?"** (el-Kasas, 12; Taha; 40) der. Teklif kabul edilince, Allah Musa'yı tekrar annesine iade eder.

Böylece Hz. Musa'nın annesinin gözü aydın olur, kederi dağılır. **Allah'ın vadinin hâk olduğunu bilir.** (el-Kasas, 13). Bu şartlar içinde Hz. Musa, çocukluk yıllarını geçirerek Firavun'un sarayında delikanlılık devresine ulaşmıştı. **Bu arada Allah kendisine, bazı ilimleri de ihsan etmişti.** (el-Kasas, 14)

Bir gün Musa (a.s.) Firavun'un sarayından ayrılmış ve çıkışını kimse sezmeden şehre girmişti. Bu esnada kavga eden iki Adam'a rast gelmiştir. Onlardan birisi kendi kavmi olan **İsrailli** idi, diğeri de Firavun tarafındandı. **İsrailli** Hz. Musa'dan yardım istemiş, O da hemen yardıma koşarak kazaen vurduğu bir yumrukla Mısırlının ölümüne sebep olmuştur **(el-Kasas, 15-17).** Hz. Musa'nın niyeti

sadece kavgayı ayırmaktı. Bu durum, O'nu oldukça üzmüştü. Neticede Allah'tan af dilemişti.

3- Hz. Musa'nın Medyene Gidişi

Bu olay üzerine Hz. Musa, aleyhine komplo hazırlayan Firavun taraftarlarının şerrinden Medyen'e gitmekle kurtulmuştur. Medyen suyunun başında, babaları ihtiyar, iki kızın davarlarını sulamak için sıra beklediklerini gören Hz. Musa, onlara yardım eder ve onların bir an önce evlerine dönmelerini sağlar. Yaptığı bu iş karşısında ücret ödemeyi teklif eden kızların babasına, başından geçen olayları anlatan **Hz. Musa,** ihtiyardan güvenliği için söz alır. Neticede ihtiyara çoban olarak **sekiz yıllık** bir çalışmadan sonra, kızlardan biriyle nikahlanmak üzere anlaşır. (el-Kasas, 26-28). İslami kaynaklar, Hz. Musa'nın Medyen'de karşılaştığı kişinin **Şuayb peygamber** olduğundan bahsedilmektedir.

4- Hz. Musa'ya Risaletin Verilişi

Hz. **Musa** (a.s.) ihtiyarın hizmetinde kararlaştırılan seneleri tamamlamış, sonra ailesiyle birlikte güneye doğru yönelmiş ve bu vesile ile **TÛR-U SİNA**'ya gelmişti. Mübarek bir gecede Allah, Hz. Musa'yı, **kerametiyle, nübüvvetiyle ve kelâmı ile** hususiyetlendirmek istemişti. O esnada **Hz. Musa,** yolunu şaşırmış, nereye gideceğini bilmez bir halde idi. Tam bu esnada uzaktan bir **ateş** görmüş ve ailesine de şöyle demişti:

"Siz (Burada durun). Hakikat ben bir ateş gördüm. Belki ondan size bir kor getirir, yahut ateşin yanında doğru bir yol (gösterici) bulurum." (Taha: 10)

Hz. Musa (a.s.) gördüğü ateşin bulunduğu yere yaklaşınca, Rabbani Nidanın kendine şöyle dediğini işitmişti:

"Ey Musa, şüphesiz benim, ben senin Rabbin, haydi pabuçlarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadide, Tuva'dasın. Ben seni peygamberliğe seçmiştim. Şimdi sana vahy olunacak şeyleri dinle: Şüphe yok ki Allah, benim ben. Benden başka hiçbir Tanrı yoktur. Öyleyse O'na ibadet et, beni hatırlamak ve anmak için dosdoğru namaz kıl. Çünkü o saat (kıyamet) şüphesiz gelecektir, onda hiçbir

şüphe yoktur. O günde, her nefis yaptığı ile mukabele görür. Öyleyse ona inanmayan kimseler, seni o günü hatırlamaktan ve iyi ameller işlemekten alıkoymasın. Sonra nefsin için helake sebep olursun." (Taha: 12-16)

Daha sonra Allah, Hz. Musa'ya mucizeler lütfetmiştir. Hz. Musa'nın elinde asası vardı. O'nu Allah'ın emriyle yere bıraktı. **O da hemen dönen, sıçrayan, hareket eden hakiki bir yılan şekline girivermişti. Öyle ki bakanların kalbine korku verirdi.** (Taha: 17-19)

Diğer lütfedilen mucize de Hz. Musa'nın eliydi. **Onu koynuna sokmuş, sonra da o elini üsten bir güzellik, güzel bir beyazlık içinde apaşikar olarak çıkarmıştı.** Daha sonra Rabbi O'na şöyle buyurmuştu; **İlâhî risaleti ilân için, bu ki mucizeyle Firavuna git. Çünkü o hakikaten azgınlıkta haddi aşmıştır.** (Taha, 24)

Hz. Musa, aldığı bu ilâhî risalet gereğince Mısır'da azgınlaşan Firavun'a gider ve ona, Allah'tan gelen bir peygamber olduğunu tebliğ eder. İsrailoğullarının kendisiyle beraber **"Mısırdan çıkmalarına izin vermesini bildirir"** (el-Araf, 104-105).

Neticede Firavun'un avanesi, Hz. Musa ile bir sihirbazlık mücadelesine girmeye karar verirler. Ne kadar Mısırlı büyücü varsa toplanırlar ve sihirbazlar en ince maharetlerini göstermeye çalışarak, sihirlerini sergilerler. O sırada Hz. Musa, Allah'ın izniyle asasını yere bırakmış, **kocaman bir yılan olan asa,** bütün sihirleri yutmuş ve sonra yine asa olmuştu. Hz. Musa'nın mucizesi karşısında, **kahr** ve **zelil** olan sihirbazlar, secdeye kapanarak **"Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine İman ettik"** demişlerdir (el-A'raf-106-126).

Hz. Musa'nın ve Harun'un bunca gayretlerine rağmen, yine de **Firavun,** İsrailoğullarını Mısır'dan bırakmıyordu. Bunun üzerine Mısır'a belâlar inmeye başlamıştı.

Nihayet bir gün Allah, Hz. Musa'ya, Mısır'dan çıkması hususunda ilâhî emir vermişti. Musa (a.s.) da kavmi ile birlikte geceleyin gizlice Mısır'dan Filistin'e müteveccihen yürümeye başlamıştı. Haberi alan **Firavun**, büyük bir ordu hazırlamış ve İsrailoğullarının peşlerine düşmüşlerdi.

İsrailoğulları bu esnada **Kızıldenizin Süveyş burnuna** kadar varmışlardı. **Firavun** ve ordusu da onlara yetişmşiti.

İşte o zaman, Allah, Hz. Musa'ya asasını denize vurmasını vahyetmiş, deniz derhal yarılmış, her paçası kocaman dağ gibi olmuştu. İsrailoğulları kendileri için açılan yoldan yürümüşlerdi. Bu esnada **Firavun,** onların suyu geçtikleri yere yaklaşmış ve denizde bir yol görmüştü. **Firavun** ve ordusu hemen bu yola dalmışlardı ki, su **Firavun ve kavminin** üzerine kapanıvermiş ve böylece de onların hepsi boğulmuştu (eş-Şuara 25-67; Yunus, 90-92). Firavun hakkında Kur'an-ı Kerim şöyle açıklama yapar: **"(Ey Firavun!) Senden sonra geleceklere ibret olman için; bugün senin bedenini (cansız olarak) kurtaracağız. İşte insanlardan birçokları, hakikaten ayetlerimizden gafildirler."** Gerçekten Süveyş Kanalının yapılışında Firavun'un cesedi kazı esnasında bulunmuş, önce Mısır müzesine, sonra da Londra'daki British Museum'a götürülmüştür. Firavun II. Ramses'e ait olduğu söylenen bu cesedin, Kur'an'ın dediği gibi bozulmadığı ve insanlara ibret olduğu görülmektedir.

5- Filistin'e Doğru

Allah'ın inayeti ile denizden geçerek Firavunun şerrinden kurtulan **İsrailoğulları,** yolculuklarına devam etmişlerdir.

Nihayet Filistin yolculuğunun Sina bölgesinde, Hz. Musa (a.s.) nın Tur dağında Allah'ın huzuruna çıkarak **otuz gün** oruçlu olması emredilir. **Otuz gün** oruçlu olarak Allah'a ibadet eden Hz. Musa (a.s.), bu müddetin nihayetinde, **on gün** daha oruçla emredilir. Hz. Musa, **TUR**'daki ibadeti esnasında İsrail kavminin **başına** kardeşi **HARUN**'u koymuştur. **(el-A'raf, 142-143).** Sina dağında Allah, Musa'ya, Tevrat levhalarını vermişti. Sina dağından dönen Musa, kavminin **altın buzağıya** taptıklarını görünce öfkelenmiştir. Çünkü İsrailoğulları, Harun'u dinlemeyip, **Samiri**'nin yaptığı buzağıya tapmaya başlamışlardı.Musa, Kavminden tövbe etmelerini istedi. Onlar da tövbe ettiler. Allah da tövbelerini kabul etti. Artık İsrail oğullarına **Tevrat'ı** tebliğ etmeye başlayan Hz. Musa, kavmiyle arası zaman zaman bozuluyordu. **Çünkü İsrailoğulları, sıkıntıda iken söz veriyorlar; sıkıntı biter bitmez sözlerinden dönüyorlardı.** Filistin göründüğünde oranın yerli halkı ile mücadelenin gerekli olduğunu Hz.

Musa hatırlatınca, onlar mücadeleden kaçtılar. **"Hz. Musa'ya, Sen ve Rabbin gidin savaşın"** dediler (Maide, 24). Bunun üzerine Hz. Musa, dua etmiş, bu fasıkların cezalandırılmalarını istemişti. Kur'an-ı Kerimde bu konuda şöyle buyrulmuştur: **"Muhakkak orası kendilerine kırk yıl haram edilmiştir. Onlar (oldukları) yerde sersem sersem dolaşacaklardır. Artık o fasıklar güruhuna karşı tasalanma"** (el-Maide: 20-26). Ayette de belirttiği gibi İsrailoğulları **kırk yıl** Filistin'e girememişlerdir. Bu o neslin Filistin'e giremediğini göstermektedir. Allah o nesle, Filistin'i nasip etmemiştir. Ancak daha sonraki nesillere nasip etmiştir.

B- TEVRAT-ZEBUR ve TALMUD

Tevrat **(Tora)** bilindiği üzere Yahudiliğin kutsal kitabına verilen addır. Yahudiler, kutsal kitaplarına **TANAH**, Araplar **Tevrat,** Hıristiyanlar ise **Eski Ahit** derler. Yahudilerin kutsal kitap koleksiyonu ikiye ayrılır:

1. **Tanah** (Yazılı dinî edebiyattan oluşur).

2. **Talmut** (Sözlü dinî edebiyattan oluşur).

Hıristiyanların Eski Ahit dedikleri kitaba, Yahudiler **Tanah** adını vermişlerdir. **Tanah** üç bölümden meydana gelir:

1. **Tora (Tevrat):** Eski Ahidin ilk beş kitabını meydana getirir. Bunun için buna **Esfar-ı Hamse** de denir. Bu beş kitap, uzun ve farklı çalışmalardan meydana gelmiştir. Bu beş kitabın bir tek çalışmadan meydana geldiğini kabul etmek, bilimsel değildir. Tora'yı meydana getiren kitaplar şunlardır: **Tekvin-Çıkış-Levililer-Sayılar-Tesniye.** Metinlerin en eskisinin M.Ö.X. yüzyıla ait olduğu kabul edilmektedir. **Tora'yı meydana getiren iki önemli kaynak vardır: Yahvist** metinler-**Elohist** metinler. **Yahvist metinler** Tanrı için **YHV** kelimesini kullanırken, **Elohist metinler** Tanrı için **Eloim (Elohim)** kelimesini kullanırlar. Bunlardan birincilerin **M.Ö.X yüzyıla,** ikincilerin ise, **M.Ö. VIII. Yüzyıla ait** metinler olduğu kabul edilmiştir.

2. Nebiim (Peygamberler): İlk peygamberler ve son peygamberlerden bahseder. **İlk peygamberler şunlardır:**

1- Yeşu 2- Hakimler 3- I. Samuel 4- **II. Samuel 5- I. Krallar 6- II. Krallar**

Son peygamberler ise şunlardır:

1- İşaya 2- Yeremya 3- Hezekiel 4- **Hoşea 5- Yoel 6- Amos 7- Obadya 8- Yunus 9- Mika 10- Nahum 11- Nabakkuk 12- Tse Fenya 13- Haggay 14- Zekarya 15- Malaki.**

3. **Ketubim (Kitaplar):** Eski Ahidin 13 kitabından bahseder. Bu kitaplar şunlardır:

1- Mezmurlar 2- Süleymanın meselleri 3- Eyub 4- **Neşideler Neşidesi 5- Rut 6- Yeremya'nın mersiyeleri 7- Vaiz 8- Ester 9- Daniel 10- Ezra 11- Nehemya 12- I. Tarihler 13- II. Tarihler.**

Tanah'ın ihtiva ettiği kitapların sayısı konusunda Yahudilerle, Hıristiyanlar arasında görüş birliği mevcud değildir. Bugün Eski Ahit olarak bilinen Tevrat, **otuz dokuz** kitabı ihtiva etmektedir. Yahudiler ve Protestanlar, **Tobit, Judith, I ve II. Makkabiler; Hikmet, Eklesiyastik, Baruh, Yeremya'nın mektubu, Daniel'e Yunanca ilaveler, Ester'in bakiyesi** gibi kitapları **apokrif** sayarlar. **Fakat Katolik ve Ortodokslar ise bu kitapları** kanonik sayarlar. Bu 39 kitabı Yahudiler birleştirerek 24 kitap olarak kabul ederler. Katolikler ve Ortodokslar 49 kitaba kadar çıkarırlar. Çünkü onlar, Apokrif kitapları da Tanah'a ilave etmektedirler.

1- Tevrat (TORA)

Sözlüklerde **TORA "öğretim"** anlamına gelmektedir. Arapçada **"Esfar-ı Hamse"** denilen ve Yahudi kutsal kitabının birinci kısmını teşkil eden **Tora, beş** kitaptan meydana gelmektedir:

1. Tekvin 2. Çıkış 3. Levililer 4. **Sayılar 5. Tesniye**

İslâm bilginlerine göre Tevrat bu beş kitaptan oluşan bölümün adıdır. Ancak, bugün Eski Ahit adı altında toplanan kitapların sayısı **otuz dokuz** kitaptır. Yahudi kutsal kitabının ilk tam koleksiyonu M.Ö. II. Yüzyılda tamamlanmış olan, yetmişlerin yaptıkları **Yunanca** tercümedir. Yetmişler tercümesi, **İbranice** nüshada olmayan **Apokrif** metinler de ihtiva etmektedir. Yetmişler tercümesi konusunda biraz

bilgi vermek gerekirse, M. Ö. 283-246 yıllarında saltanat sürmüş olan kral **Prolémee Philadelphe**, Musa'nın şeriatını resmen Yunancaya tercüme yaptırmak için, Filistin'den 72 kişi getirtmiştir. Böylece İskenderiye'de yaşayan **Yahudiler**, Tora'nın ilk beş kitabının Yunanca tercümesine III. asırda sahip olmuşlardır. Dini törenler için, Tanah'ın bu tercümesine dikkatli bir bakış, tercümenin safhalarını anlamaya, bazı kitapların değerlendirme farklılıklarını anlatmaya imkan verecektir. Yani MASSORETİQUE metinle, bu tercüme arasındaki farklılıkları anlamaya... Birçok işaret, yetmişlerin, güncelleştirme endişelerine işaret etmektedir. Mesela Evrensellik ve ölümden sonraki hayat konuları, orijinal İbranice nushalardan daha net ortaya konmuştur. Yunanca mütercimlerinin ilhama sahip olduklarına inanma, İskenderiyeli Philon'da ve bir çok kilise babasında vardır. Bugün bile **"Yetmişler tercümesi"**, Doğu kiliselerinin kullandığı resmi kaynaktır. Batı kiliseleri de S. Jerome'un **"Vulgate"**ını tercih etmektedirler. Bugün yetmişler tercümesi, Sâmi dillerinin dışında yapılan ilk tercüme olarak kabul edilmektedir.

2. Zebur

Hz. Davud'a nazil olan kutsal kitabın adı **Zebur'dur.** Bu kelime, Arapça'da **"kitap",** İbranice'de **"mektup"** anlamına gelir. İbranice **"şarkılar kitabı"** denilen Zebur'a, Batıda **Psalmos** veya **Psalm** denmektedir. Zebur'da dinî hükümler yoktur. Daha çok ahlâkî nasihatleri ihtiva etmektedir. Zebur, bugün, Kitab-ı Mukaddes külliyatı içinde **"Mezmurlar"** adıyla yer almış bulunmaktadır ve **150** mezmurdan oluşmaktadır.

Yahudi inancına göre bu kitap **"Kral Davud",** yani Hz. Davud tarafından kaleme alınmıştır. Zebur'un muhtevası **bilgi ve kehanetler ile, dinî âyin ve bayramlardan** oluşmaktadır. **Mezmurlar** Bugün, Hıristiyan kiliselerinde de ilâhî olarak okunmaktadır. Ancak bu mezmurların tamamı, **Davud'a** ait değildir, Davud'a ait **otuz beş mezmur vardır.** Aslında Zebur hakkında İslâm ve Batı kaynaklarında da yeterli bilgi mevcut değildir.

3- Kur'an-ı Kerim Açısından Tevrat ve Zebur

Kur'an-ı Kerim'in beyanına gör **Tevrat,** Hz. Musa'ya **TUR'**da vahyedilmiştir.

Bugün Yahudilerin elinde bulunan **Tevrat,** Hz. Musa'ya Allah tarafından vahyedilen Tevrat değildir. Tevratın orijinal olmadığını, Batılı bilim adamları da kabul etmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin **"Tevratı tatbik etmediklerini", "Allah'tan gelen kitabı, sırtlarının arkasına attıklarını"** (el-Bakara: 101), **"halkın mallarını haksız yere yediklerini",** (en-Nisa: 161) **"Haksız yere peygamberlerini öldürdüklerini"** (el-Bakara: 61), **"Üzeyr, Allah'ın oğlu dediklerini"** (et-Tevbe: 30) **"Tevrat'ın kelimelerini değiştirdiklerini"** bildirmektedir (en-Nisa: 46, Âl-i İmran: 72; Bakara: 73, Maide: 15, 44).

Asıl Tevrat'ın içindeki hükümler, bir hidayet ve nurdur. İsrailoğulları için tatbik edilmesi gereken hükümlerdir. Bu konuda, Kur'an-ı Kerim'in şu açık ifadelerini okuyoruz.

"Şüphesiz ki Tevrat'ı biz indirdik onda bir hidayet bir nur vardır. O halde (ey Yahudiler) siz onlardan korkmayın, benden korkun. Benim ayetlerimi az bir pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kafirlerin ta kendileridir." (el-Maide, 44).

Kur'an-ı Kerim'in açıkladığına göre **Zebur** da **Hz. Davud** (a.s)'a verilmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, **"Biz Davud'a Zeburu verdik"** (en-Nisa, 163) buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Davud'dan **on altı** yerde bahsedilir. Peygamberimizin **Davud** hakkındaki sözleri oldukça övücüdür. Fakat İslâm çerçevesi içinde günümüze kadar Zebur'dan hiçbir şey intikal etmemiştir. Onun için Zebur hakkında çok şey bilmiyoruz.

4- Talmud

Yahudiler nezdinde **Talmud'**un da Tevrat kadar önemi vardır. **"Öğrenmek ve etüd etmek"** anlamına gelmektedir. Aslında **Tevrat'**ın şifahî bir yorumu olarak değerlendirilen **Talmud,** başlangıçta yazılmış değildir. Tevratın tefsiri mahiyetinde olan bu yorumlar,

yazılmamakla beraber, nesilden nesile şifahî olarak intikal ettiriliyordu. **İşte bu şifahî** yorumlar, M.S. II. Yüzyılda **Yahuda Ha-Naşi** tarafından derlenmiştir.

Böylece meydana gelen kitaba **"Mişna"** adı verilmiştir. Dili İbranice olan **Mişna, Talmudun** asıl metin kısmını teşkil etmektedir. **Mişna,** altı büyük bölüme ayrılmış olup, her birine **Seder (emir, düzen, sıra)** ve tamamına da **Şişa Sedarim** (Altı Emir, Altı düzen, Altı Sıra) denmiştir. **Mişna'**nın altı bölümü şunlardır:

1- Zeraim (Ziraatle ilgili hükümler)

2- Moed (Bayramlarla ilgili hükümler)

3- Nashim (Kadınlar ile ilgili hükümler)

4- Nezikin (Ceza ve medenî kanunlarla ilgili hükümler)

5- Kodashim (Mukaddes şeyler ile ilgili hükümler)

6- Teharoth (Temizlikle ilgili hükümler)

Talmud, iki önemli kısımdan meydana gelmiştir:

1- MİŞNA: Asıl metindir. Mişna, İbranice **"Tekrar"** anlamına gelmektedir. Bu şifâhî geleneği kaleme alanlara **"Tannaim"** denmektedir. Bunlar, **İbranice** ve **Aramice**'yi kullanmışlar, Yunanca ve Latince bazı kelimeleri de benimsemişlerdir. **Mişna,** hem **Rabbinik İbranice**'ye, hem de **Modern İbranice**'ye temel teşkil etmektedir.

2- GEMERA: Mişna'nın şerhidir. Bu şerhi yapanlara da **"Amoraim"** (üstadlar) denmiştir. Gemera **"öğreti"** anlamına gelmektedir.

Mişna ile Gemera, Talmudu meydana getirmektedir.

MİŞNA: Yahudilerin kendileri için koydukları, Tevrattan sonraki ilk talimnamedir. Onu, M.S. 190-200 yılları arasında **Yahuda Ha-Naşi,** derlemiştir. Daha sonra Mişna üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmayı yapanlara **Tannaim** denmiştir. Konu itibariyle **Gemera** ikiye ayrılmaktadır: **Halakkah, Haggadah.** Dinî prensipleri toplayan kısma **"Halakhah"** denir. Kıssa ve menkıbeleri toplayan kısma da **Haggadah** denmektedir. Hem **Halakhah,** hem de **Haggadah** ile ilgili tefsirlere, **Midraşik** türü tefsir adı verilir. **Midraş,** yorum

yapmak demektir. Midraşik tefsir çalışmaları, IV-V. asırdan, XII. asra kadar devam etmiştir.

GEMERA: Mişna'nın yorumu iki ayrı ekol tarafından yapılmıştır:

a- Gemera Babili (Babil Talmudu): Mişna üzerinde yapılan yorumları ve tartışmaları içine alır. Bu Talmud'u, Babil akademisi Yahudileri meydana getirmişlerdir. **Takriben M.S. 500** yıllarında tamamlanmıştır. Bugüne kadar Batı'da Babil Talmudu üzerinde ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Ancak yeni yeni bazı çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Babil Talmudunda, İran ve Babil Kültürlerinin izleri görülmektedir.

b. Gemera Yeruşalmi (Kudüs Talmudu): Kudüs akademisi hahamları arasında cereyan eden münakaşaları içine alır. **Bu da M.S. 400** yıllarında tamamlanmıştır. Babil Talmuduna göre daha eski ve daha kısadır. Kudüs veya Filistin Talmudu denilen bu yorum üzerinde bazı tercüme faaliyetleri yapılmıştır. Meselâ, Fransızca'ya kısmî bir şekilde Kudüs Talmud'u tercüme edilmiştir.

5- Kabbalah

Yahudi mistisizminin kaynağını **Kabbalah** oluşturmaktadır. Burada Kabalah, Yahudi mistisizminin genel adını belirtmektedir. İbranice **Kabbalah** kelimesi, **anlamak, gelenek** ve **kavramak** anlamına gelmektedir. **Kabbalah, gizli bilgi, hikmet anlamına gelir. Kabbalah**'nın vahiy mahsulû olduğu görüşü yanında, **İran, Babil, Neoplatonizm, Helenizm ve Apokaliptik** tesirler altında geliştiği görüşü de vardır. **Kabbalah,** Fizik ve tarihi dünyanın menşei ve sonu üzerinde gizli bir bilgi olarak takdim edilmektedir. **Kabbalah,** Yahudi milletine Tora'nın etüdünün vermediği yaratılış sırlarını verme iddiasındadır. Talmud'da **Kabbalah** terimi, **Tora**'nın ilk beş kitabının dışındaki bilgilere işaret etmektedir. Yani, şifahi bilgileri veya kanunu belirtir. **Kabbalah** ismi, bin beş yüz yıldan beri, Yahudi mistik düşüncesi için kullanılan isimlerden sadece birisidir.

Talmud, **Sitré Torah** ve **razé Torah** (Tora'nın sırları)'dan bahsetmektedir. XIV. Yüzyıldan beri, **Kabbalah terimi**, Yahudi mistik düşüncesinin genel adı olmaya başlamıştır. Çünkü, Yahudi

mistik düşüncesinin çekirdeği, en geniş şekilde **Kabbala**h'da bulunmaktadır.

Kabbalah'ya, Talmud'un başlangıcı gözü ile bakılmaktadır. **Kabbalah,** ilk kaynağını **"Danyal"** kitabında bulmakta ve **İşaya'**dan yararlanmaktadır. Kabbalah dan ilk bahseden **Rabbi Akiba** olmuştur ve onun Talmud'dan ayrı olduğunu ifade etmiştir. **Kabbalah,** teorik ve pratik olmak üzere iki kısma ayrılmıştır; **Teorik Kabbalah,** yazı ile tespit edilmiş olup **Pratik Kabbalah** ise şifahî olarak yaşamıştır. Daha sonra pratik Kabbalah da yazılmıştır. Bunlar **"Sefer Yetsirah"** ile **"Sefer ha Zohar'**dır. **Yetsirah** ile **Zohar** doktrinleri, XIII. yüzyılda büyük gelişme göstermişlerdir. **Sefer Yetsirah,** kozmolojik bir şema verir: Buradaki 10 sephirot, muhtemelen **on emir**'e tekabul eder. Bunları bir araya getiren 22 yol ise, İbrani alfabesinin 22 harfine denk düşer. Böylece yaratılış bu 32 unsurdan hareketle meydana gelir. **Sefer Yetsirah,** Alman Yahudilerinin **Pietizmi** (sofuluğu)'nin merkezini teşkil eder. **Kabbalah, harf ve sayı esasına dayanan Yahudi mistisizminin kaynağını da teşkil etmekte ve Mesih fikrini işlemektedir. Sefer Yetsirah, yaratılış kitabını** teşkil ederken, **Sefer ha Bahir, bilgi** kitabını teşkil etmektedir. **Bahir**'e sahip olmakla tanınan **provence**'li ilk Yahudi mistik Pasquieresli haham **Abraham ben David** oğlu **kör İshak**'ın (1160-1235). Bu metinler, XII. Asra doğru **Provence'**de doğmuş daha sonra İspanya'ya doğru yer değiştirmiş olan **Kabbalah** hareketinin ilk temellerini oluşturmuştur. XIII. Asırda bu edebiyatın çiçeği olan **Sefer ha-Zohar** ortaya çıkmıştır. Bu kitap **Kabbalah** hareketinin En büyük kitabıdır. Fakat **Kabbalah,** esas anlamını XVI. yüzyılda bulmuştur. Artık Yahudi mistik düşüncesi, iyice teşekkül etmiş ve **Kabbalizm** toplumda benimsenmiştir. **Kabbalah** hareketinin gelişmesinin ana nedeni, sadece **Talmud** etüdünün, İsrailin kaderi üzerinde yeterli olamayacağı düşüncesidir. **Kabbalah'**ya göre Tevrat, Batınî şekilde okunmalıdır. **Kabbalah'ya göre, tarihî olaylar ve kanunlar, sadece Tanrısal kelâmın elbisesi ve bedenidir.** Onların ruhunu anlamaya, sadece mistik hareket imkân vermektedir. Bununla beraber Kabbalah'nın sistematik olarak Platoncu ruh/beden düalizmini ve fizikî dünyanın küçümsenmesini benimsememesini anlamak gerekir. Kabalistin bütün faaliyetleri, tasarlanan üç gayeden birinin yetkisi dahilindedir: **TİKKUN:** Zahidin kişiliğinde ve dünyada **primordial birliğin** ve

uyumun yeniden canlandırılması, **KAVVANAH:** Kendi iç dünyasına doğru dalan derin düşünce. **DEVEKUT:** Ruhlarla vecdi birlik. Bu mistik hareket, XVI. yüzyılda, **Haim Vital'**in önemli eseri sayesinde **Safed Ekolü** tarafından yenileştirilmiştir. Safed ekolünün şefi, **İsaac Louria**'dır. Kabbalah hareketi, Yahudi olmayan muhitlerde de tesirli olmuştur. Pic de la Mirandole ve Reuchlinden, Rönesans hümanizmine kadar, Kabbalah'nın tesiri büyük olmuştur.

6- Tevrat'taki Tahrif Belirtileri ve Çelişkiler

Mevcut Tevrat'ın tahrife uğradığını gösteren en önemli belirtileri şöylece sıralayabiliriz:

1. Tevrat adı ile tanınan mevcud kitap, Yakub'un İsrail adını alışını **"Allah'la uğraşan"** veya **"Allah'ı yenen"** anlamında kullanmaktadır. (Tekvin, XXXV/10) İlâhî vahye dayanan bir kitapta Tanrıya böyle isnatların olmaması gerekir.

2. Tevrat'ın Hz. İbrahim'e isnad ettiği farklı ifadeler de Tevrat'ın tahrife uğradığının en açık delillerini teşkil eder. Buna göre Hz. İbrahim, karısını; Mısır'da **"Kızkardeşim"** diye tanıtır (Tekvin, XX/10-13). Aynı olayı, Tekvinin 20. Babı, **Çera'**da gösterir (Tekvin, XX/1-3). Tekvinin 26. Babı ise, olayın geçtiği yer olarak **Gerar'ı** belirtir (Tekvin/XXVII/1-9)

Aynı olayın değişik şekillerde ve yerlerde gösterilmesi, Tevrat'ın ayrı ayrı şahıslar tarafından kaleme alındığını göstermektedir.

3. Bir yerde Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in yaşı, 16 gösterilirken, bir başka yerde İsmail henüz bir çocuk olarak zikredilir (Tekvin, XXV8-16, 16-21, 14-16).

4. Tevrat'a göre, Tanrı Yehova Mısır'dan çıkarken Yahudilere komşularının malını çalmayı tavsiye eder (Çıkış, III/21-22).

Böyle bir ifadeyi kullanan kitabın Hz. Musa'ya vahyedilen Tevrat olması mümkün değildir. Bu ifadeler, Yahudi hissiyatını ifade eden bencil sözlerden başkası değildir.

5. Hz. Musa'nın ölümü ve gömülüşü olayının, **Tesniye**'de zikredilmesi de, Tevrat'a insan elinin uzandığını gösteren çok önemli bir belgedir (Tensiye, XXXIV/5-12).

6. Hz. **Lut** hakkındaki iftira ise çok daha çirkindir. Tevrat'ın ifadesine göre Lut (A.s.)'a, kızları şarap içirmişler ve onu sarhoş ederek onunla zina etmişlerdir. (Tekvin, XIX, 30-36).

Böylesine değişikliklere maruz kalan, tenakuz ve mantıksızlıklarla dolu olan bir kitabın İlâhî kaynaklı bir kitap olması düşünülemez. Ancak, Tevrat'ın içinde ilâhî vahiyden kalıntılar da vardır. **Bunun için peygamberimiz, Tevrat ve İncil'e hakaret edilmemesini tavsiye etmektedir.**

Bugün, Batı dünyasındaki Tevrat üzerinde çalışan uzmanlar da Tevratın tarihî süreç içinde değişikliğe uğradığını kabul etmektedirler. Batı dünyasında ve Amerika'da çok sayıda Kitab-ı Mukaddes Enstitüleri bulunmaktadır.

C- YAHUDİ MEZHEPLERİ

a. Eski Yahudi Mezhepleri

Yahudilikte pek çok mezhep vardır. Bu mezhepler, temel prensipleri, hayat tarzları, kainata ve kainat ötesine bakışta birbirinden çok farklıdırlar. Biz burada Yahudi mezheplerinin en önemlileri üzerinde duracağız:

1. Ferisiler (Peruşim)

Ferisi (Ferisa) kelimesi, ayrılan ve terk eden anlamına gelen İbranice Perişa kelimesinden gelmektedir. Çünkü bunlar, diğer Yahudilerden ayrılmış bir grup teşkil ediyordu. Bu ismi, bu gruba düşmanları vermiştir. Bundan dolayı **"Ferisi"** kelimesi **"ayrılmış"** anlamına gelmektedir. Bunun için **Ferisiler**, bu isimden pek hoşlanmazlar. Ferisiler, en güçlü dönemlerini ikinci mabed döneminde yaşamışlardır. Ancak bunların kökü M. Ö. V. asra kadar çıkmaktadır. Yani, **Ezra** ve **Nehemie** dönemlerine kadar gitmektedir. **Ferisiler**, İsrail halkının lâik dini yöneticileri durumundadırlar. Bunların M.Ö. 135/104 yıllarında yönetimde çok etkili oldukları görülmektedir. Roma istilası döneminde **Ferisiler**, (M.Ö. 63) daha çok Yahudi şeriatını yorumlamakla meşgul olmuşlardır. Ferisilerin diğer gruplardan ayrıldığı önemli özelliklerinden biri de, dini akademilerinin

oluşudur. **Hillel** ve **Chammai ekolleri** M.Ö. I. asırda gelişmeye başlamıştır. **Talmud**, Ferisilerle, Sadukiler arasındaki bir çok farktan bahsetmektedir.

Kendilerine alimler, veya din kardeşleri denilmesini isterler. Ferisilerin en dikkat çekici yönü, Yahudi kanunlarını titiz şekilde tatbik etmeleridir. **Ferisilerin** çoğu, Yazıcılardan gelmektedir. Bunun için de sırf dinî grup özelliği taşımaktadırlar.

Ferisilerin başlıca inanç özellikleri:

1. Yahudi şeriatına sıkıca bağlıdırlar.

2. Geleneklere sâdık kalmışlardır.

3. Cumartesi istirahatine tam olarak uymaktadırlar.

4. Temizliğe çok önem verirler. Sık sık banyo yaparlar.

5. Dinî kurallara sıkıca bağlılık, onları şekilci hale sokmuştur.

6. Her şeyin Tanrısal kaderle olduğuna inanmaktadırlar.

2. Sadukiler (Sadukim)

M. Ö. II. asırdan M. S. I. asra kadar devam eden dini ve politik bir gruptur. Yahudi inancına göre, kral **Davud ve Süleyman** zamanlarında iş başında kalan SADOK'un soyundan gelen Kohenler'e **SADUKİLER** adı verilmiştir. Bunlar, **Yahudi Aristokrasisine** mensupturlar. Ancak, **Sadukilerin tarihi**, Ferisiler gibi süreklilik göstermez. Zaman zaman kırılmalar olmuştur. En güçlü dönemlerini Hyrcan (M. Ö. 135-104) ve Salome Alexandra (M. Ö. 76-67) dönemlerinde yaşamışlardır. Sadukiler, politik bir gruptur. Ancak İsrail halkının, manevi yönetimine en yüksek seviyede katkı sağlamışlardır. Sanhedrinde görv almışlardır.

Sadukiler soylarının **Harun'**a kadar vardığını söylemektedirler. Kudüs mabedi'nin hizmetini ellerinde bulundurdukları için ekonomik düzeyleri çok yüksektir. Günlük hayatlarında, titiz şekilde yazılı şeriata bağlıdırlar.

Sadukilerin başlıca özellikleri:

1. Musa Şeriatında yazılı olmayan bütün kuralları reddederler. Bunun için Talmud'u ve Rabbinik Yahudiliği kabul etmezler. (Yani, Yahudi hahamlarının verdikleri fetvaları).

2. Tevratın ilk beş kitabını, özellikle, Çıkış, Levililer ve Tesniye'yi kabul ederler.

3. Öldükten sonra dirilmeyi kabul etmezler.

4. Kaderi inkâr ederler. İnsanın tam olarak iyilikte ve kötülükte hür olduğuna inanırlar.

5. Materyalist düşünceye sahiptirler.

6. İnsanın kurtuluşu ile ilgilenmezler. Bilakis insanın, kendi sefaletini hazırladığına inanırlar.

7. Ruhun ölümsüzlüğüne inanmazlar. Ruhun, bedenle birlikte yok olduğuna inanmaktadırlar.

3. Esseniler (İsiyim Mezhebi)

Esseni hareketi, M. Ö. II. yüzyıldan, M. S. I. Yüzyıla kadar yaşamış olan bir yarı-manastır hareketi olarak görülmektedir. **Esseni** kelimesinin anlamı kapalı kalmaktadır. I. Asrın Yahudi düşünürü olan **Philon**, Esseni kelimesinin **"azizleri"** belirttiğinden söz eder. Modern müfessirler de Esseni kelimesini **"sofular"** olarak tefsir etmektedirler. Essenilerin teşkilat yapıları, hiyerarşik bir düzene bağlı bulunmakta ve alttaki, üsttekine tam bir itaat içinde bulunmaktadır.

Mütevazi, dindar kişiler olarak bilinen **Esseniler,** sessiz ve sakin bir hayat yaşarlar. Genelde cemaat hayatı yaşamaktadırlar.

Mezhebin en belirgin özelliği, yardım ve şefkat konusunda aşırı davranmlarıdır. Mezhebe giriş hemen olmaz. Aday belli bir süre denemeye tabii tutulur. Bu hazırlık süresinin üç yıl olduğu söylenmektedir.

Mezhebe kabul edilen kimse, **müşterek yemeğe el süremeden,** kardeşleri huzurunda **dinî and** içer ve sır saklayacağına dair söz verir. Önce Allah'a karşı sadakatle hizmet edeceğine, sonra insanlara karşı adaleti gözeteceğine, hiç kimseye, ne kendi arzusu ne de başkasının

emri ile fenalık etmeyeceğine yemin eder. **Esseniler**, kendilerini, Allah'a vermiş insanlardır. Miladi I. Asırda, Essenilerin sayılarının dört bini bulduğunu kaynaklar nakletmektedir. 1947 yılında bulunan **"Ölüdeniz Yazmaları"**nın bunlara ait olduğu kabul edilmektedir.

Essenilerin Özellikleri

1. M.Ö. II. yüzyılda ortaya çıkan bu mezhep, ilk komünistler olarak tanınmışlardır. Hertürlü şahsî mülkiyeti kaldırmışlar, altın ve gümüş tedavülünü red etmişlerdir. Özel meskenleri, toplum malı haline getirmişler, hep birlikte yaşamaya mutlak olarak riayet etmişlerdir.

2. Çalışmalarını, ahlâk, din ve bilhassa kitabın Alleğorik (İstiareli) tefsiri üzerine inhisar ettirmişlerdir.

3. Hayvan kurbanını kabul etmezler, daha çok Kudüs mabedine takdimeler gönderirler.

4. Onlara göre İnsan, Allah'tan gelmiştir ve onun suretinde yaratılmıştır. Kaderin reddedilemez olduğunu kabul ederler. İnsan iradesini kabul etmezler.

5. Çok mütevazi yaşarlar. Beyaz elbiseyi tercih ederler.

6. Ruhun insan bedenine hapsedildiğine inanırlar.

7. Mezhebe kadınlar alınmaz. Evlilik, sadece ırkın devamı için **"Özel bir tarikat"** içinde kabul edilmiştir.

8. Ruhun ölümsüzlüğüne inanmaktadırlar.

9. Ruhun mutlu veya mutsuz oluşunu, ilk hayatındaki yaşayışına bağlarlar. Böylece bir nevi **"Ruh göçüne"** inanmaktadırlar.

10. Cemaate, sadece yetişkinler kabul edilir. Çocuklar sadece eğitim için cemaate gelebilirler.

11. Cemaat üyeleri, genelde tarımla ve zenaatla uğraşırlar.

12. Köleliği kesinlikle kabul etmezler. Köle kullanmazlar.

13. Philon ve Joseph'in bildirdiğine göre, evliliği reddetmektedirler. Onlara göre, kadınlar hafifmeşreptirler ve sadakatsizdirler. Ancak bazı Esseni tarikatı kolları, evliliği kabul etmektedir.

14. Yemekleri, müşterek yerler. Çünkü, bu durumda kutsal bir karakterle kuşatıldıklarına inanmaktadırlar

15. Cumartesine saygıya, titiz şekilde riayet ederler.

4. Karailik Mezhebi

Ortaçağda görülen mezhepler arasında bilhassa **Karailer** dikkati çeker. Karailer, Yahudilikten ayrılan bir gruptur. Bunlar, özellikle Rabbinik Yahudilikten ayrılmaktadırlar.

Tevratı çok okumalarından kinaye olarak mezhebin bu adı aldığı tahmin edilmektedir. Bunlar, **Talmudu** yani şifahi geleneği kabul etmezler. Dini ritüeller konusunda da diğer Yahudilerden ayrılırlar.

Mezhebin kurucusu M.S. VIII. Yüzyılda Irak'da yaşamış olan **ANAN BEN DAVİD**'dir. Ancak Karailerin fikir kökenlerini II. Mabed dönemine kadar çıkaranlar da vardır. Karailiğin ortaya çıkışını geleneksel Rabbinik rivayetler şöyle belirtirler: Halifenin kendisine tevdi ettiği cemaat başkanlığını **Anan Ben David** kabul etmez. Ancak kendisi yeni bir cemaatin başı olur. Halife, **Anan**'ı tutuklar, ancak Anan, farklı bir cemaatin başı olduğunu ve bu cemaatin Yahudilikten çok, islâmiyete yakın olduğunu söyler. Ancak bu rivayet, tartışmalı bir rivayettir. **Karaizm** terimini IX. yüzyılda ilk kullanan, **Benjamin el-Nahavendi** olmuştur. **Karaizm**, Babil'de doğmuş, altın çağını X. Ve XI. Yüzyıllarda Filistin'de yaşamıştır. Bu dönemde **Sehl ben Matsliah, Salmon ben Yerouhim, Yafet İbn Eli, Joseph el-Basir ve Yechoua ben Yehoudah** gibi meşhur şahsiyetler, **Karailik** içinde yer almışlardır. Daha sonra **Karailik, Mısır'a, Bizans'a, Kırım'a** ve **Litvanya**'ya kadar yayılma göstermiştir.

Karailerin kullandığı takvim, hahamların kullandığı takvimden farklıdır. Ayrıca bayram günleri de farklılık göstermektedir. Mesela **Karailer, ŞAVVUOT** bayramını daima pazar günü kutlarlar. **HANUKA** bayramını Karailer, kutlamazlar. **PURİM** bayramını **I. AZAR**'da kutlarlar. Diğer yandan, **ROŞ HA ŞANA** bayramında **ŞOFAR** üflemezler. **Şofar**, boynuzdan yapılmış olan ve üflenince öten bir alettir. **Karailer**, kurban kesme törenlerine riayet ederler. Ancak, Tora tarafından yasaklanan hayvanların etini yemezler. Farklı cinslerden gelen hayvan ürünlerini bir anda yerler. Meselâ, ineğin sütü

ile koyunun etini aynı kapta yerler. Rabbinik Yahudilikte ise, bu yasaktır. **Karait sinagoglarında** oturak yoktur ve sinagoga girerken ayakkabıları çıkarmaktadırlar. Dua'da **TEFİLİN** kullanmazlar. Önceleri cumartesinden önce mum yakmak yasak iken, şimdi **Karailer**, mum yakmaktadırlar. Yiyeceklerin, ısıtılarak yenilmesini **Karailer**, caiz görmezler.

Rabbinik Yahudilik, Karailiği sapık bir cereyan olarak görmektedir. Bunun için, Karailerle evlenmeye izin vermezler. Karaileri, pis ve murdar olarak görmektedirler. Hatta, hahamların, Karailere dini bilgiler öğretmesine bile izin verilmez.

Bugün İsrail'de yirmi bin KARAİ'nin olduğunu kaynaklar belirtmektedir. Rusya'da **birkaç bin**, Amerika'da **bin beşyüz**, İstanbul'da **yüz Karai**'nin olduğu belirtilmektedir.

Bugün İsrail'de KARAİ'LERİN hahambaşısı **HAYYİM HALEVY**'dir.

Karailiğin başlıca prensipleri:

1. Bütün varlıkları yaratan Allah'dır.

2. Allah, Âlem yaratılmadan önce vardı.

3. Âlem, sonradan yaratılmışıtr.

4. Allah, Hz. Musa'ya ve Tevratta adı geçen diğer bütün peygamberlere hitap etmiştir.

5. Hz. Musa'nın koyduğu kanunlar haktır.

6. Tevratın dilini bilmek dinî vecibedir.

7. Kudüs'teki **"Mabed"** dünya idarecilerinin makamıdır.

8. Mesihin gelmesine ve ilerde yeniden dirilmeye intizar haktır.

9. Hesap günü vardır.

10. Hesaptan sonra mükafat ve mücazat haktır.

Karailer, günde iki defa, **sabah ve akşam ibadet ederler. Yıllık yetmiş günlük bir de oruçları vardır. Oruçları daha çok perhiz mahiyetindedir.**

b. Günümüz Yahudi Mezhepleri

Günümüzün Yahudiliğinde de birçok mezhep hâlâ yaşamaktadır. **Şomronim** Mezhebinin yanında, biraz önce bilgi verdiğimiz **Karailer** hâlâ günümüz Yahudiliği içinde canlılıklarını korumaktadır.

Diğer çağdaş Yahudi mezheplerini üç grupta inceleyebiliriz:

1. Muhafazakar Yahudilik: XIX. uncu yüzyıl ortalarında, Alman Yahudileri arasından çıkmıştır. Belli başlı temsilcileri, **İsaac Bermays** (1791-1849) ile, **Zacharia Frankel** (1801-1875) olup daha sonra Amerika'da taraftar bulmuştur. **Muhafazakar Yahudilik, Reformist Yahudilik ile Ortodoks Yahudilik** arasında bir yer işgal etmektedir. **Muhafazakar Yahudilikte,** Siyonist hedefler, fazlaca belirginleşmiştir. Büyük bir Yahudi bilgini olan **Frankel,** Yahudi halkının ve onun geleneklerinin, Yahudiliğin merkez unsurları üzerine oturmasını savunmuştur. O'na göre **Halakaha**'ya saygı duyulması gerekir. Ancak zamanın şartlarına da onu uydurmak gerekir. O'na göre bunun için, eleştirel bir metodolojiye ihtiyaç vardır. **Frankel,** Yahudiliği, tarihi bir sürecin sonucu olarak düşünüyor. Ancak o, Yahudi milli özlemlerine de sıkıca bağlı bulunuyor. Bunun için **SİON**'a dönüşü bir ideal olarak düşünüyor. 1886 yılında bu felsefe, Amerika'da **"Yahudi İlahiyat Semineri"** tarafından yayılmaya başlamıştır. Bunlar, reformist Yahudiliğe karşı tavır almışlardır. Ancak, Ortodoks Yahudiliğe de uzak kalmışlardır. Azınlık olmalarına rağmen, Amerika toplumu içinde kendilerini kabul ettirmişlerdir. Amerika'da hareketin öncüsü **Sabato Morais** ve **Solomon Schechter** idi.

Muhafazakar Yahudiliğin belli başlı prensipleri şunlardır:

1. Yahudilik dini ve etnik bir karışımdır.

2. Yahudilik, Tanrı, insan ve toplum ilişkilerini içeren bir sistemdir.

3. Yahudiliğin idealleri, Halakah'da şekillenmiştir.

4. Halakah, Yahudilerin çağdaş ihtiyaçlarına cevap verebilir.

5. Halakha'da değişik kanaatlere yer vardır.

6. Yahudiliğin bilimsel ve tarihi tetkiki şarttır.

2. Ortodoks Yahudilik: Mabedin yıkılışından, zamanımıza intikal edip gelen ve asıl Yahudiler diyebileceğimiz topluluktur ki, dünya Yahudilerinin çoğunluğunu teşkil etmektedir. **Ortodoks Yahudilikte,** Hz. Musa kanunlarına harfiyen uyulur. Bugünkü İsrail'de de hâkim unsur **Ortodoks Yahudiliktir,** Yahudi şeriatına sıkıca bağlı olan Yahudilerdir. **Hem Tevrata, hem de Talmuda sıkıca bağlıdırlar.** Bunlara göre **Yahudi** milleti, dinin emirlerini yaşarsa Yahudiler için bir gün sıkıntı sona erecek ve Mesih gelecektir. Batıdaki aydınlanma hareketleri, Ortodoks Yahudilik üzerinde çok büyük dinî etki bırakmıştır. **Haskala** hareketinin yayılma dönemi olan 1795'de kendini gösteren dini bir harekettir. Reformist Yahudiliğe karşı doğmuştur. XIX. Yüzyıldan sonra yayılma göstermiştir. **Ortodoks Yahudilik,** Yahudi geleneğinin sahibi olarak kendini görmektedir. Tora ve Talmud'un vahiy olduğunu kabul ederler. Yahve yerine, Adonay (efendimiz) kelimesini kullanırlar. Cumartesi törenlerinde org çalmaya izin vermezler. Sinagoglarda erkek ve kadın ayırımına dikkat ederler. Avrupa ve Amerika'daki Yahudilerin bir çoğu, Ortodoks Yahudi'dirler.

3. Reformist Yahudilik: Moise Mendelssohn (1729-1786) ile başlayan cereyan, bilhassa Avrupa Yahudileri arasında gelişmiştir. **İlk defa din ile dünya işlerini, Yahudilikte birbirinden ayıranlar bu mezhep salikleri olmuştur.** Reformist Yahudiler, **ibadet şeklini, kadın-erkek ayrılığı, Cumartesi yasaklarının bazılarını kaldırmışlardır.** Meselâ **"Cumartesi günü"** ışık yakmak, otomobil kullanmak, bir yerden bir yere gitmek, Ortodoks Yahudilikte kesinlikle yasak iken, **Reformist yahudiler,** sinagoga gitmek veya dinlenmek ve eğlenmek maksadıyla ışık yakılabilir derler. Bunun için **Mendelssohn'a maskilim yani ışıkların temsilcisi denmiştir.** Böylece **Mendelssohn** Batıdaki **HASKLAH** adıyla bilinen modernizasyonu başlatmıştır. Ancak bu modernizasyon içinde **Yahudiler,** kendi köklerini inkâr etmemektedirler. Bunlara göre, ibadet esnasında müzik aletleri de kullanılabilir. **İbadet esnasında erkek ve kadınlar yan yana oturmaktadır. Reformist Yahudiler, laikleşmiş Yahudilerdir.** Yahudiliği**, sekularizm** ile birlikte yaşamak isteyen reformist Yahudiler, yazılı kanunun değişmezliğini kabul etmezler. **Reformist Yahudilik,** İkinci Dünya Savaşından sonra, Avrupa'da ve Amerika'da güç kazanmıştır. Her iki kıt'ada da birçok kolej ve akademiler

kurmuşlardır. Bugün Reformist Yahudiliğin mensupları, Avrupa'dan Amerika'ya ve hatta Afrika'ya, İsrail'e kadar dağılmış vaziyettedirler. **Reformist Yahudiler**, hem muhafazakar, hem de Ortodoks Yahudilere karşıdırlar.

Bunların sinagogları, diğerlerinden ayrılmış olup, genellikle Amerika'da çoğunluktadır.

4. Hassidizm: İsrael ben Eliézer Baal Chem Tov tarafından XVIII. yüzyılda **PODOLİE**'de kurulan dini yenileştirme hareketidir. Dünyanın bu bölümünde **hasidout** idealine, yani **"kutsallık"** idealine bağlı olan küçük bir Yahudi cemaati yaşamaktaydı. Bu cemaat, **İsrael Baal chem Tov**'u manevi rehber olarak kabul ediyorlardı. **Baal Chem Tov**'un Hassidizminde müritler, **Hassidim** diye isimlendiriliyordu. Ancak **Tsaddik** (yüksek bir dindarlığa ulaşan) ismi, sadece **TOV**'a veriliyordu.

1760 yılında **Baal Chem Tov**'un ölümüyle **Hassidizm** ikiye ayrıldı: **Bir grup,** Jacop Joseph'in arkasından gitti. **Hassidik** hareketin öncülerinden ilk yazılı eser veren **"Jacob Joseph"** olmuştur. O'nun **"Toledot Yaoqov Yosef (1760)"** isimli eseri, **Baal Chem Tov**'un sözlerinin bir derlemesini oluşturmaktadır. İkinci Hassidik grubun öncüsü **Dov Baer** idi. O'nun etrafında daha kalabalık bir grup toplanmıştı. **Dov Baer**'in cemaati, **Polonya, Rusya, Litvanya**'da ağırlıklı idi.

Hassidik harekete karşı birçok muhalefet oluşsa da, Hassidik hareket, XIX. yüzyılda ciddi bir yayılmaya sahip olmuştur. Hemen hemen, Doğu Avrupa Yahudi cemaatinin çoğunluğu, bu harekete girmiştir.

Hassidizm, bir halk mistik hareketi olarak kendini göstermektedir. Bu hareket, aslında Yahudi hahamlarının kuru entellektualist tutumlarına karşı doğmuştur. Ancak **Hassidizm,** sadece bir halk mistik hareketi değil; elitler yanında da kabul gören bir hareket olmuştur. Böylece **Hassidizm,** bir yandan basit bir sofuluk harketi olarak kabul görürken, diğer yandan, yüksek bir spiritüalite olarak ve bir kutsallık hayatı olarak dikkat çekmektedir. Bu iki karakter, bütün Hassidik hareketlerde bulunmaktadır.

Hassidizm, kök itibariyle **Tora**'ya, **Zohar**'a ve **Kabbalistik akımlara** ve **Halakah** yorumlarına dayanırken, bir mistik akım olarak veya mezhep olarak kendini göstermiştir. **Hassidik hareket,** birçok Yahudi azizinin hayat hikayesiyle şekillenmiştir.

Avrupa'da **Hassidizm,** çok rahat ortamlarda yayılma ve gelişme imkanı bulamamış ve birçok Yahudi kökenli muhalefet akımı, Hassidizmi Avrupa'da yıpratmaya yönelmiştir.

Bugün İsrail'de, Amerika'da, Doğu Avrupa'da, İngiltere ve Fransa'da çok sayıda Hassidik haraketin mensubu vardır.

Çağdaş birçok yazar, Hassidik hareket konusunda bilgi vermektedir: Meselâ, **Martin Buber**'in **Yeni-Hassidizm** hareketi, **BEN** ve **SEN** (je et tu) isimli kitabındaki felsefede sergilenmektedir. Tabii ki, **BUBER**'in felsefesi, gerçek Hassidik mistik hareketten uzak görünmektedir.

D. YAHUDİLİKTE İMAN VE İBADET ESASLARI

1. İman Esasları

Yahudilikte, Müslümanlıkta olduğu gibi belirli iman esasları yoktur. Daha doğrusu İslâm dünyası ile temastan önce Yahudilik için böyle bir zorunluluk hissedilmemiştir. Daha sonraları gelişen şartlar içinde Hahamlar tarafından şu inanç prensipleri ortaya konulmuştur:

1) Allah İnancı: Yahudiliğin kutsal kitabında, Allah'dan bahsedilir. Fakat değişik isimlerle adlandırılır. Genel olarak, Yahudiler Tanrılarına **YAHWEH** veya **ELOHİM** derler. Kutsal kitapta **YAHWEH** ismi geçer. Ancak Ortodoks Yahudiler bu ismi ağızlarına pek almazlar. Bunun için bu ismin geçtiği yerlerde **ADONAY** (Rabbimiz.Efendimiz) kelimesini kullanmaktadırlar. Hem de bu Tanrı, **milli bir tanrıdır.** Bu husus Tevratın bir çok bölümlerinde ifade edilir. **Yahudilik,** monoteist bir dindir. Ancak bugün Yahudiliğin Tanrı inancı millilikten evrensel bir tanrı inancına doğru gelişme göstermiştir. Buna göre **YAHWEH** bütün kainatın Rabbidir. Böylece o, Hıristiyanlığın **Teslis** (üçleme) akidesinden ayrılmaktadır.

2) Kitaplara İman: Yahudilerde Tanrının vahyi ile yazıldığına inanılan kitaplar, Tevratın **ilk beş kitabıdır.** Buna **Tora** derler.

3) Peygamberlere ve Nebilere İman: Yahudiler **"Peygamberlere ve ayrıca Nebilere** de inanırlar. Yahudilerce belli başlı **peygamberler, Hz. Musa, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'dır. Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed (a.s.)'in peygamberliklerini kabul etmezler.** Yahudiler, ilk Nebiler ve son Nebiler olarak iki grup peygambere de inanırlar. Bu konuda geçen bölümlerde geniş bilgi verilmiştir.

4) Meleklere İman: Yahudilikte meleklere inanç vardır. Ancak bu konu müphemdir. İslâmiyet kadar açık değildir.

5) Ahiret Gününe İman: Ölümden sonra dirilme inancı ilk defa Eski Ahidin "Danyal" kitabında yer almıştır. Yine de bu konu Yahudilikte çok açık değildir. Buna rağmen, Talmud'da, ölümden sonra dirilmeyi inkar edenlere karşı, cezalar önerilmektedir. Ölümden sonra dirilmeyi kabul etmeyen Yahudilere karşı IX. asırda, **Saadia**, bir takım kelâmî deliller ileri sürmüştür.

Danyal bu konuda şöyle der: ".....Ve yerin toprağında uyuyanlardan bir çoğu kısmî ebedî nefrete uyanacaklardır (Daniel, XII, 2). İşaya'da, toprak içinde yatanların uyanmasını isteyen ve her yerin ölülerini dışarı atmasını haber veren cümleler vardır (İşara 26/19).

6) Kaza ve Kadere İman: Yahudiler, insanların alın yazılarına değil, bütün olayların Tanrının çizdiği belirli bir amaca yönelmiş bulunduğuna inanırlar. İnsanın ödevi de bu amacın yerine gelmesi için emek sarfetmesidir.

Yahudilerde hayır ve şer **Tanrıdandır,** ama hayır mükâfat, şer de ceza içindir.

2. Mesih İnancı:

Yahudilikte bilhassa Hıristiyanlarca ileri sürülen iddialar üzerinde en çok söz edilen hususlardan birisi, **Mesih ve Mesihi intizar** (bekleme) konusudur.

Hıristiyanlara göre, İsa'nın **MESİH** olarak geleceği Tevratta açık olarak yazılı idi. Fakat, Yahudiler bu metinlerde değiştirmeler yaparak onu tasdikten kaçınmışlardır.

Eski Ahidin son kitaplarında Mesihe müphem şekilde şöyle işaret edilmiştir: **"İsrail üzerine hükümdar olacak, bana senden çıkacaktır, onun çıkışı eski vakitten ezelî günlerdendir"** (Mika, V/2-5). **"Ey sion kızı, büyük sevinçle, coş, ey yeruşalim kızı, bağır. İşte kralın adildir ve kurtarıcıdır, alçak gönüllüdür ve bir eşek üzerine, evet eşek yavrusu, sıpa üzerine binmiş sana geliyor** (Zekeriya, IX/19).

Yahudilikte Mesih, Yahudi toplumunu kurtaracak kişidir. Yahudinin de görevi bu mesihin gelmesini hazırlamaktır. **Çünkü Mesih,** Allah toplumunun çağını başlatacak ve dünyaya huzur getirecektir.

İşte Yahudiler, kendilerini kurtaracak birinin bir gün mutlaka çıkacağı düşüncesiyle **MESİH** fikrine bağlanmışlar ve **"Mesihi Bekleme"** düşüncesini inançları arasına sokmuşlardır.

Böylece, zaman zaman Yahudiler arasında Mesihlik iddia eden kimseler, her devirde çıkmış ve taraftar bulmuşlardır. İşte aslen İzmirli olan Yahudi **Sabbatay Zvi** de (1626-1676) Mesihlik iddiasıyla ortaya çıkmış, **Osmanlı toplumunu karıştırmıştır.** Şubat 1666'da Osmanlı yönetimi sabatayı yakalatır ve tutuklar. Sabatay, Müslüman olduğunu açıklar. Ancak taraftarları ona sadık kalır. Böylece İslâma şeklen dönmeler, şeklen ihtidalar devam eder. Daha sonra Sabataycılık, Sabatayın reenkarnasyonu olduğuna inanan **Jacob Frank** (1726-1791) tarafından Polonya'da yayılmıştır. **Sabbatay Zvi,** Yahudiler için bir model olmuş ve **Dönme'**ler adı ile bir cemaatın çıkmasına neden olmuşlar. Bunlar şeklen Müslüman, ruhen Yahudi olduklarını bilerek yaşamışlardır. Sabatayistler üzerinde birçok fikir ileri sürülmektedir. Türkiye'de Sabatayist hareketi, bazı kesimler, canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Hatta bazen bu, siyasal çekişmelere kadar götürülmektedir.

3. İbadet Esasları

Yahudilerde ibadet, **Sinagog** ve Havra'da yapılır. İbadet esnasında Tevrat okunur ve dua edilir. Yahudilerin ibadet törenleri son

derece sadedir. Bugün dünyada **Sinagoglar**, Yahudi kimliğinin korunması için çok önemli bir rol üstlenmiş durumdadır.

Yahudilikte, ibadette veya Tevrat okurken başın kapatılması dinî bir zarurettir. Kadınlar ibadete iştirak edemezler, ancak başları örtülü olarak, yalnız seyirci şeklinde ibadeti takip edebilirler. Bugünkü Yahudi mabedlerinde kadınlar için bölmeler yapılmıştır. İbadet esnasında erkekler, alınlarına veya sol kollarına deriden yapılmış, içinde Tora'dan ayetler bulunan bir kutuyu yapıştırırlar. Buna TEFİLİN denir. Yahudilerin ibadette kullandıkları malzemeler şunlardır:

1. **Sudur:** Dua kitabı
2. **Tefilin:** Deri kutu
3. **Tallit:** Dua şalı
4. **Kipa:** Takke.

Yahudilikte genel olarak günde üç defa ibadet edilir.

1- Şaharit: Sabah saat sekiz civarında yapılır.

2- Minha: Öğleden biraz sonra, ikindiye doğru yapılır.

3- Maariv: Akşamdan sonra havada üç yıldız görülünce yapılır.

Yahudilikte haftalık ibadet çok mühimdir. Bu ibadet **Cumartesi** gününe saygı şeklinde belirtilmiştir. Yahudilikte buna **Sabbat** denir. **Sabbat günü**, Cuma günü akşamı başlar, **cumartesi**, gün batımına kadar devam eder.

Cumartesi ibadetinde, sinagogda çoğu İbranice, bir kısmı da eski Yahudilerin halk dili olan **ARAMİCE** dualar okunur. Bu duaların belirli birer melodi ile söylenmesi gelenektir. Yahudilerde iki dua önemlidir: Bunlardan biri **Baruh'un duasıdır.** Diğeri de **Şema İsrael duasıdır.** Baruh'un duası şöyledir: **Hamdedin Tanrıya-Adı yüce olan'a, bugün de, sonsuzluğa kadar da.** Şema İsrael duası da şöyledir: **Dinle ey İsrail! Allahımız, Rab bir olan Rabdır ve Allah'ın Rabbi, bütün yüreğinle ve bütün canınla ve bütün kuvvetinle seveceksin. Ve bugün sana emretmekte olduğum bu sözler, senin yüreğinde olacaklar. Ve onları, oğullarının zihnine iyice koyacaksın. Ve evinde oturduğun ve yolda yürüdüğün ve**

yattığın ve kalktığın zaman bunlar hakkında konuşacaksın. Ve onları alâmet olarak elinin üzerine bağlayacaksın. Ve onlar gözlerinin arasında alın bağı olacaklar. Ve onları evinin kapı süveleri üzerine ve kapılarının üzerine yazacaksın. (Tesniye, 6/4-9)

Yahudiler bu duaları hayatlarının her safhasında okumaya çalışırlar.

Cumartesi takdisi evlerde de kutlanabilir. Evde tören, Cuma akşamı güneşin batmasıyla başlar. Bütün aile sofraya oturur. Baba, takdis duasını okur. Yahudiler Cuma günü akşamından cumartesi günü batımına kadar hiçbir dünya işiyle meşgul olmazlar. Yahudilerin Tevrat okuyuşları, Müslümanların Kur'an okuyuşları gibi sesli ve makamlıdır.

Bugün İsrail devletinde **"Cumartesi günü"** resmi tatildir. Sinemalar Cuma günü öğleden sonradan, cumartesi günü akşamına kadar kapalıdır. Demiryolları ve uzak mesafe otobüs seferleri **sabbat** günlerinde tatil edilir. Radyo ve Televizyon, sadece **"Özel Cumartesi"** programı yayınlar. Birçok Yahudi için, **Cumartesi resmi bir tatil günü haline gelmekle beraber, eski karakterini kaybetmiş, bir can sıkıntısı günü haline gelmiştir.** Artık **Cumartesi** (sabbat), Yahve'nın değil, devletin yasağı ile süren bir düzen halindedir. Hal böyle olmakla beraber son yıllarda, değişen dünya şartlarını göz önüne alan **İsrail Devleti**, Cumartesi günü faaliyet yasağını, büyük ölçüde gevşetmiştir. Bu konuda, Reformist Yahudiliğin rolü büyük olmaktadır.

E. YAHUDİLİKTE DİNÎ VE MİLLÎ BAYRAMLAR

Yahudilikte din ve tarih bir bütün teşkil ettiği için, her Yahudi, **milliyeti ile birlikte dinini de devam ettirmektedir.** Yahudi tarihinin başlangıcından beri, Yahudileri derinden etkilemiş olan günler, milli ve dinî bayramlar olarak, yüzyıllardan beri kutlana gelmiştir. Bu günlerde Yahudilerin milli şuurları güçlenmekte ve geçmiş ile bir defa daha bütünleşmektedirler. Yahudiler, bu belirgin günlerde geçmiş tarihlerini, bir defa daha hatırlamaktadırlar. Bu bayramların önemlileri şunlardır:

1- Roş ha şana: Yahudilerin yılbaşı bayramıdır. 1. Tişride kutlanır. Tişri ayı, Eylül-Ekim'de karışık ifade edilmektedir. Genelde Tişri, yedinci Yahudi ayını belirtir. Yahudiler tarih başı olarak, Mısır'dan çıkışı alıyorlardı. Orta çağda, dünyanın yaradılışını başlangıç olarak alma yolunu tuttular. Böylece, Tekvin'de ve daha sonra verilen sayıları topladılar. 1966 yılında dünyanın yaratılışından itibaren 5728 yıl geçtiğini kabul ettiler. Bu bayram, 2002 yılı itibariyle 7-8 Eylülde kutlanmıştır. Ancak **yarı kameri - yarı güneş takvimi** kullanıldığı için bu tarihler zaman içinde değişebilmektedir. Bu bayram, Yahudilerce, insanın ve âlemin kaderinin yeninde tayin edildiği gün şerefine kutlanır. Bu günde, eğlence yapılmaz. Bu bayram süresince her Yahudi **"yom kippur"**a hazırlanır.

2- Yom Kippur: Kefaret bayramıdır. 10 tişride (Eylül-Ekim) kutlanmaktadır. Bir gün önce güneşin batışı ile başlamaktadır. Günahların bağışlanma bayramıdır. Bu günde her Yahudi kendini, ibadete verir ve dua şal'ını örtünür ve sert riyazat yapar, oruç tutar. Meditasyon yapar. **Yom Kippur**, birçok müzisyene, şaire ilham kaynağı olmuştur. Bu bayram, yılbaşından sonra **onuncu gün** kutlanmaktadır. 2002 Yılında bu bayram 16 Eylülde yapılmıştır. **Kippur** bayramının bitişinde **şofar** üflenerek bayramın bitişi ilan edilir.

3- Pesah (Fısh): Yahudilerin Mısırdan çıkışlarının hatırasına kutlanılan bir bayramdır. 2002'de 28-29 Mart'da kutlanmıştır. **Bayram süresince mayalı bir şey yenmez.** Aslında bu bayram, eski bir putperest bahar bayramıdır. Tabiatın uyanışı bayramıdır. Daha sonra bu bayram, kölelikten hürriyete kavuşan bir milletin, hürriyet bayramı haline gelmiştir. Bu bayramda aile büyükleri, Mısırdan çıkış öyküleri okurlar. **Pesah**, mükemmel bir aile bayramıdır. **Haggadah** okunur. Mısır'dan çıkış sevinci, coşku ile kutlanır.

4-Şavuot: Haftalar bayramı Tora'nın ve on emirin veriliş bayramıdır. **Haziran-Temmuz** ayının altısında kutlanır. Ancak bu tarihler sabit değildir. Genelde **Pesah**'dan yedi hafta sonra kutlanmaktadır.

5- Hanuka: Mabeddeki yedi kollu şamdanın bir günlük yağla sekiz gün yanması hatırasına yapılan bayramdır. **Kasım-Aralık** ayının onbeşinde başlayıp sekiz gün devam eder. Bu bayramda **Hanukiyea** denilen dokuz kollu şamdandan hergün biri yakılır. Burada da tarihler sabit değildir.

6- Purim: Yahudilerin milli bayramlarından biridir. Bu bayram, Yahudilerin İran'da **Ester** adlı Yahudi kızının sayesinde ölümden kurtulmalarını hatırlatır.Sabah ve akşam Ester kitabı okunur.

7- Sim-Tora: Tevratın **hatim** bayramıdır. Her yıl Tevratın bir defa hatmedilmesi gerekir. **Hatim** sonucu bayram yapılır. Genelde **Eylül-Ekim** aylarında kutlanmaktadır. Yine de tarih, sabit değildir.

8- Şukot: Çadırlar bayramıdır. **Şukot**, Yahudilerin Mısır'dan çıktıktan sonra kırk yıl çölde dolaşmaları anısına yapılan bir hac bayramıdır. **Sekiz gün kutlanır**. Bu bayram'da her Yahudi, evinin yanına sembolik bir çadır kurar. Bu bayram, eğlence ağırlıklı bir bayram özelliği taşır. 15 Tişri'de (Eylül-Ekim) kutlanmaktadır.

F. BUGÜN YAHUDİLERİN NÜFUS DURUMU:

Bugün Yahudiler, dünyanın belli başlı ülkelerinde kalabalık halde yaşamaktadırlar. Yahudi nüfus dağılımını aşağıdaki şekilde takribî olarak belirtebiliriz:

1- Avrupa'da: Avrupa da yaklaşık, 4 ile 4,5 milyon civarında Yahudi vardır. Bu nüfusun 2.5 ile 3 milyonu Rusya da, 550.000'i Fransada ve 500.000'i de İngiltere'de yaşamaktadır. Son yıllarda, Rusya Yahudilerinin bir kısmı, İsrail'e göç etmişlerdir.

2- Kuzey Amerika'da: Bu bölgede yaklaşık 6 ila 6.5 milyon Yahudi vardır. Amerika'da çok güçlü bir Yahudi lobisi vardır.

3- Latin Amerika'da: Yaklaşık 600.000 Yahudinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunun 350.000'i Arjantin'de yaşamaktadır.

4- Afrika'da yaklaşık: 150.000 yahudi yaşamaktadır. Bunun 120.000'i Güney Afrika'dadır. 20.000'i de Fas'tadır.

5- İsrail'de: İsrail de yaklaşık 4-5 milyon Yahudi bulunmaktadır. Fakat bunların hepsi daimî olarak İsrail'de oturmamaktadır.

KAYNAKLAR

1. Léo Baeck, L'essece du Judaisme, Paris, 1993.

2. Gilbert Dahan, Les İntellectuels Chrétiens et les Juifs au moyen age, Paris, 1992.

3. Maurice-Ruben, Hayoun, Le Judaisme Modern, Paris, 1989.

4. Julien Weil, Le Judaisme, Paris, 1930.

5. G. G. Scholem, Les grands courants de la mystique juive, Paris, 1950.

6. S. W. Baron, Histoire d'İsrael et Religieuse, 4 cilt, Paris, 1956.

7. S. Schechter, Pensée Religieuse d'İsrael, Paris, 1966.

8. K. Hruby, Le Judaisme, Paris, 1975.

9. Dictionnaire Encyclopédique du Judaisme, Paris, 1996.

10. Dictionnaire Des Religions, Paris, 1984.

2. HIRİSTİYANLIK

a. Hıristiyanlığın Kısa Tarihçesi

Bugün dünyada bir buçuk milyardan fazla Hıristiyan yaşamaktadır. Bu Hıristiyan nüfusun çoğunluğu, Avrupa ve Amerika'da bulunmaktadır. Bu Hıristiyan toplumu, ileride de açıklayacağımız gibi, **Katoliklik, Ortodoksluk** ve **Protestanlık** olmak üzere belli başlı üç mezhebe ayrılmış bulunmaktadır. Hıristiyanlığın Önemle üzerinde durduğu konulardan birisi de **Mesih doktrini** olmuş ve Hz. İsa'yı, insanlığı, Hz. Adem'in işlediği suçun günahından kurtaran **Mesih** olarak kabul etmiştir. Hz. İsa'nın çok kısa süren peygamberlik hayatı ve karşılaştığı **Yahudi** ve **Roma reaksiyonu** sonucunda getirdiği mesaj, kendi zamanında derlenip toparlanamamıştır. Bunun için Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunun resmî dinlerinin arasına girinceye kadar (M. 313.), birçok baskı altında kalmış ve gizli yayılma yollarını aramıştır. Roma İmparatorluğu resmen din olarak Hıristiyanlığı, devlet dini tanıdıktan sonra, (M. 380) Hıristiyanlık, büyük bir serbestlik içinde hızla yayılma şansını elde etmiştir. Ancak bu arada yüzlerce İncil, yüzlerce mezhep, Hıristiyanlar arasında belirmiş, Hıristiyanlık, tam bir kargaşa içerisine girmiştir. Gerek inanç ve gerekse ibadet yönünden birçok ihtilafın çıkması üzerine, başta **Konstantin** olmak üzere birçok hükümdar ve papa bu konuları çözmek için birçok konsiller toplamıştır. Ancak Hıristiyanlığın problemlerinin bu konsillerde tam olarak çözüldüğü de söylenemez.

b. İnciller Açısından Hıristiyanlık

Hıristiyanlık, Hıristiyanların dinidir. Hıristiyanlar, Mesihe bağlı, onu inanan-kimselerdir. **Christos sözü**, İbranice Mesih sözünün Yunancasıdır. Aslında christos, yağlanmış ve takdis edilmiş demektir. İsa'nın uluhiyetini ve Mesihliğini kabul edenlere ilk defa Antakya'da M. S. I. Yüzyılda Hıristiyanlar denmiştir. Yani Mesih taraftarları anlamında kullanılmıştır. Daha sonra **Romalılar**, bu ismi, bütün Hıristiyanlara teşmil etmişlerdir. (Resûllerin İşleri, 11/26).

Hıristiyanlık, **Monoteist** (tek Tanrıcı) dinler içinde yer almasına rağmen, Hıristiyan **monoteizmi** açıklık arz etmez. **Baba-Oğul-Ruhu'l-Kudüs** üçlüsü içinde tek tanrı kavramını kurmaya çalışır.

Hz. İsa'nın yolundan giden ilk havarilerle başlayan **Hıristiyanlık** önceleri bir cemaat inancından başka bir şey ifade etmiyordu. Hatta bu ilk toplum, daha çok yahudi örf ve âdetlerine bağlı bir toplumdu. Bunun için onlara **Musevi-Hıristiyanlar** deniliyordu.

Hıristiyanlık daha sonra **Pavlus** tarafından yahudiler dışındaki milletler arasında yayılmış, Romalı ve putperest kavimler içinde birçok taraftar bulmuştur. Bunun için **Pavlus**'a **"Yabancıların Havarisi"** denmiştir.

Kaynağını İncillerden alan **Hıristiyanlık**, Tanrının yanı başına, O'nun oğlu olan İsa'yı koymaktadır. Geleneksel yahudi düşüncesine göre o Mesihtir; İsrail'i kurtarmak için Tanrının gönderdiği insandır. II. yy. başlarında yaşamış bir Hıristiyan itizalcisi olan **MARKİON'un** görüşüne bakılırsa, dünyayı kurtarmak için gökten inmiş olan **Tanrıdır.** Yeni Hıristiyan muhtedilerine göre, İsa; Meryem'den doğma tanrısal bir varlıktır.

Hıristiyan ilahiyatının üçüncü unsuru **Ruhu'I-Kudüs'tür.**

Ancak IV. yüzyılda **Ruhu'l-Kudüs**, oğul ile aynı özden olmakla beraber, ayrı bir unsur haline gelmiştir. I. İstanbul Konsilinde (M. S. 381) **hem oğul, hem de Rûhu'l-Kudüs, Tanrı olarak kabul edilmiştir. Böylece Teslisin üç unsuru öz itibariyle Tanrılıkta eşit telakki edilmiştir.**

Hıristiyan ilahiyatına göre Baba, ne yaratılmış, ne doğrulmuştur. Oğul babadan doğmuştur. Batı kilisesine göre **Ruhu'l-Kudüs** ise babadan ve oğuldan çıkmıştır. Ortodoks kilisesi ise, **Ruhu'l-Kudüs'ün** sadece babadan çıktığına inanmaktadır.

Baba, Oğul, Ruhu'l-Kudüs tek unsurda toplanmış üç unsurdur. Hepsi de ebedidir. Aralarında da eşitlik vardır. **İşte bu Hıristiyanlığın meşhur teslisidir.** Hıristiyan ilahiyatında bu, **Bir**'de Üç, Üç'de **Bir** formulü ile ifade edilmiştir.

İncililerde işlenen Hıristiyan teolojisinin en önemli unsurlarından biri de **kefaret** problemidir. Gerçi İncilerde bu konu pek açık değildir.

Fakat bu konuya canlılık getiren **Pavlus** olmuştur. **Pavlus**'a göre günah, dünyaya Hz. Adem'in işlediği hata ile gelmiştir. Adem' in işlediği hatadan dolayı tüm insanlık bu aslî suçun tesiri altındadır. İşte insanlığı bu günahtan temizlemek için İsa, **gönüllü olarak kendini feda etmiş, günahkâr insanlar uğrunda can vermiştir.** Kefaret doktrinine göre İsa, Allah'ın oğlu olarak babasının yanında bulunmuş ve Allah'ın emri ile gökten inerek, insanları kurtarmak için onlara benzer hale gelmiştir. Çünkü Hıristiyan inancına göre, insaniyet kaçınılmaz bir kaderin baskısı altında durmaktaydı. Beşeriyeti baskı altında tutan bu kader, Âdem'in işlediği günahla, o'nun nesline geçmiş olan şeytanın hakimiyeti idi. Beşeriyeti bu yükten kurtarmak için **Davud** neslinden **"Allah'ın oğlu gelmiş, çarmıha gerilmiş, gömülmüş ve sonra da diriltilerek görevini tamamlamış ve Allah'ın sağına oturmuştur."** (Markos 16/19). İsa'nın diriliş olayını, Hıristiyan mesajının merkezine oturtan da **Pavlus** olmuştur. Ancak İsa'nın ne olduğu konusu hala Hıristiyanlıkta tam olarak çözüme ulaştırılamamıştır. O'nun, **Tanrının oğlu olduğu, O'nun Mesih olduğu, Mesihliğinin hedefinin ne olduğu konusu**, hâlâ bir çok Hıristiyan mezhebi tarafından tartışılmaktadır. Onun bir mesih olduğu düşüncesi ağır bassa da; İnciller, İsa'nın kendisi hakkındaki düşüncesini berrak olarak ortaya koymamaktadır.

c. Kur'an-ı Kerime Göre Hz. İsa ve Hıristiyanlık

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem; Beni İsrail'in ileri gelenlerinden **"İmran'ın karısıdır."** Adı Hanne'dir. Çocuğu olmamakta ve Allah'tan çocuk istemektedir. Mucizevi şekilde hamile kalan Hanne, şöyle der: **"Rabbim, karnımda olanı tam hür olarak sana adadım benden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin."** İmran'ın karısı, doğumdan sonra doğanın kız olduğunu görünce ona **Meryem** adını vermiş ve ona dua etmişti. Allah Meryem'in annesinin duasını kabul etmiş, Meryem'i de Zekeriyya (a.s.)'mın **terbiyesine ve himayesine vermiştir.** (Al-i İmran, 35-37). Çünkü **Zekeriyya** (a.s.) Meryem'in teyzesinin eşidir.

Böylece mabede bırakılan Hz. Meryem, sadece Allah'ın hizmetine adanmıştı. Mabedde zikirle, ibadetle hayatını geçirirken Allah, Meryem'i himayesinde rızıklandırıyor ve onu gelecekte önemli bir

vazifeye hazırlıyordu. **Zekeriyya,** onun yanına, mabede her girdiğinde yanında bir rızık bulurdu. **"Ey Meryem, bu sana nereden"? derdi,** (o da) **"Bu, Allah tarafından" derdi. Zira Allah dilediğine hesapsız rızık verir."** (Al-i İmran, 35-37).

Her türlü pisliklerden ve kötülüklerden arınmış olarak, tertemiz bir hayat sürerek büyüyen **Hz. Meryem,** Allah'ın âlemlere tevcih ettiği yüce bir emrin gerçekleşmesi için hazırlanıyordu. Şeytan onun ruhuna sızacak hiç bir nokta bulamamıştı. Melekler şöyle diyordu: "Ey **Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve seni dünyaların kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem, Rabbına divan dur, secde et ve rüku edenlerle birlikte rüku et"** (Al-i İmran. 42-43).

İşte Allah'ın Hz. Meryem'i seçişi, bir erkekle ilişki kurmadan Hz. İsa'yı doğurması içindi. Bu babasız insanın dünyaya gelişi, Allah'ın büyük bir mucizesi olacaktı. Çünkü Meryem'in hayatı, Hz. İsa' nın doğumundan önce de sonra da her türlü şüpheden uzaktı.

Hz. Meryem'in Hamileliği: Hz. Meryem ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. İşte bu sırada Allah ona insan suretinde meleği gönderdi. Meryem, ürktü, korktu ve şöyle dedi: Ben senden rahmana sığınırım. Eğer ondan korkuyorsan bana dokunma, o da, **ben dedi, sadece Rabbimin** elçisiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye. **"Bu söz karşısında irkilen ve hayretler içinde kalan Hz. Meryem "Benim nasıl oğlum olur. Bana bir insan dokunmadı ve ben bir zani de değilim" dedi. Melek ise Meryem'e karşı: "Öyledir, dedi. Rabbin " o bana kolaydır. Onu insanlara bir işaret ve bizden bir rahmet kılmak için dedi" ve iş olup bitti. Böylece Meryem, Hz. İsa'ya gebe kalarak bir köşeye çekildi. Doğum sancıları başladı ve başına gelen bu hadiseden dolayı, çok üzülerek "keşke bundan önce ölseydim ve unutulup gitseydim"** dedi (Meryem, 18-23). İslâmî kaynaklar, Meryem'in İsa'ya hamileliğinin müddetini normal hamilelik müddeti kadar olduğunda, genelde müttefiktirler.

Hz. Meryem'in doğru yolda, ibadetlerine düşkün ve temiz bir kadın olduğunu bilenler de bilmeyenler de bu ani olaya hayret etmişlerdi. Herkes bu hamilelik olayını soruyordu. Hz. Meryem ise olayı çocuğa sormalarını işaret etmişti. Bunun üzerine, **"Dediler ki beşikteki çocukla nasıl konuşulur"- Hz.İsa ise: "Ben Allah'ın**

kuluyum, dedi, bana kitap verdi, beni peygamber yaptı. Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti. Anneme hürmetkâr yaptı, beni başkaldıran bir zorba yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırıldığım gün de bana esenlik verilmişti" (Meryem, 30-33).

Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesini araştırdığımızda karşımıza gayet açık iki hususun çıktığı görülür:

a) İşte bu ilâhî ve ezelî iradeyi açıkça ilân etmek üzere yüce Allah, hiç şüphesiz ki İsa Peygamberi; kafa yapısı itibariyle materyalist olan yahudi toplumu içinde meydana getirmiştir. Hz. İsa'nın dünyaya geldiği devirde kainatın bir sebepten ortaya çıktığını ve her şeyin sebep sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı bulunduğunu kabul eden felsefi bir sistem hâkimdi. İşte Hz. İsa'yı, Allah, babasız dünyaya getirmekle tabii kanunlara bağlı bulunmadığını, iradesinin enginliğini ve onların söylediklerinden tamamen uzak, sebep sonuç durumunda bulunmadığını bir mucize olarak göstermek istemiştir.

b) Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi, diğer yandan da ruhu inkâr eden bir toplumda ruhun varlığını ispat eden bir mucizedir. O toplum ki insanın bir cisimden ibaret olduğunu ve bunun dışında başka hiçbir unsurun bulunmadığını kabul ediyordu. Yahudilerin, insanın organik bir bünyeden ibaret olduğu şeklindeki inançlarını, Hz. İsa'nın, Allah'ın kudreti ile doğması yıkıyordu.

Babasız dünyaya gelen çocuk hadisesi, onların ruhu idrak etmeleri ve her şeyin madde'den ibaret olmadığını ispat için bir mucize idi. Bu mucize, onların maddeleşmiş kafalarını kökten sarsmıştı. Ruhsuz yahudi cemaatine, Allah, peygamberi İsa (a.s.) ve annesi Meryem'le ruhun varlığını, her şeyin Allah'ın elinde olduğunu gösteren ulvi bir mucize göstermişti.

Hz. İsa peygamber olarak geldiğinde o günlerdeki insanların içinde gömüldükleri zevk ve eğlenceleri terk etmelerini söylüyor, ruhu müjdeliyor, dikkatleri ahiret âlemine çekiyordu. Ayrıca Allah, Hz. İsa'nın risaletini teyit eden mucizelerle de Hz. İsa'yı destekliyordu.

Bu mucizelerden bazıları:

1- Hz. İsa, çamurdan kuş biçiminde bir heykel yapıyor ve ona üfleyince Allah'ın izniyle kuş olup uçuyordu. (Âl-i İmran: 49)

2- Hz. İsa (a.s.), yine Allah'ın izniyle ölüleri diriltiyordu. (Maide: 110)

3- Anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordu. (Maide: 110)

4- Havarilerin isteği üzerine gökten sofra indiriyordu. (Maide: 110-115)

5- Havarilerin ve diğer arkadaşlarının evlerinde ne yediklerini ve neler sakladıklarını, Hz. İsa söyleyerek gaybdan haber veriyordu. (Al-i İmran: 49).

Gösterdiği bunca mucizelere rağmen yine de **Yahudiler**, Hz İsa'ya tabi olmadılar. Çünkü yahudi kavminin kalbi katılaşmış, gönüllerini karanlık kaplamıştı. Dinî kuralların sadece dış görünüşlerine bağlı kalan **Yahudiler**, Hz İsa'nın davet ettiği ince iman ilkelerine pek kulak asmıyorlardı. Hz İsa'nın geldiği yıllarda yahudi cemaati materyalist bir ortamın içindeydi. Mabetlerin bekçileri olan din adamları, aşırı materyalist idiler, arzu ve heveslerine kul ve köle olmuşlardı. Yahudi mabedlerinin avluları birer pazar yerine dönmüştü. Yahudiliğin ruhu kaybolmuş, sadece şekli kalmıştır.

Yahudiler ve Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın çarmıhta öldürüldüğü inancındadırlar. İslâmiyet Hz. İsa'nın öldürülmediğini belirtir ve bu konuda şöyle der.

"...Hâlbuki onlar onu öldürmediler, asmadılar da, Fakat (öldürülen ve asılan adam) kendilerine (İsa) gibi gösterildi. (Zaten ve hakikaten İsa ve onun katli) hakkında kendileri de ihtilafa düşüp kâfi bir şek ve şüphe içindedirler. Onların buna ait hiçbir bilgileri de yoktur. Ancak (kupkuru) bir zanna uymaktadırlar? Onu yakinen öldürmemişlerdir? Bilakis Allah onu yükseltip kendisine kaldırmıştır. Allah mutlaka galiptir, yegane hüküm ve hikmet sahibidir" (en-Nisa, 157-158).

Ayet-i Kerime'nin beyanına göre yahudiler, Hz. İsa'yı öldürmemişler, Çarmıha da gerememişlerdir. **Allah peygamberlerini** onların

şerlerinden korumuştur. Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre İsa, Allah katına yükseltilmiştir. Yine bu konuda Kur'an-ı Kerim, şöyle buyurur: **"O zaman Allah şöyle demişti: Ey İsa şüphesiz ki, seni öldürecek benim, seni kendime yükseltip kaldıracak, seni küfredenlerin içinden tertemiz kurtarıp çıkaracak... gene benim."** (Al-i İmran, 55).

Hz. İsa'nın öldürülmesi problemi, İslâmiyet ve Hıristiyanlık arasında çok önemli bir inanç ayrılığı doğurmaktadır. **Hıristiyanlık** Hz. İsa'nın öldürülmesiyle, beşeriyetin kurtuluşa erdiğini ileri sürerken; İslâmiyet, Hz. İsa'nın yahudilerin elinde ölmediğini ilân ederek, kefaret inancını da red etmektedir.

d. İnciller Açısından Hz. İsa

Hz. İsa'nın kişiliği, İncilerde; birçok menkıbe içinde dile getirilmiştir:

İnciller, özellikle **Matta, Luka** Hz. İsa'ya birer şecere izafe ederek; İsa'yı, Hz. Davud'a bağlama gayreti içinde görülmektedir. Fakat her iki incilin verdiği **şecere listesi**, birbirini tutmamaktadır (Matta. 1/1-7; Luka, 111/23-38).

Babası Yusuf olarak gösterilen Hz. İsa, İncilerin yazdığına göre, Ruhu'l-Kudüs'den gebe olan Meryem'den doğmuştur (Matta, 1/18-20).

Çocukluk ve gençlik devrelerini ailesinin yanında, Nasıra'da geçiren İsa, Semavî melekütün yakın olduğunu, bunun için halka tövbe etmelerini isteyen ve onları vaftiz eden **Yahya**'nın yanına gitmiştir. Fakat Yahya İsa'ya şöyle cevap verir: **Ben senin tarafından vaftiz olunmağa muhtacım. Sen bana mı geliyorsun. Fakat İsa; vaftiz olunmakta ısrar eder ve vaftiz olur.** (Matta, III/3-11).

İnsanları uyarır, deniz kenarlarında rastladığı balıkçı **Petrus** denilen **Simon** ile kardeşi **Andreas**'ı, sonra **Zebedi'nin oğlu Yakup** ve kardeşi **Yuhanna**'yı yanına alarak, onlara **"Ardımca gelin sizi insan avcıları yapacağım"** (Matta, IV/19) der. Böylece Hz. İsa havari denilen cemaatin ilk çekirdeğini oluşturmuş olur. Havarilerin sayısı **on iki**'dir. İlk Hıristiyan cemaatinin şekillenmesinde ve İsa'nın çarmıhın-

dan sonra Hıristiyanlığın yayılmasında Havarilerin hizmeti büyüktür. Havariler şunlardır:

1- Simun (Petrus) 2- Andreas 3- Zebedi'nin oğlu Ya'kub 4- Yuhanna 5- Filipus 6- Bartelomeus 7- Tomas 8- **Matta 9- Alfeusun oğlu Ya'kub 10- Taddeus 11- Gayyur Simun 12- Yahuda İskariyot.**

Vaaz ve irşatlarına devam ederken, insan kitlelerini arkasından sürükleyen önemli bir unsur da Hz. İsa'nın **delileri, felçlileri** ve **saralıları tedavi etmesidir.** İsa'nın hastalıklara şifa dağıtan bir insan olması, onun mesajının daha geniş tabanlara yayılmasına yardımcı oluyordu.

İşte Hz. İsa'nın gösterdiği olağanüstü hadiseler, kısa zamanda Hz. İsa'nın ismini etrafa duyurmuştur. Neticede çeşit çeşit hastalık ve dertlere tutulmuş olanlar, onun peşinden koşmaya başlamışlardır.

İncillere göre de Hz. İsa, birtakım mucizeler göstermiştir. Bu mucizeler şunlardır:

1- **Hastaları şifaya kavuşturur:** (Matta, 9/6; Luka, 4/39; Matta, 8/5-13;)

2- **Körlerin gözlerini açar:** (Matta 20/29-34; Yuhanna, 9/1-7)

3- **Dilsizleri konuşturur:** (Luka ,11/14;)

4- **Cin çarpmış olanları kurtarır:** (Matta, 1/25; 8/15-16, Luka, 11/14; Luka, 4/35-36)

5- **Ölüleri diriltir:** (Luka, 7/ 1-14; Yuhanna, 21/45)

6- **Gizli şeyleri bilir ve gelecekten haber verir:** (Yuhanna 1/47-48), Yuhanna, 4/16-19)

7- **Az bir yiyecekle kalabalığı doyurur:** (Matta, 15/32-38;)

1. Dağdaki Vaaz

Hz. İsa Kefernahum' da çok büyük bir kalabalığa hitap eder. **"Dağdaki Vaaz"** olarak bilinen bu meşhur nutuk'da Hz. İsa şöyle der:

"Ne mutlu ruhta fakir olanlara, çünkü göklerin melekütü onlarındır. Ne mutlu yaşlı olanlara, çünkü onlar teselli edilecek-

lerdir. Ne mutlu halim olanlara, çünkü onlar yere miras olacaklar. Ne mutlu salaha çıkıp susayanlara, çünkü onlar doyurulacaklar. Ne mutlu merhametli olanlara, çünkü onlara merhamet edilecek. Ne mutlu yüreği temiz olanlara, çünkü onlar Allah'ı görecekler. Ne mutlu sulh edicilere, çünkü onlar, Allah'ın oğlu çağırılacaklar. Ne mutlu salalı uğrunda ceza çekmiş olanlara, çünkü, göklerin melekütü onlarındır" (Matta, V, VII. Bablar).

Hz. İsa, bu sözleri ve konuşmasıyla, ileride kurulacak olan Hıristiyan toplum ahlâkının da temellerini atmış oluyordu. Kurulacak Hıristiyan cemaatininin maddeden çok, mânâ ile meşgul olmaları, ruha önem vermeleri gerektiği konusuna İsa, bu sözleriyle dikkat çekiyordu.

2. Hıristiyanlığa Göre İsa'nın Çarmıha Gerilmesi

Hz. İsa'nın faaliyeti, yahudilerin kurtarıcı olarak beklenen mesihin faaliyetlerine benzemediği ve yahudi menfaatleri ile çatıştığı için, Kudüs'te aleyhine büyük bir faaliyet başlamıştır. İsa'nın mesajları, yahudilerin beklediği militan kurtarıcının mesajlarına benzemiyordu. **Onlar eli silahlı bir kurtarıcı bekliyorlardı.** Oysa İsa'nın silahı, Allah'ın kudretini gösteren belirtilerdi. Bunun üzerine derhal toplanan yahudi hahamlar meclisi, İsa'nın öldürülmesine karar vermiştir.

Yahudilerce, **Yahuda İskariyot**'un ihbarı üzerine yakalanan İsa, hakaretlerle baş kâhin **Koyofa**'nın yanına götürülmüştür.

Ertesi sabah İsa'yı bağlı olarak Roma valisi **Platus**'a teslim etmişlerdir. Vali ona, **"Sen yahudilerin kralı mısın?"** diye sorduğunda, **"söylediğin gibidir"**, diye kaçamak bir cevap vermiştir. **Platus** onu kurtarmak isterse de, kahinlerin kışkırttığı halkın sözüne uyarak, **O'nu ölüme mahkum** etmiştir.. Aslında İsa'ya yapılan suçlama da çok açık değildir. Kimileri için küfür olan şey, başka birileri için başkaldırı olarak değerlendirilir. Kısa bir yargılamadan sonra **Platus** son sözü yahudi toplumuna bırakmaya karar vermiştir.

Hz. İsa, aynı gün **Golgota** (kafa kemiği) denilen yere götürülür. Üzerine bir kırmızı **kaftan** ve **başına dikenlerden bir taç konur.** İsa, Romalı askerler tarafından muhtemelen sahte mesih olma suçlaması ile çarmıha gerilmiş ve aynı gün gömülmüştür.

Bütün havariler dağıldığı için Kudüs'te kalan birkaç kadın ile **Mecdelli Meryem**, üç gün sonra İsa'nın mezarına geldikleri zaman, mezarı boş bulurlar. Korku ile irkilen kadınlara, biraz sonra İsa görünmüş ve onlara **"Korkmayın, gidip kardeşlerime haber verin ki Galile'ye gitsinler, beni orada göreceklerdir"** (Matta, XXVII/10) demiştir.

Bazı rivayetlere göre de, İsa; dirildikten sonra daha 40 gün havarileriyle beraber yaşamış, onlara birçok sırları mucizelerle anlatarak göstermiş ve hepsinin gözleri önünde göğe yükselmiştir. Gökte, Baba'nın sağında oturmaktadır. Kıyamet gününde yine yeryüzüne dönecektir.

İsa'yı ihbar eden Yahuda konusunda son yıllarda,bulunan bir yazma, Yahuda'nın bir hain değil, gizli bir cemaatın üyesi olduğunu ve İsa'nın çarmıhını bilerek hazırladığını ileri sürerek, Hırıstiyanlıkta yeni bir fikrin ortaya çıkmasını saglamıştır. Ancak bu konu, hâla tartışmalı bir konudur.

A. HIRİSTİYANLIK'TA TESLİS

Teslis inancının kaynağı olarak, Hıristiyan Kitab-ı Mukaddes'i, şöyle der:

"Kelam başlangıçta var idi ve kelâm Allah nezdinde idi. Ve kelâm Allah' dı. Herşey onunla oldu. Ve olmuş olanlardan hiçbir şey onsuz olmadı" (Yuhanna, 1/1-3).

"Ve kelam beden olup, inayet ve hakikatle dolu olarak aramızda sakin oldu. Ve biz onun izzetini, Babanın biricik oğlunun izzeti olarak gördük (Yuhanna, 1/14).

Nasıl ki, ey baba, sen bendesin ve ben de sendeyim, onlar da bizde olsunlar da, beni sen gönderdiğine dünya iman etsin" (Yuhanna, XVII/ 21).

Hıristiyan teslis doktrinin ana kaynağı olarak gösterilen bu kitabî metinlerde, esasında açık ve seçik bir teslis **(üçleme)** lafzı görülmemektedir.

Fakat II. asırdan sonra Grek felsefesi ve İskenderiyye'de gelişen Yeni Eflatuncu görüşlerin tesiri altında Hıristiyan ilahiyatının aldığı

şekil içinde teslis doğmasının oldukça önemli bir yer işgal ettiği görülür. Ancak Teslis konusunda çok farklı ekoller meydana getirilerek tartışma uzun süre devam etmiştir. Mesela Mesihin şahsiyetinin **Tanrısallığı, tabiat, cevher, hiyerarşik durum** v.s.'nin karışımından müteşekkil olan ve **İsa-Mesih** diye isimlendirilen insanî kısımdan ayrılır. Böylece, sadece Tanrı olan, sadece insan olan bir mesihten ve aynı anda hem Tanrı hem insan olan bir mesihten bahsedilmiştir. Yine mesihin çift tabiatı veya çift tabiatın karışımı üzerinde hatta karışımın dozajı üzerinde durulmuştur.. Nitekim, IV. asırda Mısırlı rahip **ARİUS, Teslisin ikinci unsuru olan oğul'un, Baba'nın bir yaratığı olduğunu ileri sürmüş ve o'nun ezeli olmadığını belirtmiştir. Böylece Arius'a göre, İsa'ya Tanrısallık sonradan verilmiştir. Arius'un bu görüşü, IV. yüzyılda Hıristiyanlığı karıştırmış ve Roma imparatoru Konstantin, sırf bunun için İznik Konsilini toplamıştır.**

M. 325 İznik'de toplanan konsilde resmen Teslis Doktrini ortaya konmuş, **Aziz Augustin** tarafından da İznik İman Kredo'su kaleme alınmıştır. Böylece Teslis Doğması, bütün Hıristiyan cemaatlerinin inancının temeli olmuştur.

"İZNİK DİNSEL İLKELERİ" adı altında Athanase'in kaleme aldığı **Kredo'da** (Amentü),. bilhassa teslisin ilk iki unsuru vuzuha kavuşmuştur. **Kredo'da inanılan baba, ilâhtır ve her şeyin hakimidir. Mesih ise Allah'ın oğludur. Sadece babadan doğmuştur. Böylece o da, Baba'nın cevherinden hak ilâhtır. Buna rağmen oğul yaratılmış değildir. Yerde ve gökte olan bütün şeyler, oğul ile vücud bulmuştur. O, biz insanların kurtuluşu için gökten inmiştir, cesetlenip insan olmuştur.** M. 381'de İstanbul'da toplanan ikinci genel konsilde, teslisin üçüncü unsuru olan **Ruhu'l-Kudüs**'ün, Baba ve oğulla aynı cevherden olduğu ve üçünün de **ulûhiyet** bakımından aynı seviyede olduğu ilân edilmiştir. İznik inanç ilkeleri ile, **Havarilerin Akidesi** veya **Havarilerin Amentüsü** olarak ileri sürülen ilkeler, hemen hemen aynıdır. Aslında İznik'te kabul edilen Kredo da temel olarak **Havarilerin Akidesi** alınmıştır. Havarilerin Amentüsü olarak bilinen kredo şöyledir: **Her şeye gücü yeten Baba Tanrı'ya inanıyoruz. O, göklerin ve yerin yaratıcısıdır. O'nun biricik oğlu Rabbimiz İsa Mesih'e de iman ediyoruz. O, Ruhu'l-Kudüs**

tarafından gebe bırakılmış, Bakire Meryem'den doğmuştur. Pontus Platus'un yönetimi altında acı ve ıstırap çekmiş, çarmıha gerilmiş, ölmüş ve gömülmüştür. Cehenneme inmiş ve galip gelmiştir. Üçüncü gün dirilmiş ve göğe yükselmiştir. Her şeye gücü yeten Baba Tanrı'nın sağ yanında, ölüleri ve dirileri yargılamak için tekrar gelecek Kutsal Ruh'a, Kutsal Kilise'ye, Azizlerin iştirakine, günahların affına, ölümden dirilmeye ve ebedi yaşama inanıyorum.

Her iki inanç ilkesinde, üzerinde durulan temel konu, Teslisin ilk iki unsuru olan **Baba**'nın ve **Oğul** İsa'nın Tanrısallığının açıkça ilan edilmesidir. İsa'nın Tanrısallıkta, Baba ile aynı cevherden olduğu özellikle vurgulanmıştır.

İkinci genel konsilden sonra **"Teslis İnancının"** resmen kabul edildiğini ve bunun dışındaki düşünüş şekillerinin **"Rafızî"** (sapık) olarak kabul edildiğini görüyoruz. Fakat Teslisin resmî kilisece kabulü ve unsurlarının beyanı, Hıristiyan dünyasındaki ihtilâfların sonunu getirmedi, yeni konsiller toplandı, yeni itizallar vuku buldu. IV. Milâdî asırda resmen açıklanan **"Teslis Doktrini"** ni resmî Hıristiyanlık daima korumuştur. Böylece Hıristiyanlık, "Üçte **Bir, Birde** Üç" ilâh sistemini sürekli muhafaza etmeye çalışmıştır.

Görüldüğü gibi **"Teslis İnancı"** üç ana unsuru içinde toplamaktadır: **Baba-Oğul-Ruhu'l Kudüs** (Matta, 28/19).

1. Baba = Allah

Teslisin birinci ve asıl unsuru olan **Baba**, Hıristiyanlıkta Allah olarak tasavvur edilir. Bu tasavvur içinde Allah, en mükemmeldir ve sonsuz saf bir ruhtur. O, her şeyin yaratıcısı ve sahibidir. Baba'ya ruh'ta ve hakikatte tapınmak gerekir. Bu tapınmayı isteyen, bizzat Baba'dir. Aslında Ruh olan Allah'ı kimse görmemiştir. Hatta Baba ismini veren de Isa olmuştur.

İsa, talebelerine öğrettiği bir duada **"Ey göklerde olan Babamız, ismin mukaddes olsun, Melekütün gelsin. Gökte olduğu gibi yerde de senin iraden olsun"** demiştir (Matta, İV/9-10; Luka, XI/2). Bu inanca göre, **Baba-Allah,** göktedir.

Hıristiyan teslis doktrininde esas olan "Baba" dır. O, her şeyin yaratıcısıdır. Cevherinde, baba Allah, oğul Allah, Ruhu'l-Kudüs olarak görünürse de bir'dir ve bölünme kabul etmez.

2. Oğul = Allah'ın Oğlu = Rab İsa

"İznik Dinsel İlkeleri" içinde, Teslisin ikinci unsuru olarak kabul edilen **oğul-Allah'ın oğlu, Rab İsa** da; baba'nın cevherinden **Hakk** ilâh sayılmıştır. Yerde ve gökte vücud bulan bütün şeylerin, Allah'ın oğlu, Rab İsa vasıtasıyla yaratıldığı kabul edilmiş ve insanların kurtuluşu için gökten indiği ilân edilmiştir.

İncillerde, **"Allah'ın oğlu"** tabiri, çeşitli şekillerde geçmektedir. Bir yerde İsa için" **sevgili oğlum"** denirken, bir başka yerde " **Hayy olan Allah'ın oğlu Mesih"** denmiştir. Yine bir başka yerde **"Baba'nın kucağında biricik oğlu"** tabiri kullanılmıştır.

Hıristiyanlığın kabul ettiği bu doğma, yüzyıllardır, kilise ve teoloji kitapları vasıtasıyla Hıristiyanlık âlemine empoze edilmiştir. Din okullarında Hıristiyan dininin iman ilkesi olarak öğretilen **"İsa Mesihin Rablığı"** körpe dimağlara çok erken yaşlarda nakşedilmektedir. Buna göre teslisin ikinci önemli unsuru, Hıristiyanlarca şöyle belirtilmektedir: **İsa, söz ve hareketleriyle Allah olarak davranmıştır. Bu suretle Allah görünüşü ile günahları affetti. Kendi ilâhî varlığını mucizelerle ispat etti. Ben ve babam biriz dedi. Yahudiler, bunu küfür sayarak onu taşlatmak istediler. Platusun mahkemesinde kudretle ve açıkça "Ben Allah'ın oğluyum" dedi. Haça gerildi.**

3. Ruhu'l-Kudüs = Kutsal Ruh= Allah'ın Mukaddes Ruhu

Teslis inancının üçüncü unsuru **"Ruhu'l-Kudüs'dür".** İznik Konsilinde resmen kabul edilen **Ruhu'l-Kudüs**'ün M. 381'de İstanbul'da toplanan ikinci konsilde, **baba** ve **oğul**la aynı cevherden olduğu kabul edilerek aynı seviyede **ilâh** olduğu ilân edilmiştir.

İznik konsilinden itibaren teslisin bilhassa ikinci uknumu üzerinde, birçok ihtilâflar olmuş ve bunun halli için birkaç konsil daha toplanmıştır. Ancak IX. Asrın ortalarında **"Ruhu'l-Kudüs"** ün çıktığı yer konusunda ihtilâf alevlenmiş ve bu konuda çok şiddetli tartışmalar

başlamıştır. Neticede M-869'da İstanbul'da bir konsil toplanmış ve şu kararları almıştır:

1. Ruhu'I-Kudüs, Baba ve Oğul'dan neş'et etmiştir.

2. Hıristiyanlık inancıyla ilgili hüküm mercii Roma kilisesidir.

3. Roma kilisesinin aldığı kararlar, bütün Hıristiyanlar için geçerlidir.

Böylece resmi kilise **"Ruhu'l –Kudüs'ün** hem Baba'dan, hem de Oğuldan çıktığını resmen ilan etmiştir.

M. S. 869'da İstanbul Konsilinde **"Aforoz"** edilen patrik **Photius,** 10 yıl sonra İstanbul'da M. S. 879'da yeni bir konsil toplamış ve bu konsil de **"Ruhu'l-Kudüs'ün** sadece **Baba'dan doğduğunu kabul etmiştir.** Böylece Miladi 869 konsiline **"Latin Batı Konsili"**, M. 879 konsiline de **"Yunan Şark Konsili"** denmiştir. Bundan böyle **"Latin Batı Kilisesini"** Roma Kilisesi, Yunan kilisesini ise , Şark Kilisesi temsil edecektir. Daha sonra bunlardan birinciye **"Roma Katolik kilisesi",** İkinciye **"Rum Ortodoks Kilisesi"** denilecektir. Roma Katolik Kilisesi, Ruhu'l-Kudüs'ün, hem Baba'dan hem de oğuldan çıktığını kabul etmektedir. **Doğu ve Batı Kiliseleri,** Ruhu'l-Kudüs'ün çıktığı yer konusunda 1054 tarihinde kesin bir bölünmeye maruz kalmıştır. 1054 tarihinde **Roma Katolik Kilisesi** ve **İstanbul Rum Ortodoks kilisesi** birbirlerini afaroz eden bir fermanı, Ayasofya kilisesinin mihrabına koymuşlar ve kesin olarak ayrılmışlardır. Ancak her iki kilise de **Ruhu'l-Kudüs'ün,** Teslisin üçüncü unsuru olması konusunda ihtilâf etmemektedirler. Roma Katolik kilisesiyle, Rum Ortodoks Kilisesi arasındaki gerilim, bin yıla yakındır devam etmektedir. Ancak son yıllarda gerek Roma ve gerekse İstanbul kiliseleri, birbirlerine yakınlaşma işaretleri vermektedir. En azından birbirilerini desteklemek niyetini göstermektedirler

4. Teslisten Kaynaklanan İtizaller

Milâdî 325 tarihinde İznik'de toplanan konsille temelleri atılan Hıristiyan Teslis doğmasının ana unsurları üzerinde, çok erken dönemde başlayan tartışma, **Arius** ile İskendeiiyye'de iyice açığa çıkmıştır. III. Asrın ikinci yarısında Libya'da doğan **Arius,** daha sonraki yıllarda

İskenderiyye rahibi olmuştur. **Arius**, ciddî, sert tabiatlı, çok bilgili, diyalektikte oldukça mahir, fakat gurur dolu ve kurnaz bir adamdı. Milâdî 318 yılında **Arius,** kendi doktrininin temelini ortaya koymuştur. Arius şöyle diyordu: **"Eğer, Baba, oğul'u meydana getirdi ise; oğul'un varlığının bir başlangıcı olacaktı. Netice itibariyle, hulul etmiş olan kelime, ebedî değildir. Baba yaratılmamıştır, doğmamıştır, başlangıcı yoktur. Oğul, Baba'dan çıkmamıştır ve Baba ile de karışmamıştır. Çünkü böyle düşünüldüğünde Baba birleşmiş, bölünebilir, değişken bir varlık olmuş olur,** "Allah ile oğlu aynı hikmet içinde düşünen **Philon' dan** ayrılan **Arius,** oğul, ne eşitlik ne de cevherde Baba gibi değildir, oğul'un yaratılmadığı bir zaman dilimi geçmiştir. **Arius,** Teslisin üç uknum ihtiva ettiğini kabul etmekle beraber, uknumların farklı ve ayrı cevherler olduğunu, tabiatlarının de ayrı olduğunu belirtir. Böylece **Arius'a** göre, Baba'nın, oğul'un, Ruhu'l-Kudüsün zatları, tabiatları sonsuza kadar ayrıdır. O halde ona göre kelime **(VERBE)** de, Baba'dan ve Ruhu'l-Kudüs'ten ayrıdır. O ayrıca mevcuttur. Yine ona göre, oğul'un Baba ile hiçbir müşterek yönü yoktur. **Arius**'un bu görüşleri, önce İskenderiyye' de tehlikeli bir itizal hareketi olarak görülmüştür. Nihayet M. 325'de İznik' de toplanan **"İlk Genel Konsil"** de alınan **"Dinsel İlkeler"** kararı ile **Arius** ve **Arianisme,** Resmî Hıristiyanlıktan aforoz edilmiştir. Ancak yine de teslisi meydana getiren unsurlar üzerindeki tartışmalar sona ermemiştir. Böylece Teslis' den kaynaklanan birçok itizal hareketi ortaya çıkmıştır. Bu itizal hareketleri konusunda kısaca bilgi verelim:

a. Makedonius ve Taraftarları:

Milâdî 325'de İznik konsilinde **"İznik Dinsel İlkeleri"** adı altında, resmen kabul edilen Teslis Doğmasına karşı gösterilen reaksiyon, **Arius'tan** sonra da devam etmiş ve uknumların mahiyeti üzerinde Hıristiyanlık âleminde çok şiddetli tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalar nedeni ile genel konsiller toplanmış, birçok Hıristiyan fırkasının aforozuna kararlar alınmıştır.

İşte aforoz'a uğrayan fırkalardan birisi de IV. milâdî asırda İstanbul patriklik makamını işgal eden **Makedonius fırkası** olmuştur. **Makedonius, Ruhu'l-Kudüs'ün ulûhiyetine karşı çıkmış ve resmi hıristiyanhğın** kabul ettiği **"Ruhu'l-Kudüs"ün** ulûhiyetine, inanmanın zaruri olmadığını beyan ederek, onun yaratılmış olduğunu iddia

etmiştir. **Makedonius'un Ruhu'l-Kudüs**'ün hakimiyetini ve ulûhiyetini inkârı nedeniyle halk arasında meydana getirdiği tefrikaya son vermek üzere, **Milâdî 381'de I.** İstanbul konsili toplanmış ve **"Ruhu'l-Kudüs"ün** Allahın ruhundan başka bir mânâ ifade etmediği, onun, Allahın ruhunun aynı olduğu, **Ruhu'l-Kudüs**'ün yaratılmışlığının kabulünün **"Allahın mahlûkiyetini gerektireceği"** görüşü kabul edilerek, Makedonius ve taraftarlarının afarozuna karar verilmiştir.

b. Nestoriler:

Teslis'den kaynaklanan çok önemli kristolojik cereyanlardan birisi de V. Milâdî asırda afaroz edilen **Nestorilik** hareketidir. **Nestorilik** hareketi daha çok, Teslis doğmasının ikinci uknumuna bağlı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır.. İkinci uknumun mahiyeti konusundaki tartışmada, Antakya ilahiyat okulu, **özellikle İsa'nın, insan tabiatı üzerinde durmuş ve bundan dolayı insan-Allah inancına doğru yönelmiştir.** Daha idealist olan İskenderiyye Okulu ise, **İsa'nın şahsında bedenleşmiş bir Allah'dan bahsederek, İSA'nın uluhiyeti üzerinde ısrar etmiştir.** Böylece Antakya ve İskenderiyye okulları iki ayrı Helenistik temayülün tesiri altında, İsa'nın tabiatı problemini ele almaya yönelmişlerdir. Neticede daha felsefi olan **İskenderiyye**, İsa hakkındaki düşünceyi Bizans düşüncesine bırakacak ve İncilerin mistik mânâlarını araştırmaya bağlı kalacaktır. Daha tenkitçi ve Aristocu olan **Antakya ise**, lâfzî mânâların takibinde diyalektik bir metodu tercihe yönelecektir.

İşte bu iki ayrı tesirle, İskenderiyye okulu, İsa'nın şahsiyetindeki birlik üzerinde durmuş, iki tabiatın ayrılığını inkâra gitmiştir. Antakya Okulu ise, İsa'nın tabiatındaki ayrılık üzerinde İsrar ederek; İsa'nın şahsiyeti ile kelimenin (VERBE) ayrılığını ispata yönelmiştir. Bu iki karşıt düşünce akımından, şarkın iki büyük itizalı doğmuştur: **Monofizit Hıristiyanlar ve Nestori Hıristiyanlar...**

Nestori hareketinin öncüsü olan **Nestorius** (öl. M. 450), Antakya İlahiyat okulunun iki büyük şahsiyeti olan **Diodorus** ve onun talebesi **Tlıeodore** (393-438)'un tesirinde kalmıştır. Doğu Roma İmparatoru II. Theodos' un lutfu ile milâdî 428 yılında İstanbul patriği olmuştur. **Nestorius, "İsa, içinde Allah'ın kelimesinin bulunduğu bir insan-**

dan başka birşey değildir" diyerek, İsa'nın, **insan-Allah** değil; sadece Allah taşıyıcısı olduğunu belirtmiştir. Böylece İsa, Nestorius' a göre, iki ayrı uknumdan teşekkül ediyordu. Bu uknumlardan biri **ilâhî**, diğeri **insanî** idi. Bu durum ise, İsa'nın ulûhiyetine halel getirmiyordu. Çünkü İsa, ona göre, beşerî tabiatıyla tam insan, ilâhî tabiatıyla de tam ilâhtı. Bu durumda **Meryem, Nestorius**'a göre, İsa'nın insaniyetinin annesidir. Ulûhiyet tabiatının annesi değildir. Bunun için **Nestorius'a** göre Meryem, **Theotokos** (Allahın Annesi) değil; **Christokos'dur** (Yani Mesih'in annesidir). Meryem, kendinden daha önce olan bir şeyi doğuramaz, o, bu haliyle sadece bir insan annesidir **(Anthropotokos).**

Nestorius ve taraftarlarının temsil ettikleri bu görüşler, Hıristiyanlık dünyasını yeni bir karışıklığa sürüklemek istidadı göstermiş ve devletin resmî Hıristiyanlığını tehdit etmeye başlamıştı. İşte **Nestorius'un** başlattığı bu itizale son vermek ve Hıristiyan birliğini korumak amacıyla İskenderiyye ve Roma piskoposlarının önderliğinde **"Üçüncü Genel Konsil" milâdî 431 de Efes'te toplanmıştır. Efes konsili, Nestorius** ve taraftarlarını afaroz ederek, **"Katolik Kredosunu", yani evrensel Hıristiyan kredosunu** kabul etmiştir. Bu kredo'nun ilkelerine göre, **"İsa'da iki tabiat birleşmiş, insaniyet ve ulûhiyet bir tek uknum olmuştur. Bakire Meryem, bir insan annesi değil; ilâhî uknumun annesi olarak, Allah annesidir (Theotokos).**

Milâdî 431 Efes konsilinde aforoz edilen **Nestorius ve taraftarları,** böylece yeni bir Hıristiyan itizalini meydana getirmişlerdir.

c. Monofizitler

Efes konsilinden sonra, **Nestoriliğe** karşı baş gösteren reaksiyon neticesinde doğan, fakat tamamiyle zıt bir istikamette gelişen yeni bir cereyan ortaya çıkmıştır. Bu cereyan, İsa'da iki tabiat yerine, tek tabiatı kabul eden **(Monophisite)** bir karakter gösteriyordu. Bu fikriyatın habercisi **Laodicee** (Denizli) piskoposu olan **Apollinaire** idi. IV. asrın ikinci yarısında İsa'nın günahtan kurtarıcı doktrinini inkâr ederek **"ulûhiyet ve ceset bir tek tabiatı oluşturan iki kısımdır diyen Apollinaire, Aristo felsefesinin tesirinde kaldığını gösteriyordu.** Böylece İsa'nın şahsında, aktif ve manevî bir eleman olan

kelime'nin **(Logos)** ulûhiyeti, diğer bir tarafta ise, passif bir unsur olan maddenin beden oluşu kabul edilmiş oluyordu.

İşte **Appollinaire'e** isnad edilen bu düşünceler, daha sonra gelişecek olan Monofizitliğin habercisi durumundadır. Monofizit hareketin iki önemli siması vardır: **İskenderiyyeli Cyrille, İstanbul manastır reisi Eutyches.** İsa'nın ilâhî tabiatına üstünlük atfeden İskenderiyye'li **Cyrille'in** taraftarları, İsa'da yalnız bir ilâhî tabiatın mevcut olduğu neticesine vararak, monofizitliğin temellerini atmışlardır.

Fakat İstanbul patrikliği ve Papa 1. Leon, bu harekete karşı çıkmışlardır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun desteğiyle bu hareketi durdurmak için milâdî 451 de IV. genel konsil olacak olan **Kadıköy Konsili** toplanarak, monofizit fikirler aforoz edilmiş ve Kadıköy konsilinde şu iman formülü kabul edilmistir: **"Râb İsa-Mesih, ulûhiyette tam olarak, hakîkî Allah ve hakîkî insandır. Ulûhiyyette Baba ile aynı cevherden; insaniyette bizimle aynı cevherdendir. O, Allah Annesi (Theotokos) Bakire Meryem'den iki tabiatlı biricik oğul olarak doğmuştur. Tabiatların karışma ve bölünmesi söz konusu değildir. Tabiatların her biri, kendi özel varlığını korumuştur."**

Kadıköy konsili ile aforoz edilen **Monofizit** doktrin, Bizans devleti bünyesindeki desteğini kaybederek zaafa uğramıştır. Ancak, Bizans imparatorluğunun şark vilâyetleri olan Suriye ve Mısır monofizit doktrine sadık kalmıştır. Sinmiş gibi görünen monofizit i'tizal, daha sonra Urfa piskoposu olan **Jaques Barradai** tarafından milâdî VI. yüzyılda yeniden canlandınlmıştır. **Jaque Barradai'den** itibaren monofizit hareket **"Ya'kubi"** veya **"Ya'kubiler"** ismi altında devam etmiştir. **Ya'kubiler,** Süryani kilisesinin birkoludur.. Diğer Hıristiyan i'tizallerine göre, varlığını bugüne kadar devam ettiren belli başlı monofizit kiliseler ise şunlardır:

1. **Süryani kilisesi - Ya'kubi kilisesi**
2. **Kıptî kilisesi**
3. **Ermeni kilisesi**
4. **Habeş kilisesi**

d. Melkitler:

Hıristiyan Teslis doktrininden kaynaklanan kristolojik cereyanlardan birisi de **"Melkit Hıristiyan Doktrinidir."** Aslında **Melkit Hıristiyanlığı**, bir i'tizal hareketi değil, resmi kiliseye bağlı kalanlara, düşmanları tarafından verilen bir isimdir. **Çünkü, Bizans imparatorluğunun güney patriklikleri, çok az sayıda Rum nüfusa sahiplerdi. Bu bölgelerde nüfusun büyük çoğunluğu, Antakya ve Filistin de Suriyeli iken; İskenderiyye de Mısırlı idi.** 451 Kadıköy konsili kararlarına muhalefet edenler arasında çoğunluğu **Suriyeliler ve Mısırlılar** teşkil ediyordu. Belki de muhalefetin gerisinde yatan, dinî kanaat farklılıklarından ziyade, Bizans hâkimiyetine karşı duyulan kindarlıktı. **İşte Suriye** ve **Mısır'da, Rum kökenli olan veya olmayanlardan Kadıköy konsili kararlarını benimseyenlere "Melkitler" denmiştir.** Yani melkit kelimesi, melik taraftarları veya imparator yanlıları anlamını ifade ediyordu. **Rum kökenli Melkitleıle, yerli Melkitler'in kaynaşması ve birleşmesi sonucunda melez bir halk ortaya çıkmıştır. Meselâ, Suriye ve Filistin'de yerli tip, hemen hemen her yerde korunmuştur. Öyleki, bir Melkitle, bir başka Suriyeliyi ayırmak çok zordur.** Hatta bu, Hıristiyan veya müslüman olsa da zordur. Rum-Araplarla veya Melkitler arasından bir kısmı Katolikliğe geçmiş; böylece **Melkit Katolik Kilisesini** meydana getirmişlerdir. Fakat Melkitlerin çoğunluğu, Melkit Ortodoks kilisesini meydana getirmiştir. Bunlar kendilerini, Rum Ortodoks patrikliğine bağlı hissetmektedirler.

İslâmî literatür'de Melkitler'den, **Melkaiyye, Melikiyye, Milkaniyye** gibi isimlerle bahsedilmektedir.

Melkit Hıristiyan doktrininin **"İman esasları"**nı Milâdî 451'de Kadıköy de yapılan IV. Genel konsil'in **"İman formülün"de** aynen buluruz. Melkit kristolojisini iyi anlayabilmek için Milâdî 451 Kadıköy konsili iman formülünü aynen naklediyoruz:

"Biz Rabbimiz İsa Mesih'in ulûhiyette tam, insaniyette tam olduğuna, o'nun hakîkî Allah ve hakîkî insan olduğuna, o'nun düşünen bir ruh ve vücuttan meydana geldiğine, ulûhiyette Baba ile aynı cevherden, insaniyette bizimle aynı cevherden olduğuna; günah hariç, bize benzediğine, ulûhiyete göre asırlar öncesi

babadan doğduğuna, insaniyete göre, bizim selâmetimiz için son zamanlarda doğduğuna, Allah'ın annesi bakire Meryem'den doğduğuna inanırız. İki tabiatlı biricik oğul'dur. Onda bu iki tabiat, karışmamıştır, biribirine dönüşmemiştir. Bunlar, bölünemez, ayrılamaz, çünkü birleşme, tabiatların ayrılığını ortadan kaldırmamıştır. Tabiat'lerden her biri, kendi özel varlığını korumuştur."

Melkit Ortodoks kilisesinin üç büyük patriklik merkezi vardır:

1- Antakya patrikliği 2- Kudüs patrikliği 3- İskenderiyye patrikliği. Bugün Antakya patriklik merkezi, Şam'da bulunmaktadır. Diğer patriklikler aynen devam etmektedir.

Melkit Ortodoks kilisesinin en büyük problemi, Arap kökenli Melkitlerle, Rum kökenli Melkitlerin patrikliği ele geçirme mücadelelerinde kendini göstermektedir. Bu mücadele, dini olmaktan çok, etnik bir mücadeledir.

Melkit Katolik kilisesi mensupları ise, bugün **Suriye'de, Filistin'de, Mısır'da** ve **Amerika'da** yaşamaktadırlar. Bunlar, yukarıda belirttiğimiz üç Melkit Ortodoks patrikliğinin neslinden gelen ve **papalığa bağlı kalan** Melkitlerdir.

5. Teslis İnancının Menşei ve Gelişmesi

Teslis inancı, Hıristiyanlıktan önceki dinlerde de görülmektedir. Eski Mısır dinindeki **Osiris, İzis, Horus;** Ön Asya dinlerindeki **Sin-Şamaş-iştar,** Hind dinlerindeki **Brahma-Vişnu-Şiva,** Sümer Dinlerindeki **Anu-Enlil-Ea,** Hıristiyan teslisinden önceki dinlerdeki teslisi meydana getirmektedirler.

Mısır, Babil, Yunan ve Roma medeniyetlerinin ve kültürlerinin kaynaştığı ve **"Yeni Eflatunculuk"** adı ile ortaya çıktığı **İskenderiyye Felsefesi**, Hıristiyan akidesindeki teslisin birinci derecede kaynağını teşkil eder. İskenderiyye Ekolü, Eflatun'dan mülhem olarak varlikları, üç derecede mütalaa ediyordu: **Kâamil cevher olan Bir,** ondan sonra gelen **Akıl,** daha sonra gelen **Nefs.**

İskenderiyye felsefi ekolünde gelişen düşünceler, başlangiçta Hz. İsa'nın tebliğ ettigi Hıristiyanlıkta yoktu. Ancak Hıristiyanlığın

gelişmesini ve hatta teşkilatlanmasını sağlayan **PAVLOS,** Hıristiyanlığa teslis doktrinini sokmuş ve onun Hıristiyan inancının temeli olmasını sağlamıştır. Çünkü **Aziz Pavlos**, gördüğü çok mükemmel tahsille, Yunan felsefesini ögrenmiş, yaptığı hahamlık öğrenimi ile de **Yahudi mistisizminin** derinliklerine nüfuz etmiştir. Yahudiliği terk ederek, Hıristiyanlığa giren **Pavlos,** başlangiçta birkaç havarinin reaksiyonu ile karşılaşmış ise de sonradan gayet rahat şekilde kendini, Hıristiyan toplumuna kabul ettirmiş ve hatta yeni Hıristiyan cemaatleri elde etmek için, seyahatler yapmıştır.

Ayrıca Hıristiyanlıkta teslis doktrininin oluşmasında, Hıristiyanlığı kabul eden putperestlerin de tesiri olmuştur. Hıristiyanlıktan önce sır dinlerinin tesiri altında kalan putperestler, daha önceki inançlarında sahip olduklarını aynen Hıristiyan olduktan sonra da devam ettirmişlerdir. Bilhassa Roma'nın hâkim olduğu yerlerde **Mitra** dini hakimdir. İran dinlerinden olan **Mitraizm,** teslis doktrinine benzer birçok inanç prensiplerine sahipti. işte **Mitra dini** mensuplarının Hıristiyanlığı kabul etmeleriyle, daha önce **Babil ve Mısır** medeniyetlerinin birer kalıntısı halinde gelen teslisin unsurları, Hıristiyan toplumunun inanç prensipleri arasına girmiş, ve Hıristiyanlığın aslıyeti içinde görülmeye başlamıştır.

6. İslâm Açısından Teslisin Reddi

İslâm, Allah'ın birliğine dayanan iman ilkesini yerleştirmeye yönelen bir dindir. Bunun için, **İslâm'ın iman ilkelerinde, Hıristiyan teslis doğmasının hiçbir dayanağı yoktur.** İslâmın tevhid inancı, her fırsatta tevhid dışı inançları red eder. İlâhi vahdaniyete dayanmayan inançları, İslâm, şirk ve küfür sayar.

Teslis ve ona inanç besleyen Hıristiyan toplumuna **Kur'an-ı Kerim** şöyle hitabeder:

"İki ilâh edinmeyin. O, ancak bir Allah'dır. Onun için Ben'den, yalnız Ben'den korkun, dedi." (en-Nahl, 51)

"Ey Ehl-i Kitap, dininiz hususunda haddi aşmayın, Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Mesih, İsa, yalnız, Allah'ın peygamberi ve kelimesidir ki, onu Meryem'e bırakmıştır. O Allah tarafından (gelen) bir ruhtur. Artık Allah'a

ve Peygamberlerine İnanın da (Allah) üç (dür) demeyin. Kendiniz için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah, ancak bir tek tanrıdır. O, herhangi bir çocuğu bulunmaktan münezzehtir." (en-Nisa, 171)

Allah üçün üçüncüsüdür, diyenlere de Kur'an-ı Kerim şu kesin cevabı vermiştir: "Allah, hakikaten üçün (üç tanrının) biridir diyenler, An-dolsun kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek tanrıdan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer diye geldiklerinden (bu sözden) vazgeçmezlerse, içlerinde o kâfir olanlara her halde pek acıklı bir azab dokunacaktır." (el-Maide, 73)

İslâmiyetin koyduğu tüm iman esasları, akla uygundur. Onlarda akıl ve mantığın kabul etmiyeceği hiçbir esrarlı noktaya rastlanmaz. Teslis inancındaki **Allahın hem üç, hem de bir olması ise**, aklen açık bir çelişki teşkil eder. Üç asıldan (uknum) birisi sayılan **Hz. İsa'nın,** sonradan dünyaya geldiği kabul edildiğine göre, kendisi doğmadan önce var olan kâinatın, Allah'tan uzakta bulunması icap eder. Çünkü **Hz. İsa'nın,** Allah'ın teşkil ettiği sanılan üç asıldan birisi olduğuna ve **Hz. İsa** ortada bulunmadıkça ulûhiyet grubu da bulunmayacağına göre, **Hz. İsa** doğmadan, Allah'ın da olmaması lazım gelir. Üç asıldan meydana gelmiş ulûhiyet grubunun varlığı, bundan bir parça olan Hz. İsa'nın varlığına muhtaçtır.

Bugün, Hz. İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğuna, birçok Hıristiyan inanmamaktadır. Böylece Hıristiyanların Teslis'e inanmaları da zorlaşmaktadır... Birçok Hıristiyan, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu değil, Allah'ın peygamberi olarak inanmaktadır. Böylece İslâm'ın görüşü, onlarca da makul kabul edilmektedir.

Bundan dolayı bazı kilise mensupları teslisi, bir Allah'da var olan **vücut, hayat, ilim** sıfatlarının işareti olduğunu söyleyerek te'vile yönelmişlerdir. Ancak bunu kabul etmek mümkün değildir.

İslâmın Allah telâkkisi, **tevhid inancına** dayanır. İslâmın kabul ettiği Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır, **O gizliyi de, aşikarı da bilir. O, mülkü melekütün yegâne sahibidir. Noksanı içeren her şeyden pak ve münezzehtir. Selâm ve selametin ta kendisidir. Galib-i mutlaktır. Varlıklara şekil verendir. En güzel isimler O'nundur.** (el-Haşr, 22-24).

7. Hıristiyan Kilise Babaları ve Hıristiyanlığın Teolojik Gelişimi;

Hıristiyanlık başlangıçtan beri, değişik dinî akımlarla rekabet etmek ve onlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan birincisi **Gnostisizm'dir. Gnostisizm,** birçok farklı akımlar içinde, Hıristiyanlığın başlangıç yıllarında ortaya çıkan bir dinî akımdır. **Gnostisizm,** iki mitolojiyi işlemektedir: **Birinci mitoloji,** dünyayı yaratacak olan semavî tanrıça olan varlıktır, **ikinci mitoloji** ise yine yaratılışa destek veren erkek Tanrı olan **Trickster'dir.** Gnostisizmin bir kolu, Hıristiyan materyallerini kullanır ve kurtarıcı olarak **İsa-Mesihi gösterir.** İsa-Mesihin, kendi nefsi içinde hapsedilmiş bir ruhun parıltısının varlığını kabul eden kişiye, ebedi **gnosun**, kendi hiper-kozmik kaynağına yükselmesini sağlayacağını ilham etme fonksiyonu vardır. **Hıristiyan Gnostisizmine göre, İsa-Mesih'in genel olarak fizikî bedeni yoktur. Bu yüzden de çarmıhta acı çekmez ve ölmez. Bu konuda yorumlar çok farklıdır. Bazıları, çarmıha gerilenin başka birisi olduğunu iddia ederler.**

Hıristiyanlıkta sapık mezheplerle ilk savaşan kişi **Liyonlu İRENE** (130-200) olmuştur. **Romalı Hippolyte** (öl. 325), onu takip eder. Gnostisizmin hem Yahudilik, hem de Hıristiyanlıkla ilgili birçok kolu meydana gelmiştir. Bununla beraber, Gnostisizmin, daha çok dünyanın aşağılanması üzerinde durduğunu söylemek mümkündür. Bakireliği yücelten bazı kilise babaları, böyle bir felsefenin etkisi altında kalmışlardır. **Kartacalı TERTULLİEN** (160-220) gibi bazı kilise babaları da, bu konuda çifte standart uygulamışlardır. **İskenderiyeli CLEMENT** (öl: 215) gibi bazı kilise babaları da Musa'ya ait olan vahyin, Yunan felsefesinden çok üstün olduğunu belirtmekte, ancak böyle bir vahyi basit kimselerin anlayamayacağı için gnostiklerin varlığını kabul etmektedir. Bununla beraber, dünya'ya bakış noktasında Hristiyanlık, gnostisizmi aşamaz. Hıristiyanlık, Tevratın **"yaratılışla"** ilgili verdiği bilgileri kabul eder ve **Tora**'nın Tanrısına inanır, **Gnostisizm** ise, Tora'nın kainatı yaratan tanrı anlayışını, evrene ilk hareketini veren bir varlık düşüncesiyle değiştirir. Böylece Hıristiyanlar, yaratılışın sınırlarını kabul ederek dünyaya daha müspet yaklaşmaya yönelirler. Ancak daha sonra **St. Agustin**'in dünyaya karşı

getirdiği menfi yorumlarla, Hıristiyanlık, yeniden **Gnostik** düşünceye yakınlaşır.

Hıristiyanlık Tarihinde milâdî 325 yılından önce en etkili kilise babası olarak **ORİGENE** (185-254)'den söz edilir. Felsefe tahsili yapan **Origene**, Platoncu düşünce içinde, **gnostik** etkiye maruz kalır ve gnostiklerle mücadele eder. **ORİGENE**, milâdî 215 yılında **Ambrois'la** birlikte çalışır ve **Ambrois**'i kiliseye çekmeyi başarır. **Origene**, Sezare'ye rahip olarak atanır, ancak Mısır piskoposu tarafından görevden alınır. Daha sonra da **Origene** felsefesi gittikçe zayıflar, çünkü onun felsefesi **Ambrois**'in ve **St. Augustin** düşüncelerinden daha parlak değildir.

Hıristiyanlığın ilk asırlarından başlayarak, gittikçe gelişen kristolojik kavgaların temelinde daha sonra **Antakya Okulu** ile **İskenderiyye Okulu** tarafından geliştirilecek düşünce ve yaklaşım farkı bulunmaktadır. İlk Hıristiyan teolojisinin, yahudileşmek ve Platoncu laşması olarak belirtilebilen bu iki ekolun görüşleri **M. Eliade**'nin tabiriyle **"yoksul" ve "zengin"** kristoloji olarak ifade edilebilir. **"Yoksul"** kristoloji, Mesih'in insanlığı üzerinde İsrarla durur. En eski temsilcileri; Hıristiyanlığın bir yahudi mezhebi olarak kabul edildiği döneme kadar giden **Ebionitlerin mezhebidir**. Bunlar, **Tevrat'ın yolundan giderler, sünnet olurlar, cumartesiye ve yalıudi bayramlarına saygılıdırlar. Onlar İsa'nın, insan olduğuna ve mesilı olduğuna inanmaktadırlar.** Bu düşünce daha sonraki dönemlerde **Adoptianizmi** meydana getirecektir. Bunlara göre İsa, **Tanrı tarafından evlat edinilmiştir**. İlk Hıristiyan konsili olan **İznik konsili** (325)'inde aforoz edilen **Arius** da (256-336) İsa'nın, baba'dan aşağı konumda olduğuna inandığı için aforoz edilmiştir. **"Yoksul"** kristolojinin bir versiyonu da **Nestorilikde** kendini göstermiştir. **Nestorilik,** Tarsuslu **Diodore,** Mapsuestli **Tlıeodor**'un Antakya teolojisi içinde kendini göstermiştir. **Nestorilik,** Meryemi, Tanrı annesi **(Theotokos)** olarak değil, İsa'nın annesi **(clıristokos)** olarak kabul ettiği için 431 Efes konsilinde aforoz edilmiştir.

Zengin kristoloji, İskenderiyye merkezli gelişmiştir. İskenderiyeli patrik **Cyrille** (öl: 444) Mesih'in tam olarak insan olmadığı düşüncesini yayar. Bu problem de Teslisin ikinci unsurunun ulûhiyeti problemini ortaya çıkarır. Bu görüşler 381 İstanbul konsilinde

tartışılmıştır. **Laodicee'li Apollinaire** (310-390), Mesihin bir beden ve bir ruh ihya etmek zorunda olan beşerî karışımın boyutuna uygun bir kristoloji diyerek O, mesihin beşerî bir ruhunun olduğunu inkâr eder ve beşerî ruhun yerini, **kutsal Logos** ile doldurur.

Ortodoks Hıristiyan teolojisinin gelişmesinde **Sezareli BASİLE** (329-379)'in ve **Nazienze'Ii Gregoire** (335-395) gibi **Kapadokyalı** kilise babalarının rolü de büyük olmuştur. 381 İstanbul konsilinde kesin olarak şekillenmiş olan **Teslis**'in, kredo'da yerini sağlam şekilde almasında onların rolü önem taşımaktadır.

Hıristiyan teolojisinin oluşmasında ilk Batılı kilise babası olan Milano'lu **Ambroise** (339-397) ile Kuzey Afrikalı **St. Augustin'in** de rollerinden kısaca bahsetmek gerekecektir. **St. Ambroise,** kiliseye imparatorluk aristokrasisinin içinden gelir. Geliştirdiği ilahiyat, **Origene** ve **Philon**, gibi latin ilâhiyatçıları çizgisindedir. **Augustin'in** (354-420) ise Hıristiyan teolojisi içinde çok daha farklı bir yeri vardır. Dokuz yıl **Maniheist** olan ve 384 yılında Milano'ya yerleşen bu genç ve ihtiraslı Afrikalı hatip, Maniheizm'den ayrılır ve 387 de **St. Ambroise** tarafından vaftiz edilir. **Hippon**'a (Bugün Annabo/ Cezayir'de) rahip olur. Daha sonra aynı yerde Piskopos olur. İki yıl sonra **Confession** (itiraflar) isimli eserini yazar. Bu eserde **St. Agustin,** dünya'nın ve şehvetin kötülüklerini anlatır. Bu düşüncelerde o, daha önce mensubu olduğu **Manilıeist** bedbinliği ortaya koymaktadır. Kuzey Afrika'da hâkim olan **Donatistlerle** mücadele etmiştir. **Donatistlere göre, zor altında imanını inkâr edenler dinden çıkar. Hâlbuki Ortodoks Hıristiyan öğretisi, bu durumda da dinden çıkılmayacağını ifade etmektedir.** Acımasız ve otoriter bir doktrine saplanmış olan **Augustin,** düşmanlarına üstün gelmek için, devletin gücünü kullanır. Böylece St. **Augustin,** tesiri altında kaldığı **Manilıeizmin** dünya görüşünü, kilisenin resmi doktrini haline getirir. St. Augustin'e göre her insan, **"aslî günahı"** miras almıştır. Seçme yeteneğini ve özgürlüğünü insana yeniden yalnızca Tanrı'nın inayeti verebilir. Yine St. **Augustin'e** göre, dünyaya gelen herkes, kötülüğü seçmekte serbesttir. Fakat Tanrı'nın inayeti, imdada yetişir ve iyiliği seçmeye imkân verir. **St. Augustin,** mevcut siyasî sisteme karşı **"Le Cite de Dieu"** Tanrının Sitesi (413-427) isimli eserini yazar. Bu eserde kilisenin mutlak bağımsızlığını savunmaktadır.

IV. Asrın sonuna doğru Batı'da yeni bir durum meydana gelir. Mısır çöllerinde keşiş olarak yaşayan birçok insan, Batı'ya gelmiştir. Başlangıçta Batı İmparatorluğunda bunlar pek rağbet görmezler. Batı Roma imparatorluğu 476'da düşer. Ancak kilise ayaktadır. Hatta tek ve yegâne ayakta kalan teşkilât kilisedir. Bu dönemde Manastır hayatı gelişecek ve Batı'da iyi bir kabul görecektir. **Aziz Benoit** (480-543) **"Benediktin"** tarikatını kurar. Tarikatın hedefi, **kollektif yalnızlıktır**. Batı'da benimsenen **Benoit,** korunmuş kent merkezleri kurar. **Benoit'nın** hedefini basiretli keşiş **Cassiodore** (öl. 575) sezmiş gibidir. **Hedef, dış şartlar daha uygun hale geldikten sonra, gelişmeye yetenekli seçkin entellektüeller yetiştirmektir.**

Böyle bir hedefe ulaşma fırsatı, **KAROLENJ** imparatorluğunun kuruluşuyla ortaya çıkar (800). **Charlemange** (768-814), etrafına belirgin laikleri ve din adamlarını toplar. Bu entellektüel hareket, Avrupa'da, Manastırları, kültürün yayılma ve korunma merkezlerine dönüştürür. Daha önce **Gregoire le Grand** (590-604) tarafından sağlam temellere oturtulan Papalık, **Charlemangne**'in imparatorluğunu kabul eder. Bundan sonraki dönemde **"ortaçağ hayatı",** imparatorluk-kilise diyalektiği içinde organize olmaya başlar. Daha sonraki dönemde papa **Gregoire VII.** (1073-1085), **Papalığın,** dünyevî bütün otoritelerin üstünde olduğu ve kiliseye ait bir berat veya ünvan düzenleme hakkını imparatorluğa vermediğini ilân eder. İmparator, **IV. Henri**, 1076'da papa'yı görevden alır. Papa ise imparatoru aforoz eder ve imparator papadan af dilemek zorunda kalır. Ancak daha sonra **IV. Henri, III. Clement'i** Papa tayin eder ve Romayı işgal eder. (1083) Sonunda da Papa tarafından taç giydirilir. **Fakat papalıkla-imparatorluk arasındaki güç elde etme savaşı yüzyıllarca devam edecektir.** Ancak XII. yüzyıldan sonra Batı, şaşırtıcı ve parlak bir doğuşa şahit olacaktır. Bu, XII. yüzyıl **Rönesansı**'dır. I085'de Kastilya ve Birleşik Leon krallıkları, **Toledo** Müslümanlarına galip gelerek Vizigot-krallığının eski başkentini fetheder. 1099'da kutsal topraklara giren **Haçlılar**, Selçuklu Türklerinin elinden Kudüs'ü kurtarırlar. 1100'de Kudüs krallığını ilân ederler.

Toledo'nun müslümanlardan alınması, birçok olayın ortaya çıkmasını sağlamıştır: Başpiskopos **Raymond Lull**, 1130'da **Toledo**'da bir tercüme okulu kurmuştur. Bu okula, birçok keşiş

gelmiştir. Bu okulda Arapça öğretilmektedir. **Hedef, Müslümanlığın prensiplerinin yanlışlığını ortaya koymak ve müslümanlar arasında Hıristiyanlığı yaymaktır.** Cluny başpiskoposu **Pierre le Venerable ve Rada'li Rodrique Ximenez** gibi teologlar, başpiskopos **Dominicus Gundasilinus'un** yönetimi altında, **Arap kültürünün latinceye nakli çalışmasının yavaş yavaş gerçekleştirilmesi için, mütercimlere imkân sağlamak amacıyla Arap kültürüne ilgi duymanın tehlikeli sonuçlarının bedelini öderler. (Çünkü Arap kültürü, Rönesansın doğmasını hazırlayacaktır)** Böylece **tıp, bilim ve felsefe** alanında altmıştan fazla Arapça eser, Latinceye tercüme edilmiştir. Bu faaliyetlerin baş kahramanı **Gerard de Cremone'dur. (1**114-1187) Bu tercümeler sonrası, Hıristiyan Avrupa, özellikle **Albert le Grand** (1193-1280) ve **Thomas d'Aquin** (1225-1274) tarafından geliştirilen yeni skolastik felsefenin temelini oluşturacak olan Aristo felsefesini keşfeder ve benimser.

Bu dönemde Batı'da bir grup düşünür, kesin ön kabulleri sistematik olarak eleştirmeye başladıkları zaman, Aristocu felsefî ve bilimsel sisteme dayalı skolastik düşüncenin muazzam yapısı, dünyanın bütün problemlerine çözüm bulmuş gibi görünmüştür. Yeni akımın şefi olan Fransisken **John Duns Scot** (öl. 1308), **Occam'lı Guillaume**'un (1285-1349) yolunu takip eder ve **"Modern Yol"** düşüncesi onunla birlikte **"Nominalizm"** (Adcılık) adını alır. Ancak, **Nominalizmin** olağanüstü değeri, dünyanın sınırlı olduğunu kabul etmeyen skolastik düşüncenin teolojik öncülleriyle sarsılır.

XIII. ve XIV. yüzyılın entelektüellerini artık tatmin etmeyen yegane şey, skolastik düşünce değildir. Bu entelektüeller, gerçekte İslâm medeniyetinin arkasındaki ilk çağ **Greko-Romen** yapıtlarının gizli olduğunu keşfederler ve genellikle problemli tercümelerden değil de doğrudan doğruya asıl kaynaklardan faydalanmak isterler. Bu fikrin öncüsü **Jean Pic** olmuştur. Grek ötesi kaynaklardan da faydalanan bu kişi, **İbranice, Aramca, Arapça** bilmektedir. **Jean Pic'in** ortaya koyduğu metodoloji, **geçmişi araştırmak ve diğer kültürleri tanımak yoluyla elde edilecek aydınlık gelecek fikri, insanlığın kurtuluşu için önemli ve gizli hakikatlerin keşfedilmesine hizmet edecek bir metodolojidir.**

İşte Hıristiyan Avrupa'daki Rönesansın, Hümanizmin ve Reformun oluşumunun arka planında bu entellektüel birikim yatmaktadır. Bunun için de Batı'da bu doğrultuda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların kaynağını, İslam dünyasından yapılan çeviriler teşkil etmiştir.

B. KEFARET PROBLEMİ VE ÇARMIH HADİSESİ

Hz. İsa'nın, beşeriyetin günahlarına **"Kefaret Olarak Gelmiş olması ve bunun için, "ÇARMIH'a gerilmesi,** Hıristiyan ilahiyatının çok önemli inanç ilkelerinden biridir. İnciler, İsa'nın, **Baba'nın nezdinde yegane şefaatçi olduğunu (I. Yuhanna, II/1) ve O'nun bütün beşeriyetin günahlarına kefaret olarak geldiğini haber verir (I. Yuhanna, II/1-2).**

"Allah, bizi sevdiği için günahlarımıza kefaret olarak oğlunu gönderdi" şeklindeki **Yuhanna'nın ifadesi,** daha sonra Hıristiyan konsillerinde iman ilkesi olarak kabul edilmiştir.

Hıristiyanlığa göre, beşeriyeti bu yükten kurtarmak için Allah'ın oğlu İsa gelmiş, insanlık için geçerli kanunlara riayet etmiştir **(Romalılara, VIII/3; Galatyahlara, IV/4).** Fakat onda, bizdeki günah yükü yoktur. Çünkü O'nun günahının gücü kırılmıştır. Böylece o, günahsız olarak kalmıştır (II. Korintos, V/21; Romalılara VH/3). **Neticede İsa, insanlık için bir kefaret olarak kurban olmuş ve onun şahsında beşerin boynundaki "günah yükü" Asli suç "Peché Origine" kaldırılmıştır.** Beşeriyetin, **Âdemden beri sırtında taşıdığı günahı, kendi canıyla ödeyen İsa Mesih,** çarmıha gerilmiş (Matta, XXVI/54-55; Markos, XV/25), gömülmüş ve üç gün sonra da dirilerek (I. Korintos, XV/3-4) görevini tamamlamış ve göğe yükselerek Allah'ın sağına oturmuştur (Markos, XVI, 19).

C. HIRİSTİYANLIKTA İNCİLLER

Hıristiyan kilisesi tarafından ilâhî vahiy olduğuna ittifak edilen **Yeni Ahid** (İncil) ve bu **Yeni Ahitteki mektuplar,** ancak zaman içinde şekillenmişlerdir. Bunların teşekkülü, yaklaşık dört asır sürmüştür. Yeni Ahit kitaplarının otantikliği konusu, beşyüz yıldan beri tartışma konusudur. **İnciller** ve **Yeni Ahitteki mektuplar** M.S. 150-

500 yılları arasında oluşmuştur. Voltire'in Felsefe Sözlüğünde anlattığına inanılırsa, İznik Konsilinde Kilise Babaları, Eski ve Yeni Ahitteki kitapların hangilerinin şüpheli hangilerinin dogru olduklarını bilmede şaşırıp kaldıkları için,hepsini biribirine karıştırıp bir mihrabın üzerine koymuşlar, şüpheli kitaplar yere dökülmüştür. Böylece Mihrapta kalanlar, doğru kabul edilmiştir.Voltire bu bilgilerin kaynağı olarak Jerom'un Vulgat'ının latince önsözünü göstermektedir. Daha sonra 1546 yılında **Trente Konsilinde,** kutsal kitaplar konusu yeniden gündeme gelmiş, **fakat halkın genelinin elindeki kitapların dışındakiler kabul edilmemiştir.** Bugün, **Yeni Ahit** (İncil) adı altında yaygın olan kitapta **yirmi yedi kitap** yer almaktadır. Pavlos'un mektupları bu külliyatın en eski kısmını meydana getirirler. Diğer mektupların birçoğu M.S. II. yüzyılda teşekkül etmiştir. Bu kitaplar şunlardır:

1. **Matta İncili,**
2. **Markos İncili,**
3. **Luka İncili,**
4. **Yuhanna İncili,**
5. **Resullerin işleri**
6. **Pavlos'un Romalılara Mektubu**
7. **Pavlos'un Korintoslulara I. Mektubu**
8. **Pavlos'un Korintoslulara II. Mektubu**
9. **Pavlos'un Galatyalılara Mektubu**
10. **Pavlos'un Efesoslulara Mektubu**
11. **Pavlos'un Filipinlilere Mektubu**
12. **Pavlos'un Koloselilere Mektubu**
13. **Pavlos'un Selaniklilere I. Mektubu**
14. **Pavlos'un Selaniklilere II. Mektubu**
15. **Pavlos'un Timoteosa I. Mektubu**
16. **Pavlos'un Timoteosa II. Mektubu**
17. **Pavlos'un Titusa Mektubu**

18. Pavlos'un Filimona Mektubu

19. İbranilere Mektup

20. Ya'kub'un Mektubu

21. Petrus'un I. Mektubu

22. Petrus'un II. Mektubu

23. Yuhanna'nın I. Mektubu

24. Yuhanna'nın II.Mektubu

25. Yuhanna'nın III. Mektubu

26. Yahuda'nın Mektubu

27. Yuhanna'nın Vahyi

Görüldüğü gibi bu mektuplar, **Paul'a, Yakub'a, Petrus'a** ve **Yuhanna'ya** ait görünmektedirler. Hıristiyan ilahiyatında bu mektuplar, üç başlık altında incelenmektedir:

a) St. Paul'un mektupları

b) Evrensel mektuplar

c) Vahiy kitabı (Appokalips kitabı)

1. Dört İncil ve Sinoptikler Meselesi

Hıristiyanlar, sadece dört İncil kabul etmektedirler. Bu dört İncil; **Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'dır.** İnciller, birçok geleneğe dayandırılarak İsa'dan çok sonra meydana getirilmişlerdir. Bunların dışındaki İncilleri, Hıristiyanlık **Apokrif;** (uydurma), İnciller olarak görmektedir. **Yeni Ahitte** bir İncil'den bahsedilmesine rağmen, Hıristiyanlar tek İncile değil, **Dört İncile** inanmaktadırlar. **Dört İncil'den** her biri, İsa'nın şahadet belgesidir. İncillerdeki hususlar ve kaydettikleri ayrıntılar, farklı olmakla birlikte, **Özde, İsa'nın kim olduğu ve Tanrının İsa aracılığı ile talebelerine neler getirdiği hususunda mutabıktırlar.** Ancak bu mesajların hepsi, Hıristiyanlığın ilk yıllarında yazılmamışlardır. **Şifahî** (sözlü) olarak nakledilmişlerdir. Hıristiyanlara göre İncillerin şekillenmesinde **Kutsal-Ruhun** rolü büyük olmuştur. Çünkü bu kitapların, **Kutsal-Ruhun** ilhamı altında kaleme alındığını kabul etmektedirler. Yani İncil yazarlarına veya havarilere

Kutsal-Ruh, İsa'nın mesajını ilham etmiş ve onlar da incilleri kaleme almışlardır.

Dört İncil, yazarlarına göre isim almıştır. İsa, hayatında İncilleri, ne yazmıştır ne de yazdırmıştır. **İsa, üç yıllık kısa peygamberlik hayatında, sadece köyden köye, şehirden şehire gezerek, konuşmuş ve İncilin haberini yaymıştır.** Zaten incil kelimesi, Yunanca **"iyi"** anlamına gelen **EU** ve **"haber, mesaj"** anlamına gelen **ANGELİON** kelimelerinden meydana gelmiştir. Buna göre İncil, **"İyi haber, iyi müjde"** anlamına gelmektedir. İsa'nın, mesajları haber verdiği dilin, **ARAMİCE** olduğu kabul edilmektedir. Eldeki dört İncil'in en eski nüshaları ise **Yunanca** yazılmıştır. **İnciller,** İbraniceye daha sonra tercüme edilmiştir. Buna göre İsa'nın ve annesinin konuştuğu dil, ARAMİCE'dir.

Dört İncil'den **Matta, Markos ve Luka** İncilerine **"Sinoptik İnciller"** adı verilmektedir. Çünkü bu üç İncilin metinlerinde büyük bir benzerlik vardır. İncil tarihçileri, **Luka ve Matta'nın** kullandığı 107 pasajın, **Markos** İncilinden alındığını kabul etmektedirler; **Sinoptik İncillerin** birbirine benzemelerinin tek nedeni, kullandıkları **müşterek** kaynaktır. Hem **Luka,** hem de **Matta,** Markosun metnini kaynak olarak kullanmışlardır. Fakat her İncil yazarı, kendi topladığı şahsî malzemeyi de İncilinde değerlendirmiştir. İnciller arası **farklılıklar** böylece doğmuştur. Burada Hıristiyanlıktaki vahiy anlayışı ile, İslâm'ın vahiy anlayışı arasındaki fark görülmektedir. İncil yazarları, Kutsal-Ruhun ilhamı altında İncilleri yazmakla beraber, kendi değerlendirmelerini de İncillere ilave etmişlerdir. İslâm'da ise Hz. Peygambere vahyedilen ilâhî mesaj, olduğu gibi vahiy katiplerine yazdırılmış, ona hiçbir insani unsur dahil edilmemiştir.

Şimdi dört incili daha ayrıntılı şekilde ele alabiliriz:

a) Matta İncili:

Filistinli bir yahudi olan **MATTA'nın** mesleği tahsildarlık ve gümrük memurluğudur. **Matta** İsa'ya talebe olarak, Hıristiyanlığı seçmiştir. Tahsildarlık yaptığına göre, belli düzeyde eğitim görmüş olması gerekir. Hıristiyanlığı yaymak için çalışmıştır. Yeni Ahidin ilk kitabını; **Matta** İncili teşkil etmektedir. **Matta** İncili, olayları detaylı anlatmaktadır. Bazı Hıristiyan bilginleri, **Matta**'nın, İncilini,

Filistin'de yaşayan ve Yahudilikten Hıristiyanlığa gelen Hıristiyanlar için yazdığını tahmin etmektedirler.

Matta İncilinin yazılış tarihi üzerinde İhtilâf edilmektedir. Bu incilin milâdî 80 yıllarında yazıldığı kabul edilmektedir. Matta İncilini yazan **Matta**, havarilerdendir. Böylece Matta, ilk incil yazan Havarilerden biridir.. Matta incili, **28 Bab'tır.**

Matta incili, II. asırdan itibaren kilise tarafından resmen kabul edilmiştir. Bu incilin Antakya'da, Yunanca olarak yazıldığı kabul edilmektedir. Matta incilinin büyük bir kısmı, Matta tarafından yazılmakla beraber, Luka ve Matta ortak bir kaynaktan yararlanmışlardır. Matta İncilinin Markos'la da ortak yönleri vardır.

b) Markos İncili:

Yeni Ahitte ikinci incili **MARKOS** İncili teşkil etmektedir. **Matta** ve **Luka**'dan önce yazılmıştır. Ancak bu İncilin en eski İncil olduğunu söyleyenler de vardır. **Markos,** havari değildir. Ancak yeni Ahitin anlattığına göre **Paul'un** ve **Petrus'un** yardımcısıdır. Yeni Ahit araştırıcıları, bu İncilin daha ziyade **"Yahudi olmayan Hıristiyanlar"** için milâdî 70 yılında yazıldığını söylemektedirler. **Markos**, İsa'nın dediklerinden çok, yaptıklarının üzerinde durmaktadır. **Markos İncili**, 150 yılından itibaren kilise tarafından kabul edilmiştir. Markos incili **16 Bab'tır.** Markos, İsa'nın mesajını iki esasta toplamaktadır:

1. Günahtan koparak Tanrıya dönüş

2. Tanrının insan yaşamına egemen olması.

c) Luka İncili:

Luka, Suriye'de doğmuştur. **Hekimdir**. Bunun için onu, **Pavlos "Hekim Luka"** diye adlandırmaktadır. Luka'nın, Pavlos'un iyi bir arkadaşı olduğu anlaşılmaktadır. **Luka,** bilgili ve kültürlü bir kişidir. **Luka** İncilinde, İsa'nın görevinin evrenselliği üzerinde durmaktadır. **Luka**, İncilinde ağır basan yön, **mesihin misyonudur**. Luka'nın bu incili, putperestlikten Hıristiyanlığa geçenler için yazdığı kabul edilmektedir. Luka incilinin Milâdî 80'lerde yazıldığı tahmin edilmektedir. **Luka İncilinde**, Helenistik fikirlere rastlanmaktadır. Luka İncilini, konulara göre tasnif etmek çok zordur. Çünkü karmaşıktır. Resûllerin İşlerini de Luka'nın yazdığı kabul edilmektedir. Ancak

Resûllerin İşleri, Luka İncilinden önce yazılmıştır. Luka İncili **24 Bab'dır.**

d) Yuhanna İncili:

Bu İncil, **İlahiyatçı Yuhanna** tarafından yazılmıştır. Bu İncil, düşünürlere ve mistiklere derinden tesir etmiştir. Yuhanna'nın mesleği balıkçılıktır. Yuhanna'nın İncilini M.S. 65-98 yılları arasında yazdığı kabul edilmektedir. 1947 yılında **Kumran**'da bulunan yazı tomarları ile, Yuhanna İncili arasında oldukça benzerlik bulunmaktadır. **Yuhanna İncili,** dört incil arasında en **mistik** olan İncil'dir. Yuhanna incili, batınî bir özelliğe sahiptir ve özellikle de mesihî dünyanın mimarlığının ilâhî plânı olan Tanrının kelâmıyla özdeşleştirilmesi noktasında Platoncu felsefeden etkilenmiştir. Olaylar karmaşık sembollerle anlatılmaya çalışılmıştır. **Yuhanna,** İsa'nın mucizeleri üzerinde fazlaca durmuştur. XVIII. yüzyılda, Yuhanna İncilinin kökeni konusunda başlatılan tartışma, o'nun tarihi değerini ve Hıristiyan ilahiyatındaki yerini açıklığa kavuşturmuştur. Dinler Tarihçiler, Yuhanna İncilini, dönemin dini akımları içine koymaktadırlar. Yuhanna İncilinin temel konusu, **İsa'nın, Baba** ile olan pozisyonudur. Yuhanna İncili **21 Bab'dır.**

e) Resullerin İşleri:

Yeni Ahitte İnciller'den sonra yeralan önemli bir kitap da **"Resullerin İşleri"** adlı kitaptır. Bu kitabın **Luka** tarafından yazıldığı, Hıristiyan ilâhiyatçıları tarafından kabul edilmiştir. **"Resullerin İşleri",** Hıristiyan topluluğunun nasıl doğduğunu anlatmaktadır. Bunun için bu kitapda temel teolojik konular yer almaktadır. Bu eserde **Luka'nın** verdiği temel fikir, **Tanrı Ruhunun, Hıristiyan topluluğunu nasıl şekillendirdiği ve ona nasıl yön verdiği konusudur.** Resûllerin işlerinde **Luka, Eski Ahid**'e çok yer vermekte ve Hıristiyanlığın onu, nasıl tanımladığını açıklamaktadır.

2. Yeni Ahitteki Mektuplar

Bunlar Pavlus'a atfedilen **14, Yuhanna'ya** atfedilen **3, Petrus'a** atfedilen **3, Ya'kub** ve **Yahuda'ya** atfedilen **birer** mektuptur:

a) Pavlus'un Mektupları

Pavlus'a atfedilen mektupların bazısı onun değildir.

Pavlus'a izafe edilen mektupların başlıcaları şunlardır:

1. Romalılara mektup, 16 bablık uzun bir mektuptur.

2. Korintoslulara 1. Mektup: M. 55 senesinden önce, Efes'ten gönderilen bir mektuptur. 16 **Bab** olan bu mektup da hakiki hikmetten, nikahdan, kutsal yemekten bahsedilir.

3. Korintoslulara II. Mektup: 13 bab olan bu mektupta, muhaliflerle yapılan tartışmalar konu edilir.

4. Galatyalılara Mektup: 6 bab olan bir müdafaa mektubudur.

5. Efesoslulara Mektup: Bu mektubun Pavlus'un bir talebesi tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir, 6 Bab'dır.

6. Filipililere Mektup: 4 babtır. Roma hapishanesinden yazılmıştır.

7. Koloselilere Mektup: Efesoslulara yazılan mektuba benzer, o da **Pavlos**'un bir talebesinin eseri olması gerekir. **4 Bab'dır.**

8. **Selaniklilere I. Mektup:** Pavlos'a ait en eski mektuptur. 5 Bab'dır.

9. Selaniklilere II. Mektup: 4 bab olan bu mektupta, İsa'nın dönüşünden önce Deccalın geleceği anlatılır.

10-11. Timoteosa I. ve II. Mektup: Biri 6, diğeri 4 bab olan bu mektuplar **Pavlos'un** değildir. Bu mektuplar, İsa'nın insanlar ile Allah arasında yegâne vasıta olduğunu telkin eder.

12. Titus'a Mektup: 3 Bablık bu mektupta, cemaatin teşkilatlanmasından bahsedilir.

13. Filemon'a Mektup: 1 bablık bu mektupta, **Filemon**'un evinden kaçan bir köle hakkındaki sözler yer alır.

14. İbranilere Mektup: Yazarı kesin olarak bilinmeyen bu mektup, 13 **Bab'dır**. Bu mektup, eski Hıristiyanlığın teolojik fikirlerinin bir özeti sayılır.

b) Yakub'un Mektubu: 5 bab olan mektup, iyi amellerle beslenmeyen imanın ölü olduğunu söyler.

c) Petrus'un I. ve II. Mektubu: Biri 4 diğeri 3 babdır. Petrus'a atfedilen bu iki mektup, orta ve Kuzey Anadolu'da oturan cemaatlere yazılmış ahlâkî nasihatlardir.

d) Yuhanna'nın I.-II.-III. Mektubu: Birincisi 5, diğer ikisi l'er bab olan bu mektuplar, İsa'nın en çok sevdiği talebesine atfedilir.

e) Yahuda'nın Mektubu: Dinî ve ahlâkî nasihatleri içine alan 1 bablık mektuptur.

f) Yuhanna'nın Vahyi: 22 bablık, Yuhanna'ya atfedilen bu **vahiy,** kıyamet ve yeni dünya hakkında pek korkunç tasavvurlar ileri süren uhrevî (Eskatolojik) bir eserdir.

İşte bugün, Yeni Ahit adı altında Hıristiyanlık dünyasında kabul edilen kutsal kitaplar, bu **yirmi yedi** kitaptır. Hıristiyanlarca Allah kelâmı olarak kabul edilen İnciller, birçok tezad dolu fikirlerle dolup taşmaktadır. İslâmın vahiy anlayışı içinde konu, düşünüldüğünde Allah kelâmında tezad, yalan, iftiranın bulunmaması gerekir.

"... Bu kitaplar, insan elinden çıkma eserlerdir. Bu kitapları İslama göre Tanrı kelâmı saymaya imkân yoktur." Ancak bu kitapların içinde ilâhî vahiy kırıntıları bulmak da mümkündür."

3. İncilin Dili

Kur'an-ı Kerim'in İncilin tahrifine dair olan beyanını, **Yeni Ahit** üzerinde yaptığımız başka incelemelerle de ortaya koyabiliriz. Yeni Ahit halinde toplanmış olan kitaplar, Hz. İsa'nın veya havarilerinin ağzından çıkmış sözler değildir. Hz. İsa ve havarileri aslen Yahudi idiler. Hz. İsa'nın sözlerinden her biri orijinal şeklinde muhafaza edilmiş olsaydı, bunun **Aramice** olması lazım gelirdi. Fakat **Yeni Ahidin, Arami** lisanında bir tek nüshası bile dünyada mevcut değildir. Varsa da sonradan Aramice'ye tercüme edilmiştir. Eski nüshaların hepsi de **Yunancadır.** İbraniceye daha sonra tercüme edilmişlerdir. Hıristiyan yazarlar, Hıristiyanlığın bu ciddi kusurunu örtbas etmek için, Hz. İsa zamanında Yunancanın umumî olarak kullanıldığını ileri sürerler. Bu, geçerli bir delil olarak kabul edilemez.

Böylece, **Latince** ve **Yunanca** ile yazılan **Yeni Ahit nüshaları,** Hıristiyanlığın Roma ülkesine nüfuz etmeye başladığı ve Roma İmparatorluğunun hâkim olduğu zamanlarda yazılmış olmalıdırlar.

4. Yeni Ahitteki Çelişkiler

Tetkik edildiği zaman İncillerde birçok çelişkilerin bulunduğu göze çarpar. Bu çelişkiler, mevcut İncillerin, **Allah'ın vahyi** olmadıklarını ispat eder. Özellikle Alman İlahiyatçı Rudolf Bultmann, İncildeki Hz. İsa'ya ait sözlerle o'na ait olmayan sözleri ayırmaya teşebbüs etmiştir. Ancak Katolik Kilisesi, **Bultmann**'a cephe almıştır. **Bultmann**, bu konuda çok önemli kitaplar yazmıştır.

Bu çelişkilere birkaç misal verelim:

1. Matta (3/3-17) dan, Markos (1/9-12) dan ve Luka (3/21-22 ve 4/1) dan anlaşıldığına göre, Hz. İsa, Yahya tarafından vaftiz edilmiş ve bu vaftizden sonra onun yanından derhal veya aynı gün ayrılmıştır. Fakat Yuhanna İncili ise herhangi bir vaftizden bahsetmemektedir.

2. Yuhanna (4/3 ve 43-45)'dan anladığımıza göre, Hz. İsa'nın asıl memleketi Yahudiye idi. Matta (13/54-58), Luka (4/29) ve Markos (6/4) Hz. İsa'nın memleketinin Yahudiye değil, Galile olduğunu söyler.

3. Yuhanna'nın (3/22-26 ve 4/1-3) bize anlattığına göre, Hz. İsa, Hz. Yalıya hapse atılmadan önce tebliğ vazifesine başlamıştır. Fakat Matta (4/12-17) ve Markos (1/14-15) ise Hz. İsa'nın, Hz. Yahya'nın hapse atılmasından sonra tebliğe başladığını nakleder.

4. Luka (3/23)'ya göre, Hz. Meryem'in kocası Yusuf, Heli'nin oğludur. Halbuki Matta (1/16) ya göre Yusuf, Yakub'un oğludur.

5. Luka'nın (24/21-29-36-51) ifadesine göre Hz. İsa, ölüler arasından kalktığı gün veya **ertesi gece göğe kaldırılmıştır. Resullerin İşlerine göre (1/3) Hz. İsa ölülerin arasından kalktıktan 40 gün sonra göğe kaldırılmıştır.**

6. Markos ve Luka'nın ifadelerine göre, Haçı taşıyan Krineli Simun'dur. (Matta 27/32; Luka 23/26) Yuhannaya göre ise haçı taşıyan bizzat İsa'dır (Yuhanna 19/17).

D. HIRİSTİYANLIKTA KİLİSE VE AYİNLER

1. Kilise ve Ayinler

Yunanca **"EKLESİA"** sözünden gelen **kilise**, toplanılan yer, toplantıya çağırma yeri anlamına gelir. Fakat bu toplantı rastgele bir toplantı değildir. İbraniceye **Eklesia** kelimesi **Gahal** diye tercüme edilmiştir. İsa, kilise kelimesi yerine, **Kenista, Kehela** gibi **Aramice** kelimeler kullanmıştır.

İlk kilisenin ne zaman, nerede kurulduğu kesinlikte bilinmiyor. İlk Hıristiyanlar, inançlarını açıkça göstermemişlerdir. Bütün tapınmalarını gizlice sürdürmüşlerdir. **Bunun için kilise, ilk dönemlerde bir mekândan çok bir cemaati temsil etmektedir. Cemaatin toplandığı her yer, bir kilise hüviyeti taşımaktadır.**

Hıristiyanlık, Hz. İsa'dan sonra uzun bir süre, özellikle Roma hakimiyeti çağlarında, çok yavaş gelişmiştir. Bu nedenle kiliselerin açık birer kuruluş olarak ortaya çıkışı, Roma imparatorlarının Hıristiyanlığa yayılma şansı vermelerinden sonraya rastlamaktadır.

Bugün, en eski kilise kalıntılarının M.S. 313 yılında yayınlanan **Milano** fermanından sonraki dönemlerin yapıları olduğu biliniyor.

İncil'de **"Yedi Asya Kilisesi"nden** söz edilirse de bunların varlığı, kesin değildir. Bu kiliseler, ilk Hıristiyan cemaatlerini temsil etmektedir. (Yuhanna'nın Vahyi, 1/4) Bu yedi kilisenin şu kiliseler olduğunu Hıristiyanlar kabul etmektedirler:

1- Efes Kilisesi

2- İzmir Kilisesi

3- Bergama Kilisesi

4-Akhisar Kilisesi

5- Sardis Kilisesi

6- Alaşehir Kilisesi

7- Pamukkale Kilisesi

Geriye kalan kiliseler, ilk önce imparator Konstantin zamanında yapılmaya başlanmıştır. Bilinen en eski kiliseler, Latran'da ki, Aziz Yohannes (Vi. yy.) ve **Aziz Sabin kilisesidir.** (V.yy).

Ortaçağ, Hıristiyanlığın ana kuruluşu olan kilisenin, en yaygın gelişme çağıdır. **Kiliseler**, ilkin eski çok tanrıcı dinlerin tapınakları örnek alınarak yapılmıştır. Hatta Roma, Hıristiyanlığı resmen kabul edince, eski putperest tapınakları kiliseye çevirmiştir. Zaten dinler tarihinde yaygın olan durumda, bir dini tapınağın yerine bir başka dinî tapınağın yapılmış olmasıdır. Hıristiyanlıkta kilise, Hıristiyan mü'minlere canlılık kazandırmıştır. Çünkü, Hıristiyan, vaftizle kilisenin bir üyesi olmaktadır. Hıristiyanlıkta üç kilise kabul edilmektedir:

1. Faal Kilise (Dünya kilisesi)

2. Izdırap kilisesi (A'raf kilisesi)

3. Zafer kilisesi (Cennet kilisesi)

Hıristiyan mezhepleri açısından da kiliseye yaklaşım, farklılıklar arzeder. Her ne kadar **Katolikler,** kiliseyi mü'minler topluluğu olarak görseler de, yine de kilisenin teşekkülü için **bir rahibin** varlığını şart koşmaktadırlar. **Protestanlar ise,** cemaatin olduğu her yerde, kilisenin olduğunu söylemektedirler. **Ortodoks Hıristiyan cemaatleri** de kiliseyi birinci derecede **"İsa'nın bedeni, kutsal Ruhun mabedi, Allanın cemaati olarak"** görmektedirler. Onlar kiliseyi, **teslisde bir Birlik olarak kabul etmektedirler.** Ortodokslar, Mahalli kiliseyi, evrensel kilisenin bir tezahürü olarak görmektedirler... **Ortodoks kilisesi de kilisenin oluşumu için rahibe ihtiyaç duymaktadır.** Bunun için katolikler ve Ortodokslar, **kadınların ayin yönetmelerine izin vermezler.** Protestanlar ise kadın piskoposların ayin yönetmelerine izin vermişlerdir. Bugün protestan dünyasında iki kadın piskopos vardır: Birisi **Almanya'da**, diğeri **İngiltere'dir.**

a. İlk Konsiller

Başlangıcından itibaren Hıristiyanlıkta gerek doktrinel yönden ve gerekse disiplin yönünden birtakım görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bunun için daima bir takım toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılara **konsil** adı verilmiştir. Konsillere, daima papalık ve imparatorlar toplanma kararını vermişlerdir. Konsile gelenler ise, daima kilise üst düzey piskoposları olmuştur.

M. S. IV. yüzyılda başlayan özel din toplantıları **(Konsiller),** bu dönemin sonlarına doğru daha da hızlanmıştır. Bu toplantılar,

Hıristiyan dininin ana problemleri üzerinde tartışmalar, yorumlar ve açıklamalar yapılması, takip edilecek yolun belirlenmesi ve disiplin kuralları konması için yapılmıştır. Hıristiyan kilise tarihinin ilk yedi konsili, **ökümenik** yani genel konsiller olarak kabul edilmiştir.

İlk Konsil M.S. 325'de İznik' de toplanmıştır. Bu konsil, imparator Konstantin'in isteği üzerine toplanmıştır. Toplantının amacı hızla gelişen **Arius** taraftarlarını sindirmekti. İmparatorun katıldığı bu toplantıyı, Kurtuba metropoliti, **Hosis** yönetmiştir. **Kelâm'ın tanrı olmadığını ileri süren Arius'a karşı, Tanrı olduğunu savunan Ankaralı Markellos ile, İskenderiyeli Athanosios'un görüşü benimsenmiş,** Arius ve taraftarları, bu konsilde Aforoz edilmiştir. Çünkü **Arius,** İsa'nın yaratıldığını ve o'nun önceden Tanrı olmadığını savunmuştur. Bunun için İznik kredosu **(Amentü),** mesihin tam olarak Tanrı olduğunu kabul ederek, İsa'nın yaratılmadığını belirtmiş ve Baba ile aynı cevherden meydana geldiğini kabul ederek Arius'u, aforoz etmiştir.

İkinci konsil, M. S. 381'de İstanbul'da toplanmıştır. Bu konsilde **"Ruhu'l-Kudüs'ün",** Baba ve oğulla aynı cevherden olduğu kabul edilmiştir. Çünkü bazı sapık görüşler **pneumatomachines** yani **kutsal-ruhun,** baba ve oğuldan aşağıda olduğunu iddia etmişlerdir.

Üçüncü Büyük Konsil, Efes konsilidir. M. S. **431**'de toplanan Konsil'de **İsa'nın Tanrı değil, tanrısal nitelikleri taşıyan bir insan olduğu, dolayısı ile İsa'yı doğuran Meryem' in Tanrı annesi olmadığını belirten Nestorius aforoz edilmiştir."** Bu konsilde İskenderiyye piskoposu **Cyrille**'in görüşü resmen kabul edilerek, Meryem'in Tanrı annesi **(Theotokos)** olduğu kabul edilmiştir.

Dördüncü konsil, Kadıköy konsilidir. Bu konsil **M.S. 451'de Kadıköy'de "monofizit"** cereyana karşı tertip edilmiştir **Monofizitler,** İsa'da iki tabiat değil, tek tabiat'ın varlığını savunmuşlardır. Bunlara göre İsa, insan değil, **sadece Allah tabiatı taşımaktadır.** Ancak bu konsilde İsa'da iki tabiat'ın varlığı kabul edilmiştir. 451 Kadıköy Konsili'nden sonra, özellikle doğu kiliseleri içindeki kiliselerden ayrılan birtakım kiliseler, dikkat çekmeye başlamıştır. Bilhassa **Monofizit** Kıbti kilisesi, **Nestori kiliseleri** bu alanda dikkat çekmişlerdir. Devletin resmi kiliselerinden ayrılan bu kiliseler, bugüne kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. **Mısır Kıpti kilisesi,** Irak ve İran'daki

Nestori kiliseleri, halen faal kiliselerdir. Nestori patrikliği bugün **Chikako**'da bulunmaktadır. Şüphesiz ilk Hıristiyan konsilleri bunlardan ibaret değildir. Kadıköy konsilinden sonra ortaya çıkan monofizit kiliseler ise şunlardır: **Kıptî kilisesi, Ermeni kilisesi, Süryani ve Ya'kubi kilisesi, Habeş kilisesi.**

Bu konsillerden sonra üç konsil daha yapılmıştır: **II. İstanbul konsilinde** (M.S. 553), de İsa'nın iki tabiat (insanî ve ilâhî) taşıdığı kabul edilmiş ve Allanın, ölümü bedende taddığı tasdik edilmiştir. **III. İstanbul Konsili** (M.S. 680), İsa'da, ilâhî irade ile insanî irade serbest bir şekilde birleşerek bütünleşen temiz bir insanî iradenin varlığına işaret edilmiştir. **II. İznik konsilinde** (M.S. 787) ise, bir asırdır tartışma konusu yapılan **ikon** konusu çözüme ulaştırılmıştır. Bu konsil, kiliselere **ikon** koymaya izin vermiştir. Bu ilk yedi konsil hem **Katolikler,** hem de **Ortodokslarca** genel konsil olarak kabul edilmişlerdir.

b. Kiliselerin Ayrılması

Doğu-Batı kiliseleri arasındaki ilk ayrılık IX. asırda **Ruhul-Kudüs'ün** çıktığı yer konusunda olmuştur. M.S. 869'da toplanan resmî konsilde **"Ruhu'l-Kudüs'ün, Baba ve Oğul'dan çıktığı kabul edilmiştir.** Ancak bu görüşü kabul eden Roma kiliselerine karşı tepkiler sürmüş, 869'da İstanbul konsilinde **"Aforoz"** edilen **patrik Photius** 10 yıl sonra, İstanbul'da, 879'da yeni bir konsil toplamış, bu konsilde **"Ruhu'l-Kudüs'ün** sadece **Babadan çıktığını ilân etmiştir.** Böylece Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki kopuş IX. Asrın ortalarında, kendini göstermiş, fakat Roma'nın üstünlüğü, dolayısı ile İstanbul'un Roma'ya bağlılığı devam etmiştir.

Ancak 1054 yılında iki kilise, kesin olarak birbirlerinden ayrılmışlardır. İki kilisenin görünüşte ayrılma nedeni **"Kutsal ruhun çıktığı yer konusudur".** Roma kilisesi, **Kutsal-Ruhun, hem baba'dan hem de oğul'dan** (İsa'dan) **çıktığını ileri sürerken;** İstanbul Kilisesi, **kutsal-Ruhun sadece Baba'dan çıktığını ileri sürmüş ve neticede iki kilise birbirlerini aforoz etmişlerdir.** Bundan sonra, Bizans kilisesi **Ortodoks** (Gerçek imanı muhafaza eden) vasfını elde edecek ve kendine **Rum Ortodoks kilisesi** unvanını

verecektir. Roma kilisesi de **Katolik** (Birlik içinde Evrensellik) vasfını kendine lâyık görerek, **Latin Katolik kilisesi** adını alacaktır.

Bundan sonra iki kilise arasındaki kopuş devam etmiş, **İstanbul Rum Ortodoks kilisesi,** Papa'nın üstünlüğünü kabul etmemiştir. 1962-1965 yıllarında yapılmış olan II. Vatikan konsilinde alınan bir kararla **"kiliseler birliği sekreteryası"** kurulmuştur. Bugün hem Katolik kilisesi, hem de Ortodoks kilisesi bu birliğin peşindedirler. Ancak istenilen birliği gerçekleştirmek, sosyal, dinî, siyasî ve kültürel şartlardan dolayı kolay görülmemektedir.

c. Ayinler = Kilise Sırları = Sakramentler

Katolik ve **Ortodoks kiliseleri "Kilise sakramenti"** olarak yedi sakramente riayet etmektedirler. **Protestanlar** ise bu sakramentlerden sadece **Vaftiz** ile **Evharistiya**'ya riayet ederler. Diğer sakramentleri uygulamazlar. Katolik ve Ortodoks kiliselerinin müştereken kabul ettikleri sakramentler şunlardır:

1- Vaftiz: Hıristiyanlıkta, **Baba-oğul-Kutsal Ruh** adına vaftiz olma, İncilin emridir. İnsanların aslî ve kendi işledikleri günahları silen, onlara tabiat üstü hayatı veren ve onları Allah ile kilise oğulları yapan sırlara vaftiz denir. **Vaftiz,** İsa Mesihin kilisesine kabul edilme anlamına gelmektedir. Bir anlamda **vaftiz,** yeniden doğuştur. Günahlardan temizlenmeyi, Hıristiyan cemaatine katılmayı, günahsız bir insan olmayı sağlamaktadır.

2. Kuvvetlendirme (Konfirmasyon): İnsanlar, vaftiz ile Allah'ın oğulları olmaktadırlar. **Kuvvetlendirme** sırrı ise, vaftizin lütfunu artırır, onu tamamlar ve inananları İsa'nın fedakâr hizmetçisi ve erleri yapar. Bu nedenle kişi, kuvvetlendirme sırrı ile, yetişkin bir Hıristiyan olarak üstlendiği toplumsal sorumluluğu taşımaya çağrılmıştır. Bu kilise sırrı, genelde erginlik döneminde yapılmaktadır.

3. Evharistiya: Bu âyin, ekmeğin şaraba batırılarak yenmesi âyinidir. Hz. İsa'nın havarileri ile yediği son yemeği sembolize eder. Buna göre ekmek, insaniyetin kurtuluşu için kırılan İsa'nın cesedini, şarap da aynı uğurda akan İsa'nın kanını sembolize etmektedir. Bu ayine, Komunyon ayini veya şükran ayini de denmektedir.

4. Rahip Takdisi (Ordre): Kilise hiyerarşisinin üst seviyelerinde görev yapan **diyakos**, rahip ve piskoposların o vazifeye atanmaları ve o ünvanları almaları için yapılan takdis törenidir. Bu vazifeler, âyinle icra edilerek verilmektedir. Merasimi piskopos yönetmektedir. Bu sırrın yapılması, bir rütbeye atanma işlemini gösterir. Bunun için bu merasimle bir göreve gelen din adamı, mesihin sırrını başkalarına öğretir.

5. Tövbe: Tövbe sırrı, vaftizden sonra işlenmiş günahları affeden, kaybedilen lütfu ve tabiat üstü hayatı inananlara tekrar veren bir sırdır. İsa'nın kilise emirlerine göre tövbe sırrı, genel kurtuluşun vasıtasıdır. Buna göre Hıristiyan, günahları üzerinde tövbe etmeli ve yetkili bir papaza günahını itiraf etmelidir.

Günah itirafında bulunacak kimse, papazın önünde diz çöker, haç çıkarır, sonra da **"Pederim beni takdis et, zira çok günah işledim"** der. Papaza baş eğerek, onun söylediklerini dinler.

6. Hasta Yağı: Ölümle karşı karşıya olanlara sürülen yağdır. Hasta döşeğinde veya ameliyat masasında yatanlara bu yağdan sürülür. Papaz bu yağı, beş duyu organına haç şeklinde sürer. Sürülen bu yağ, okunmuş yağdır.

7. Evlenme: Hz. İsa, soysal bir antlaşma olan evliliği yüceltmiştir. Bu sebeple Allah'ın esas buyruğuna aykırı olan boşanmayı kaldırmıştır. Evlenme ayinleri çoğunlukla, kadının bağlı olduğu kilisede yapılır. Başka kilisede ayin yapabilmek için piskoposun izni lazımdır. Katolikler tarafından icra edilen bu ayinlere çok cüzi farklarla Ortodokslar da iştirak etmektedirler. Fakat protestanlar, sadece **vaftiz** ve **evharistiya** ayinini yapmaktadırlar. Evlilik merasimini sakrament olarak kutlamamaktadırlar.

2. İbadetler

Kilise tarafından icra edilen bu ayinlerden başka, Hıristiyanlıkta bir takım ibadetler vardır:

a) Günlük İbadet

Genelde günde iki defa ibadet vakti vardır: Bunlar **sabah ve akşam** ibadetleridir. Bu ibadetler, kilisede rahiple yapılır. İbadet

saatleri ve yeri, duruma göre tespit edilmektedir. İncilden veya Tevrat'tan bazı parçalar okuyan rahip, onları yorumlamaktadır. Cemaatle birlikte bazı ilâhilerde okunmaktadır.

b) Haftalık İbadet

Haftalık ibadet, özellikle **pazar ayininde** toplanmıştır. Bu âyin takriben beş-altı saat sürer. Pazar günü **sabah** ve **akşam** icra edilen bu haftalık ibadetin, Hıristiyanlıkta büyük önemi vardır. **Yahudilerin cumartesine karşılık, Hıristiyanların pazar günleri vardır.** Bu ibadete her Hıristiyan temiz olarak gelmeye itina gösterir. Haftalık ibadette, dualar edilir, İnciler okunur, vaazlar verilir. Kitab-ı Mukaddes'in yorumu yapılır. Pazar gününe Hıristiyanlıkta verilen önemin nedeni, Hz. İsa'nın çarmıhtan sonra dirilerek mezardan çıktığı günün pazar günü oluşundandır.

c) Yıllık İbadetler (Büyük Bayramlar)

1. Noel Bayramı: Hz. İsa'nın doğum günü kabul edilen **Noel**'in Hıristiyanlıkta çok önemli bir yeri vardır. **Noel,** ilk asırlarda 6 Ocak'ta kutlanırken şimdi Katolikler 25 Aralık'ta kutlamaktadırlar. Fakat Aralık ayının sonuna kadar günün önemi devam eder. **Noel'in** kesin tarihi, kiliselerce farklı şekillerde tesbit edilmiştir. Noeldeki çam kesme işi, Baltık sahillerinde yaşamış olan **Tötonların** dininden bir kalıntıdır. **Doğu kiliseleri** ve **Ermeni kiliseleri Noel**'i 6 Ocak'ta kutlamaktadırlar.

2. Paskalya Bayramı: Hıristiyanlığın ilk devrindeki Yahudi **Pesah** bayramına denk olan bir bayramdır. Hıristiyanlar, İsa'nın pazar günü dirilişini, her pazar anarlardı. Kilise teşkilâtının yerleşmeye başladığı sıralarda, kiliselerde özel bir Paskalya günü kabul edilmiştir. Böylece bu bayram, **İsa'nın dirilişinin hatırası bayramıdır.** Paskalya, Hıristiyanlar için **"İsa'nın ikinci gelişini"** belirtmektedir. M.S. 325 İznik konsilinde bu bayramın **"pazar günü"** kutlanması karara bağlanmış, fakat günü, kiliselere göre değişmiştir. Ancak M.S VI. yüzyılda aziz küçük **Denys,** paskalya bayramının, ilkbaharın gece ile gündüzün eşit olduğu andan sonra **ilk dolunayı takip eden pazar günü** kutlanmasını tespit etmiştir. Ortodoks kilisesi ise paskalyayı Katoliklerden **on üç gün** sonra kutlamaktadır.

3. Meryem Ana Günü: Hz. Meryem'in ahlâkını, iffetini, kızlara tanıtmak için tertip edilmiş bir gündür.Ağustos ayının 15'ine en yakın pazar *günü kutlanır.*

4. Haç Yortusu: Hz. İsa'nın çarmıhını sembolize eden ve üzerinde Hz. İsa'nın kanı bulunan bir âlet olarak **HAÇ,** Hıristiyanlıkta kutsaldır. Bu âlete bakılarak Hz. İsa'nın çarmıhı hatırlanır ve Hz isa'nın öldürülmesi yad edilir. Hıristiyanlar, her yerde Haç işareti yaparak İsa'nın çektiklerini daima hatırlamaya çalışırlar. Hıristiyanlık tarihinde birçok Haç şekli ortaya çıkmıştır.

E. HIRİSTİYANLIKTA MEZHEPLER

M.S. 313 yılında Konstantin'in Milan Fermanı ile Roma İmparatorluğu bünyesinde resmî bir din sıfatı elde eden Hıristiyanlık, M. S. 380'de Roma'nın devlet dini olmuştur. Bu tarihten itibaren kendini toplamaya yüz tutmuş, bu durum XI. yüzyıla kadar devam etmiştir. XI. yüzyılda kilise birliği bozulmuş, iki büyük mezhep ortaya çıkmıştır: **Katolik Mezhebi ve Ortodoks Mezhebi.** Daha sonra Batı kilisesi bünyesinde XVI. yüzyılda yeni bir bölünme daha meydana gelmiştir. Bu bölünmeden **Protestanlık hareketi** ortaya çıkmıştır. Bugün, Hıristiyanlığın bu üç temayül etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz, Hıristiyanlık, sadece bu üç mezhepten ibaret değildir. Fakat biz burada sadece üç büyük Hıristiyan mezhebinden bahsedeceğiz:

1. Katolik Mezhebi:

Katolik Mezhebi, kırk bir millete dağılmış olarak bir milyardan fazla bir müntesibe sahiptir. Katoliklerin en çok olduğu ülke, **Lâtin Amerika'dır. Genelde Batı Avrupa ve Güney Avrupa'nın bir kısmı Katoliktir.** Buna göre, **Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz** büyük bir çoğunlukla **katoliktirler. Polonya, tamamen Katolik iken,** diğer Avrupa ülkelerinde katolikler azınlıktadırlar. Katolik kilisesinin merkezi **VATİKAN**'dır. Vatikan etrafında merkezîleşen otorite ve idare yapısı ile Katolik mezhebi, dikkat çekmektedir. Bu merkeziyetçi yönetimin başında **papa** bulunmaktadır. Böylece **papa,** İsa'nın

vekilidir. Çünkü o, Roma piskoposu olarak, **Petrus'un halefidir.** Hatta Papa'yı, ruhanî Vatikan devletinin devlet başkanı olarak da görmek mümkündür. Katolik kilisesindeki temel hiyerarşi şöyledir: **Papa, kardinaller, piskoposlar, rahipler ve diğerleri.** Bunların içinden papa'nın seçimine sadece **kardinaller** katılmaktadır. Kardinaller 85 yaşına kadar, papanın seçimine katılabilirler. Bugünkü papa, **XVI. Benedict**, 265'nci papadır.

Katolik Mezhebinin belli başlı özellikleri şunlardır:

1. Roma, "evrensel" anlamındaki Katolik Hıristiyanlığın merkezidir.

2. Katolik mezhebinin en yüksek ruhanî lideri papa'dır. Papa'nın yanılmazlık özelliği vardır.

3. Evrensel kurtuluş, sadece katolik mezhebinin prensiplerine bağlanmakla elde edilir. Katolik kilisesinin yönetimi, Kutsal-Ruhun idaresi altındadır.

4. Dinî hükümleri sadece din adamları öğretebilir. Her rahibin olduğu yerde bir kilisenin olmasına çalışırlar.

5. Katolik Kilisesi, Kutsal-Ruhun, babadan ve oğuldan birlikte çıktığına inanmaktadır.

6. Katolik kilisesi, rahiplerin bekârlığını zarurî görmektedir.

7. Katolik kilisesi Noeli IV. Asırdan beri, 25 Aralıkta kutlamaktadır.

8. Katolik kilisesi, yedi sakramenti kabul etmektedirler.

2. Ortodoks Mezhebi:

Milâdî 1054 yılındaki bölünmeyle birlikte meydana gelen **Rum Ortodoks kilisesi XI.** yüzyıldan beri, Roma' dan ayrı bir çizgide bulunmaktadır.Bugün genelde müstakil kiliseler halinde varlıklarını sürdüren Doğu Hıristiyanlığının bir kısmı ve Balkanlardaki kiliseler, Ortodoks Hıristiyanlığın mensubu bulunmaktadırlar. Dünyada belli başlı Ortodoksların bulunduğu ülkeler şunlardır: **Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Yunanistan, Sırbistan, Hırvatistan, Bul-**

garistan, Rusya, Gürcistan, Kuzey Amerika, Mısır, Lübnan, Suriye ve Türkiye.

Ortodoks kilisesi, kendini ilk yedi genel konsile bağlı hissetmektedir. Katolikler de bu ilk yedi konsili genel konsil olarak kabul ederler ve Ortodokslarla birleşirler. Bu konsiller şunlardır: **I. İznik Konsili (325), I. İstanbul Konsili (381), Efes Konsili (431) Kadıköy Konsili (451), II. İstanbul Konsili (553), III. İstanbul Konsili (680-681), II. İznik Konsili (787).**

Ortodoks kilisesi, **Roma'nın üstünlüğünü ve Papa'nın yanılmazlığını kabul etmemektedir.** Kilise sırları (ayini) olarak, yedi sakramenti, bunlar da kabul etmektedirler.

Ortodoksluğun belli başlı özellikleri ise şunlardır:

1. Ortodoks Hıristiyanlar, "Kutsal-Ruhun" sadece baba'dan çıktığını kabul ederler.

2. Papa'nın yanılmazlığını kabul etmemektedirler. Dolayisı ile Roma'nın hâkimlik mevkiini de reddederler.

3. Ortodoks kilisesi, kendini "İlk bin yılın" kilisesi olarak görmektedir. Bunun için de Havariyyun kilisesi unvanını benimserler.

4. Rahipler, evlenme konusunda serbesttirler.

5. İkonlara saygı göstermektedirler.

6. Ortodoks ve bazı doğu kiliseleri Noel'i 6 Ocakta kutlamaktadırlar.

7. Bugün Ortodoksluğun evrensel anlamda belli bir merkezi yoktur, Her Ortodoks patrikliği bağımsızdır.

İstanbul'un fethinden beri, **İstanbul Ortodoks kilisesi** ile **Rus Ortodoks kilisesi** arasında sürekli rekabet vardır. Bugünlerde İstanbul Fener Patriği, ökümenik patrik olma yollarını aramaktadır. Ancak, İstanbul Fener Patriği'nin Doğu Roma impataroluğu (Bizans) hariç, **ökümenik** (genel) **karakteri hiç olmamıştır.** Çünkü Ortodoks patriklikleri bağımsızdırlar.

3. Protestanlık Mezhebi:

XVI. Yüzyılda Batı Hıristiyanlığı bünyesinde kendini gösteren bir reform hareketinden doğmuş olan **protestanlık,** Batı kilisesini, başı ve uzuvları içinde derin bir reforma tabi tutmayı hedef almıştır. Protestan ismini böylece almışlardır. Protestan kelimesi, daha sonra gittikçe yerleşmiştir. Yine de Almanlar, **protestan kelimesini,** Evanjelik kelimesine tercih ederlerken; Anglikanlar protestan kelimesi yerine **"Anglikan"** kelimesini tercih etmektedirler. Dünyadaki belli başlı protestan ülkeler şunlardır: **Almanya, İngiltere, İskandinav ülkeleri,** bazı **Kuzey Amerika ülkeleri.**

Protestan mezhebi **iki kilise sakramenti** (sırrı) icra etmektedir. Bunlar da, **Vaftiz ile Evharistiya**'dır. Diğer kilise sırlarını protestan kilisesi kabul etmemektedir. Rahipler, evlenebilmektedirler. Daha çok İncil'e dayanan dinî bir hayatı empoze etmektedirler. Böylece protestanlık, bir İncil Hıristiyanlığı olmayı hedeflemektedir.

Protestan mezhebinin belli başlı özellikleri de şunlardır:

1. Cemaatin olduğu yerde mutlaka kilisenin de olması gerektiğini ileri sürerler. Rahiplik sınıfına imtiyaz vermezler. Her Protestanın bir rahip olabileceğini belirtirler.

2. Kilise sakramenti olarak vaftiz ve Evharistiya sırrını kabul ederler.

3. Vatikan'ın, dolayısı ile papa'nın otoritesini benimsemezler.

4. Daha çok bir Kitab-ı Mukaddes dinî olmak istemektedirler. İncilleri anlamak için, rahiplere ihtiyacın olmadığını söylemektedirler.

5. Kurtuluşun amelle değil; imanla ve Allah'ın inayeti ile mümkün olabileceğine inanmaktadırlar.

6. Protestan kiliseleri, kadınların da kilise hizmetlerinde erkekler gibi yüksek din hizmetleri makamlarında yer alabileceğini kabul etmişlerdir. Bunun için de Almanya'da Mana Jepsen, ilk kadın piskopos olmuştur. Daha sonra aynı yola Anglikan Kilisesi (İngiliz Milli Kilisesi) girmiş ve bir kadın piskopos seçmiştir.

4. Çağdaş Hıristiyan Mezhepleri

Hıristiyanlığın bu üç ana mezhebinden başka, çağdaş Hıristiyanlık dünyasında daha yüzlerce mezhep vardır. Bunlardan sadece bir kaçının adını vermekle yetineceğiz:

1. Babtistler

2. Adventistler

3. Quakers'ler (kuveykırlar)

4. Metodistler.

5. Presbiterien'ler

6. Mormonlar,

7. Moon'lar

8. Pentakotistler

Papanın otoritesini bu mezhepler içinde sadece **Katolik mezhebi** kabul etmekte, Ortodoks ve Protestanlar kabul etmemektedir. Yukarda isimlerini verdiğimiz çağdaş mezheplerin çoğu, genelde **protestan meyilli mezheplerdir.** Bu mezhepler, daha çok Amerika'da yayılmış vaziyettedirler.

F. REFORM HAREKETLERİ

1. Reformdan Önceki Kilisenin Durumu

Ortaçağda, Katolik kilisesinin Doğu Hıristiyanları üzerindeki baskısı çok artmıştı. Bu dönemde Katolik kilisesi, inanç ve kanaatini zorla kabul ettirmeye yönelmiştir. Kilise içinde hâkim olan kanaate ters düşen, müsbet ilimlere hayat hakkı tanınmıyor, bilim adamları dinsizlikle itham ediliyordu. Kâinat ve tabiat olayları ile ilgili fikirler beyan eden kişiler, şiddetle cezalandırılıyorlar, hatta ölüme mahkûm ediliyorlardı. Nitekim, insanlık tarihi için bir kara leke olarak kalan **Engizisyonlarda** binlerce ilim adamı cezalandırılmış ve insanlığın geleceği için çok büyük önem taşıyan müspet ilmin önüne sed çekilmiştir.

Katolik kilisesinin başı durumunda olan Papa, çok büyük bir otoriteye sahipti. Yerine göre kral ve prenslere emirler verirdi. Bu sonsuz otoritenin altında Papanın yaptığı binlerce yolsuzluk herkesçe biliniyordu. Çünkü Papa, ruhanî lider olarak, bütün Hıristiyanların kendisine mensup olduğunu ileri sürüyordu.

Reform öncesi, Katolik kilisesi, kutsal kitabı **yorumlama ve anlama hakkının** kendisine ait olduğunu iddia ediyor ve kilisenin dışında kimsenin kutsal kitabı yorumlama ve anlama yetkisine sahip olamıyacağını öne sürüyordu.

Katolik kilisesinin iddiasına göre, kommünyon ayinindeki ekmek, Hz. İsa'nın, insanlığın kurtuluşu için berelenen cesedini, şarap da aynı gaye uğrunda akıtılan kanını temsil ediyordu. Böylece bunu yiyen kişi, İsa ile birleşmiş oluyordu. **Katolik kilisesi,** Latranda toplanan 12. konsilde dünyada günahların bağışlanmasının kendisine ait olduğunu karara bağlamıştır.

Katolik kilisesi gelmiş geçmiş günahları affediyorum diyerek **Enduljans**'lar (senetler) imzalatıp, cennetin anahtarını satmıştır. Kilise böyle bir ortamda iken, Avrupa'da bazı gelişmeler oluyordu. **Rönesans hareketi** başlamak üzereydi. İslâm dünyasının verdiği aydınlıkta, Batı dünyası dikkatlerini İslâm dünyasına çevirmişti. Bilhassa Endülüs Devletinde müslüman hocalardan ders alan batılı öğrenciler, kendi memleketlerine gittiklerinde kendi din adamlarının durumlarını görüyor ve buna karşı çıkıyorlardı. **Kul ile Allah arasına** girilemeyeceğini, **Allah'ın,** her zaman ve her yerde **hazır bulunduğunu belirterek, bu görüşleri dinlerinde hâkim kılmak istiyorlardı.** İşte bu dönemde din adamlarına karşı bir hareket oluşmuş, dinde reform ihtiyacı, açıkça söylenmeye başlanmıştır. Hıristiyanlığın akıl almaz prensiplerine karşı açılan bu mücadeleye, Hıristiyanlıkta **Reform hareketleri** denmiştir.

2. Reformun Öncüleri

a) Almanya'da

XVI. asırda Batı dünyasında görülen reform hareketlerinin temelinde en hareketli şahsiyet olarak Alman **Martin Luther** (1483-1546) yer alır. **Luther,** Roma'ya gitmiş, oranın manevî havasını

teneffüs etmişti. Fakat Roma gezisi, O'nun hayatını baştanbaşa sarsmış, hayalindeki Roma manevî hayatının zerresini bile bulamamıştı. Din adamlarının kötülüklerle içiçe girdiklerini bizzat görmüştü. Bu hayal kırıklığı içinde Almanya'ya dönen **Luther,** derhal **Papa** ve Katolik kilisesine karşı cephe almış ve 1517 de **Wittenberg** kilisesinin kapısına 95 maddelik bir bildiri asmıştır. **Bildiride özellikle, Allah ile insan arasına hiç kimsenin giremiyeceğini ileri sürmüştür. Günahları, sadece Allah'ın bağışlayabileceği tezini geliştirmiş ve gerçek tövbekârlık doktrinini ortaya koymuştur.**

Bunun üzerine **Papa,** Lutheri aforoz etmiştir. **Lutlıer,** daha hızlı harekete geçerek papanın aforoz fermanını halkın gözü önünde alenen yakmıştır. Daha sonra Roma ile ilgisini keserek Papalık aleyhine çalışmasına devam etmiştir. Papanın emriyle **Luther** muhakeme edilmiş ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. Fakat bazı prenslerin yardımıyla kurtulmuş ve faaliyetine devam etmiştir. **Watrbourg** şatosunda bir yıl müddetle hapis kalmak zorunda kalmıştır. **Luther,** bu zaman zarfında İncili Almancaya çevirmiştir. Nihayet 1522 de Almanya, iki kampa ayrılmış ve çok sayıda devlet, reformu kabul etmiştir.

b) İsviçre'de

Luther'in, kiliseye karşı çıktığı ve Reform hareketlerine giriştiği günlerde **İsviçre'de** de **Zwingli,** (1484-1531) **Lutlıer gibi, Katolik kilisesine** karşı tepki göstermişti. **Zwingli, komünyon** ayininin sırf Hz. İsa'nın ölümünün bir hatırası ve insanlığın günahtan kurtulması için kendisini feda etmesinin bir alâmeti olduğunu ileri sürüyordu. **Zwingli'nin** ileri sürdüğü diğer dinî görüşde sivil iktidarla, kilise yönetiminin samimi bir ittifak yapabileceği görüşüydü.

c) Fransa'da

Fransa'da Reform hareketlerini Calvin yönetmiştir. Calvin (1509-1544) ciddi bir İlahiyat tahsili yapmıştır. Reform faaliyetlerinden dolayı takip altında kalarak, Fransa'dan kaçmış, İsviçre'nin Cenevre şehrine yerleşmiştir. Calvin, bazı hususlarda Lutherciliği yeniden düzenlemiştir. Böylece Protestanlığın kurucusu **Luther** ise de düzenleyicisi **Calvin** olmuştur. Calvin'in en çarpıcı görüşü, **kilise yönetiminin, protestan papazlarından ve laiklerden oluşan bir**

konseye verilmesi şeklindeki görüşüdür. Calvin'e göre bu konsey, politik etkilerden uzak kalmalıdır.

d) ingiltere'de

Almanya, Fransa ve İsviçre'de başlayan **Reform hareketleri,** tesirini, İngiltere'de de göstermiş, Reform cereyanını bizzat İngiltere kralı idare etmiştir. VIII. Henri'nin izniyle Katoliklik ve Calvinizm'den meydana gelen **milli Anglikan kilisesi,** İngiltere'de resmen kurulmuştur.

Bugün de İngiltere'de **Anglikanizm,** resmi kilise olarak kabul edilmektedir. Bu kilise, Romaya bağlılığı reddetmektedir. Ancak kilise hiyerarşik yapısı ile Roma'ya yakındır. Bunun için Anglikanizm, Katolikle Protestanlık arasında bir mezheptir. Bu kilisenin özellikleri şunlardır:

1. İncil ağır basmaktadır.

2. İki sakrament vardır: 1. Vaftiz 2-Evharistiya

3. Kendine has bir dua kitabı vardır.

İngiltere'de Anglikan kilisesi, İngiliz halkı ile bütünleşmiş bir manzara göstermektedir. Bugün Anglikanizmin en büyük dinî şefi, İngiltere'nin **Canterbury** şehrinde ikamet etmektedir.

3) Reformun Sonuçları

Martin Luther'le başlayan Reform hareketi, neticede Protestanlığı doğurmuştur. Reformun sonucunda şu neticelere ulaşılmıştır:

1. Hıristiyanlar için geçerli olan sadece Kitab-ı Mukaddestir.

2. Kutsal kitabı herkes okumak imkânına sahiptir.

3. Her kilise, kendini yönetecektir.

4. Kilise, günah bağışlama yetkisine sahip değildir.

5. Kiliselerde herkes tanrısına inandığı şekilde kendi dili ile ibadet edebilir.

6. Kiliselerde icra edilen şükran âyini'nin Hz. İsa'nın eti ve kanı ile hiçbir ilgisi yoktur. Âyin sadece bir hatırlama vasıtasıdır.

7. Rahipler de evlenebilir.

Aslında Reform Kiliselerinde, rahiplik sınıfı da yoktur. ancak, bu konuda bilgisi olanlar ve eğitim görenler, rahiplik yapmaktadırlar.

Bazı Hıristiyan din adamları, bu kararlara bakarak Reform hareketinin başarıya ulaştığını iddia ederlerse de aslında Reform, hedefine tam olarak varamamıştır. Çünkü Reform, bozulan kiliseyi ıslah edememiş, papanın otoritesine gölge düşürememiştir. Yapılan şey, sadece yeni bir kilisenin kurulmuş olmasıdır. Sonra **Luther** ve arkadaşları, Reformu Hıristiyanlık için değil, kilise için düşünmüşlerdir.

Katolik Hıristiyanlık, konsillerde konulan iman ilkelerine bağlı kalmaya devam etmiştir. Hatta, reformu frenleyebilmek için **karşı-konsiller** toplamıştır. İşte **TRENTE** Konsili, bunun için toplanan bir Konsil'dir. Yine Cizvit'ler bu dönemin bir eseri olmuştur. Bu nedenle, reformun başarıya ulaştığını söylemeye imkân yoktur. Ancak yine de, **Protestanlık,** Katolik hıristiyanlığı, derlenip toparlanmaya sevketmiştir. **Katolik kilisesi,** bir takım karşı reform konsilleri düzenlememiş olsaydı, belki de bugünkü yerini bile koruyamayacaktı.

KAYNAKLAR

1. N. Afanassif, L'Eglise du Saint-Esprit, Paris, 1975.

2. C. Yannaras, Evangile et Morale, Paris, 1972.

3. B. Sesboue, Jesus-Christ l'Unique Mediateur, Paris, 1988.

4. A. Ganockzy, Devenir Chrétien, Paris, 1973.

5. J. et. B. Chelini, Histoire de l'Eglise, Paris, 1993.

6. Y. Congar, l'Eglise, de Saint-Augustin à l'Epoque Modern, Paris, 1970.

7. S. Boulgakov, L'Orthodoxie, Lausanne, 1980.

8. P. Evdokimov, L'Orthodoxie, Lausanne, 1979.

9. J. Baubérot, Histoire des Protestants, Paris, 1993.

10. E. G. Léonard, Histoire Generale du Protestantisme, 3. Vol, Paris, 1985.

III. İSLÂM DİNİ

İlâhî dinlerin sonuncusu İslâmiyettir. **İslâmiyet**, Hz. Muhammed (s.a.v)'e yirmi üç yılda gelen vahiylerle tamamlanmıştır. Aslında, Hz. Adem'den itibaren Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gelen bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri din, **İslâmiyettir.** Bu duruma göre **İslâmiyet,** ilâhî dinlerin genel adıdır. Bu ilâhî dinlerin en sonuncusu Hz. Peygamberin tebliğ ettiği dindir. Bu da **İslâmiyettir.** Bu durumda İslâmiyet, Hz. Peygamberin tebliğ ettiği dinin özel bir adı olmuş olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'e göre, bütün peygamberler, inanç yönünden aynı esasları tebliğ etmişlerdir. Telkin edilen inanç esasları, İslâmın özünü teşkil eder. Böylece Hz. Peygamberle yeniden şekillenen İslâm, kök itibariyle Hz. Adem'e kadar iner. **Peygamberler tarihi içinde zaman ve mekana göre değişiklik arz eden, sadece ilâhî vahyin sosyal ilişkiler yönü olmuştur.** Bu da İslâm toplumlarının tedrici tekâmülüne kolaylık sağlamış ve son vahyin gelmesine kadar devam etmiştir.

Peygamberler tarihi içinde, insanlararası ilişkilerin değişmesi yani, insanların sosyal, ekonomik ilişkilerinin değişmesi normaldir. Çünkü her peygamberin geldiği zaman şartları değişiktir. Hz. İbrahim devri insanlarından, İslâmın bugünün emirlerini istemek mümkün olmaz. Öyle olsaydı, İslâm beşer tabiatına zıt bir din haline gelirdi.

Böylece aslî esaslar değişmemekle birlikte, ihtiyaçlar değişmiş, ilâhî vahye dayanan din de, bu ihtiyaçları tatmin etmeye yönelmiştir. Ancak, İslami âlimlerine bugün çok önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Değişen dünya şartlarına ve sosyal şartlara göre, İslâmi yorumlama görevi, onlara düşmektedir. İslâm'da içtihad kapısı bunun için açıktır.

1. İman ve İslâm

İman, inanıp güvenmek anlamına gelmektedir. Terim olarak ise mutlak tasdik anlamına gelir. Bu durumda **iman,** bir şeyi doğru kabul etmek ve ona inanmaktır.Bir şeye inanmanın üç mertebesi vardır:

a. Kalb ile tasdik ederek iman,

b. Dil ile tasdik ederek iman,

c. Amel ile tasdik ederek iman,

Kalb ile inanılan şey, dil ile ikrar edilirse ve amel ile gösterilirse, bu, gerçek imanı gösterir. Bu imanın sahibine **mü'min** denir. Dili ile inandığını söyleyip, kalbi ile inanmayan kişi de **münafık** olmaktadır. Çünkü böyle bir kişinin içi başka dışı başkadır. Her ne kadar iman, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ise de inanılan şeyin amellerle gösterilmesi de gereklidir. Bunun için iman **"dil ile ve kalp ile tasdik, uzuvlarla muameledir."** diye tarif edilmiştir. **Ancak herhangi bir kimse bir şeyi kalp ile tasdik, dil ile ikrar ederse iman etmiş sayılmaktadır.** Çünkü imanın temel prensibi bu ikisidir. Amel önemli olmakla birlikte, **"İmanın aslî şartı değildir"**. Yine de, böyle bir durum, amelin önemini değiştirmez. Çünkü ameli olmayan iman, zayıflama tehlikesi ile karşı karşıyadır.

İslâm ise, **kelime olarak teslim olmak, itaat etmek ve boyun eğmek anlamına gelmektedir.** İslâmî terminolojide ise **İslâm,** Hz. Peygamberin (S.A.V.) haber verdiği şeyleri kabul ve onları tam olarak tasdik etmektir. Bu durumda İslâm, kalben teslim olmakla beraber, haricen Allah'ın ve peygamberin emirlerine uymaktır.

Bunun için her mü'min, Müslüman, her müslüman da mü'mindir.

2. İman İle İslâm Arasındaki İlişki

Kur'an-ı Kerim'de, Hadis-i şeriflerde iman ve İslâm kelimelerinin kullanılışı, İslâm bilginlerinin dikkatini çekmiştir. **İman kelimesi,** daha dar bir anlamı ifade ederken, **İslâm kelimesi,** daha genel bir anlamı ifade etmektedir. Buna göre iman bir şeyi tasdik, İslâm ise bir şeye teslimiyettir. Ancak yine de iman ve islâm kelimeleri birbirinden uzak mânâlar taşımamaktadır. Tasdikin bulunduğu yerde, teslimiyet de vardır. Ancak her teslimiyet bir tasdiki ihtiva etmeyebilir. Yani bir şeye boyun eğen bir kimse, o şeyin doğruluğuna inanmayabilmektedir.

Lügat bakımından **iman** ile **İslâm** arasında gördüğümüz bu farkı, şer'i yönden görmemekteyiz. Çünkü, mümin ile müslüman aynı dinî

hükümlere boyun eğmektedirler. İslâm'a göre, **İslâmsız iman, imansız da İslâm olmaz.**

A. İmanın Şartları

Her şahsın, hakikate, hurafeye ve hatta yanlış anlayışlar üzerine dayanan inançları olabilir. İnançlar, yaşa ve tecrübeye göre değişir. Bazı inançlara, bütün bir grup insan, toplu olarak iştirak eder. Nereden geldi, nereye gidiyor, onu kim yarattı? Varlığının gayesi nedir? İşte bütün bu sorulara cevap veren sadece dindir.

İman bir yönü ile ferdî, bir yönü ile de sosyal bir olaydır. Bununla beraber insanlık tarihi, bu hususta çok değişik dinlere şahit olmuştur. Bu konuda İslâm'ın temel prensibi şöyledir: **"Dinde zorlama yoktur. Hakikat, iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim şeytanı tanımayıp da Allah'a iman ederse, o muhakkak ki kopması (mümkün) olmayan en sağlam kulpa (Müslümanlığa) yapışmıştır. Allah hakkiyle işitici (her şeyi) kemaliyle bilicidir."** (el-Bakara, 256).

İslâm bu âyet-i kerime çerçevesinde, inanç konusunda zorlamaya taraftar olmaz. Fakat hakikati tebliğden de geri durmaz, İslâm, bu yoldaki fedakârlığı bir sadaka olarak değerlendirir. **İslâm,** itikad konusunda insan varlığının yapısına çok önem verir. **İslâm,** insanı ruh ve bedenden teşekkül etmiş görür. İslâm' a göre onlardan biri diğerinin hatırı için ihmal edilmemelidir. Yalnız, ruhanî ihtiyaçlara kendini vakfetmek, melek olmağa çalışmaktır. Hâlbuki Allah, melekleri ayrı yaratmıştır. Kendini sırf maddî ihtiyaçlara vakfetmek, şeytan seviyesine değilse bile, kendini hayvan veya nebat derecesine indirmek demektir. Hâlbuki Allah, bu maksatla hayvan ve nebat yaratmıştır. İnsanın iki unsurdan mürekkep olarak yaradılışının gayesi, bedenin ihtiyaçları ile birlikte ruhun ihtiyaçları arasında ahenkli bir denge kurmaktır. İşte, İslâm'ın gayesi, bu dengeyi kurmaya dayanmaktadır.

İslâm'ın itikad esasları şunlardır:

1. Allah'a İman

İslâm itikadının esası Allah'a imandır. Onun için Allah'a iman, İslâm emrinin birinci basamağıdır. En basit kültürden mahrum bir insan bile, çok iyi bilir ki, bir kimse kendi kendinin yaratıcısı olamaz.

Hepimiz için ve bütün kâinat için bir yaratıcı olmalıdır. Ateizm (Allah'ı inkar eden ekol), bu mantıkî ihtiyaca cevap veremez. İslâm'ın Allah telâkkisinin, Allah'ı inkâr edenler, çok Tanrıya inananlar ve şirk koşanlarla hiçbir ortak yanı yoktur.

Aklı, sadece İslâm'ın telkin ettiği saf ve temiz Allah'ın birliği inancı tatmin eder. **Allah birdir. Sonu yoktur. Herkesin muhtaç olduğu ulular ulusudur. Doğurmamıştır, doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'nun benzeri değildir** (el-İhlâs, 1-4). İslâm'ın telkin ettiği Allah, hem yaratıcı hem de her şeyin Rabbidir. Semalarda ve arzda hükümran O'dur. Allah'ın izni ve bilgisi olmadan hiçbir şey hareket edemez.

Allah'ı **oğul** veya **baba** kabul etmek, O'na başka ortaklar koşmak, ilâhî hadiseleri, tabiat kuvvetlerinin eseri görmek şirktir. Allah, tabiatın ve tabiat kanunlarının da yaratıcısıdır.

2. Meleklere İman

Allah gözle görülmez, fizikî hayatın ötesinde olduğundan, Allah'la insan arasında bazı temas vasıtalarının bulunması zaruridir. Aksi takdirde ilâhî iradeye uymak imkânı olmazdı. Allah ile insan arasında irtibat ve tebliğ için birçok yollar vardır. En mühim vasıta, Allah'ın insan şekline girmesi olabilirdi. Fakat İslâm bunu şiddetle reddetmiştir.

Allah'la insan arasında en emin irtibat vasıtası **vahiy**'dir. **Vahiy**, alelade bir ilham değildir. Allah tarafından insana gönderilen hakiki bir mesajdır. Vahyin taşıyıcısı olan **MELEK**, Allah'ın emirlerini peygamberlerine ileten bir vasıtadır. Böylece peygamberlerden başkası bu nevi vahye mazhar olamaz.

Kur'an-ı Mübine göre, vahyi peygamberlere getiren meleğin adi **CEBRAİL**'dir. Kur'an-ı Kerim bir melek olan **Mikail**'den de bahseder. İslâm'da dört büyük melek kabul edilmiştir. **Cebrail-Mikail-İsrafil-Azrail.**

Ayrıca başka melekler de vardır. **"Münker-Nekir"** ve **"Kiramen Kâtibin"** adlı meleklerde mühim vazifeler ifâ ederler.

Melekler, Allah'ın emirlerine kayıtsız şartsız boyun eğen, manevî varlıklardır. **Meleklere iman, İslâm'ın itikat esaslarının ikincisini teşkil ederler.**

3. Kitaplara İman

Hz. Peygamber (a.s.) tarafından ilân edilen **"amentüde"** Allah'ın kitaplarından bahsedilmiştir. Yalnız bir kitaptan değil, Kur'an-ı Kerim, bir çok ayetlerinde **"Allah'a, meleklerine, kitaplarına** ve **peygamberlerine"** imandan bahseder. (el-Bakara, 285)

Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'in (a.s). **Suhufunu**, Hz. Musa'nın, **Tevrat**'ını, Hz. Davut (a.s.) un, **Zebur**'unu, ve Hz. İsa (a.s.)'nın, **İncil**'ini, Allah tarafından indirilmiş kitaplar olarak tanıtır.

Bugün Hz. İbrahim'in Suhufundan bir şey bilmiyoruz. Hz. Musa'nın Tevrat'ını yukarıda açıkladık. Hz. Davut'un Zebur'unu sadece ismen Kur'an-ı Kerim'den biliyoruz. Hz. İsa ise vaaz ve nasihat olarak söylediklerini yazdırmamış, bir araya toplatmamıştır. Bugün elimizde Havarilerin, Kutsal-Ruhun ilhamı altında yazdıkları **İnciller** vardır.

Fakat ne olursa olsun bu kitapların asliyetlerinin kudsiyetine inanmak, her müslümana düşen bir iman borcudur.

Yalnız bu kutsal kitaplar içinde Kur'an-ı Kerim'in yeri başkadır. Dünyada hiçbir kitaba nasib olmayan bir metodla günümüze kadar, bir kelimesi bile değişmeden gelen **Kur'an**, İslâm'ın baş ve temel kitabıdır. Hz. Peygamber devrinden beri, **ezber** ve **yazı** gibi çift metodla muhafaza edilen **Kur'an**, kıyamete kadar Allah'ın garantisi altındadır (el-Hicr, 9).

Allah Resulünün sağlığında yazı ile tespit edilen **Kur'an-ı Mübin**, Hz. **Ebu** Bekir'in hilafeti esnasında bir kitap haline getirilmiştir. Hz. Osman devrinde bu aslî nüshadan yeni kopyeler yaptırılmış ve belli başlı İslâm merkezlerine gönderilmiştir.

Bugün İslâm ülkelerinde görülen Kur'an nüshaları, hep bu aslî nüshaların kopyeleridir. Böylece Kur'anlar arasında en küçük bir değişiklik, ayrılık, bahis konusu değildir. Hatta iftiharla diyebiliriz ki, mevcud bütün Kur'anlar yeryüzünden kalksa, hafızların ezberinde olan Kur'an ayetlerinden, aynı Kur'anı yeniden yazmak gayet

kolaydır. Bu, sadece Allah'ın kitabı, Kur'an'a mahsus bir lütf-u ilâhîdir.

4. Peygamberlere İman

Cebrail (a.s.)'in Allah'ın vahyini getirdiği kimselere, Kur'an-ı Mübin dilinde **"Nebi-Resul -Beşir-Nezir"** adı verilmiştir. Allah'ın vahyine mazhariyetle peygamberlik mertebesine ulaşan kişiler, gerek iç hayatlarında ve gerekse dış hayatlarında örnek kişilerdir. Günah işlemezler, yalan söylemezler, emanete hıyanet etmezler. Allahtan aldıklarını olduğu gibi insanlara bildirirler, kısaca **İsmet-Sıdk-Emanet-Tebliğ ve Fetanet** sıfatlarına sahiptirler.

Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre peygamberler, Allah'ın birliğine inanmak, iyilik yapmak, kötülükten kaçınmak gibi esaslarda birbirlerine aykırı davranmazlar. Peygamberler arasında ancak muamelat konularında farklılık bulunabilir.

Bazı peygamberler, sadece belli bir topluma gönderilmiştir. Bazıları da tüm insanlığa gönderilmiştir.

Hz. Muhammed'in (SA.V.) risaleti, cihanşümuldur. Kur'an-ı Kerim, bu peygamberlerden bazılarının isimlerini zikretmiştir. **Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, Lut, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Şuayp, Harun, Musa, Davud, Süleyman, Eyyup, Zulkifl, Yunus, İlyas, el-Yesea, Zekeriyya, Yahya, İsa, Muhammed** (S.A.V.)

Uzeyr, Lokman, Zu'1-Karneyn'in peygamberlikleri ihtilaflıdır.

5. Ahirete İman

İslâm'ın koyduğu iman esaslarının en önemlilerinden birisi, ahiret gününe imandır. İslâm'ın bu telkinine göre insan, öldükten sonra tekrar dirilecek, dünya hayatında işlediklerinden hesaba çekilecektir. Dünya hayatını, Allah'ın emirlerine göre geçirenler, mükâfatlandırılacaklardır. Uymayanlar ise, cezalandırılacaklardır. İyi amel sahipleri cennete, kötü amel sahipleri cehenneme gidecektir.

Cennet, Ahiret nimetlerinin en yücesidir. O nimetin sahipleri Allah'ın huzurunda kendilerinden geçecekler ve başka bir şey düşünmeyeceklerdir. **Cennet**, yeşilliklerin, su seslerinin, kuş cıvıltılarının mekanıdır. **Huriler**, sadece cennette bulunur. İnciler, kıymetli taşlar,

meyveler, şerbetler, insanın arzu edebileceği herşey yine **cennette** mevcuttur.

Cehennem ise, ateş, işkence mekanıdır. Son derece soğuk olan kısımları da vardır. Bütün ızdıraplara rağmen cehennemde ölüm yoktur.

İslâmın itikad esasları içinde yer alan Ahirete iman, ferde ve topluma mesuliyet aşılar. Daha dünyada iken attığı adımların hesabını vermeye alışan insan, içinde yaşadığı toplumun en dengeli insanı haline gelir. Ahiret imanına sahip fert ve toplum, gayrimeşru yollardan kazanç teminine gitmez, ahirette vereceği hesabı düşünerek Hakkına razı olur. Önce, kendinde iç barışı sağlar, sonra da toplumda barışı sağlayan bir insan haline gelir.

6. Kaza ve Kadere İman

İslâm itikadının altıncı esası, kaza ve kadere imandır. Fakat kaza ve kadere imanla kendimizi mesuliyetten kurtaramayız. Bize düşen ilk görev, hadiselerin dış sebeplerini tam olarak yerine getirdikten sonra, Allah'ın takdirini beklemektir. Yoksa çalışmadan, teşebbüs etmeden, kaderimde ne varsa o olur diyerek yatmak, İslâmın kader anlayışına sığmaz. Böyle bir kader anlayışının İslâm'da yeri yoktur.

İslâmî kader anlayışı, kısaca her türlü beşerî tedbirlerin tam olarak alınmasını gerekli kılmaktadır. Ancak bu tedbirlerden sonra Allah'ın takdirine güvenebiliriz. Başımıza gelen olaylar karşısında Allah'ın takdiri ile kendimizi teselli edebiliriz. Bunun dışında kaza ve kadere güvenmek, İslama göre doğru değildir. Çünkü kaderimizin bizim için ne sakladığını bilmiyoruz. Kader dediğimiz hadisede, bizim de payımızın olduğu unutulmamalıdır.

Kaderi oturup beklemek, cebirciliği meydana getirir. Böyle bir anlayış ise toplumda miskinliği doğurur. İslâm ise, miskinliği ve tembelliği şiddetle reddetmektedir.

B. İSLÂM'IN ŞARTLARI

İslâm'ın diğer birçok dinlerden ayrıldığı en önemli hususlardan birisi de koyduğu ibadetlerdir. İbadetlerle İslâm, sadece inançta kalan bir din olmaktan çıkarak, pratik hayata uzanan canlı bir din haline

gelmiştir. Böylece İslâm, imanı, tatbikat safhasına çıkarmış, toplum içinde ibadetler, düzenli bir insan kitlesi meydana getirmeye çalışmıştır. İslamın bu pratik ibadet hayatına İslamın Şartları denmektedir. Bu, pratik ibadet şartlarını, İslam BEŞ olarak belirlemiştir: Kelime-i Şehadet getirmek, Namaz kılmak, Oruç tutmak, Hacca gitmek, Zekat vermek.

İslâm imanına sahip olan kişi, inandığı Allah'ına bir kaç yoldan ibadette bulunabilir. Bu ibadetleri **malî, bedenî, hem malî ve hem de bedenî** olarak adlandırabiliriz. **"İslâmın şartları"** bütün bu ibadet yollarını içinde toplar:

1.Kelime-i Şehadet Getirmek

İslamın birinci şartı,kelime-i şehadet getirmektir.**EŞHEDU ENLAİLAHE İLLALLAH VE EŞHEDU ENNE MUHAMMEDEN ABDUHU VE RASULUHU,** demek.Yani, **ALLAHTAN BAŞKA İLAH OLMADIĞINA VE HZ:MUHAMMEDİN ALLAHIN KULU VE RASULU OLDUĞUNA ŞEHADET EDERİM,** demesi ve buna inanması gerekmektedir.

2. Namaz

Hz. Peygamber Efendimiz namazı **"Dinin Direği"** (bu konuda bk. et-Tergîb Ve't-Terhîb, I, s. 229-240) olarak vasıflandırmıştır. Kur'an-ı Kerim de namazdan yüzlerce defa bahsetmiş ve onu **"Salat, Dua, Zikr ve Tesbih"** kelimeleriyle tanımlamıştır.

İslâm Dini, yeryüzünde Allah'ın hâkimiyetini vicdanlara yerleştirmek ve kainatta Allah'ın kudretini bütün azametiyle hissettirmek için günde beş vakit namazı emretmiştir. **Sabah-Öğle-İkindi-Akşam-Yatsı.** Bu ibadetler, mümine, Allah'ı unutmadığını ve onun nimetlerine karşı kulluk görevini yaptığını hatırlatır. Mü'min, bu ulvi ibadet esnasında, arada hiçbir vasıta olmadan Allah'ı ile manen irtibat kurar.

Cuma günü, öğle namazı, **Cuma namazı şeklinde eda edilir. Cuma namazı toplu olarak eda edilen bir ibadettir. Tek kişi olarak Cuma namazı eda edilmez. Cuma namazından önce okunan hutbe, müminlere şuur verecek şekilde olmalıdır.**

Bunun için, Cuma hutbelerini, din açısından çok yararlı hale getirmek gerekir. Senede iki defa eda ettiğimiz **bayram namazı** da hemen hemen aynı gayeyi taşımalıdır.

Beş vakit namaz, Miraç'ta müminlere emredilmiştir. Namazın kendisi de müminin miracıdır. Mümin, namazı bu miraç havası içinde kılmalıdır. **İyi ve dikkatli kılınan her namaz, mümini, manen yükseltir. İnsanı, adi şeylerden alıkor.**

Namazın bu manevî cephesi yanında bir de maddî ve sosyal cephesi vardır: Namaz, günlük hayatın amansız meşgalesi içinde ferdi, birkaç dakikalık bir manevî huzura çeker. Şahsi ihtiraslarına, menfaatlerine düşkün olan kişiyi, Allah yoluna çağırarak onun ıslahını temin eder. Cemaatle kılınan namaz, gönüllerdeki kin ve nefret duygularını atar, kardeşliği ve tesanüdü sağlamlaştırır. Camide toplu olarak kılınan namaz da mümine disiplinli bir hayat alışkanlığı kazandırır. İmamın rehberliğinde herkes aynı hareketi yapar. Düzenli bir toplum, tezahür eder. Camideki müminlerin bu hali, gören herkese heyecan verir. Müminlerin camisindeki bu muhteşem manzarayı ne Yahudilerin gürültülü havralarında, ne de Hıristiyanların müzikli kiliselerinde görmek mümkündür.

Takdire şayan olan namaz, cemaatle kılınan namazdır. İslâm, Allah'ın huzuruna temiz olarak çıkmayı emreder. Namazdan önce aldığımız abdest, bunun en canlı delilidir. Fakat sadece abdest temizliği, namaz için kâfi değildir. Allah'ın huzuruna çıkan bir mü'min, elbisesinden, çorabından, başından tırnağına kadar tertemiz olmaya çalışmalıdır. Allah indinde makbul olan namaz, **iç ve dış temizliğe sahip olan bir müminin kıldığı namazdır.**

3. Oruç

Oruç, bir müminin **fecirden akşam vaktine kadar iğne ve aşı dahil, yemekten, içmekten, sigara kullanmaktan ve ruhî hayatla hiçbir şekilde bağdaşması mümkün olmayan şehvanî ve nefsanî zevklerden sakınmasıdır.** Ramazan ayında tutulan oruç, kamerî aylara göre ayarlanır. Mümin mevsimin en sert şartları altında bile mazeretsizse bu orucu tutar. Ancak mazereti olanlar, hasta, yolcu durumunda olanlar, Ramazan dışında bir başka vakit ramazan orucunu, eda edebilirler. **Namaz için olduğu gibi aylık özürleri**

esnasında kadınlar oruçtan da muaftırlar. Ancak şu farkla ki Ramazandan sonra, tutamadıkları günler kadar oruç tutarlar.

Ramazan Orucu bir azim ve irade işidir. Allah'a kul olmayı kabul edenler için Ramazan orucu, zor bir iş değildir. Ramazan orucunu sadece **sıhhat temini için tutmak, dinî görevin yerine getirilmesi anlamına gelmez.**

Yalnız oruç değil, bütün ibadetlerin Allah için yapılması gerekir.

Allah için tutulan oruç, ayrıca insana bir takım maddî menfaatler de temin eder. **Oruç, Allah'ın emri olarak tutulur.** Oruç tutan kişi, azim ve irade sahibi olur. Bedenin adî isteklerine gem vurur, ruhunu yüceltir. Nefsine hâkim olan kişi, ruhen yükselir ve sihhate kavuşur.

Bütün bunlara rağmen oruç, sadece Allah'ın emri olduğu için tutulmalıdır.

4. Hac

Hac, lügatte gayret anlamına gelir. Fakat hacca, **ziyaret** anlamı vermek âdet haline gelmiştir. İslâmî ıstılah yönünden **Hac,** hali vakti yerinde olan bir müslümanın, **ömründe bir defa, Mekke'ye giderek, Kabe'yi tavaf etmesinin ve Arafat'ta durmasının adıdır.**

Hac hem **malî** ve hem de **bedenî** bir ibadettir. Buluğ yaşına gelen ve zengin olan her müslüman kadın ve erkeğe ömründe bir defa hacc etmek farzdır.

Hacda ilk ziyaret mekânı **Ka'bedir.** Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre **Ka'be,** yeryüzünde Allah adına inşa edilen **ilk** mabed'dir (Al-i İmran, 96). Hz. Adem tarafından yapıldığı söylenen bu mukaddes mabed, daha sonra **Hz. İbrahim** tarafından yeniden yapılmıştır. Mukaddes diyara ayak basan mü'min, hacca niyet ederek ihrama girer. Bütün dünya rütbelerinin bir kenara bırakıldığı Hac farizası, İslâm kardeşliğinin en canlı ortamını hazırlar. **Hac mevsiminde Mekke, bir İslâm şura toplantısını andırır.** Ancak, bir şura niteliği taşıyan Hac'dan bugün, yeterince faydalanıldığı da söylenemez.

5. Zekât

Zekât, zengin müslümanların eda ile mükellef oldukları malî bir ibadettir. Kısaca zekât, zenginin malındaki fakirin hakkıdır. **Zekât, büyüme ve temizlenme manasına gelir.** Böylece zekâtda, bir kimsenin çoğalan servetinin temiz kılınması anlamı da vardır. Bu itibarla zekât verilerek eksilen servet, aslında çoğalmakta ve temizlenmektedir.

Kur'an-ı Kerim, zekâtın kimlere verileceğini şöyle sıralar:

1- Fakirler, 2- Miskinler, 3- Devlet geliri için çalışanlar, 4- Kalbleri kazanılacak olanlar, 5- Kölelikden azad edilecek olanlar, 6- Ağır borç altına girmiş olanlar, 7- Allah yolunda sarf, 8- Yolcular (et-Tevbe, 60).

Zekât verilecek sınıf içindeki fakirlerden maksad, İslâm toplumundaki yoksullardır. **Miskinlerin ise, himayeye muhtaç gayri müslim fakirler olduğu da söylenmiştir.** Üçüncü maddeyi ihtiva edenler ise **tahsildarlar, muhasipler, zekât gelirinin sarfına memur olanlardır. Kalbleri kazanılacak olanlar ise dört grupta toplanabilir;**

a) Müslümanların yardımına gelmeleri için kalbleri kazanılacak olanlar.

b) İslâm dinine kazandırılmak istenenler.

c) Kendileri İslâm dinine girdikleri takdirde kabile fertlerinin de müslüman olmaları mümkün olanlar.

Zekât verilecekler arasındaki **"Kölelikten azad edilecek olanlar"** tabiriyle köle olanların hürriyete kavuşturulması ve düşman tarafından harpde esir edilmiş olanların fidyelerinin verilmesi anlaşılır.

"Ağır borç altına girmiş olanlar"a verilecek zekât, çeşitli yollarla gerçekleştirilebilir. Böyle kimselerin borçları ödenebilir. Mülk hibe edilebilir.

"Allah yolunda harcamak", her türlü şefkat ve merhameti içinde toplar. İslâm'ın müdafaası yolunda askerî teçhizatın bu fasla sokulması da mümkündür. **İslâmiyet için yapılan her türlü faaliyet de buna girebilir.**

"Yolculara gelince, vatandaş olsun, yabancı olsun kendi memleketinden başka bir memlekete yolu düşmüş olanlara, yalnız misafirperverlik göstermek suretiyle değil, onlara sıhhat, konfor, yol emniyeti, hülâsa her türlü istirahat vasıtalarını sağlamakla yardım edilir. Böylece zekâtta, turizme yönelik bir işaret de görülmektedir.

C. İslâm'da Ahlâk Ve Önemi

İslâm, bütün hayatı kucaklayan bir sistem olarak, yalnız inançları ve ibadetleri değil, sosyal hareket kaidelerini de ortaya koyar. Bundan başka, koyduğu kanunların en güzel şekilde tatbiki ve işlemesiyle de bizzat meşgul olur. Malûmdur ki İslâm, bu dünya hayatına nihâî bir gaye olarak bakmaz. Sadece insanın ruhi hayatına da önem vermez. **İslâm'ın en karakteristik özelliği, hem dünya hem de dîne aynı şekilde önem vermesidir.**

İşte bir yandan manevî bir korku, bir yandan maddî müeyyideler ortamında kalan insanı, İslâm, **toplumun en ahlâklı insanı yapmaya yöneltmiştir. Önce ona, temiz bir düşünüş tarzı kazandırmış, gönlüne Allah korkusunu koymuş, sonra da nefsine uyduğu takdirde müeyyideyi karşısına koymuştur.** Böyle bir ortamda İslâm, insana ahlâkî meziyetler kazandırmaya yönelmiştir. İslâm dini, kurduğu dinî sistemini ahlâkla bütünleştiren bir dindir. Allah'ın Resulü, **"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim"** buyurmuştur.

İslâm Ahlâkının dayandığı esaslar:

1) İslâm, Hz. Peygamber vasıtasıyla insanlara tebliğ edilen ilâhî bir vahyin üzerine kurulmuştur.

2) İslâm, ferde, yapılması veya yapılmaması gereken işleri göstermiştir.

3) İslâm, en güzel ahlâk sahibi olarak Hz. Peygamberi, insanlara göndermiştir. Böylece İslâm, ahlaken mükemmel bir şahsiyeti örnek olarak beşere sunmuştur. Hz. Peygamber (S.A.V.)'e atfolunan, **Kadı İyad** tarafından Şifa'dan nakledilen bir Hadisi Şerifte Allah Resulü şöyle buyurmuşlardır: **"Bilgi sermayemdir, Akıl dinimin esasıdır, arzu binek atımdır. Allah, zikr arkadaşımdır, mahremiyet hazinemdir. Korku arkadaşımdır, ilim silahımdır, sabır libasımdır, kanaat ganimetimdir. Tevazu, medar-ı iftiharımdır, zevkten**

feragat, mesleğimdir, yakîn, gıdamdır. Doğruluk, şefiimdir, itaat, büyüklüğümdür, mücadele, itiyadımdir, kalbimin nuru, namazdır" (Aliyyü'l-Kâri, Şerhu'ş-Şifa, İst. 1/319).

4) Diğer bir vesile ile Hz. Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurur: **"Hikmetin başı, Allah korkusudur".** İslâm ahlâkı, Allah'dan başka herşeye tapmaktan vazgeçmekle başlar. Bu ister kendi kendine tapmak demek olan **bencillik olsun;** ister, kendi ellerimizle yaptığımız **putlar olsun.**

5) İslâm, renk, dil ve ırk gözetmeden üstünlüğü ancak ahlâka ve takvaya inhisar ettirmiştir. Bunu, Kur'an-ı Kerim şöyle açıklamıştır: "Ey **insanlar, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve sizi milletlere ve kabilelere ayırdık ki birbirinizle tanışasınız; hakikat Allah katında en asiliniz en ziyade takva sahibi olanınızdır. Allah herşeyi bilen ve herşeyden haberdar olandır"** (el-Hucürat, 13).

İslâm'ın ahlâkî prensiplerini çoğaltmak mümkündür. Fakat bizce önemli olan bu prensipleri çoğaltmak değil; İslâm'ın temel ahlâk anlayışını belirlemektir. İslâm, Allah korkusuna dayanan ahlâkî sistemini, daima dünya saadeti ve ahiret mutluluğunun teminine bir vasıta olarak kurmuştur. İslâm ahlâkına sahip kişi, **dürüst, namuslu kişidir.** Başkalarına karşı **hoşgörülüdür.** Kendi hatalarını görmekten, başkalarının hatasını görmeye vakit bulamaz. Yardımseverdir. Büyüklerine, öğretmenlerine karşı daima saygılıdır. Küçüklere karşı şefkatlidir. Ahlâklı müslüman, **temizdir.** Toplum içinde daima temiz olarak dolaşır, müminlerle **selâmlaşır,** tebessümü yüzünden hiç eksik etmez, ahlâklı Müslüman, sevgili peygamberinin hayatını her fırsatta tatbikata çalışan insandır.

D. İslâmın Özellikleri ve Diğer Dinler Karşısındaki Durumu

1. İslâm, imanın, amelin başı olduğunu ve hayatın içten, dışa doğru hareket ettiğini telkin eder. İslama göre, iman köktür. Ondan beşer davranışlarının ağaçları fışkırır. O ağaçlardan da ahlâk ve ekonominin çeşitli dalları fışkırır. Bu sebepten İslâm, imana ihtimam gösterdiği kadar, pratik hayattaki uygulamalara da önem verir. Böylece İslâm, imanla yaşayışı birleştirir.

2. İslâm evrenseldir. O belirli bir ırkın veya milletin dinî değildir. İslâm mesajlarını, tüm beşeriyyete sunar.

3. İslâm, sadece dinî özellikler taşımaz. İslâm, hayatı bütünüyle kavrar, İslâm, sırf ibadetler, bazı ahlâkî düstur ve birçok mucize üzerine bina edilmiş bir din değildir. İslâm, bir taraftan esas itibariyle bir din iken, diğer taraftan kendine hâkim bir kültür ve kendi kendine yeten ve kendi varlığını devam ettiren bir medeniyettir.

4. İslâm, tam ve eksiksiz bir toplum düzeni kurar. Bu, İslâm'a has bir toplumdur. Çünkü bu toplum, sadece İslâmın karakterini taşır. İslâm toplumu, İslâm'ın iman esasları üzerine kurulur. İslâm toplumunda, **ruhban sınıfı** yoktur. Fert veya toplum doğrudan doğruya Allah'a bağlıdır. Allah huzurunda kimseye imtiyaz yoktur. İslâm toplumunda sınıf da yoktur. İslâm sınıfsız bir toplum kurar.

5. İslâm genel olarak dört ana esas ihtiva eder: **İtikad** (iman esasları) **Amel** (ibadetler) - **Ahlâk** (davranışlar) ve **Muamelât** (sosyal ilişkiler).

6. Diğer dinlerin kutsal kitapları peygamberleri zamanında yazıya geçirilmediği halde, İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin hayatında yazı ile tesbit edilmiş ve ezberlenmiştir.

7. Diğer peygamberlerin hayatları konusunda fazla bir şey bilinmezken, bizim Peygamberimizin tüm hayatı detaylı şekilde bilinmektedir.

8. Diğer dinler, statik bir durum arzederken, İslâm dini, **içtihat kapısının** açık tutulması ile sürekli bir dinamizm göstermektedir. Bu demektir ki, **İslâm,** kıyamete kadar insanlığın ihtiyaçlarına cevap verebilecektir.Tabiiki bu, büyük ölçüde İslam alimlerine bağlı bulunmaktadır.

9. Diğer dinlerin bir takım emirleri **insan tabiatına** uymazken (**ruhbanlık** gibi) İslâm dını, bütün emirlerinde **insan tabiatını** dikkate almış ve buna uygun prensipler ortaya koymuştur.

VI- MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE BAZI YIKICI CEREYANLAR

A. MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

1. Gayesi

Bugün dünyanın birçok bölgelerinde yoğun faaliyet gösteren **misyoner teşkilâtlarının** en önemli gayesi, yeni Hıristiyan müntesipleri temin etmek, Batı emperyalizmininin kültürel nüfuz sahasını genişletmektir. Özellikle **Roma Katolik Kilisesi,** Avrupa'ya tamamen hâkim olduktan sonra, dünyanın her tarafında yaşayan insanları, Hıristiyan yapmak üzere harekete geçmiştir. Bu emellerine, önce kılıç vasıtasıyla erişmeyi denediler. Bunun neticesinde Haçlı seferleri tertip olundu. Böylece, ilk faaliyete, İslâm âleminde başlandı. Muazzam ordular, dalgalar halinde müslüman ülkelerine saldırdılar. Asırlarca süren kanlı savaşlar oldu. Fakat müslümanların karşı hücumu karşısında tutunamadılar. Gayelerine erişemedikten başka, müslümanların ilerlemesine de mani olamadılar. Endülüs müslümanların ellerinde kalmakta devam ettiği gibi, Türkler XVII. asrın ortalarında Avrupa'nın göbeğine kadar ilerlediler.

Böylece Hıristiyan Vatikan'ın emeli iflas etmiş, **Hıristiyan kilisesi,** yeni emeller peşine düşmüştür. Misyonerlik faaliyetinin ana gayesi, **yeni propaganda metodları ile, Hıristiyanlığı yaymak şeklinde kendisini göstermiştir.**

2. Tarihçesi

Misyonerlik faaliyetlerinin temelinde Hz. İsa'ya mal edilen şu sözler yatmaktadır: **"İmdi siz gidip bütün milletleri şakirt edin. Onları Baba ve Oğul ve Ruhu'l-Kudüs ismi ile vaftiz eyleyin, size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin. Ve işte, ben bütün günler, dünyanın sonuna kadar sizinle beraberim"** (Matta, XXVII, 19 - 20).

Bu emirler, Hıristiyanlar arasında, Yahudilerden sonra ikinci bir **Arz-ı Mev'ud** ideali yaratmıştır. Bunun neticesi 1662'de Vatikan'da bir propaganda Bakanlığı kurulmuştur. Bu teşkilât, Paris'te **"Dış Misyonlar Papaz Okulunu"** açmış, daha sonra buna yenilerini de eklemiştir. 1. Dünya Harbinden sonra **katolik misyoner teşkilâtı,** faaliyetini bütün dünyaya yöneltmiştir.

Protestan **kilisesi** ise, İngiltere'de, Amerika'da, Danimarka'da kurulan birçok cemiyetler vasıtasıyle **misyonerlik faaliyetlerine** devam etmiştir.

Türkiye'de Misyonerlik faaliyetlerinin öncüsü olarak **Gregory'**-yi görmekteyiz. Ermenilerin Hıristiyanlaşması konusunda çok büyük rol oynamış olan **Gregory,** Hz. İsa'dan sonra 257 yılında doğmuş, Kayseri'de bir Hıristiyan kadın tarafından yetiştirilmiş ve Roma'da Prens Tridates'in hizmetine girmiş ve daha sonra prensin Hıristiyan olmasını sağlamıştır. Artık batıl ilâhlardan vazgeçip, Hz. İsa'nın hizmetine girmiş, Anadolu'yu Hıristiyan etmek için elinden geleni yapmıştır. M.S. 302 tarihinde **John** ismini alan **Tridates,** Fırat nehrinde vaftiz olmuş **ilk Hıristiyan Ermeni kralıdır.**

M.S. 313 yılında Konstantin'in Hıristiyanlığı, resmî dinlerin arasına kabulü, Hıristiyanlığın Roma idaresi altında politik bir unsur olarak kabul edilmesine yol açmış, imparatorluk bünyesindeki ihtilâfların, Hıristiyanlıkla giderilmesine çalışılmıştır. Böylece, Hıristiyanlık, Roma istilâsına sahne olan bölgelerde rahatça yayılma imkânı bulmuştur. **Şam**'da, **Mısır'da, Habeşistan'da, Yemen'de, Avrupa'**-**da, Anadolu'da,** Hıristiyan merkezleri oluşmuş, itikadî konularda biri birini yiyen **itizallar** türemiştir. Roma imparatorluğu, **Hıristiyanlığı M. S. 380'de de resmi devlet dini olarak kabul etmiştir.**

Milâdî VII. asırda dünyaya sesini duyurmaya başlayan **İslâm** zuhur etmiş, Bizans bölgeleri, çok kısa zamanda **İslâm** orduları tarafından fethedilmiştir. Hıristiyanlığın anlaşılmaz doğmaları karşısında, İslâmın **açık ve sade doktrini,** derhal gönüllere sirayet etmiş, yeni müntesipleriyle İslâm çığ gibi büyümüştür. Hıristiyan kiliseleri gerilemiş, (Hıristiyanlık kendi içine kapanmıştır), Haçın yerini **Hilâl** almıştır. İslâm-Hıristiyan arasındaki mücadele haçlı ordularının Anadolu'ya saldırmaları ile başlamış, Anadolu, Haçlı sürülerine mezar olmuştur.

İlk önce İran üzerinde tesir icra eden Hıristiyan misyoner teşkilâtı, daha sonra faaliyetlerini **Mısır** ve **Habeşistan** üzerine toplamıştır.

En eski ve güçlü misyoner teşkilâtı, İngiltere'de kurulmuş, **1694** de İngiliz parlamentosu Hıristiyanlığın neşri için bir cemiyet teşkil etmiştir. **1698.1792.1805** tarihlerinde bu cemiyet yeni çalışmalarla teşkilâtını yaymış, **Almanya, İsviçre, Danimarka, Amerika** ve **Rusya**'da binden fazla merkez kurulmuştur. Merkezi Londra'da olan **"Hıristiyanlığın Bütün Dünyaya Neşri"** cemiyeti XIX. asırda **yedi bin şube** açmış, **yirmi sekiz** milyon kutsal kitabı bedava dağıtmıştır.

Fransız katolikler, misyoner faaliyetleri bakımından **İngiltere** ve **Amerika**'dan sonra gelmektedirler. Bilhassa bu iki devletin malî ve iktisadî imkânları ve gittikçe gelişen siyasî nüfuzları dolayısıyla **Fransız misyonerleri,** Orta Doğuda etkili durumlarını bu iki devlet lehine kaybetmiştir.

1820'den itibaren bunun için, sahneye **Amerikan misyonerlerinin çıktığını** görüyoruz. İngilizlerin metodunu takiple işe başlayan Amerika misyoner teşkilâtları, menşei itibariyle **protestan olmakla** beraber, faaliyetlerinde sadece Hıristiyanlık için çalışırlar. Bu amaçla ülkemizde yüzlerce Amerikan koleji açmışlardır. XIX. yüzyılın ortalarından 1914 yılına kadar, Anadolu'nun her tarafında Amerikan misyoner Kolejlerini görmek mümkündür. Bu kolejler, İngiltere ve Amerika Konsoloslukları tarafından sürekli desteklenmişlerdir.

Türkiye'de misyonerlik faaliyetleri konusundaki ilk parıltı **"Evangelical Alliance"** mecmuasında görüldü. Türkiye'de misyoner faaliyetlerine şu metodlarla devam edilmesi kararlaştırıldı:

1) Türk ve Ermeni dilinde kitap neşretmek,

2) Misyoner okullarına yardım etmek,

3) Protestan kiliseleri yapmak.

Daha sonra Türkiye üzerinde daha ciddi faaliyet göstermek için, **"Güney Asya Misyonlarına Yardım Cemiyeti"** kurulmuştur. Bu cemiyetin ana gayesi, Türkiye'deki Ermeniler vasıtasıyla, **Türkiye'de Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine devam etmektir.** Bu cemiyet, ilk faaliyetine kiliseleri onarmakla başlamıştır. Bu nedenle **İstanbul - Ankara - Arapgir- Harput - İzmir - Erzurum - Kayseri - Bursa -**

Antep kiliseleri ihya edilmiştir.. Ayrıca birçok misyoner okulları açılmıştır.

Hıristiyan misyoner faaliyetleri, Türkiye'de üç kısımda faaliyet gösteriyordu:

a) Batı Türkiye: İstanbul, Bursa, İzmir, Trabzon, Merzifon, Sivas, Kayseri.

b) Merkezî Türkiye: Antep, Maraş.

c) Doğu Türkiye: Van, Erzincan, Mardin, Bitlis, Harput.

Türkiye üzerinde faaliyet gösteren misyonerlerin çoğunu, **Katolikler** ve **Protestanlar** teşkil ediyordu. **Ortodoks Kilisesi**, misyon faaliyetlerini Rusya Merkezli yapıyordu. Bu dönemde Katolik misyonerliğini **Fransa** ve **Avusturya sefaretleri,** Protestan misyonerliğini, **İngiltere ve Amerika sefaretleri**, Ortodoks misyonerliğini de **Rusya sefaretleri** denetliyordu. Bu üç sefaret, misyonerler konusunda Osmanlı devletini baskı altında tutuyordu.

Kısaca, tarihini sunduğumuz misyonerlik faaliyetleri, bugün de durmuş değildir. Dünya üzerinde en faal teşkilâtlardan biri misyonerlik müessesesidir. Yurdumuzda mahkeme konusu olan **Yehova Şahitleri, XX.** yüzyılın en **faal misyoner** teşkilâtlarından biri sayılır. Bu arada Yedinci gün **Adventistlerini, Evangelikleri, Mooncu'ları, Hare Krişnacı'ları, Mormonları,** Sâi Baba gibi misyoner teşkilatlarını sayabiliriz.

Bugün de Hıristiyan misyonerleri, Türkî cumhuriyetlerde, Balkan ülkelerinde, oldukça hararetli çalışmalar yapmaktadırlar. Türkiye'nin AB'ye girme çabaları, misyonerlik çalışmalarına çok önemli bir kapı açmıştır. Bu uğurda çıkarılan yasalar, misyonerlerin daima işini kolaylaştırmıştır.

3. Misyonerlerin Yetiştirilmesi

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, misyonerlerin hedefi, Hıristiyanlığa yeni müntesipler temin etmektir. Elbette bu işi başaracak şahısların çok iyi yetiştirilmeleri gerekir. Hitabet ve kültürleri çok mükemmel olmalıdır. Bunun için misyoner teşkilâtları, misyonerlerin

çok iyi yetiştirilmesine gayret gösterirler. Bu hususta özellikle şunlara dikkat ederler:

1- Okullarından ebeveynlerinin müsaadesiyle en zeki ve çalışkan çocuklar seçilir, misyonerlik hizmetlerine göre hazırlanır.

2- Misyoner teşkilâtının adamı olan şahıs veya çocuk, misyonerlik yapacağı memleketin okullarında gayesi için eğitilir. Hedefine daha hızlı ulaşmak için şuurlandırılır.

3- Her misyonere, fevkalâde Hıristiyan heyecanı verilir. Misyonerlik faaliyetleri için, dünyanın en ücra yerlerine seve seve gidecek vazife sevgisi aşılanır.

4- Mümkün mertebe misyonerlere, bir meslekî eğitim verilir. Özellikle doktorluk, misyonerlik faaliyeti için çok önemli bir vasıtadır. Ayrıca hastane hizmetleri ve hemşirelik, misyonerler için bulunmaz görevlerdir.

5- Her misyoner, malî yönden büyük bir destek altındadır. Bulunduğu ülkedeki işsizlere, fakirlere, malî destek sağlayarak, onlara Hıristiyanlık propagandası yapar.

6- Misyonerler, bağlı oldukları teşkilâtlarla daima irtibat halinde olacak şekilde yetiştirilirler.

7- Özellikle İslâm ülkelerinde faaliyet gösterecek misyonerler, çok güzel arapça öğrenerek, İslâmî kültürlerini arttırırlar. Böylece, İslama hangi yollardan itirazda bulunabileceklerini tespit edecek şekilde yetiştirilirler.

8- Bugün Türkiye'de ve Türkî cumhuriyetlerde misyonerlik yapacak gençler, yurt dışında ve Türkiye'de Türkoloji eğitimi alarak, gerek Türkiye ve gerekse Türki cumhuriyetler hakkında geniş bilgi birikimine ulaştırılmaktadır.

4. Misyonerlerin Çalışma Metodları

Misyoner faaliyetlerini başlıca **üç ana grupta** toplayabiliriz:

1. Dinî Teşkilât

Misyonerler, **mukaddes kitapları dağıtmak,** mecmualar neşretmek, telkinler yapmak ve hayırseverlik gösterisiyle büyük-küçük

yardımlar yapmak suretiyle Hıristiyanlığı sevdirmeye ve yaymaya çalışırlar. Bu amaçla Asya'da ve Afrika'daki geri kalmış ülkeler arasında faaliyet gösteren birçok teşkilât kurulmuştur. Bugün, özellikle Orta Asya'da, Rusya'da ve Balkan ülkelerinde misyonerler çok hızlı faaliyet göstermektedirler. Bu teşkilatların birçoğu, yardım teşkilatı olarak faaliyet göstermektedir.

2. Mektep ve Müesseseler

Azınlıkta bulunan Hıristiyanların çocuklarını öğretim ve eğitim yapmak ve mensubu bulundukları milletlerin çocuklarına üstün hale getirmek için misyonerler, okullar açarlar ve bazı müesseseler kurarlar. Bulundukları memleketlere nispetle **"yabancı okullar"** adını alan bu okullardan birçok talebe yetiştirirler. Bu okullarda özellikle Hıristiyan propagandası yapılır. Ayrıca bu okullarda başka din mensuplarının da çocukları eğitilir. Bu okullarda **derslerle, ibadethanelerle, musikiyle, kamplarla, kütüphaneler ve pansiyonlarla, çocuklara yön vermeye çalışılmaktadır.** Bugün sadece Türkiye'de yüzlerce **web sitesi,** Hıristiyan misyonerliği yapmaktadır. Ayrıca çok sayıda misyoner radyoları açılmıştır.

3. Maskeli Teşkilât

Bu teşkilât mensupları kılık-kıyafet, din, dil... gibi kültüre müteallik vasıflar itibariyle içinde bulundukları halktanmış gibi görünürler ve gayelerine erişmek için perde arkasından çalışırlar. Bu gaye ile yetiştirildikleri için, çok sistemli ve mahirdirler, maske altında ve sûret-i hak'dan görünerek saf halkı kolayca aldatabilirler. Bunların hedefi, siyasî ve dinî bakımdan temsil ettikleri milleti, tefrikalara bölmek, halkı her türlü ilerlemeye karşı kayıtsız kılmak, dolayısıyla geri kalmış halde bırakmaktır. Bu açıdan misyonerler, **enkülturasyon denilen bir metodu da rahat uygulayabilirler.** Mesela yemeklere Besmele ile başlamak gibi. Böylece, Müslümanlar üzerinde güven kazanma gayreti içinde görünürler.

Bu maskeli misyonerler, içinde bulundukları toplumun gücünü zayıflatmak için her türlü tedbire başvururlar. Millet fertlerini birbirine düşman yaparlar. Siyasi ve politik misyonerlik dediğimiz bu girişimler, bugün Türkiye'de, Kürt ve Alevi vatandaşlarımız arasında, misyonerlerce yapılmaktadır. Böylece Türkiye'de etnik milliyetçiliği,

ayrımcılığı körüklemektedirler. Alevi vatandaşlarımızın, Türkiye'de azınlık oldukları propagandasını yapmaktadırlar.

Arapların, Osmanlı İmparatorluğuna isyan etmelerinde maskeli misyonerlerin çok önemli rolleri olmuştur.

B. YEHOVA ŞAHİTLERİ

1. Yehova Şahitleri Kimlerdir?

Bu örgütün kurucusu PASTÖR **Charles Taze Russell** (1852-1916) olup, **Yehova Şahitleri** ile ilgili kitaplarda **"Bin yıllık krallığın peygamberi"** olarak kabul edilir.

Charles Taze Russel'in 1870-1875 yılları arasında İncil etüdü için bir okul açarak onu geliştirmeye ve bu yolda kitaplar yayınlamaya başladığını görüyoruz.

İşte Yehova Şahitleri **ciddi İncil araştırıcıları ve Hıristiyanlık kutsal kitabı araştırıcıları** olarak, 1931 yılına kadar bu adla tanınmıştır.

31 Ekim 1916'da ölen **Russel'in** yerine **üçlü bir komite** geçerek, cemiyetin idaresini eline almıştır. Bu cemiyet, 26 Temmuz 1931'de **"Yehova Şahitleri"** ismini bizzat almıştır.

Yehova Şahitleri, Hıristiyanlığın kutsal kitaplarını kendine düstur kabul etmiş, onları yeni yorumlarla açıklamayı prensip edinmiş olan bir teşkilâttır. İşte bu teşkilât kurulduğu andan itibaren dünyanın her yerinde faaliyetlerine devam etmiş ve birçok reaksiyonlarla karşılaşmıştır:

1- 1933 Almanyasında Hitler, bunlara şiddetli bir baskı yapmış, 10.000 Yehova Şahidini hapsetmiş, bir kısmını da öldürtmüştür.

2- Çekoslovakya'da 1948 Aralığında Yehova Şahitlerinin liderlerinden 12 kişi tevkif edilmiş, onlardan birkaçı da hapiste ölmüştür.

3- Polonya'da Haziran 1952'de 6.000 Yehova Şahidi tevkif olmuş, toplam 838 yıl hapis cezası almışlardır.

4- Romanya'da 1949'da Bükreş'teki şubesine polis baskın yaparak, Yehova Şahitleri vaizleri ile Yehova Şahidi kadınlar "çalışma kamplarına" sevkedilmişlerdir.

5- Sovyet Rusya'da 1947-48 yıllarında 10.000 Yehova Şahidi yakalanmış ve Sibirya çalışma kamplarına sevkedilmişlerdir.

Sistemli ve çok yönlü çalışarak, her türlü imkân ve fırsatlardan faydalanarak, emri vâkîler ve çeşitli taktiklerle bazı yahudi öğretileri ve aslen yahudi olan bazı hâkimlerin ve hukukçuların desteği ile milliyetini inkâr edenlerin ve komünist zihniyetten olanların yardımları ile, bilhassa Avrupa ve Amerika'nın bazı devletlerinde halen yoğun faaliyette bulunmaktadırlar. **Katolik, Ortodoks** ve **Protestan kiliseleri**, Yehova şahitleri karşısında tedirgin olmakta ve onları Hıristiyanlık içinde görmemektedirler.

Ülkemizde Yehova Şahitlerinin faaliyetlerini hukukî açıdan engelleyen bir madde bulunmamaktadır. Bu durum, hem Yehova Şahitlerine hem de misyonerlere Türkiye'de önemli bir propaganda fırsatı vermektedir.

2. Yehova Şahitlerinin Psikolojik Usulleri ve Telkin Metodları

1- İnsanları, dünya ve gelecek hakkında **ümitsizliğe sevketmek, savaş, yer sarsıntısı, sel baskını, kıtlık, hastalık, açlık ve hatta hava kirlenmesi üzerinde durarak,** insanların bunlarla cezalandırıldığı veya insanın bunları düzenleyemeyeceği telkinini yaparak, kendileri dışında mevcud dinleri, manevî idealleri, partileri, hukukî nizamı kötüleyerek, **ümitsizlik telkin etmek.**

2- Korku içinde bırakmak, yakında ölüneceği, Yehova Şahidi olmayanlar için kıyamet ve felâketin geleceği.

3- Biricik kurtuluş ümidinin ve gerçek mutluluğun kendilerinin yanında olduğunun telkini.

4- Ağlarına düşürdükleri insanları, kitle psikolojisinden faydalanarak, kızlı, kadınlı, dinî toplantılara götürüp konuşmaların, tartışmaların manevî havasından faydalanmak ve onların psikolojisinden yararlanmak.

5- Devamlı surette okutma, aynı inançla ilgili yeni yayınların arkasını kesmeden verme ve onları okutmaya çalışma. Böylece hem sözlü, hem okumalı telkine tabi tutma... Merhaba dedikleri insanları, ısrarla takip etme.

6- Hıristiyanlık kutsal kitabını mantıkî tahlil ve muhakeme ile, ondaki tutarsızlık ve çelişkileri göstermeden, çoğu zaman te'viller ve sapmalarla işi değiştirme ve diğer dinleri, ciddî bir incelemeye tabi tutma. Yahudilik ve Hıristiyanlık, İslâmiyet gibi dinlerin adını anmadan, Yehova Şahidi kavramını dinin yerine koyma.

7- Dünya çapında bir kuvvete ve örgüte dayanma ve mensubiyetle övünme, güvenme, kendine önem verme. Hangi dinden olursa olsun, aralarına aldıkları kimselere **"Yehova Şahidi"** ismini kullandırma.

8- İş ve menfaat sağlama, aylık bağlama ve sair imkânlarla yeni müntesipler edinme.

9- Maddî menfaat sağlama. Bu türlü arkadaşlıklarla yeni üyelerin cemaate katılımını sağlama.

10- Bilhassa Türkiye'de, İslâmî bilgisi olmayan, imanı, inancı zayıf, bu alanda tahsili bulunmayan insanlar üzerinde çalışma, onlara ciddî ve gerçekmiş gibi, kendi telkinlerini, verdikleri kitapları, dergileri hazmettirme ve Yehova Şahitliğini yaygınlaştırma

3. Yehova Şahitlerinin Malî Kaynakları

Yehova Şahitlerinin bütçe ve masraflarını en ince ayrıntılarına kadar tesbit etmek mümkün değildir. Fakat genellikle **Yehova Şahitlerinin** malî kaynaklarını şöylece belirtebiliriz:

a) Beynelmilel gizli teşkilâtlar,

b) Yahudi teşkilâtları,

c) Milletlerarası komünist ve sosyalist teşkilatlar,

d) Din ve İslâm düşmanlarının bağışları,

e) İslâm'ı yıkmak isteyen Hıristiyan misyoner teşkilâtları,

f) Reformcu Hıristiyan zenginlerinin bağışları,

g) Yunan ve Ermeni zenginlerinin bağışları,

h) Türk Devletini yıkmak hevesine kapılmış olan iç ve dış teşkilâtların yardımları.

4. Yehova Şahitlerinin İnanç Esasları

a) Askerlik Görevi: Yehova Şahitleri, içinde bulunduğu ve mensup olduğu milletin silahlı kuvvetlerinde görev yapmayı en çirkin bir hareket olarak görürler. Bunun için Amerika Birleşik Devleti, Yehova Şahitlerini askerlik görevinden muaf tutmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri de bu konuda zaman zaman Yehova Şahitlerinin itirazlarıyla karşılaşmaktadır. Ancak Türkiye'de askerlik bir kanun emridir.

b) Bayrağa Selam Vermemek: Yehova Şahitleri, dünya üzerinde hiç bir bayrağa saygı duymazlar.

c) Hıristiyanî anlamda teokratik nizamı tesis için, dünya nizamlarına isyanı teşvik: Yehova Şahitleri, bütün dünya devlet idarelerini **şeytanın işi** olarak görürler. Onlara göre, bu dünya krallıklarının yıkılma zamanı gelmiştir. Allah'ın hakkaniyetli krallık idaresini hiçe sayan bu krallıklar, tamamen yıkılacaktır. Bundan dolayı, **Yehova Şahitlerinin** devlete saygıları yoktur. Hz. İsa'nın gökten inişinin yakın olduğuna inanmaktadırlar.

d) Milliyetçiliğin düşmanıdırlar: Dünya cemiyeti onlara göre, bir tek çobanın emrinde olan bir tek sürüdür. Bu demektir ki, ne ırk, ne renk, ne dil, ne mesafe, ne hiçbir şey, yeni dünya cemiyetini birbirinden ayıramaz.

5. Türkiye'de Yehova Şahitlerinin Durumu

Türkiye'de **Yehova Şahitlerinin** durumu, Avrupa Birliğine girme sürecinden önce, yargı organları tarafından incelenmiştir. Hatta zaman zaman bir kısım **Yehova Şahitleri** gözaltına alınmışlardır. **Yehova Şahitleri,** devamlı polis takibi altında olup, kökü dışarda teşkilâtlar olarak belirlenmişlerdir. Birçok **Yehova Şahidi** tutuklanmış ve hüküm giymiştir. Ancak bugün Türkiye'de yeni bir oluşum meydana gelmiştir. Belki de bu akımlara karşı en ciddî tedbir, gençliği ve insanlarımızı milli ve manevi kültürle teçhiz etmemizdir.

Yurt dışındaki Türk işçileri arasında da, çok serbest faaliyet gösteren **Yehova Şahitlerinin durumu,** dikkate değer. Esasında yurt dışındaki işçi ve işçi çocukları, çok tehlikeli zararlı akımların tesiri altındadır.

C. BABÎLİK VE BAHAÎLİK

1. Babîlik

XIX. Yüzyılın önemli dinî cereyanlarından birisi de **Bâbîlikdir.** Bahâîliğin başlangıcını teşkil eden **Bâbîliğin** kurucusu, **1819** yılında **Şiraz**'da doğmuş olan **Mirza Ali Muhammed'dir.** Ciddî bir eğitim görmemiş olan **Mirza Ali,** yirmi yaşlarında **Necef**'e gelmiş, orada **Seyyid Kazım Reşti'den** ders almış ve ona manevî bir bağla bağlanmıştır.

Kazım Reşti'nin ölümünden sonra yerine geçecek halifesi olduğunu söyleyen **Mirza Ali,** mehdiliğini ilân için **Mekke'ye** gitmiştir. **Mirza Ali,** Babîlik davetine ilk defa **1844'de Şiraz**'da başlamış, önceleri davetini sadece **Kazım Reşti'nin** müridleri arasında sürdürmüştür.

Kararsız ve zayıf bir şahsiyete sahip olan **Mirza Ali Muhammed,** ilk önce kendisini **"Beklenen imama açılan bir bab (kapı) olduğunu iddia etmiş,"** sonra, bizzat imamın **"kendisi"** olduğunu söylemiş, nihayet kendisine **"ilâhî ruhun hulul ettiğini"** söyleyerek **"Tanrılık"** iddiasına kalkmıştır.

İşte **Mirza Ali Muhammed'in** başlattığı harekete, **Babîlik** adı verilmiştir. Hezeyanlarla dolu olan davasını, **Mirza Ali Muhammed,** şu ifadelerle açıklamıştır:

"Allah, daha önceden Muhammed'i göndermiş olduğu gibi şimdi de beni göndermiştir. El-Beyan'dan başkasına uymak caiz değildir. Ben Muhammed'den daha faziletliyim. Nitekim, benim Kur'an'ım (el-Beyan) da Muhammed'in Kur'an'ından daha üstündür. Muhammed elif makamında, ben ise nokta durumundayım. İşte size kitabım el-Beyan, onu bol bol okuyunuz. Kur'an'dan daha fasih ibareli olduğunu, içindeki hükümlerin

Kur'an ahkâmını kaldırdığını göreceksiniz. Ben, isimleri ebedî olan biriyim. Ben sadece bir aynayım ve bende görünen, Allah'tan başkası değildir..."

Kök itibariyle Batınîlikten kaynaklanan **Babîlik** hareketinin ünlü siması olan **Mirza Ali Muhammed'in** en önemli eseri, kendisinin Kur'an diye bahsettiği **el-Beyan** adlı kitabıdır.

Bab'ın Kitabı: EL-BEYAN: Mirza Ali Muhammed, kendisine ilâhî irade tarafından **"el-Beyan"ın** nazil olduğunu ve **Kur'an-ı Kerim'i** hükümsüz bıraktığını ileri sürmüştür. Hâlbuki **el-Beyan** üzerinde yapılan araştırmalar, şu iki önemli sonuca varmışlardır:

1) Bu kitabı tetkik eden kimse dil, gramer hataları, edebî bozukluklarla dolu olduğunu görür. Daha bir sayfa bile okumadan kendisini, en basit gramer kaidelerini bilmemekten neşet eden, cümle kuruluşlarındaki bozukluklardan, mânâ zayıflıklarından doğan bir sürü yanlışın önünde bulur.

2) Bilgi basitliği, düşünce sathîliği ve mantıksızlık, bu kitabın başından sonuna kadar açıkça görülür.

EL-BEYAN'IN HEZEYANLARI: Araştırıcıların yukarıda vardıkları neticeyi doğrulamak üzere babın kitabı olan el-Beyan'dan bir iki örnek verelim:

a) "Harfler ve kelimeler, evvel zamanda isyan etmiş ve günah işlemiştir. Bu kabahati üzerine, i'rab zincirine vurulmak suretiyle cezalandırılmıştır. Şimdi biz âlemlere rahmet olarak gönderilmiş bulunuyoruz. Artık bütün günahkârlar ve kabahat işleyenler için af çıkmıştır. Hatta harfler ve kelimeler de bu affa dâhildirler. Zincirlerinden çözülmüşlerdir. Bundan sonra, hata ve kusur sahasında diledikleri yere serbestçe giderler"

b) "Allah, insanların sahip olduğu noksanlıklardan biri olan ve beşer sıfatlarından başka bir şey olmayan bu kaidelere boyun eğmekten münezzehtir."

c) "Siz bedenlerinizi yıkayınız ve bedenlerinize, yıkama gücünüz yettiği kadar, her dört günde bir bakınız. Sonra gece ve gündüz aynaya bakınız. Belki şükredersiniz. Aba içinde namaz kılınız. O kadınlar da elbiseleri içinde kılsınlar. Kadınlara,

kocaları yanında namaz kılarken, vücudlarının ve saçlarının görünmesinden dolayı günah yoktur. Siz yüzünüzün kıllarını alınız.

Bâbîliğin kurucu olan **Mirza Ali Muhammed'in** bu görüşlerine karşı, İslam âlimleri boş durmamış, **onun dinden dönmüş olduğuna, peygamberlik tasladığına ve İslâm dinini iptal ettiğine dair fetvalar vererek, kâfirliğine hükmetmişlerdir. Bu fetvalar gereğince 1849'da Mirza Ali Muhammed idam edilmiştir.**

2. Bahaîlik

Bab diye tanınan **Mirza Ali Muhammedin** ölümüyle, Babîlik durmamış, aksine onun talebelerinden biri ile daha da gelişmiştir. **Bab'ın** talebesi olan **Mirza Hüseyin Ali,** kendisinin beklenen **mesih** olduğunu, Üstadı **BAB'ın** sadece, kendisinin bir **müjdecisi** ve davetçisi olduğunu iddia etmiştir. Neticede bununla kalmayarak kendisinin peygamber olduğunu iddia etmiş, **el-AKDES** adını verdiği bir kitap yazmıştır. O da kitabının bir vahiy mahsulü olduğunu iddia etmiştir. Hocası Bab'ın, **el-Beyan** adındaki kitabındaki mantıksızlıkları gidermeye yönelen **Mirza Hüseyin Ali,** Babîlik hareketine canlılık kazandırmaya çalışmıştır. İşte bu yeni harekete **Mirza Hüseyin Ali'ye** (Bahaullah) nisbetle **Bahaîlik** denmiştir.

28 Mayıs 1892 yılında ölen **Mirza Hüseyin Ali'nin** yerine **"Abdu'l-baha"** diye tanınan oğlu geçmiştir. **Bahaîlik** hareketi, hâlâ çağımızda en canlı şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Şüphesiz **Bahaîlik,** İslâm'a karşı çevrilen tarihi entrikaların son merhalesini teşkil etmekledir. Bu hareket, **mecûsî bâtinîliği** ile başlamış, **beynelmilel siyonist bâtinîliğinin ve haçlı misyonerliğinin yardımları ile beslenmiştir.** Diğer emperyalist güçlerin desteğinde hâlâ İslâm âlemini itikadî yönden tehdit eden en önemli tehlikelerden biri olarak devam etmektedir.

3. Bahâîliğin Prensipleri

a) Bahâîler, Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerinin geçmiş olduğuna inanırlar. Bahâî liderlerinin yazdıkları kitapların yeni vahiy mahsulü olduğuna ve onun yazarının da yeni peygamber bulunduğuna inanırlar.

b) Din ve dünya birliği; Bahâîlere göre, bütün milletlerin dinî bir tek din olmalıdır. Bütün insanlar, kardeş olmalıdır. Bu konuda **Mirza Hüseyin** şöyle der: **"Ey dünya insanları, şüphesiz bu büyük zuhurdaki fazilet, kitaptaki birliğe, anlaşmaya ve dostluğa manî olan her şeyi imha etmenizdedir."**

c) Mesih Görüşleri: Mesih, Adem'in neslinden değildir. Aksine **Ruhul-Kudüs'den** zat ve sıfat yönüyle kâinattan önce var olmuştur. Böylece **Mesih**, Âdem'den değil bilâkis o, **Ruhu'l-Kudüs'dendir.**

d) Genel Barış: Bahâîler, Mirza Hüseyin Baha'nın gelişinin dünyaya barış getirdiğine inanmışlardır. Onlara göre, adil düzeni getirecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve harbi kaldıracak olan mesih, **Mirza Hüseyin Bahadır.**

e) Genel Dil: İnsanlar için ortak bir dilin bulunmasını ve bunun sayesinde anlaşmanın daha kolay olabileceğini savunmuşlar, bunun için de Mirza Hüseyin'in zuhurunu beklemişlerdir. Fakat bu gaye, bugüne kadar gerçekleşememiştir.

Bahaîler, özellikle yaptırdıkları mabedler çerçevesinde propaganda faaliyetine yönelmişlerdir. Bugün dünyanın birçok büyük merkezlerinde **Bahâî mabedleri** vardır. Chicago'da Bahâîlerin görkemli bir mabedleri vardır. Türkiye'de de mabed yapma girişiminde bulunmuşlar, ancak **Bahaîlik din olarak kabul edilmediği için,** mabed yapımına izin verilmemiştir. Fakat ülkemizde birçok Bahâî propagandisti kol gezmekte ve propaganda faaliyetinde bulunmaktadırlar. Türkiye'de Bahailer genelde, **"Mahfil"** dedikleri merkezlerden yönetilmektedirler.

D. BABTİSTLER, METODİSTLER ve ADVANTİSTLER

1. Baptist'ler

Bugün çoğunluğu Amerika'da yaşayan bir protestan mezhebidir. Baptizm, İngiltere'de Anglikanizme karşı doğan bir harekettir. İki kol halinde gelişmiştir: Birinci kol, John Smyt tarafından yönlendirilmiştir. Bu kol, Hollanda'da yerleşmiştir. İkinci kol ise, Henry Jacob tarafından yönlendirilmiştir. XIX. yüzyılda ciddi bir gelişme gösteren

Baptizm, Amerika'ya göç edenlerle birlikte girmiş ve birçok Baptist kiliseye sahip olmuştur. Ancak daha sonra Baptizm, değişik kiliselere ayrılmıştır. Bugün Baptizm'in 30 milyon mensubu olduğu tahmin edilmektedir. Baptistlerin fikir yapısı, **Ana-baptistlerle-Kongregasyonalistlerin** fikir yapılarının bir sentezi durumundadır. Buna göre **Baptistlerin** temel felsefeleri şöyledir:

1- Vaftiz sadece yetişkinlere yapılmalıdır.

2- Vaftiz'de vücud suya tam olarak batırılmalıdır.

3- Şükran âyini bir hatıra merasimidir.

2. Metodistler

Bu mezhep XVIII. yüzyılda protestan ilâhiyatçı **John Wesley** (öl. 1791) tarafından tesis edilmiştir. **Wesley** ve kardeşi **Charles**'in önderliğinde **Oxford** üniversitesinde, **"yeni bir dinî yaşama yolu"** modeli oluştururlar. **Oxford** hapishanesindeki mahkûmları ziyaret/ fakir çocukların eğitimine destek ve dinî günlerde metodik bir düzen takip etmelerinden dolayı **METODİSTLER** ismini almışlardır. Ancak, Anglikan kilisesi mensupları, **"Metodistleri"** benimsememişler ve metodistler İngiltere'yi terk ederek, Amerika'da yayılmaya başlamışlardır.

Amerika'da bir metodist piskoposluk kurulmuştur. Ancak, İngiltere'de de metodistler arasında bölünmeler olsa da, metodistlik varlığını sürdürmüştür.

Metodist kilisesinin kendine özgü bir okuma kitabı vardır. Dua kitabında, **sabah duası, teslis inancı, komünyon âyini, ergenlik ve çocukluk vaftizinin su serpilerek yapılması, doğum yapan kadının tebrik edilmesi anlatılmaktadır.** Amerika'da metodistler, kurdukları hastanelerle ciddî şekilde sağlık hizmeti vermekte ve gelir temin etmektedirler.

3. Adventistler

XIX. yüzyılda **William Miller** (1782-1849) isimli bir çiftçi tarafından Amerika'da kurulmuştur. **Adventistler,** İsa'nın dünyanın sonunda gelişini beklemektedirler. **Miller,** İsa'nın gelişinin önce

1843'de olacağını söylemiştir. Ancak İsa'nın gelişi vuku bulmayınca, İsa'nın ikinci gelişi üzerinde konferanslar vermeye başlamıştır. Hatta **"The Midnight Cry"** isimli bir gazete çıkarmıştır.

İsa'nın ikinci gelişinin tarihi ve ruhun ölümsüzlüğü konusundaki fikirler, **Adventistler** arasında bölünmelere neden olmuştur. Bugün iki grup Adventist vardır: **İkinci Adventistler** ve **yedinci gün Adventistleri**. Bugün en faal olan, **yedinci gün Adventistleridir.**

Yedinci gün Adventistleri, Kitab-ı Mukaddes'in kurallarına sıkı şekilde uyarlar. Bunlar Ruh'un öldüğüne, **yalnız âdil olanların öldükten sonra dirileceğine inanmaktadırlar**. Tevrat'a aşırı derecede saygı gösterirler. Pazar gününe değil; cumartesiye saygı gösterirler. Adventistler, **et yemezler, kahve ve çay içmezler. Tütün ve alkol kullanmazlar. Suya bedenlerini, batırarak vaftiz olurlar.**

Yedinci gün Adventistlerinin merkezi Washington'dadır. İstanbul'da bir Adventist kilisesi vardır.

E. QUAKERLER (Kuveykirlar) ve PRESBİTERYENLER

1. Quakerler (Kuveykirlar)

XVII. yüzyılda **George Fox** tarafından kurulan bir Hıristiyan mezhebidir. **G. Fox (1624-1691),** Anglikan kilisesini beğenmeyerek, 1652 yılında **"Hakikat Dostları Cemiyeti"ni** kurmuştur. **Fox,** bu cemiyetle, ilk Hıristiyanlar gibi yaşamayı temel hedef olarak seçmiştir. Allah ile temas için **"tefekkürü"** temel olarak almıştır. Böylece **Fox,** kilisenin ve rahiplerin aracılığını kabul etmemiştir.

Bu fikirlerinden dolayı, mahkemeye çıkarılanlar, mahkemede titrediği için bu harekete **"Titreyenler"** anlamına gelen **"Quakerler"** denmiştir. Diğer bir görüşe göre **"Tanrı Kelâmı"** önünde titredikleri için bu ismi almışlardır. **Kuveykırlar**, Tanrı'nın doğrudan insan kalbinde ortaya çıktığına inanmaktadırlar. **Kredo** (Amentü), **rahip gibi şeylere itibar etmezler, onların ibadet törenleri, sessizlik içinde düşünceye dalmaları şeklindedir.**

Kuveykırlar, sade giyinirler, dürüsttürler, yardımseverdirler, inançları gereği askerlik yapmazlar. Çünkü, hiçbir kimseyi

öldüremezler, Kuveykırların üç büyük toplantıları vardır: Aylık, üç aylık ve yıllık... En önemli ibadet, yıllık olanıdır.

Kuveykırlar, Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde bulunmaktadır. Dünya'da 300.000 civarında mensuplarının olduğu kabul edilmektedir.

2. Presbiteryenler

Protestan temayüllü bir mezheptir. Piskoposluk gibi makamları kabul etmeyen, **'kilise yönetimini' " ihtiyar meclîsi "** gibi bir heyete veren bir mezheptir. Presbiteryen'ler, kendi sistemlerini. Havarilerin kurduğuna inanırlar, presbiteryen kilisesinin fikrî temellerini, **U. Zwingli** (1484-1531) ve **J. Kalvin** (1509-1564) oluşturmuştur.

Presbiteryen kilisesi, **"yaşlılar veya kıdemliler tarafından"** yönetildiği için **"presbiteryen"** ismini almıştır, Presbiteryen kilisesinin en belirgin özelliği, kilise yönetimidir, kilisede iki ihtiyar tipi dikkat çeker: **Yönetici ihtiyarlar** ve **öğretici ihtiyarlar.** Bu teşkilât, her bölgede müstakil olarak vardır. Mahallî heyetlerin üstünde bir merkezde **presbiteri** denilen ve piskopos görevi üstlenen bir üst idare merkezi vardır. Bu merkezi, her alt topluluktan seçilmiş birer temsilci ile öğretici ihtiyarlar yürütmektedir. Rahiplik görevini üstlenen ihtiyarları da bu kurul seçer.

Presbiteryenlerin bu merkez teşkilâtının üstünde de bir genel meclis vardır. Bu idare şekli, XVII. yüzyıl İsviçre site devletinden ilham alınarak oluşturulmuştur. Aslında İskoçya'da, ilk presbiteryen kilisesini kuran **Jolın Knox,** bir katolik rahibidir. Daha sonra presbiteryenlik, İngilterede, Amerika'da ve diğer ülkelerde yayılmıştır.

Presbiteryen doktrin 1643-1644 yıllarında İngiltere'de **"Westmüster Asamblesi"** tarafından tesbit edilmiştir. Presbiteryen kilisesinin özellikleri şunlardır:

1. Âyinleri sadedir.

2. Mabedleri sadedir.

3. İlâhiler, kutsal kitaptan alınmadır.

4. Dualar, gizlilik içinde yapılır

5. Riyazata çok önem verilmektedir.

6. İlk Hıristiyanların hayat tarzlarına özenmektedirler.

F. MORMONLAR ve MOON'LAR

I. Mormonlar

Mormon'ların kurucusu, **Joseph Smith'tir**. O, 23 Kasım 1805'de Vermont'un **Sharon** bölgesinde doğmuştur. Coşkulu ve heyecanlı yapısıyla on beş yaşından itibaren muhtelif dinî toplantılara katılmıştır. Bu toplantılar, **J. Smith'**in kafasını iyice karıştırmıştır. Bir ormana giderek Allah'tan yardım istemiştir. Bu sırada parıldayan iki insan görmüştür. Bunlar: **Baba Allah** ve **Oğul Allah'**dan başkası değildir. Onlar ona, **"gerçek dinin hiçbir yerde olmadığını, fakat onun kendisine daha sonra vahyedileceğini söyler."**

Bir zaman sonra, 21 Eylül 1823'de semavî bir mesaj ona, mesihin ikinci gelişinin zamanı geldiğini haber verir. Bu mesih, **Joseph Smith**'dir. **MORONİ** isimli bir melek, ona bu mesajı getirmiştir. **Moron;** asırlarca Amerika'da yasadığını, peygamberlerin uzun soy zincirinin son halkası olduğunu söylemiştir. Bu meleğin babasının ismi **MORMON'du.** O, ırkının tarihini altın tabletler üzerine yazmıştı. Bu tabletler, bir tepeye gömülmüştü. Melek **Moroni**, dört yıl sonra **J. Smith**'e bu tabletlerin yerini göstermişti. İşte **"Mormon Kitabı"** bu tabletlerden meydana gelmiştir. **Joseph Smith, 1830'da "Mormon Kitabının"** tercümesini yayınlamıştı. **Mormon kitabı**, Amerika kızıl derililerinin semitik atalarından bahsediyordu. Bunlar, Amerika'ya M.S. V. Asırda gelmişlerdi. Ancak peygamberlerinin uyarılarına rağmen, Semitik atalar günahkâr olmuşlardı. Tanrı'nın emri üzerine **MORMON**, milletinin tarihini yazmıştı. Bu kitap, Amerikan Antik medeniyetinin dinî ve eski tarihini ihtiva ediyordu. İşte bu kitap, **"Mormon Kitabı"** idi. Bu kitap, **Joseph Smith**'e göre, Kitab-ı Mukaddes'in tefsiri idi. **Joseph Smith**, bu kitaba dayanarak propagandaya başlamış ve altı **müride** sahip olmuştu.

Joseph Smith'in kardeşi **HİRAM** 6 Nisan 1830'da New-York'da **"Ahir zaman azizlerinin İsa-Mesih kilisesini"** (The Church of Jesus-Christ of Lat-ter-day Saints) kurmuştur. **Joseph Smith**, ölüleri diriltme gibi mucizeler göstermiştir. İki yıl içinde **Joseph Smith**'in şöhreti, **Pensylvanya'ya, Ohio'ya, İndiannaya, İllinois'ye ve Missouri'ye** kadar ulaşmış ve birçok müntesip elde etmiştir.

Daha sonra hareketin başına **Brigham Young** geçmiştir. O, Nayvoo'da oturan cemaatin büyük bir çoğunluğunu, oturdukları bölgeyi terke zorlamıştır. Çünkü bölgede mormonlara huzur yoktu. Nihayet 24 Temmuz 1847'de **Brigham Young,** cemaatini **UTAH**'a yerleştirmişti. **Brigham Young,** çok ciddî bir propaganda teşkilatı kurmuştu. Avrupa'ya kadar misyonerler göndermişti. **Çünkü Mormonlarda imanı yayma, bütün gençlerin kiliseye borçlu oldukları bir görevdi.**

Mormon kitabı, on üç veya on dört dile tercüme edilmiştir. **Brigham Young**, açıkça **poligami**'yi propaganda ediyordu. Mormonizme göre genç kızların, özellikle kilise şefleriyle evlenmeleri tavsiye ediliyordu. **Brigham Young**, aileye ve aile kurumuna çok önem veriyordu. **Brigham Young** şöyle diyordu: **"Evlenmede acele ediniz. Burada on altı yaşının üstünde ne erkek çocukları ne de on dört yaşının üstünde kız çocuklarını bekar görmek istemiyorum."**

Mormon'lar, Poligamiye çok önem vermişlerdir. Ancak, Amerika toplumunun baskısıyla 1862'de poligamiye karşı bir kanun çıkartılmıştı. Fakat Mormonlar, kendi aralarında poligamiyi devam ettirmişlerdir. **Brigham Young, yirmi yedi defa evlenmişti. On iki karısı vardı, kırkdan fazla çocuğu vardı. Brigham Young, 29 Ağustos 1877'de ölmüştü.**

Brigham Young'dan sonra hareketin başına **Wildford Woodruff** geçmişti. **Onun emriyle 1890'da Mormonlar çok evliliği terketmişlerdi.** 1896'da UTAH, Birleşik devletlere dahil edilmişti. Bu, Mormonlar için bağımsızlık demekti, Mormonlar, kendilerine ait bir siyasi parti kurmaktan kaçınmışlardır. Bugün Demokrat'larla, Cumhuriyetçiler arasında dağılmışlardır. Birden fazla kadınla evli olan **Mormonlar**, karılarını boşamamışlar ve evliliğe devam etmişlerdir. Amerika yasaları karşısında bu durum, oldukça garip bir davranış olarak görülmektedir.

Mormonlar, kiliseleri etrafında kenetlenmişlerdir. İhtilâflar, önce kilise kanunlarına göre çözülmeye çalışılmıştır. Mormonlar için, kilise kanunlarına itaat, Anayasaya ve kanunlarına itaattan önce gelmektedir.

UTAH'da ilköğretim zorunludur. **"Salt Lake"** de yirmi altı okul ve 322 öğretmen vardır. Şimdi bu sayılar çok daha fazla artmıştır. **Salt**

La'ke'de iki üniversite vardır: Biri **UTAH Üniversitesidir**. Diğeri, **Ahirzaman Azizleri Üniversitesidir**. Her iki üniversite de teknik donanımlara sahiptir. **UTAH**'da çok sayıda Mormon gazetesi vardır. Kilise bu gazeteleri, sansür etmektedir.

UTAH'daki bütün dinî cemaatlerin, Salt Lakede kiliseleri ve misyonerleri vardır. Mormonizm, Teslisi, İsa'nın bedenleşmesini, Haçta İsa'nın kefaret olarak acı çekmesini, ölülerin dirilmesini, son yargılamayı, kutsal kitabın yanılmazlığını, vaftizle günahların temizlenmesini, ellerin yapıştırılmasıyla Kutsal-Ruhun iletişiminin sağlanacağına inanılması, gibi konulara yürekten inanmaktadır.

Mormonizmin iman itirafı şöyledir: **"İsrailin lafzen toplanmasına ve on kabilenin yeniden oluşmasına iman ediyoruz. SİON, Amerikan kıtalarında inşa edilecektir. İsa, şahsen yeryüzünde saltanat sürecektir. O, yer ki yenilenecek ve onun anıtsal zaferini kabul edecektir. Sion'un yeri, çöl değil; Missouri devletinde olacaktır, bugün orada, bağımsız City kasabası bulunmaktadır."**

Mormonizmin dinî kompozisyonunda birçok dinden unsurlar bulunmaktadır. İslâmiyet, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Cathar'ların dinî mefhumlarından **Mormonizm** de birçok unsur vardır.

1- Baba Tanrı Mormondur.

2-Şeytan, iyidir. Ancak o, aforoz edilmiştir, çünkü o bütün insanları kurtarmak istiyordu.

3-Tanrı, ruhları bir denemeden geçirmek üzere yeryüzüne göndermektedir. İyi amelliler, öldükten sonra melek olmaktadırlar. İyi amel yapmayanlar, yeni bedenlerde doğacaklardır. Doğruların gelecekteki hayatları, Hz. Muhammedin cennetle ilgili ifadelerinde tasvir edilmiştir.

4- Başkasının hesabına vaftiz yapılabilir, özellikle atalar için... Bugün bu uygulama ile Mormon kilisesi, çok büyük gelirler elde etmektedir.

5- Kurtuluşa ermek için, bir mormon kadın bir eş bulmak zorundadır ki bu eş onu göğe çıkarsın. Evlenme, kadınlar için cennetin ikinci mühürüdür. Erkekler için ise bir takvadır.

6- Ölmüş kadın eşlerle veya ölmüş erkek kocalarla manevî evlilik yapılabilir.

7- Mormonlarda iki rahiplik sınıfı vardır: Küçük rahipler. Bunlara Harun'un kutsallığı denir. Bunlar, psikoposlar, rahipler, öğreticiler, diyakoslardır. Büyük rahipler. Bunlar, on iki havariyi, patrikleri, büyük rahipleri ihtiva eder.

8- Bütün mormonlar, gelirlerinin ve ürettiklerinin onda birini "öşür" olarak kiliseye verirler.

9- Mormonizm, sigaraya, kahveye, alkole ve fuhuşa karşıdır. UTAH, Mormonizmin büyük kalesidir. Mormonizmin en büyük hatası, kilisenin spiritüel despotizmidir. Bu despotizm, Tanrı adına konuştuğunu iddia eden bir adamın elleri arasında merkezileşmiştir.

10- Mormon kiliseleri on iki konseyle yönetilir. Her kilisenin bir şefi vardır.

11- Mormon kilisesini, diğer Hıristiyan kiliseleri pek tasvip etmezler. Çünkü Mormon kilisesi, sadece Hıristiyanlıktan değil, diğer dinlerden de özellikler taşımaktadır. Diğer yandan Joseph Smith, kendisini ikinci İsa olarak takdim etmektedir.

12- Mormon kilisesi, misyonerlik faaliyetlerine birinci derecede önem vermektedir. Türkiye'den de Mormonizme katılanlar vardır. Özellikle UTAH bölgesinde okuyan Türk çocuklarına burs ve diğer yardımlarla destek vermeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Türkiye'den iş ve tahsil vaadleriyle bazı gençlerle bağlantılar kurmaktadırlar.

2. Moonculuk

Bugün dünyanın en aktüel dinî gruplarından birini oluşturan **Moonculuğu, San Myung Moon** kurmuştur. Moon 1920 yılında Kuzey Korede şubat ayında **SANGSARİ**'de doğmuştur. Ancak **Moon'un doğumunu**, mesihin tezahür gününe denk getirmek için kamerî aya göre 6 Ocak günü olarak gösteren mooncular da vardır. Mooncular bu tarihi, **"Tanrıdan ilâhî misyonu ve beşer tarihinin en önemli ve en zor eğilimini (Vocation) almak için hayatın insana verildiği gün olarak"** görürler. Bu dinî hareket, dünyayı yenileştir-

meyi hedeflemektedir. **Moon'un ilk ismi, Yong Myung** şeklindeydi. **Yong, "Ejderha"** anlamına geldiği için isminden kaldırmış, yerine **"güneş"** anlamına gelen **Sun** ismini koymuştur.

Sun Myung Moon'un ailesinin asıl dini **Konfüçyanizm**'dir. Bazı kaynaklar, Moon'un ailesinin **TAOİST** olduklarını yazmaktadır. Ancak **Moon** ailesi, presbiteryen kilisesine girerek dinîni değiştirmiştir. Mooncu'lar tarafından dağıtılan bir broşürde, 1935 yılında **Sun Myung Moon**'un paskalya günü, İsa'yı gördüğünden bahsedilmektedir. İsa, Moon'dan eksik bıraktığı görevini tamamlamasını istemiştir. **Moon,** bu esnada, **"İsrailin Tarikatleri"** isimli bir mezhebe devam ediyordu. Bu mezhebin kurucusu, **Kim Moon Paik** idi. O da kendisinin mesih olduğunu söylüyordu.

Japonların Kore'yi işgal ettiği sırada **Moon,** bir toplanma kampına hapsedilmiş ve Amerikalılar onu kurtarmıştır. 1951 yılından itibaren **Moon,** mesajını vaaz etmeye başlamış ve 15.05.1954'de **"Dünya Hıristiyanlığının Birliği için Kutsal-Ruh cemiyeti"**ni kurmuştur (The Holy Spirit Association for the Unification of World Christianity). Mooncu'lara göre, **"Moon, mesihtir. O, yerin ve göğün mutlak galibidir. Zafer günü, bütün dünya, onun önünde secdeye kapanacaktır. Onunla, Allalı'ın gücünün samimi kalbi keşfedilir. O, sonsuz aşktır."**

Moon, 1954'den itibaren gösterdiği ciddî faaliyetler sonucunda üç yıl içinde otuzdan fazla kilise ve merkez sahibi olmuştur. 1958 yılında Japonya'ya ilk misyonerini göndermiştir. Ardından 2 Şubat 1959'da ABD'ye **Dr. Young Oon Kim** gitmiştir. Kim, New York'da uzun süre Moonculuk adına propaganda yapmıştır. Böylece **Moonculuk,** Kuzey Kore dışında **Japonya**'da ve **Amerika**'da yayılma fırsatı bulmuştur.

Sun Myung Moon'un, bugünkü eşi **Hak Ja Han Moon**'dan önce iki defa evlenmiştir. Ancak bu eşlerden hiç bahsedilmez, **Moon**'un eşi denince hep hatırlanan bugünkü eşi olan **Hak Ja Han Moon**'dur. **Hak Ja Han**, Moon'un en büyük destekçisidir. **Moon**, ilk evliliğini 1945 yılında on altı yaşındaki **Choe Sung Kil** ile yapmıştır. Ondan **Sung Jin** isimli bir oğlu vardır. 1945 yılında **Moon**, oğlunu ve eşini terketmiştir. **Moon,** 1955 yılında **Kim Myung Hee** ile ikinci evliliğini yapmıştır. Bundan da **Hee Jin** isimli bir oğlu olmuş, fakat on

üç yaşında bir trafik kazasında ölmüştür. **Moon,** şimdiki eşi ile 1960 da evlenmiştir. O zaman **Moon,** kırk yaşında iken, eşi **Hak Ja Han** on sekiz yaşındadır. **Moon'un, Hak Ja Han**'dan altı kızı ve üç oğlu olmuştur.

Sun Myung Moon, Güney Korede başlattığı dinî davasını yaymak için, dünya turuna çıkmıştır. İlk seyahatinde 1965'de kırk ülkeyi kapsayan bir seyahat yapmıştır. 1969'da ikinci seyahata çıkmıştır. Ancak ABD'ye kesin göçü 18 Aralık 1971 de gerçekleştirmiştir. **Moon**'un hedefi **"İnsanların Tanrı'da Birliğini"** gerçekleştirmektir. Cemiyetin amblemi **"İlâhî ve beşerî yorumları sembolize"** eden birbirine sarılmış bir takım çizgilerdir.

Cemiyetin Hedefi: 1960'lı yılların sonunda yayınlanan bir broşürde cemiyetin hedefi, şöyle tasvir edilmiştir: **"1960'da yeni bir çağ başlamıştır. Tanrı, mutlak hakikatini doğunun büyük bir üstadına vahyetmiştir. Bu vahiy, Kitab-ı Mukaddesin mecazlarını ve sembollerini açıklamaktadır. Yeryüzündeki mesih vasıtasıyla, Tanrısal krallık, şimdi vuku bulmuştur. Bu yeniçağda bütün dinler, birleşecektir."**

Dünya Hıristiyanlığının Birliği için Kutsal-Ruh Cemiyeti'nin hedefi, yeryüzünde Tanrının krallığıdır. **Bu, sadece Mesihin ikinci gelişi olan Sun Myung Moon ile gerçekleşecektir.** İkinci Mesih, Tanrı'nın vaatlerini ifa edecek ve her şeyi tamir edecektir. Tanrının seçtiği ve tanrısal misyonu ifa eden mesih, vahiy vasıtasıyla Tanrıyı, mensuplarına tanıtmaktadır.

Cemiyetin Kullandığı Metodlar: Hedeflerine ulaşmak için mensuplarını bütün güçleriyle hedefe angaje etmeye çalışmaktadırlar. Hedef, yeni üyelerle cemiyeti güçlendirmektir. Bir Mooncu şöyle itirafta bulunmaktadır: **"Bize daima denen şu olmuştur: Aileye yeni üyeler kaydetmekten daha önemli bir şey yoktur. İnsanları, şeytanların etkisinden söküp atmak gerekir ki onlar da sırası gelince başkalarını kurtarabilsinler. Bu konuda verilen talimat şudur: Her üye, ayda yeni bir mensup bulmalıdır. Buna göre, müteakip ay taraftar bulma ikiye çıkacaktır. Böylece, sokaktaki görev her zaman on iki saat aktiviteyi gerektirmektedir. Çünkü başka hiçbir şeyin önemi yoktur. Müntesipler, her şeyi, misyonun başarısı için harcamaları gerekir. Bu açıdan müntesipler,**

çocuklarını "Dünya Hıristiyanlığının Birliği için Kutsal-Ruh Cemiyeti"ne vermeleri gerekir.

Moon Cemaatinin Yapısı: Mooncu'lar, hep birlikte kendilerini bir aile olarak görmektedirler. Ailenin babası ve annesi **Moon** ve eşidir. Bu cemiyete girenler, şeytandan kurtulmuş olacaklardır. Böylece de günahtan kurtulmuş olacaklardır. Mooncular, kendi cemiyetlerini, mesihin kilisesi olarak kabul etmektedirler. Mooncu'ların cemiyetinde hayat oldukça yoğun geçmektedir. Gerçekten Mooncu' luğa girenlerin yaşam plânları şöyledir:

5.30 : Kalkış

6'da : 40 dakika dua

7'de : Kahvaltı

7.30 : Hazırlık

8'de : Tanrısal ilkelerin etüdü

9-19 : Dışarıda misyon görevi

19.30 : Cemiyete davet edilenlerle akşam yemeği

20.30 : Sempatizanlarla birlikte iletişim kurma sohbetleri

23-24 : Uyuma Vakti, yatmadan önce 10 dakika dua.

Görüldüğü gibi insanın kendini tamamen Mooncu'luğa vermesi gerekmektedir. Moon cemiyetine giren bir kimse, kişisel karar veremez. Her şeyi ile **Moon'a** teslim olması gerekir. Eş seçiminde bile, kendi kişisel iradesi yoktur.

Mooncu'ların kutsal kitapları: Mooncu'lar, **Sun Myung Moon**'un sözleri ve yazılarını kutsal kabul etmektedirler. Bu kitaba **"İlâhi Prensip" "Tanrısal İlke"** adı verilmiştir. Bu kitap İngilizce olarak **"İlâhî Prensip"** veya **"Prensip Üzerine Nutuk"** ismiyle yayınlanmıştır.

Eser iki bölümden oluşmakta ve 536 sahifeyi bulmaktadır. **I. Bölümde** şu konular işlenmiştir: **1. Yaratılış 2. İnsanın kaderi 3. İnsanlığın tarihi 4. Mesihin gelişi 5. Yeniden Diriliş 6. İrade 7. Kristoloji. II. Bölümde** ise şu konular işlenmiştir: **1. Islah için başlangıç 2. Musa ve İsa için başlangıç 3. Islahın tarihî seyri için**

geçen dönem 4. Zaman açısından başlangıç ve sonrası 5. Mesihin ikinci gelişine hazırlık dönemi 6. Mesihin ikinci gelişi.

Mooncu'luğun Doktrini: "Dünya Hıristiyanlığının Birliği tçin Kut-sal-Ruh Cemiyeti"nin temel doktrini şöyledir: **"Moon, Allahın sesi ve elçisidir. O, Mesih'tir ve Baba-Tanrının bedenleşmesidir. Moon, insanlığı, şeytanın hâkimiyetinden kurtarma vasıtasını bulmuştur. Tanrı imajı, Hıristiyanlıkta öngörülenden oldukça farklıdır. Bütün varlığın temelinde Tanrı anlaşılmaktadır. Orada bağışlanma ve kabul prensibi vardır, insan Tanrı'nın suretindedir.**

Moon'a göre insan, kendini iki temel işe adamalıdır: **Verimli olunuz. Yani, bedeninizi ve kalbinizi Allah'a yönelterek, Allah'a benzer hale geliniz. Çoğalınız. Yani, çocuklar meydana getiriniz ve onların yetişmelerine dikkat ediniz. Yaratılan bütün şeyler, insan için yaratılmıştır. Fakat aslî suç nedeni ile dünya, lucifer (şeytan)in hâkimiyeti altına düşmüştür."**

Moon'a göre Üçüncü Dünya Savaşı çıkacaktır. İkinci Dünya savaşı, dünyayı ikiye ayırmıştır: Komünizm ve demokrasi. Üçüncü dünya savaşı, silahların ve şeytanın yok olmasını sağlayacak ve birliği meydana getirecektir.

İbadet: Dünya Hıristiyanlığının birliği için Kutsal-Ruh Cemiyetinin ibadeti, pazar günü icra edilmektedir. **İbadet, Moon ile eşinin resimlerinin konulduğu mihrabın önünde yapılmaktadır.** Bu, Mooncu'ların dinî ibadetini oluşturmaktadır. Bu ibadet esnasında şunlar tekrar edilmektedir: **"Söz veriyorum kozmozun merkezine, babamızın iradesini tamamlama ve yaratılış hedefini takip etme niyetimi koymak istiyorum. Sadık bir kul ve iyi bir insan olmak istiyorum. Babamızın gerçek oğlu olarak hareket etmek istiyorum. Senin imajında yaşamak istiyorum."**

Bayram Günleri: Mooncuların belli başlı bayramları şunlardır:

I- 1 Ocak, Tanrı günü bayramı

2- 3 Ocak, İsa-Mesih'in doğum bayramı

3- 6 Ocak, Sun Myung Moon'un doğum günü bayramı

4- 22 Şubat, Kuzey Kore'de tutuklanma bayramı 24 Şubat, Kutsal kitapların iletilmesi bayramı

5- 16 Mart, Sun Myung Moon ile Hak Ja Han'ın evlenmeleri bayramı

6- 15 Mayıs, 23 çiftin evlenme bayramı

7- 17 Ekim, Sun Myung Moon'un hapisten çıkış bayramı.

G. YIKICI DİNÎ CEREYANLARA KARŞI TEDBİRLER

XIX. ve XX. Yüzyılda, birçok dinî cereyan ortaya çıkmıştır. Her cereyan, çevresine bir takım insan grupları toplayarak, faaliyet sahasını genişletme gayreti içindedir. Bu dinî cereyanların çıkışlarında bir çok nedenler mevcuttur. Fakat, bunların içinde en önemli olanı, şahsî ihtiraslardır.

Bencil, cahil ve hatta ruhen hasta kişilerin öncülük ettikleri bu gibi cereyanlar, kısa zamanda etraflarında birçok müntesip toplayabilmektedirler. **Böylece, toplumun sosyal ve kültürel derecesi, bu tip cereyanlar için oldukça önemlidir.** Genellikle cahil, kültürsüz toplumlarda gelişen ve bazen toplum için çok tehlikeli boyutlara varan bu tip cereyanlar, çoğunlukla dinî kültürden mahrum kişilere cazip gelmektedir. Dinen cahil kişileri, ruhî boşluktan kurtaran bu gibi cereyanlar, toplumda tutunabilmekte ve hatta yüzyıllarca müntesipleri ayakta kalabilmektedir.

Çağdaş insanı, böyle tehlikeli akımlardan korumanın en önemli yolu, onları kültür bakımından yükseltmektir. Özellikle dinî kültürle, çağdaş insanı beslemek ve onları ruhen ve aklen tatmin etmek gerekir. Bunun için çok sağlam temellere dayanan dinlere ihtiyaç vardır. Şüphesiz bu dinlerin başında **İslâm dini gelir. İslâm dini,** en ma'kul bir din olarak, beşer aklını ve ruhunu tam tatmin etmektedir.

Böylece sapık din cereyanları karşısında çağdaş insanı, özellikle müslümanı korumak için, onlara en sağlam şekilde **İslâm imanını öğretmek gerekir,** sağlam şekilde İslâm kültürünü alan kişi, her türlü gayri İslâmî harekete kulak asmaz ve onların tesirinde kalmaz.

Gayr-i İslâmî cereyanlardan, çağdaş insanı korumak için din görevlilerine, dinî müesseselere de çok önemli görevler düşmektedir. Bu cereyanları halka tanıtmak, onların sapık inançlarını deşifre etmek gerekir. Böylece birçok gafil ve cahil insanların onların ağlarına düşmelerine engel olunabilir.

KAYNAKLAR:

1. Dictionnaire des Religions, Paris, 1984.

2. Les Actes du Concile Vatican II, textes, İntegraux, paris, 1966.

3. Ramon Sugranyes, Raymond Lulle, Cannes, 1956.

4. Charles A. Frazee, Catholics And Sultant The Church and the Otoman Empire, New York, 1983.

5. Joseph Smith, History of the Church, Salt lake, 1978.

6. Charles T. Russell, Three Worlds and the Harvest of This World, 1877.

7. Young Oon Kim, Les Principes Divins, 1965.

8. G. Walter, Histoire des Sectes Chrétiens, Paris, 1950.

DİNLER TARİHİNDE ÖNEMLİ TARİHLER

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
MÖ : 3000	Sümer Medeniyeti: Anu, Enlil, Ishtar ve Inanna'ya tapınış	Eski Mısır Medeniyeti. -Pramidler Dönemi, -Firavunların tebcili, -Ölüler kitabı ve osiris kültü	Anadolu'da Bronz çağı		
2000	Sümer İmparatorluğunun düşüşü: Babil İmparatorluğu: Anu, ishtar, marduk, Tammuz -1850 Hz. İbrahim Kenan'da -1750 Hammurabi yasası	Mısırda, SETH Kültünün yayılışı	Orta Avrupa'da Bronz çağı		
1800. Veda'ların Yazılışı - Brahmanik dini işleyen metinlerin derlenişi					
-1500 Hindistan'ın Aryen istilasına uğrayışı Kast sisteminin veda dinine bağlı olarak görünmesi.	-1500-1100: Asurlular ASUR'a ve Ishtar'a tapınış. 1200-İsrail Milletinin Peygamberi Hz Musa'nın sahneye çıkışı.	1500 Yeni Mısır İmparatorluğu - 1379-1360 Aton Kültü ile Firavun Akhenaton'un Mısır'da Monoteizmi kuruşu 1360-1352 Amon-Re Kültünün yeniden tesisi		1.500-1200'den 100'e kadar Meksika'da olmek medeniyetinin kuruluşu	
1000	-1015-975 İsrail'de Hz. Davud Donemi 959 -Kudüs Mabedi ve İsrail Peygamberleri: Elie, Isaie				
-650 Hindistan'da jainiznin habercisi parsva'nın ortaya çıkışı	Yahudiliğin kuruluşu Ezekiel ve Zacharie		Yunanistan'da; Homerik şairler Delfeste: Apollon kültü 753 -Roma'nın kuruluşu ve tanrı olarak jupiter, junon ve minerve'nin tebcili.		

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
- 660 Japonya'da Tanrıça Ameterasu'nun soyu olarak 1. Japon kralı Jinımu Tenno' nun ortaya çıkışı Çinde: Lao-tseu (640-517) Taoizmi kurar.	700-630 İran'da Zarathoustra'nın çıkışı - 586 Yuda imparatorluğunun düşüşü - 587-538: Yahudilerin Babile Sürülmesi				
- 500: Hindistan'da Mahavira (540-468) Brahmanizmi reforme ediyor ve jainizmi kuruyor. - 543-479: Bouddha Hindistanda ortaya çıkıyor Çinde: Konfüçyüs (551-479)	- 458 Esdras. Torah'ı yahudi hayatı için temel otorite olarak koyuyor		Roma cumhuriyetinin kuruluşu: İnsan kurban edilmesi (Druideslerde) -384-322: Aristo 341-270: Epicure		
Milâdi tarih: Budizmin Çin'de görünmesi	- 4: İsa'nın doğumu 33: İsa'nın ölümü 66: Zelotların isyam 70: Titus tarafından mabedin yıkılması		- 49. Claude Fermanı ile Roma'dan Hıristiyanların Sürgünü		
100: Prens Kanishka (144-152)'de Mahayana Budizmini kuruyor.	150- Mishna'nın tedvini				
200:	- 224-633 Sasani Hakimiyeti ve Zerdüştlüğün altın çağı - Mani (216-275) Maniheizmi kuruyor	200: İskenderiye zahitlik ekolunun kurucusu Origene'nin ölümü (242)	Dice'nin Hıristiyanlara zulmü (249-250)		

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
300: ilk Hinduist Mabedlerinin inşası. Çinde 335'de Budizm resmen kabul görmüştür Japonya: Güneş Tanrıçasına tapınma: Amaterasu	325: İznik Konsili ve Arianizme'irı Aforozu 330 Istanbulun kuruluşu. -Kilise Babalarının altın çağı Saint Basite: (330 370) Saint Jean Chrysostome (349-407).	Iskenderiyeye kıptî Hıristiyanlığın Girişi 312: Kuzey Afrika'da Donatist itizali	Roma: Diocletain'in zulmü altında Hıristiyanların ikinci zulüm görmeleri. (303-305) 315: Constantinin Hıristiyan oluşu ve Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğuna hakimiyeti. 381: İstanbul konsili ve Saint Augustin (354-430), Saint Jerome (347-420)'in altın çağı.	300. Meksika'da zapoteque medeniyeti Maya döneminin başlangıcı (300-800)	
400: Hind: Asanga ve Vasubandhunun, Hınâyâna Budizmini reddederek Mahâyâna Budizmini be-Nimsemeleri	Rav Ashi (352-427) Babil'de Mişrıa ve Gemaraya dayanarak Talmudu kaleme alıyor.	- 439 Vandalles'ların istilası.	- Barbar İstilâsı 476: Batı İmparatorluğunun düşüşü 496: Clovis'in vaftizi		
500: Çin: Hunların Budistlere yaptığı baskı			540-Aziz Benoit'in kurallarının kabulü 590-604-Papa büyük Grigoire'ın Benedictinlere dayanması ve Britanya adalarının Hıristiyanlaştırılması(596).	500 Maya Medeniyetinin klâsik dönemi.	
Japon: Budizme girişleri (520). Budizmi, prens Shotoku (593-620) resmi din haline Getiriyor	570. Mekke'de Hz Muhammedin doğuşu				
600: Brahmanizmin Yeniden doğuşu. Vıshnu ve Şiva kültünün gelişmesi	İslâmî takvimin başlangıcı, 622-Hicret		600-Almanya'nın Hıristiyanlaştırılması.		

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
Tibet: 630: Budizm'in yayılması. Çin: Devlet doktrini olarak Konfüçyanizmin kabulü. 694: Manicheisme'in Çine Girişi Japon: Şintoizmin Budizm'de erimesi.	632 Hz Muhammed'in vefatı 661 750: Emevi Hanedanlığının Saltanatı. Islâmın yayılması (Başşehir ŞAM)	642-710 Islâmın Kuzey Afrikaya hâkim olması 670 Kayravan'ın kuruluşu			
700: Hind: Müslümanların işgali.. Japon: 712'de kogibi gibi Şintonun en eski kutsal metninin bulunması. Hind: Shan kara (788-820): Klasik Hindu felsefesinin en önemli temsilcisi	Kudüs'te Mescidi Aksa'nın yapılışı sufizmin gelişimi 750 Emevilerin sonu Abbasilerin gelişi (750-1055): Başşehir Bağdat Karailerin, Talmudu redetmeleri.		711-İspanya'ya islamın gelişi 732-Poitiers savaşı 756-Kurtuba emiri 787-Ikinci İznik konsili, Ikonoklazma son veriliş	Maya medeniyetinin altın çağı, Tabiat kuvvetlerine tapınış	

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
800: Japon: Tendai mezhebi (805): Shin-gon (807)		800-1000: Gana İmparatorluğu 800-1600: Sudanda Kanem-Bornou Krallığının kuruluşu	800: Charlemagne'nın taç giymesi		
900: Hindistan'a parsilerin göçü	Iran: Çoksayıda Zoraastrien in Hindistan'a göçü: 936 Mısır: Fatimîlerin Hilâfeti: (973-1171) 985- Fatımî Hâkimin Dürzû Mezhebini meydana getirmesi	909-1048: Kuzey Afrika'da Fatımî hâkimiyeti	909: Cluny baş piskoposluğunun kuruluşu. 962: Büyük Othon tarafından kutsal Roma imparatorluğunun kurulması -Normands'ların Hıristiyanlığı kabulü - Rusların Hıristiyanlığı kabulü	900-1168: Meksika'da Toltek medeniyetinin yayılması	
1000: Hindistan'ın İslâm akınlarıyla parçalanması	1055- Abbasilerin Türkler tarafından yenilmesi	1000 1400 Siyah Afrikanın İslâmlaşması 1055 1150: el-Moravid imparatorluğu	1054: Doğu - Batı Kiliselerinin ayrılması, Doğu kiliselerinin papa'nın otoritesini reddetmesi. 1073-1085: VII. Gregoire'in papalığı 1075-1125: Envestiture kavgaları 1096-1200: Haçlı seferleri		

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
1100: Çin, Moğol İstilası (1126) Japon: İlk Shogun. Yoritomo, Zen Budizmdeki iç aydınlamayı tefekkürle gerçekleştiriyor (1191).	1119: Kudüs'te Templier tarikatı kuruluyor Irak: Şeyh Adı tarafından kurulan bir senkretik İslâm mezhebi olan Yezidlerin ortaya çıkması.	1147-1269: Berber hanedanlığının kuruluşu 1150-1599: Mali imparatorluğunun tesisi.	1100-1300 Katedrallerin yapılma zamanı. 1170 1221: Aziz Dominik 1181 1226: Aziz françois d'Assis 1198 1216: III. Innocentin papa oluşu	1100: Azteklerin ortaya çıkışı Çok Tanrıya inanmaları	
1200: Moğol İstilâsı. Cengiz Han'ın Fethi- Marco Polo'nun Çini fethi (1275-1291).	1204: Haçlılar tarafından İstanbul'un yağmalanması 1207-1273: Hz Mevlâna'nın yaşadığı dönem		1215 IV Latran Konsili, kilise yasamasını tesis ediyor. 1225-1274 Aziz Thomas d'Aquin 1232: Engizisyon	1200: Manco Lapac İnka İmparatorluğunu tesis ediyor	
1300 Tibet: Tsong-Khapa tarafından Lamaik Budizmin reforma tabi tutulması. Hind: Timur Lenk'in Hindistanı istilâ etmesi Çin: Mıing hanedanlığı (1368-1644)	1307-1312: Templier tarikatının yıkılması		1309-1378 Avignon papaları dönemi 1337 1475: Yüzyıl savaşı 1378-1417: Batıda büyük bölünme: Bir anda üç papa.	1370: Meksikada Aztekler, Tenochtitlan başşehir.	
1400: Hind: Hindlilerle - Müslümanların savaşı. Nanak, Senkretik Sikh mezhebini tesis ediyor.	1453: İstanbul'un Türkler tarafından fethi 1453-1566 Osmanlı imparatorluğunun yükselmesi	XV-XIX: Asırlar: Avrupalıların gelişi. -Afrika Dinleri-Atalar Kültü.	1414-1418: Constance Konsili 1415: Wyclif'in talebesi Jan Hus'un yakılması -1431: Jeanne d'Arc'ın ölümü 1453: Moskova kendisini İstanbul'un düşüşünden sonra "Üçüncü Roma" olarak ilân etmiştir. 1473-1546: Copernic 1483-1546: Luther 1484-1531: Zwingli 1491 1556 Ignace de Loyala.	1427-1521 Aztek medeniyetinin yükselişi	

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
1500 Akbarın Hindistan'daki Zaferi -François-Xavier, Hindistanda (1542) ve Japonya'da (1549-1551) Çin: İtalyan Cizvit Ricci, katolik misyonu tesis ediyor	Iran: 1 Şah İsmail Safevinin Tebriz'i kuşatması. 1515:1 François ile Kanuni Sultan Süleymanın antlaşması -Fransa, Yakın Doğudaki Hıristiyanların hamisi durumunda	1500. Avrupalıların Afrika İmparatorluklarına nüfuzu.	1509-1564: Calvin 1517: Enduljans kavgası 1520: Luther Roma ile ipleri koparıyor. 1539: Anglikanizmin doğuşu. VIII. Henri Roma ile ipleri koparıyor. 1540 Ignace de Loyola, "la Compagnie de Jesus (Jesuitesleri) kuruyor. 1545-1563: Trente konsili, Katolik reformuna son veriyor. 1562 1593: Din savaşları 1598: Nantes Fermanı	1493-1525 İnka Medeniyetinin zirveye ulaşması 1500: İspanyol ve Portekiz koloni devletleri ve Amerikanın Hıristiyanlaştırılması. 1521:Cortez'in Meksika'yı fethi 1533 Pizarre'ın Cuzco'yu alması. 1534-1541: Jacques Cartier, Kanada'da.	Avusturalya'yı fethediyorlar.
1600 Çin: Mandchou hakimiyeti (1644-1912).	Osmanlı İmparatorluğunun gerileme devri	1652: Cap'a Hollandalılar yerleşiyor	1623 1662: Pascal 1647: George Fox Ouakerleri kuruyor.	1620: İngiliz Puritenleri Yeni – İngiltere'yi kuruyorlar	1606: İspanyollar Nouvelles-Hebrides'i buluyorlar 1642: Hollandalılar Yeni Zelandayı buluyorlar.

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
1700 Çin: 1742'de Roma, Cizvitler tarafından benimsenen Çin mezheplerini aforoz ediyor	1774: Osmanlı İmparatorluğundaki Ortodoksları, Rusya himayesine alıyor	1798. Bonaparte, İskenderiyye'ye çıkartma yapıyor.	1789: Fransız ihtilâlı	1776: Kuzey Amerikanın Bağımsızlığı	1770. Avustralya 1774. Yeni Caledanie 1790. Yeni Zelanda
1800: Japonya'da Shogun'un düşüşü. Hind. 1875'de Veda'ya dönüş hareketinin, İngiliz sömürgesine savaş açışı. Gandhi: 1868-1946 Çin: Imparatorice TseuHi (1861-1908) Hind: 1889'da Mirza Ghulam Ahmed "Ahmediye" tarikatını kuruyor.	Osmanlı İmparatorluğunun sonu (1923) İran: Bahâiliğın 1844'de kuruluşu.	1800: Avrupa sömürgeciliği 1832-1847: Siyah Amerikalıların LİBERIA'yı kurmaları 1836: Madagaskar 'da Hıristiyanlık baskısı	1818-1883: Karl Marx 1844: İsa'nın İkinci gelişi üzerinde ısrar eden Adventisme Mezhebinin çıkışı 1858: Lourdes'da Bakire Meryemin görünmesi 1869: William Booth tarafından kurulan kurtuluş ordusu. 1897: I. Siyonist kongresi Bâle'da yapılmış ve Filistin'e Yahudilerin dönüşü belirlenmiştir	1809-1825: Güney Amerika'da Bağımsızlık savaşı 1865: Köleliğin kaldırılması 1870. Amerika kilisesinin kuruluşu 1872: C T. Russel "Yehova Şahitleri" tarikatını kuruyor.	1853: Nouvelle-Caledonice'nin Fransızlar tarafından ilhakı (1864-1894) 1893: Süleyman Adaları, İngilizlerin eline geçiyor
1914-1918: Birinci Dünya Savaşı.	1914-1918: I Dünya Savaşı 1920: Lübnan'ın meydana gelişi 1923: Türk Cumhuriyetinin kuruluşu.	1914-1918 I. Dünya Savaşı 1929: Hasan el-Benna "Müslüman kardeşler" Teşkilâtını kuruyor	1914-1918:1. Dünya savaşı 1917: Rus komünist ihtilâli XI. Pie'nin papalığı (1922-1939) 1929: Mussolini ile papanın Lantran antlaşması.		1901: Avusturalyanın Bağımsızlığı 1906 Pentecotist kiliselerinin doğuşu.

ASYA	YAKIN VE ORTA DOĞU	AFRİKA	AVRUPA	AMERİKA	OKYANUS
1939-1945: İkinci Dünya savaşı Japonya: 1945'de İmparatorun Tanrılığını reddetmesi Hind: 1947 Müslüman Devletler Doğu ve Batı Pakistan'ı meydana getirdiler. 1949: Mao Tsetoung tarafından Çin'de Komünist devrim yapılması.	1939-1945: İkinci Dünya Savaşı 1947: İsrail Devletinin meydana gelmesi.	1939-1945 İkinci Dünya Savaşı	1939-1945: İkinci Dünya Savaşı 1933-1945 Nazizmin gelişmesi ve Hitler. 1948: Kiliseler Ökümenik konseyinin kurulması.		1942-1945 Pasifik savaşı
1954: Moon Sun Myung isimli bir iş adamının "Kilise Birliğini" kurması.	1958: Lübnan'da ilk iç harb	1954: Mısır'da Abdunnasr, Müslüman kardeşler teşkilâtını dağıtıyor.		1950: L. Ron Hubard tarafından Scientologie mezhebi kuruluyor.	1947: Yeni Zelanda'nın bağımsızlığı.
1955: Üçüncü Dünya Ülkeleri Konferansı 1966: Birmanya'dan Hıristiyanlar kovuluyorlar. 1984: Indra Gandhi'nin Sikh'ler tarafından öldürülmesi.		1965: Doğu Ortodoks kiliselerinin Addis-Ababa'da Konferanslarının yapılışı. 1984'de Ethiopen Yahudilerinin İsrail'e dönüşleri.	1958-1963: Dünya kiliseler konseyi 1962-1965: II Vatikan Konsili, XXIII. Jean tarafından toplanıyor. 1963-1978: VI. Paul Papa oluyor 1986. II. Jean Paul'un büyük dini şefleri, dünya barışı için toplaması	1959da Küba ihtilâli oluyor. Marksist bir rejim kuruluyor	Bağımsızlık hareketleri başlıyor.

BİBLİYOGRAFYA

Abbasoğlu Lokman, Bahaîlik Üzerine bir inceleme, (İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi) Ankara, 1974.

Abdu'l-Hamid, Muhsin, İslâm'a Yönelen Yıkıcı Hareketler, (Çev. M. Saim Yeprem-Hasan Güleç), Ankara, 1973.

Akgün, M. Zerrin, İlim Bakımından İslâmiyet, Ankara, 1954.

Akseki A. Hamdi, İslâm, İstanbul, 1966.

Anwander A. Les Regilions de I'humanite; Paris, 1955.

Aydın Abdulvehab,Teslisin İptali (Çev. Muhammed Aydın), İstanbul, 1977.

Aydın, Dr- Ali Aslan, Atay, Dr. Hüseyin, Yehova Şahitleri, Ankara, 1973.

Aydın Prof. Dr. Mehmet, Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Dinler Tarihi Notları, Konya, 1976.

Aydın Prof. Dr. Mehmet, Müsbet İlim ve Allah, İstanbul, 1976.

Aydın Prof. Dr. Mehmet, Müslümanların Hıristiyanlığa Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Konya 1989.

Aydın Prof. Dr. Mehmet, Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Konya 1991.

Ayverdi Samiha, Misyonerler Karşısında Türkiye, İstanbul, 1969.

Balaban, M. Rahmi, İlim-İman, Ankara, 1950.

Başgil Prof. Dr. Ali Fuat, Din ve Lâiklik, İstanbul, 1962.

Bucaille Maurice, Müsbet İlim Yönünden Tevrat-İnciller ve Kur'ân (Çev. Dr. Mehmet Ali Sönmez), Konya, 1979.

Challeye Felicien, Dinler Tarihi (Çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul 1960.

Cilâcı, Dr. Osman, Dinler ve İnsanlar, Konya, 1990.

Cilâcı, Dr. Osman, Barnaba İncili, Konya, 1989.

Çelebi Dr. Ahmed,el-Mesîhiyye, Kahire, 1967.

Çelebi Dr. Ahmed, Yahudilik (Çev. Ahmed Büyükçınar - Faruk Harman), İstanbul, 1978.

Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, (I-III) İstanbul, 1976.

Doğrul, Ömer Rıza, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, 1963.

Draz, Dr. Abdullah, Din ve Allah İnancı (Çev. Akif Nuri), İstanbul, 1978.

Eberhand, Wolfram, Çin Tarihi, Ankara, 1947.

Ebu Osman Amr. b. Bahr el-Câhız; Hilâfet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Faziletleri (Çev. Ramazan, Şeşen), Ankara, 1967.

Ensarî, Fazlu'r-Rahman, İlimden Felsefeden Dine (Çev. Kemal Kuşçu), İstanbul, 1967.

Ertuğrul, İsmail Fenni, Hakikat Nurları, İstanbul, 1975. Es'ad,Tarih-i Edyan, İstanbul, 1307.

Esslemant, J.E. Bahaullah ve Yeni Devir (Çev. Mecdi Çelebi), İstanbul, 1932.

(Günaltay) M. Şemseddin,Tarih-i Edyan, İstanbul, 1338.

Gövsa İbrahim Alaaddin, Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedisi, İstanbul, 1949-1954.

Hamidullah Prof. Dr. Muhammed, İslâm Peygamberi (Çev. M. Said Mutlu Doç. Dr. Salih Tuğ), İstanbul, 1966.

Hamidullah Prof. Dr. Muhammed, İnitiation à l'İslâm, Paris, 1963.

Hamidullah Prof. Dr. Muhammed, Konferanslar, Erzurum, 1975.

Hamidullah Prof. Dr. Muhammed, Rasulullah Muhammed (Çev. Doç. Dr. Salih Tuğ), İstanbul, 1973.

Herve Rousseau, Dinler (Çev. Osman Pazarlı), İstanbul, 1970.

İbn Haldun, Mukaddime (Çev. Osman Pazarlı), İstanbul, 1954.

İbn Fazlan, Seyahatname (Çev. Ramazan Şeşen), İstanbul, 1975.

İnan, Prof. Abdülkadir, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul, 1976.

İnan, Prof. Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, 1954.

İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1940.

Jomier jaques,Tevrat-İncil ve Kur'ân (Çev. Sakıp Yıldız), İstanbul, 1974.

Kesikoğlu, Osman, Kur'ân Tarihi, İstanbul, trz.

Kırşehirlioğlu E.,Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, İstanbul, 1963.

Kutluay Doç. Dr. Yaşar, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Ankara, 1965.

Lietzmann, H. Histoire de l'eglise Ancienne, (1-4), Paris 1937.

Mirza Beşîruddin Mahmud Ahmed, Kur'ân-ı Kerim'in Tetkikine Giriş (Çev, Şinâsi Siber), Ankara, 1960.

Muhammed Ebu Zehra, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar (Çev. Akif Nuri), İstanbul, 1978.

Örs, Hayrullah, Musa ve Yahudilik, İstanbul, 1966.

Pazarlı Osman, Din Psikolojisi, İstanbul, 1966.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie, Dinler Tarihine Giriş, Ankara, 1955.

Şeybetu'l-Hamd, Prof. Abdulkadir, El-Edyan ve I-Furuk ve'l Mezahibü'l Muasıra, Cidde, 1967.

Tabbara, Afif Abdu'l-Fettah, Kur'ân Açısından Yahudi (Çev. Dr. Mehmet Aydın), İstanbul, 1978.

Tanyu, Prof. Dr. Hikmet, Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara, 1973.

Tanyu, Prof. Dr. Hikmet,Türklerin Dini Tarihçesi, İstanbul, 1978.

Tanyu, Prof. Dr. Hikmet, Türkiye'de Dinler Tarihinin Tarihçesi, İlahiyat Fak. Der., c. VIII. s. 109 vd.

Tanyu, Prof. Dr. Hikmet, Tarihi Boyunca Yahudiler ve Türkler, İstanbul, 1976.

Tanyu, Prof. Dr. Hikmet, Yehova Şahitleri, Ankara, 1974. Taplamacıoğlu, Prof. Dr. Mehmet, Din Sosyolojisi, Ankara, 1975.

Taplamacıoğlu, Prof. Dr. Mehmet, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara, 1965.

Tercüman, Abdullah, Hıristiyanlığa Reddiye, İstanbul, 1970. Tzû Lao,Taoizm (Çev. R. Muhaddere N. Özerdim), Ankara, 1963.

Tümer, Prof. Dr. Günay, Küçük, Prof. Dr. Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara, 1988.

Walter Prof. Dr. Ruben, Budizm Tarihi (Çev. Dr. Abidin İtil), Ankara, 1947.

Walter G., Histoire des Sectes Chretiennes, Paris, 1950.

William P. Alston, Din, (Çev. Günay Tümer Ank. Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XVIII, 1970).